# لەیلی و مەجنوون

منتدى إقرأ الثقافي

# خانای قوبادی

www.iqra.ahlamontada.com

ساغکردنەوە و لێکۆڵینەوەی

کاروان عوسمان خەیات (ڕێبین)

پێداچوونەوەی

عەبدوڵڵا حەبیبی نۆتشەیی

٢٠١٧

بۆدابەزاندنی جۆرەها کتێب:سەردانی: (مُنتَدى إقرَأ الثَقافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنتَدى إقرَأ الثَقافِي)

براي دانلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافى)

www. Iqra.ahlamontada.com

منتدى إقراء الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب ( كوردى ,عربي ,فارسي )

# لەیلێ و مەجنوون

## خانای قوبادی

ساغکردنەوە و لێکۆڵینەوەی

کاروان عوسمان خەیات (ڕێبین)

پێداچوونەوەی

عەبدوڵڵا حەبیبی نۆتشەیی

٢٠١٧

| | | |
|---|---|---|
| سرشناسه | : | عثمان خیاط، کاروان، ۱۹۸۶ - م. |
| عنوان و نام پدیدآور | : | لەیلی و مەجنوون/ ساغکردنەوە و لیکولینەوەی کاروان عوسمان خەیات (ریبین)؛ پیداچوونەوەی عبدالله حبیبی نوتشەای |
| مشخصات نشر | : | سنندج: شوان، کانی کتیب، ۱۳۹۵. |
| مشخصات ظاهری | : | ٤١٠ ص. |
| شابک | : | 978-600-96710-0-7 |
| وضعیت فهرست نویسی | : | فیپا |
| یادداشت | : | کردی. |
| موضوع | : | خانای قبادی، قرن ۱۲ق -- نقد و تفسیر. |
| موضوع | : | شعر کردی -- قرن ۱۲ق. -- تاریخ و نقد. |
| شناسه افزوده | : | حبیبی نوتشەیی، عبدالله، ۱۳۵۲-، ویراستار. |
| رده بندی کنگره | : | PIR ۳۲٥٦ /آ۲۳٤ع٢٤ ١٣٩٥ |
| رده بندی دیویی | : | ۲۱/ ۹فا۸ |
| شماره کتابشناسی ملی | : | ٤٤٩٤٠١٥ |

نشر شوان

**ناسنامەی کتێب**

**ناوی کتێب:** لەیلێ و مەجنوون خانای قوبادی

**ساغکردنەوە و لێکۆڵینەوەی:** کاروان عوسمان خەیات (رێبین)

**پێداچوونەوەی:** عەبدوڵڵای حەبیبی نۆدشەیی

**بەرگ:** شا ریکلام

**تایپ و نەخشەسازی:** کاروان عوسمان خەیات (رێبین)

**وێنەی رووبەرگ:** بەدیع باباجان

**تیراژ:** ۱۵۰۰ دانە

نرخ: ۱۰/۰۰۰ دیناری عێراقی

نرخ: ۲۵/۰۰۰ تومان

**چاپ:** یەکەم ۲۰۱۷

**ژمارەی سپاردن: لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردن (۱۹۵۷)ی ساڵی (۲۰۱٦)ی پێدراوە**

**مافی لەچاپدانەوەی پارێزراوە بۆ چاپخانەی (شوان) لە شاری سنە و کاک ساڵح سلێمان سەرۆکهۆزی قوبادی و کاک جەمالی کوڕی.**

**بڵاوکار: ئێران، سنە، شەقامی شوهەدا، کتێبفرۆشی نیشتمان، تەلەفوون:**

**+۹۸۸۷ ۳۳ ۱۷ ۲۱ ۱۱۵        +۹۸۸۷ ۳۳ ۱۷ ۵۵ ۲۱۰**

## پێشکەشە بە :

دایك و باوك و خوشك و براكانم:

هاوسۆز و خۆشەویستم:

هاودەنگ و هاوڕێیانم:

ئەوانەی لە پێناوی وشەی کوردیدا خوێنی خۆیان بەخشی:

گەل و نیشتمانم:

ئەو خۆشەویستانەی وشەی خۆشەویستی کوردییان لەلام خۆشەویستتر کردووە.

## سوپاسنامەیە بۆ هۆزی قوبادی

جێی خۆیەتی لێرەدا سوپاسنامەیەکی تایبەتی بۆ هۆزی قوبادی و بنەماڵەی کاك ساڵح سلێمان حوسەینی سەرۆکهۆزی قوبادییەکان لە کوردستانی باشوور و بەتایبەتی خودی کاك ساڵح سلێمان حوسەین بنووسم، چون هەر لە دیوانی خانای قوبادییەوە تاکو ئێرە بەبێ وچان و لەخۆبوردەییەوە هەوڵیان بۆ زیندووکردنەوەی بەرهەمەکانی خانای قوبادی داوە، بە ماددی و مەعنەوی هاوکارمان بوون.

لەم بەرهەمەیشدا دیسانەوە ئەرکی ماددی و مەعنەوی ئەم کتێبەیان لە ئەستۆی خۆیان دانا و لە پاڵ ئەمەیشدا هەندێك لە خزمان و دۆستانی بەڕێزیان هاوکاری خۆیان نیشان دا و هاتنە پێشوازی ئەم کارە پیرۆزەوە، لێرەدا سوپاسی ئەم بنەماڵانە دەکەین کە هاوکارمان بوون لەم کاتەدا.

١- ساڵح سلێمان حوسەین.

٢- حەسەن حوسەین فەتاح.

٣- جیهانگیر عەلی عەزیز.

٤- عەلی موستەفا عەبدوڵڵا موحەممەد.

٥- موحەممەدشەریف کەریم سۆفیئەحمەد.

٦- کەریم ئەحمەد کەریم.

## ناوەڕۆك


١- پێشەكی ---------------------------------------- ٨
٢- ژیاننامەی خانای قوبادی ---------------------------------------- ١٧
٣- ناساندنی دەستنووسی داستانی لەیلیٰ و مەجنوونی خانای قوبادی ---------------------------------------- ٢٠
٤- ناساندنی چەند نوسخەیەكی تری لەیلیٰ و مەجنوون ---------------------------------------- ٢٥
٥- نازناوی خانا لەم بەرهەمەدا ---------------------------------------- ٥٦
٦- ساڵی نووسینەوەی ئەم بەرهەمە ---------------------------------------- ٦٣
٧- باسی نیزامی گە نجەوی لەم داستانەدا ---------------------------------------- ٦٦
٨- بەراوردێك لەنێوان وەرگێڕانەكەی خانا و نیزامی گە نجەویدا ---------------------------------------- ٧٠
٩- باسێك لە پەیوەندی نێوان خانا و میرزا شەفیع و ئەڵماس خان ---------------------------------------- ٧٥
١٠- بەیتە لە بیركراوەكان ---------------------------------------- ٧٩
١١- بەیتە زیادكراوەكان ---------------------------------------- ٨٥
١٢- دەستكاری شێوە ( سەبك )ی خانا ---------------------------------------- ٩٧
١٣- دەستنووسی لەیلیٰ و مەجنوونەكەی خانا و میرزا شەفیعی كولیایی ---------------------------------------- ١٠٥


## داستانی لەیلیٰ و مەجنوون


١٤- لەیلیٰ و مەجنوون ---------------------------------------- ١٢٩
١٥- وەڵامی نامەی لەیلیٰ لە لایەن مەجنوونەوە ---------------------------------------- ١٤٧
١٦- بردن ملوح شاه قیس فرزندش به طواف كعبه ---------------------------------------- ١٤٩
١٧- رفتن ملوح پدر قیس به خواستگاری لیل ---------------------------------------- ١٥٣
١٨- شدت عشق قیس و رفتن به كوه دوجیل و ندیدن لیل ---------------------------------------- ١٥٩
١٩- نامه نوشتن لیلی به مجنون ---------------------------------------- ١٦٩
٢٠- پاسخ نامەی مجنون به لیلی ---------------------------------------- ١٧٠
٢١- سفارش لیلی به مجنون ---------------------------------------- ١٧١
٢٢- راز و نیاز لیلی و مجنون ---------------------------------------- ١٧٧
٢٣- داستان آمد سعد بن منیف بن سلام ثقفی به خواستگاری لیلی ---------------------------------------- ١٨٠
٢٤- آوردن ملوح علقمەی بن عساف طبیب روحی [برای] معالجەی قیس ---------------------------------------- ١٨٦
٢٥- آمدن نوفل شاه به شكار و آگاه شدن از كار مجنون و لشكر كشیدن به جنگ عامری ---------------------------------------- ١٩٠
٢٦- جواب نوشتن مهدی برای نوفل شاه ---------------------------------------- ٢٠٧

٢٧- لشكر آرايى نوفل ---------- ٢٠٩
٢٨- وارد شدن نوفل به خاك عامرى ---------- ٢١٢
٢٩- لشكر آرايى مهدى در مقابل نوفل ---------- ٢١٣
٣٠- لشكر آرايى مهدى عامرى ---------- ٢١٤
٣١- خواستگارى ابن السّلام مرتبه دوم ليلى را ---------- ٢٣٧
٣٢- آگاهى يافتن مجنون از شوهر كردن ليلى و جستجوى آن را ---------- ٢٤٢
٣٣- نامه نوشتن مجنون به ليلى ---------- ٢٤٥
٣٤- جواب نامەى ليلى به مەجنوون ---------- ٢٤٧
٣٥- آمدن مادر و پدر قيس به ديدن مجنون و فوت ايشان ---------- ٢٥٠
٣٦- آمدن ليلى به تماشاى باغ و آرزوى ديدار مجنون كردن و نامه نويشتن ---------- ٢٥٣
٣٧- وفات نمودن ابن السّلام شوهر ليلى ---------- ٢٦٨
٣٨- وفات نمودن ليلى عامرى و آگاهى يافتن مجنون ---------- ٢٧٤
٣٩- آگاهى يافتن مجنون را مرگ ليلى و زارى نمودن ---------- ٢٨٣
٤٠- فەرهەنگۆك ---------- ٢٩٣
٤١- وێنەى دەستنووسەكان ---------- ٣٦٧
٤٢- سوپاس و پێزانين ---------- ٤٠٣
٤٣- سەرچاوەكان ---------- ٤٠٥

## پێشەکی

ئەگەر چاوێك بە کتێبخانە تایبەتی و حوکومییەکانی کوردستان و وڵاتانی دراوسێی کوردستاندا بگێڕیت کەم کتێبخانە و دەستنووس دەبینیت کە کتێبی زانایانی کورد و شیعر و بەرهەم و داستانی کوردی تێدا نەبێت، مێژووی ئەدەبیاتی کوردی ئەگەر لە مێژووی ئەدەبیاتی وڵاتانی دراوسێی دەوڵەمەندتر نەبێت، بەرامبەریان دەوەستێتەوە، ئەوەی جێی نیگەرانییە ئەوەیە زۆر کەم لەسەر دەستنووس و نووسراوە کۆنەکان کار کراوە.

مێژووی ئەدەبیاتی کوردی پڕاوپڕە لە داستانی جۆراوجۆر و شاعیران ئەسپی خۆیان لە بوارە جیاجیاکاندا تێدا تاو داوە، ئەم داستانانەیش دەبێ چاپ بکرێن و لە هەموو ڕوویەکەوە لێکۆڵینەوەیان لەسەر بکرێت، چون ئەم داستانانە بە فکرە و ئەندێشەی جیاوازەوە لە سەردەم و قۆناغە جیاوازەکانی مێژووی کورددا نووسراون، شاعیران بە پێی توانا و ئەو قۆناغەی تێی کەوتوون، چی لە ڕووی مێژووی، کەلتووری، سیاسی، کۆمەڵایەتی، مەزهەبی و ئابوورییەوە، لەنێو بەرهەم و نووسراوەکانیاندا ڕەنگدانەوەی هەبووە و ئەو ڕەنگدانەوانەیش بە جوانی دەبیرنرێت.

ئەوەی تا ئێستایش ڕوونە و لەنێو نووسراوەکاندا دیقەتی پێ بدرێت، مێژووی داستان سەرایی لە سەرەتای ساڵانی ١٦٠٠ی زایینی بەدواوە داستاننووسی و داستان سەرایی زۆر بە وردی و چڕی کاری لەسەر کراوە. ئەو داستان و بەرهەمانەی تا ئێستا بەردەستی من کەوتووە، هەموویان بە گۆرانی (هەورامی) نووسراون، ئەتوانم بڵێم ئەم شێوەزارە لە پلەی یەکدا دێت ئەگەر باسی داستاننووسی و داستان سەرایی بکەین. یەکێك لەو شاعیرانەی کە دەستی لە داستان نووسین و وەرگێڕانی داستان و دانانی کورتە داستان و غەزەل و قەسیدەدا هەیە، خانای قوبادییە.

خانای قوبادی یەکێکە لەو شاعیرە پڕ بەرهەمانەی کە تا ئێستا مافی خۆی پێ نەدراوە، ئەم شاعیرە شوێن دەستی لە داستان سەرایی و غەزەل و قەسیدەدا دیارە و ئەو خزمەتەی خانای قوبادی بە ئەدەبی کوردی کردووە، شایانی ڕێزلێگرتنە و پێویستە بە جدی کاریان لەسەر بکرێت.

ئەو سێ داستانەی خانایش کە تاکو ئێستا چاپ کراون، لە هەڵە و کەموکورتی بەدەر نەبوون، بە داخەوە تا ئێستا هیچ نوسخەیەکی خودی شاعیرمان نەکەوتۆتە بەردەست، ئەو نوسخانەیش کە لە بەردەستدان، هیچیان لە سەردەمی شاعیرەوە نزیک نین و دەستکاری نووسین و سەبك و وشەکانی کراون، بەشێکیش لەو دەستنووسانە یا بەیتیان لێ کەم کراوەتەوە یان بۆیان زیاد کردووە، ئەگەرچی لە هەندێ داستاندا وا بڵاو بۆتەوە کە خانا هەندێ داستانی تەواو نەکردووە و شاعیرانی دوای خۆی ئەو بەرهەمەیان تەواو کردووە، بۆ نموونە وا باوە گوایە مەولەوی نوسخەیەکی خوسرەو و شیرینی دەست کەوتووە و ویستوویەتی تەواوی بکات، بەڵام سەبکی مەولەوی لەگەڵ سەبکی خانادا پێك نەهاتووە و بەجێی هێشتووە و وازی لێ هێناوە. بەڵام هیچ سەرچاوەیەکی نووسراو لەو بارەیەوە نییە و خانا لە ساڵی ١١٥٣ی کۆچیدا ئەو بەرهەمەی داناوە و وەرگێڕاوە و دواتر چووەتە سەر داستانی لەیلێ و مەجنوون و ئەو بەرهەمەیشی لە ساڵی ١١٥٤ی کۆچیدا تەواو کردووە.

داستانی لەیلێ و مەجنوون ئەو داستانەیە بەپێی بۆچوونی خانا داستانێکی خەیاڵاویی و ڕاستییە تێکەڵ کراوە. سەرەتا ئەم داستانە بە عەرەبی دانراوە و دواتر فارسیش ئەو بەرهەمەی داناوە، کوردیش ئەم داستانەی لە فارس و عەرەبەوە وەرگرتووە.

نیزامی گەنجەوی بە سەرقافڵەی داستانی عاشقانەی شیعری فارسی دادەنرێت، داستانی لەیلێ و مەجنوونی نیزامیش سێهەمین داستانییەتی کە نووسیویەتی و بە کەمتر لە (٤) مانگ دایناوە، ئەم بەرهەمەی نیزامی نزیکەی (٤٧٠٠) بەیتە و بەپێی وتەی نیزامی ئەگەر گرفتاری و کێشە نەبوایە، ئەوا لە ماوەی (١٤) شەودا تەواوی ئەکرد و لە ساڵی

(٥٨٤)ی کۆچیدا دایناوە و تاکو ساڵی (٥٨٨)ی کۆچی، نیزامی لەو ماوەیەدا دەستکاری داستانەکەی کردووە.

بەپێی ئەو دەستنووس و نووسراوانەی تاکو ئێستا بەردەست کەوتوون، مەلا موحەممەدی قولیی کەندۆڵەیی یەکەمین شاعیری کوردە کە داستانی لەیلێ و مەجنوونی دانـاوە، ئـەم شاعیرە لە ساڵی (١٧٣٢) لە نووسنەوەی بۆتەوە. خانـایش دووەم شـاعیرە کـە لـە سـاڵی (١١٥٤)ی کۆچی بەرامبەر بە (١٧٤١)ی زایینی ئەم بەرهەمەی داناوە، خانـا جگـە لـە نوسخەی نیزامی بەپێی هەندێ لە بەیتە شیعرییەکانی شاعیر، سوودی لە سەرچاوەی تـری وەرگرتووە، خانەی قوبادی ئەم داستانەی بە (١٦٤٤) بەیت تەواو کردووە، هەر وەکو نیزامی بڕوای وا بووە کە ئەم داستانە هەمووی ڕاست نییە و بە خەیاڵاتیش تێکەڵاوە، بـەڵام خانـا وەکو نیزامی درێژەی بە باسەکە نەداوە، خانا هەوڵی داوە بە کەمترین دەسـتەواژە و بـەیت، زۆرترین مانا بە خوێنەر بدات، ئەم کورت بڕییەی خانا خۆی لەوەدا دەبینێتـەوە کـە خانـا نەیویستووە سەری خوێنەرانی خۆی بێشێنیت و لەو کەمترین بەیتەدا تەواوی داسـتانەکەی خستۆتە ڕوو.

ڕوون و ئاشکرایە هەر بەرهەمێك بەپێی ناوەڕۆك و شێوەی داستانەکە و کار و بنمیچ و لابەلای کارەن، زۆر دەستەواژە و وشەی جۆراوجۆر دێنێتە ناو ئەو داستانەوە، جا لـەم ڕووەوە تا بیر و ئەندێشەی شاعیر فراوان و بڵاو بێت و ورد بێتەوە لە بابەتەکان و شارەزایی لە بوارە جیاجیاکانی ژیان بێت، ئەوا وشەگەلی جوان و ناوازە دەخاتە ڕوو، خانا جگە لەوەی لە بواری مێژوو، کەلتوور، فەرهەنگ، کۆمەڵایەتی، مەزهەبی، سیاسی و ئابووری، لە چەندین کاری تریشدا زانیاری باشی هەبووە و لە کوچە و قوژبنی ژیاندا وشەی هێناوە و لە داستانەکانیدا ئاماژەی پێ کردوون، لەم بەرهەمەدا ئەگەر ورد ببینەوە، خانا ناوی چەندین مەل و پەلەوەر و ئاژەڵی ماڵی و... هتد دەهێنێت. جگە لەوەیش باسی مەیی و کەرەسـتەکانی مەیخانـە و شێوەی مەجلیس ئارایی و دەف و باڵۆرە و... هتد ناو دەبات.

ناوی گوڵ و گوڵزار، کەرەستەی پزیشکی و داب و نەریت و شێوەی داواکردن و وتـار و گفتوگۆی نێو کوڕی ژن و ژنخواستن، بەیان دەکات، لە ڕووی لایەنەکانی دینیشەوە خانا ئەو خاڵانەی خستۆتە ڕوو، لە هەندێ جێگایشدا گەر توانیبێتی و دەقـی بەسـەر ئـەو بابەتـەدا شکابێت، ئەوا وشەی کوردی لە جێگەی وشەی عەرەبی و فارسی بەکار بردووە، واتـە ئـەو دەستەواژە عەرەبییەی لە زانستی شەرعدا هاتووە، خانا لەبری ئەوە دەستەواژە کوردییەکەی بەکار بردووە. ئەمانە و چەندین کاری تری لەم بەرهەمەی خانادا بەدی دەکرێـت، تـا لێـی بڕوانیت و لێی بتوێژینەوە، دەستڕەنگینی و توانایی ئەم شاعیرەمان زیاتر بۆ دەردەکەوێت.

**بۆ دەستمان داوە دووبـارە چاپکردنەوەی ئەم داستـانە**

ئەوەی ڕاستیبێت دوای ئەوەی داستانی لەیلێ و مەجنوونەکەی خانای قوبادی لە لایەن کاك «غەففاری ئیبراهیمی سارۆ»وە کەوتە بەردەستی خوێنەران و کتێبخانەی کوردییـەوە، سوپاسی بێ پایانی دەکەین بۆ ئەو ئەرکەی لەسەر شانی خۆی نـابوو، کـارێکی پیرۆزیـان جێبەجێ کردبوو. کاتێك چاومان بەو کتێبەدا گێڕا، لەبەر ڕۆشنایی ئەو نوسخە و کەشکۆڵ و دەستنووس و سەرچاوانەی بەردەستمان، هەستمان بە هەندێ کەموکورتی لـەو کتێبـەدا دەکرد، نەدەکرا هەروا لێی بێدەنگ ببین، نەدەکرا بەشێوەی بابەتێکیش بیخەینـە ڕوو، ئـەو سەرچاوانەی کە لە بەردەستماندا بوو، پاڵپشتی لە هەندێ بـیر و بۆچـوونەکانمانی دەکـرد. ئەگەرچی هەندێ لە دۆستانمان لەگەڵ چاپکردنەوەیدا نەبوون، وامـان بە باش زانی دووبـارە ئەم داستانە چاپ بکرێتەوە. زۆرجاریش لەگەڵ بنەماڵەی خانا و دۆستانماندا باسی ئەوەمـان دەکرد کە کۆبەرهەمی خانای قوبادی چاپ بکرێت، بەگشتی لەگـەڵ کۆبەرهەمـدا بـوون، هەندێك ڕایان وابوو کە ئەم کارە سەختە و لەبەر ئەوەی هەر بەرهەمـە و کەسـێك چـاپی کردووە و یەك ناگرێتەوە... خوا یارمان بێت هەموو بەرهەمەکانی خانا بە پێی نوسخەکانی بەردەستمان چاپیان دەکەینەوە.

چاپکردنەوەی ئەم داستانەیش پێویستی بە چەند سەرچاوە و نوسخەی زیاتر هەبوو، بۆ ئەوەی کارەکە زیاتر بەرەو پێش ببات و بەهێزی بکات، لە هەمانکاتیشدا نەبوونی نوسخەی

زیاتری ئەم داستانەی خانا و هەندێ سەرچاوەی ڕێکوپێك، لەملا و لەولا نوسخەی تری هەبوون، بەڵام بەیانووی جۆراوجۆر دەستمان بەو نوسخانە نەگەیشت. زیاتر ئەم کارەی پەك دەخست، بە گشتی پێمان باش بوو لەبەر ڕۆشنایی نوسخەی کار لەسەرکراوی ئەم بەرهەمە بە نوسخەی دەستنووس و تایپکراوەوە، لەگەڵ ئەو دەستنووسانەدا کە لە جێگەی خۆیاندا باسی دەکەین، ئەم کتێبە دووبارە چاپ بکرێتەوە.

ئەو هەڵە و کەموکورتیانەی لە چاپی یەکەمی ئەم کتێبەدا هەبوو، بریتی بوو لەم چەند خاڵەی لای خوارەوە:

١- هەڵەی تایپی و نوسخەیی لەم بەرهەمەدا زۆر بوون و پێداچوونەوەی کەمی بۆ کرابوو، جگە لەوەیش هەندێ وشە و دەستەواژە بە باشی نەخوێنرابوویەوە.

٢- ئەو سەرنج و تێبینی و ڕاوبۆچوونانەی سەیید تاهیری هاشمی لە بارەی ئەم دەستنووسەوە لەسەر دەستنووسەکەی نووسیبوو، لە هەندێ جێگەدا باس کرابوو و لە هەندێ جێگەیشدا پێشتگوێ خرابوو.

٣- لە هەندێ جێگەدا لە بیرچوونی بەیتی تێدا بەدی دەکرا، جگە لەوەیش دووبارەبوونەوەی بەیت و زیادکردنی بەیت لەم کتێبەدا بە جۆرێك هاتووە، هیچ مەکتەبە و ڕێگا و خاڵێکی زانستی پاڵپشتی ئەو زیادکراو و لە بیرکراو و دووبارەکراوانەی نەدەکرد.

٤- ئەو دوو سەرچاوەی بەردەستی ئامادەکار لە ڕووی زانستییەوە نەناسێنرابوو، ناساندێك کە ئەمڕۆ لە ناوەندە ئەکادیمییەکاندا گرنگی پێ دەدرێت.

٥- نزیکەی (٤٠٠-٥٠٠) بەیت لەم داستانەدا جێگەی گومان بوو، لە هەمانکاتیشدا بێ لێوردبوونەوە ئامادەکار بەسەر ئەو هەڵەیەدا ڕۆیشتبوو، سەرچاوەکانی بەردەستی ئێمەیش پێچەوانەی نوسخەی بنچینەیی و ڕاکانی ئامادەکار بوو، لە کاتێکدا چەند دەستنووسێك لە بەردەستدا هەیە دەڵێت: بەشێك لەم داستانە هی میزا شەفیعی کولیاییە و بەشێکی هی خانای قوبادییە، نازانین ئەم دوو داستانە چۆن تێکەڵ کراوە؟!

٦- ئەم دەستنووسە لە هەندێ جێگەدا دەستکاری شێوەزارەکەی کراوە، ئەو گۆڕانکارییە بە شێوەیەکە زۆر ڕوونە کە کەسێکی (گۆران)ی نەینووسیوە، واتە شارەزایی لە شێوەزارەکەدا نەبووە، جگە لەوەیش نووسەرەوەی نوسخەکە لە چەندین جێگەدا پیت و وشەی لەبیرچووە، ئەو لە بیرچوونەوانەیش ئەوەندە زۆر بوو، لەوە دەرچوو بوو کە خۆتی لێ ببووری.

ئەمانە و چەندین تێبینی تر هەبوون کە بوونە هۆی ئەوەی ئەم کتێبە جارێکی تری لەگەڵ دەستنووسە بنچینەییەکە و دەستنووسەکانی تریدا بەراورد بکرێت، یەك نوسخە بکرێتە سەرچاوە و بۆ لێکۆڵینەوەیش ئەوانی تری بەکار بهێنرێت.

**کاری ئێمە لەم کتێبەدا**

ئێمە پێش هەموو شتێك دەستنووسەکەمان بەشێوەیەکی زانستی ناساندووە، سەرچاوەی دەستنووسەکە و ساڵی نووسینەوە و هەموو لایەنەکانی بە وردی ناسێنراوە و دیاری کراوە، دوای ناساندن و پێداچوونەوە و چەند جارێك خوێندنەوەی دەستنووسەکە و ئەژمارکردنی بەیتەکانی نوسخەی بنچینەیی، بە پێویستمان زانی سەرچاوەی یەکەمی ئەوەی کە لە لای ماموستا موحەممەد ڕەشیدی ئەمینی پاوەیی بوو، ئەو دەستنووسەیش وەربگرین و بەراورد و پێداچوونەوەیەکیش بەو دەستنووسەدا بکەین، هەمان کار بۆ ئەو نوسخەی کە کاك غەففار کاری لەسەر کردبوو، ئێمەیش سوودمان لێ وەرگرتبوو و کارمان لەسەر ئەنجام دابوو، بۆ نوسخەی یەکەمیش ئەنجامی بدەین.

دواتر ئەو نوسخانەی بەردەستمان بە شێوەیکی زانستی بناسێنین، سەرچاوە و شوێن و جێگایان باس بکەین و ئاماژەی تەواو بە لایەکانیان بدەین، لێرەوە بۆمان ڕوون بوویەوە چەند شاعیری کورد داستانی لەیلێ و مەجنوونی بە شێوەزاری جیاواز و زمانی جیاوازەوە وەرگێڕاوە و نووسیوە.

خاڵێکی تری کە بە لای ئێمەوە جێگای بایەخ بوو، خانای قوبادی لەم بەرهەمەدا چەند جارێك نازناوی شیعری و لە چی جێگەیەکدا ناوەکانی هێناوە، بە نموونەوە بیانخەینە ڕوو. لە بەشێکی تریشدا ئاماژەمان بەو خاڵە داوە کە خانا خۆی لە بەرهەمەکەدا دەستنیشانی

کردووە، ئەویش ساڵی نووسینەوەی بەرهەمەکەیە و ئەمەیش لە مێژووی ئەدەبیاتی کوردیدا گرنگی و تایبەتمەندی خۆی هەیە، هەر وەکو چۆن باسی ساڵی نووسنەوە و وەرگێڕانی ئەم بەرهەمەمان باس کردووە، باسێکیشمان لەوە کردووە خانا چۆن یادی لە نیزامی کردۆتەوە و ئاماژەی پێداوە، لە هەر جێگەیەکیشدا نموونەی شیعری خانامان بۆ بابەتەکە و قسەکانمان هێناوەتەوە.

لەبەر ڕۆشنایی بۆچوونێکی ئامادەکاری چاپی پێشووی داستانی لەیلێ و مەجنووندا، لێکۆڵینەوەیەکمان لەسەر دۆستایەتی نێوان میرزا شەفیعی کولیایی و خانای قوبادیی و ئەڵماسخانی کەندوولەییدا ئەنجام داوە، کە گوایە میرزا شەفیعی کولیایی خانا و ئەڵماس خانی لە یەکتر نزیک کردووە، ئەمانەمان بە بەڵگەی شیعریی و نووسینەوە خستۆتە ڕوو و باسمان لێوە کردووە...

لە بابەتێکی تریدا وامان بە پێویست زانی سەرەتا چاپەکە بەراورد بکرێت و ئەو بەیتانەی کەمی هێناوە و لە چاپەکەدا لەبیر کراوە، لە جێگەی خۆیاندا دابنرێتەوە و ئەو بەیتە زیادکراوانەیش لابرێن. لەبەر ئەوەی ئەم دەستنووسە لە ژێر گوماندا بوو، بە گرنگمان زانی باسێك لە شێوەی سەبکی خانا و ئەو گۆڕانکاریانەی نووسەرەوەی دەستنووس لە هەندێ بەیتدا ئەنجامی دابوو، باسی بکەین، سەرچاوەکانی تری خانا بهێنین و لەگەڵ سەبکی ئەم داستانەدا بەراوردی بکەین، چونکە لە هەندێ جێگەدا نووسەرەوەی دەستنووس ئامرازی «وەك»ی لە جێگەی «چوون»ی گۆرانی (هەورامی) بەکار بردبوو، یان ئامرازی «لە»ی بەکارهێناوە، ئەمانە لەناو سەبکی خانادا بەدی نەدەکرا و بە باشمان زانی باسێکی لێوە بکەین.

لە بابەتێکی تریدا باسێك لە داستانی لەیلێ و مەجنوونەکەی خانای قوبادی و نەوفەڵ و مەجنوونەکەی میرزا شەفیع بکەین، بە وردی لەسەر ئەو بابەتە توێژینەوەمان ئەنجام داوە و ئاماژەمان بە چەندین پرسیار و سەرنج کردووە. لە بابەتێکی تریشدا بەراوردی هەندێ بەیتی خانا و «نیزامی»مان کردووە، خاڵێکی تر کە ئێمە بە وردی کارمان لەسەر کردووە،

هەرچی تێبینی و سەرنج و پەراوێزەکانی سەیید تاهیری هاشمی لەسەر ئەم دەستنووسە هەبوو، لە جێگەی خۆیاندا نووسیمانەوە و ئاماژەمان پێ کردووە، دواتر ئەو جێگایانەی کە نووسەرەوەی دەستنووس وەکو پیت و وشەی لە بیرکراو هەبوو، ئامادەکاری پێشوو دایناوبوو، پەراوێزمان لەسەری داناوە و وەکو خۆی هێشتوومانەتەوە، لەگەڵ ئەوەیشدا ئێمە لە چەندین شوێنی داستانەکەدا دەرکمان بە کەموکورتی کردبێت، بە هەمان شێوە لەنێو کەوانەدا هێناومانە، سوپاسی ئامادەکاری پێشوو ئەکەین هەندێك لە کارەکانی بۆ ئێمە ئاسان کردبوو، هەندێکیانی بە وردی ئەنجامی دابوو.

هەندێ وشە و دەستەواژەی عەرەبی لەم داستانەدا هەبوو، ئێمە پەراوێزمان بۆ داناوە و لێکمان داوەتەوە، جگە لەوەیش هەندێ وشەی فارسی هەبوو وەکو (خواهش، خواهر...) ئەم وشانە لە زمانی فارسیدا پیتی «واو»ەکەی ناخوێنرێتەوە و ئێمەیش وامان بە باش زانی کە بە ڕێنووسی کوردی و چۆنیش لە فارسییەکەدا دەگوترێت، بەو شێوەیە بینووسین، واتە بەبێ «واو» نووسیومانە، ئەگەرچی ئەمە لە ڕووی ڕەوانبێژییەوە هەڵەیە، بەڵام لەبەر ئەوەی لەناو زمانی کوردیدا ئەو جۆرە وشانە کەمن و خوێنەری ورت و وریا و شارەزای زمانەکە نەبێت، هەست بەو شێوە خوێندنەوانە ناکات، ناچار بووین بەو شێوەیە بینووسین.

دواکار لەم بەرهەمەدا کاری فەرهەنگۆکە، ئێمە فەرهەنگۆکێکی بچووکیشمان بۆ ئەم بەرهەمە داناوە، ئەو وشە و زاراوانەی پێویستن لێك بدرێنەوە، لێکمان داوەتەوە.

هەروەها جگە لە تەواوی نوسخەکەی خانا کە لەم بەرهەمەدا هاتووە، وێنەی پەڕەی یەکەم و دووەمی هەموو ئەو دەستنووسانەی بەردەستمان هێناوە و دامانناوە.

هیوادارین ئەم کارەی لێرەدا بە ماندووبوونێکی زۆرەوە هاتۆتە بەرهەم، کەلێنێکی کتێبخانەی کوردی پڕ بکاتەوە، ئەم بەرهەمە ببێتە سەرچاوەیەکی گرنگی کتێبخانەی کوردی و سوودی تایبەتی بۆ توێژەران و لێکۆڵەرانی ئەدەبی کوردی هەبێت، ئەم ئەرکەیش کە لەسەر شانی خۆمانمان ناوە، بەرهەمی هەبێت.

**ئەوەی ماوەتەوە بیڵێین ئەوەیە لە لای هەندێك بەڕێز نوسخەی داستانی لەیلێ و مەجنوون هەبوون، بە چاوەڕوانییەکی زۆرەوە دامایین و ئومێدی ئەوەمان هەبوو کە نوسخەکان بگاتە دەستمان، بەڵام بێئومێدیان کردین، هیوادارم لە دوارۆژدا شتێکی لەم کارەی ئێمە زیاتر و باشتر بۆ خانا و مێژووی ئەدەبی کوردی بخرێتە بەردەست و کاری لەسەر بکرێت.**

**١-٨-٢٠١٦**

**تاران**

**ژیاننامەی خانای قوبادی**

لێرەدا دەمانەوێ بە کورتی دەربارەی ژیانی خانای قوبادی بدوێین، چون لە دیوانی خانای قوبادیدا بە دوور و درێژی دەربارەی ژیانی شاعیر قسەمان کردووە، کورتەی ئەو توێژینەوەیە لێرەدا دەخەینە ڕوو.

ناوی خانای قوبادی لە سەرچاوە کۆنەکاندا بەم شێوە هاتوون:

*"خانەی قوبادی، خانای قوبادی، موحەممەد خان، قازی خانا، خانە، موحەممەد خان جوانڕۆیی، خانای جوانڕۆیی و موحەممەد خان قوبادی".*

هەموو ئەمانە ئەو ناوانەن کە لە شیعر و نووسراوەکاندا هاتووە، هەموویان ئاماژەن بە ناوی خانای قوبادیی و ناوی ڕاستەقینەی خانایشمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە خانا ناوی ڕاستی و تەواوی «موحەممەد» بووە.

خانای قوبادی ناوی موحەممەد، کوڕی قوباد بەگی یەکەمی کوڕی ئەمیر خانی یەکەمی کوڕی سەیید ئەحمەد بەگی یەکەمی جافی کوڕی سەیید عەلی یەکەمی کوڕی ئێناقی ئەسڵی یەکەمی کوڕی سەیید ناهم ئەناعمە.

خانا لەناو هۆنراوەکانیدا نازناوی خۆی بە ناوی «خانە، خانا، خانەی قوبادی و خانای قوبادی» بەکار هێناوە. لەم بەیتەدا ناوی خۆی بەم شێوەیە دەهێنێت:

وە ڕەنجەڕۆیی و وە ناموورادی
نەیاوا وەکام «خانەی قوبادی»

لە جێگەیەکی تردا خانا دەڵێت:

«خانە»یی خزمەت غەزاڵەی نۆدا
زنجیرەی زوڵف، سزام وە تۆدا

لە هەندێك شیعریشدا خانا ناوی خۆی بە «خانا و خانای قوبادی» دەهێنێت:

یە «خانا» واتەن بە دڵ زویری
هاناشەن جە دەس ماجەرای پیری

خانا لەساڵی (١٠٩٨)ی کۆچییدا لەدایك بووە. خانای قوبادی میری ناوچەی سەریاس بووە، ئەو سنوورە جوگرافیایەیی کە لەژێر دەستیدا بووە ئاماژەی پێ دەکات و هەموو ئەو ناوچانەیش کە خانا ئاماژەی پێ دەکات، لە شاری جوانرۆوە نزیکن و نزیك بەو ناوچانەیە کە لە ژێر دەسەڵاتی باو و باپیرانیدا بووە.

خانا خاوەنی چەندین بەرهەمی ناوازەیە و لە دیوانی خانای قوبادییدا بە وردی لەسەری دواوین، لێرەدا نامەوێ دووبارەی بکەمەوە. سەبارەت بە ساڵی کۆچی دوایی خانا، هیچ بەڵگەیەکی نووسراو لە بەردەستدا نییە، بەڵام بەشێك لە نووسەران و لێکۆڵەران ڕای خۆیان سەبارەت بە کۆچی دوایی خانای قوبادی بەم شێوەیە خستۆتە ڕوو:

هەر یەك لە دانەری کتێبی "گولزاری کوردستان، سدیق بۆرەکەیی، نامیلکەیەکی کۆن، بەگزادەکانی جوانرۆ و شێخ حامید، ساڵی کۆچی دوایی خانای قوبادییان بە ساڵی (١١٦٨ك.) داناوە. هەروەها مامۆستایانی وەکو موحەممەد عەلی سوڵتانی، سەیید تاهیری هاشمی و مارف خەزنەدار، ساڵی (١١٩٢ك.)"یان بۆ کۆچی دوایی خانای قوبادی نووسیوە. جگە لەوانەی سەرەوە، مامۆستا "عەلائەدین سەجادیش ساڵی کۆچیی خانای بە ساڵی (١٧٩٥ز.= ١٢٠٩ یا ١٢١٠ك.)" داناوە.

ئەوەی جێگەی سەرسووڕمانە کاك حەکیم مەلا ساڵح لە یووسف و زولەیخاکەی خانادا (لا- ٣) ساڵی کۆچی دوایی خانای بە ساڵی (١٧٣٢ز=١١٤٥ك) کۆچی داناوە. نازانم لە بەرانبەر چیدایە و چۆن لێکی داوەتەوە. لای هەمووان ئەوە ڕوونە کە خانای قوبادی لە ساڵی (١١٥٣ك.)دا داستانی خوسرەو و شیرینەکەی نووسیوەتەوە و ساڵی (١١٥٤ك.) داستانی لەیل و مەجنوونەکەی داناوە. ئەو ساڵەی کاك حەکیم بۆ ساڵی کۆچی دوایی خانای قوبادیی دایناوە، واتای ئەوەیە کە خانا پێش ئەوەی خوسرەو و شیرین و شیرین و فەرهاد و لەیل و مەجنوونەکەی بنووسێتەوە کۆچی دوایی کردووە.

بە هەرحاڵ ئەو سەرچاوانەی کە باسیان لە کۆچی دوایی خانای قوبادی کردووە، خانا لە ساڵی (١١٦٨ك.) وەفاتی کردووە. جگە لەو بەڵگانەی نووسەران باسیان لێوە کردووە،

من هیچ دەستنووس و بەڵگەیەکم لە بەردەستدا نییە کە ئاماژە بە ساڵ و کۆچی دوایی خانا بکات. ڕام لەسەر ئەوەیە کە خانای قوبادی ساڵی (١١٦٨ك.) واتە لە تەمەنی (٧٠) ساڵیدا کۆچی دوایی کردووە. گۆڕی خانا لە گۆڕستانی (بانی گومگان) دایە و لەوێدا نێژراوە.[١]

[١]ـ دیوانی خانای قوبادی: کاروان عوسمان خەیات (ڕێبین)، چاپی یەکەم، لە بڵاوکراوەکانی نەشری شوان (کتێبفرۆشی نیشتمان) لە سنە، ٢٠١٦، لاپەڕە (٧٣-١٥٩).

## ناساندنی دەستنووسی داستانی لەیلیٚ و مەجنوونی خانای قوبادی

بە پێی سەرچاوە بڵاوکراوەکان و ئەوەی بەردەستی ئێمە کەوتووە، لەیلیٚ و مەجنوونی خانای قوبادی دەبێتە دووەم لەیلیٚ و مەجنوون کە وەرگێڕابێت و بە شێوەزاری گۆرانی (هەورامی) دانرابێت.

ئەوەیش زانراوە کە نوسخەی داستانی لەیلیٚ و مەجنوونی خانا تا ئێستا یەك نوسخەی لیٚ کەوتۆتە بەردەست و بڵاوکراوەتەوە، پێشتر کاك «غەففار ئیبراهیمی» (سارۆ) نوسخەی ئەم دەستنووسەی لە مامۆستا موحەممەد ڕەشیدی ئەمینی پاوەیی وەرگرتووە و لەگەڵ نوسخەیەکی تری «نەوفەڵ و مەجنوون»ی میرزا شەفیعی کولیاییدا بەراورد کردووە و بنکەی ژین لە شاری سولەیمانی چاپی کردووە.

ئەم نوسخەیە لە کتێبە چاپکراوەکەدا بە وردی نەناسێنراوە، لێرەدا بە وردی لەسەر ئەم دەستنووسە دەدوێین، وەکو وتمان ئەم دەستنووسە کۆپییەکی لە لای مامۆستا موحەممەد ڕشید ئەمینی پاوەیی پارێزراوە و سوود لە کۆپییەکەی بەڕێزیان وەگیراوە، لێرەیشدا دووبارە کۆپییەك لەبەر نوسخەکەی بەڕێزیان گیرایەوە و دەیناسێنین، ئەمەیش لەبەر ئەوە بوو لە نوسخەکەی بنکەی ژیندا کە ڕێکوپێك کراوە، هەندیٚ جێگە بەر نەمان و سڕینەوە کەوتووە، بە باشمان زانی نوسخەیەکی تری لەوەی مامۆستا موحەممەد ڕەشیدی ئەمینی بگرینەوە.

ئەم دەستنووسە لە لایەن «شێخ عەبدولڕەحمانی کوڕی شێخ عەبباس»ەوە نووسراوەتەوە، دەستنووسەکە لە دوو بەش پێکهاتووە، بەشی سەرەتایان بریتییە لە داستانی لەیلیٚ و مەجنوونی خانای قوبادی و بەشی دووەمیان بریتییە لە کۆمەڵە شیعرێکی خانای قوبادیی و میرزا شەفیعی کولیایی و... نووسەرەوەی تا ڕادەیەك خەتخۆشە و بەیتەکانی لە بەرانبەر یەکدا نووسیوە، سەیید تاهیری هاشمیش لەسەر ئەم دەستنووسە ڕاوبۆچوونی خۆی نووسیوە.

ئەم دەستنووسە ئەندازەکەی (١٤×٢١)سم دەبێت، پەڕەکانی ئەم دەستنووسە نزیکەی (١٣٥) پەڕە دەبێت، لە دوو بەش پێکهاتووە، بەشێکیان داستانی لەیلیٚ و مەجنوونی خانایە و بەشەکەی تریشیان کۆمەڵێك شیعری خانا و میرزا شەفیعی کولیایی و هی تری

تێدایە، نووسەرەوەی لەبەر ڕۆشنایی نوسخەی تری ئەم دەستنووسەی نووسیوەتەوە و ئەمەیش لە چەند جێگایەکدا دەردەکەوێت.

ئەم دەستنووسە لە سەرەتاوە بەم چەند وشەیە لەبارەی داستانەکەی لەیلیٚ و مەجنوونی خاناوە نووسراوە و دەست پیٚ دەکات:

«(هوالعزيز)، (منظومەی کردی)، موسوم به ليلی و مجنون تأليف شادروان فاضل شهير عالم عامل و شاعرمتبحر مرحوم خانای قبادی که پس از سرودن خسرو و شيرين در سال يکهزار و يکصد و پنجاه و چهار سروده است، چنان معلوم است که تمام خمسەی نظامی گنجوی را به کردی ترجمه نموده است، رحمه الله له ولجميع العلماء آمين برحمتك يا ارحم الراحمين، وصلی الله علی سيّدنا محمّد وآ[له] وصحبه و سلّم».

لە پەڕەی دووەمیشدا سەبارەت بە ئوەیسی قەرەنی یادداشتێك نووسراوە، ئەو پەڕەیە تایبەت بە ئوەیس کراوە. لە پەڕەی سێی لای ئێمەدا و نووسەرەوەی دەستنووس خۆی ژمارەی بۆ دەستنووسەکە داناوە، لە سەری نووسیوە (ص٢)، ئێمەیش لێرە بەدواوە لە سەر ئەو ژمارەیە دەڕۆین، داستانەکەی خانا دەست پیٚ دەکات، لە سەرەوەی دەستنووسە نووسراوە:

«ص٢ ليلی و مجنون» و لە بەرامبەریشیدا نووسراوە: «خانای قبادی».

دواتر نووسراوە: «بسم الله الرحمن الرحيم، و به نستعين».

دوای ئەم چەند نووسینە، نووسەر دێتە سەر نووسینەوەی داستانەکەی خانای قوبادی و سەرەتای داستانەکە بەم شێوەیە دەست پیٚ دەکات:

بە نام ئەو کەس بە (کُنْ فَیَکُون)
عالەمش جە کەتم، عەدەم کەرد بیروون
مەحز خاتران (سَیِّد الکَونَیْن)
موحەممەد فاتێح، خەیبەر و حونەین
حەمد و سەنا و شوکر پەی ئەو زات پاك
هەم سەڵوات لە سەر پادشای (لولاك)

## ئــــەر تــــەوفیق دەرۆ بینـــــای بێهتـــــەرین
## جــە دمـــای مــەکتووب «خوســرەو و شــیرین»

ئەم پەڕەیە (١٧) بەیتی تێدایە، هەندێ پەڕە (١٨) بەیت یا زیاتر یان کەمتری تێدایە، بەیتەکان پێنج پێنج ئەژمار کراوە و ژمارەی لە کەنارەوە بۆ دانـراوە، نـازانم ئـەم ژمارەیـە نووسەرەوەی دەستنووس دایناوە یان سەیید تاهیری هاشمی، بـەڵام ئـەوە هەیـە لـە هەنـدێ جێگەدا هەڵەی تێدایە، بۆ نموونە لە پەڕەی (١٦-٢١)ی ژمارە لێدراودا بەیتەکان بە هەڵە (٥) بەیت بە هەڵە ئەژمار کراوە و ژمارەکە زیاد کراوە، لە جێگەیەکی تریشدا ئەم هەڵەیە دەبینرێت، بەم هۆیـەوە نزیکـەی (١٠-١١) بـەیت دیـار نییـە، ئەگەرچـی نووسـەرەوەی دەستنووس خۆی بەیتەکانی لەبیر چووە.

سەیید تاهیری هاشمیش لـە پـەڕەکانی: (٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ٢٢، ٢٣، ٤٨، ٦١)دا تـەقریزاتی خـۆی نووسـیوە، لـەوەدا بـە گومـان چـۆن لەبابـەت بەشـەکەی نەوفـەڵ و مەجنوونەکەی میرزا شەفیعەوە هیچ شتێکی نەنووسیوە، ئایا داستانەکەی میرزا شـەفیعی کولیایی نەدیوە یان؟!

پەڕەی کۆتایی ئەم داستانەیش (١١) بەیتی تێدایە،

هـــەر کەســـێ مامـــا غـــەریب و ڕەنجـــوور
ڕەنـــج و غـــەم هێجـــر جـــە ئـــەو مـــەبی دوور
کـــەس وە بـــێ مـــوراد نمەشـــی وە پـــەس
بـــە لوتـــف بێـــچوون، پادشـــای ئەقـــدەس
ڕەحمـــــەت وە ئـــــەرواح عاشـــــقان حـــــەق
بـــا ســـەفا و وەفـــا، مـــرووەت شـــەفەق
ئـــەوان شـــین نـــە شـــۆن ڕاگـــەی ڕۆزگـــار
شـــێوەی عەشـــق لێـــشان مەنـــد وە یادگـــار

ئەشعار «خانا»یش پەی یادگاریٚ
مانۆ پەی یاران، چەند ڕۆزگاریٚ
بە نام خودا و ئەحمەد موختار
خامە بکەر خوشك، خەتم کەر گوفتار
حەمد و سەنا و شوکر پەی زات عەللام
پەریٚ موحەممەد، سەڵوات و سەلام
تاریخ وەفات، قەیس عامری
ساڵ هەشتاد و هەفت هێجری و قەمەری
«هەفتسەد و دە ساڵ میلاد مەسیح»
واتەی موورەخەی بەغدادی فەسیح
«هەزار و ششسەد و چل و چوار بەیتەن»
پەی دۆستان نەبۆ، «خانە» پەی کێتەن؟
سەد هەزار سەڵوات، خاتێمەی کەلام
بە ڕەوزەی ڕەسووڵ، (علیە السّلام)

دوابەدوای ئەم چەند بەیتە، نووسەرەوەی دەستنووس ئەم چەند بەیتەی بۆمان تۆمار کردووە:

*«تمام شد نوشتن و نسخەگیری لیلی و مجنون به زبان کُردی اورامی، ترجمه و تألیف شاعر شهیر و نامدار کُرد مرحوم خانای قبادی، رحمه الله علیه و نور الله روحه و اسکنه الله فی بحبوحته جنانه، در روز سه شنبه دوازدهم فروردین، سنه (١٣٥٤)شمسی برابر با هجدەهم ربیع الاول سنه ١٢٩٥ قمری، به دست فقیر عاصی عبدالرحمن شیخ عباس، در قریه قارّ حومەی شهر سنندج. وصلی الله علی سیدنا محمد وآله و صحبه وسلّم».*

لێرەدا ئەم دەستنووسەیش لە بەشی داستانەکەدا تـەواو دەبێـت و بەشـی کۆتاییـشی دەبێتە شیعرە پەڕاگەندەکان، ئەوەی ماوەتەوە بیڵێین ئەوەیە ئـەم دەستنووسـە لـە هەڵـە و کەموکورتی بەدەر نییە، لە چەندین جێگەدا پیت و وشەی لەبیر چووە، دەستکاری شێوەی (سەبك) پێوە دیارە، جگە لەوەیش بە پێی ئەم کۆپییانەی بەردەستی ئێمە داسـتانە (١٠-١١) بەیتی نوقسانە، سەیید تاهیری هاشمیش باسی ئەو کەم هێنانەی بەیتەکانی نەکردووە. بۆ ساغکردنەوە و چاپی کردنی داستانی لەیلێ و مەجنوونی خانای قوبادی ئەگەر نوسخەی تری لە بەردەستدا هەبێت، ئەوا باشترە و ئەم نوسخە بکرێتە نوسخەی بەراورد، بەڵام بە بێ نوسخەی تری، ئەم دەستنووسە جێگەی گومانە و نابێت وەکو نوسـخەی بنـچینەیی بـەکار بهێنرێت.

## ناساندنی چەند نوسخەیەکی تری لەیلیٚ و مەجنوون

لەناو مێژووی ئەدەبیاتی کوردیدا تا ئێستا ئامارێکی تەواو لە بەردەستدا نییە کە چەند شاعیرمان هەیە داستانی لەیلیٚ و مەجنوونیان نووسیوەتەوە، جگە لەوەی خانای قوبادی، لێرەدا دەمانەوێ هەندێ لەو داستانانەی لەیلیٚ و مەجنوون پێناسە بکەین کە دەستمان کەوتوون، لەو بڕوایەشدا نین ئەو نوسخانەی لێرەدا پێناسە دەکرێت و دەخرێنە ڕوو، هەر ئەم نوسخانە دوا نوسخەی داستانی لەیلیٚ و مەجنوون بێت و دەرکەوتبێت.

لەناو ئەو دەستنووسانەی بەردەستی ئێمەیشدا چەند نوسخەیەکی داستانی لەیلیٚ و مەجنوون هەیە ناوی شاعیریان لەنێودا هاتووە، هەندێکی تریشیان ناوی شاعیری تێدا نەهاتووە، هەندێك لەو دەستنووسانە ناوی نووسەرەوەی دەستنووسەکەی پێوەیە و ساڵی نووسینەکەیشی دیارە، هەندێکی تریشیان نە ناوی نووسەر و نە ساڵی لەسەر نەنووسراوە. سەرەتا لە نوسخەکەی بەرلینەوە دەست پیٚ دەکەین و پێناسەیەکی گشتیی نووسخەکە دەکەین.

## نوسخەی داستانی لەیلیٚ و مەجنوون لە کتێبخانەی میللی بەرلیندا

ئەم نوسخەیە یەکێکە لەو نوسخانەی کتێبخانەی میللی بەرلین و نوسخەیەکی سکانکراوی لە بەردەستی ئێمەدا هەیە، ئەم دەستنووسە سەرەتا و کۆتایی تەواوە، سەرەتای ئەم داستانە بەم شێوەیە دەست پیٚ دەکات:

بسم الله ارحمن الرحيم

یـــا حـــەیی داوەر، یـــا حـــەیی داوەر

یـــا حـــەیی بێـــچوون، دەهەنـــدەی داوەر

لە هەندیٚ پەڕەی ئەم داستنووسەدا (٩) بەیتی تێدایە و لە هەندێکیشیدا (١٠) و (١١) بەیتی تێدایە، واتە لە پەڕەکاندا زیاد و کەمی بەیتەکان هەیە، کۆی پەڕەکانی ئەم داستانە (١٥٢) پەڕەیە، هەندیٚ پەڕەیشی لای ئێمە تێکچووە و ناخوێنرێتەوە، هەروەها

نازانرێت ئەندازەکەی چەند بە چەندە، چون ئەم دەستنووسە کۆپی کراوە و نوسخەیەکی سکانکراوی لە بەردەستی ئێمەدایە.

کۆتایی ئەم دەستنووسە بەم شێوەیە:

هزاران درود هزاران هزار
زما بر محمد، سید مختار
هزاران درود هزاران سلام
زما بر محمد علیه السلام

تمت شد از دست فقیر حقیر سراپا تقصیر محمد صادق پسر محمد مومن، در یوم پنجشنبه ١٤هم شهر صفر المضفر در سنه ١٢٩٦ مبارك باد... ئەم دەستنووسە لێرەدا کۆتایی پێ دێت و دەچیتە سەر داستانێکی تری، ئەم داستانە بە شێوەزاری گۆرانی (هەورامی)یە. ئەوەی زانیاری بێت لەناو ئەم دەستنووسەدا هەر ئەوەندەیە، ئێمەیش هەر ئەوەندەی لەسەر دەنووسین و دەچینە سەر دەستخەتێکی تری.

**نوسخەی دووەمی هەمان داستان لە نوسخەی موحەممەد سادق لە زانکۆی تاراندا**

ئەم نوسخەیەی داستانی لەیلێ و مەجنوون، یەکێکی تریە لەو نوسخانەی کە تەواوی داستانەکە و نوسخەکەیش لە بەردەستی ئێمەدا وجوودی هەیە، نوسخەیەکی تری هەمان نوسخەی پێشوە کە پێناسەمان کردووە، ئەم کەشکۆڵە پێشتر لە داستانی شێخی سەنعاندا کەڵکمان لێ وەرگرتووە و لەوێشدا پێناسەیەکی ئەم دەستنووسەمان بڵاوکردووەتەوە.

دەستنووسێکە لە لایەن (موحەممەدی کوڕی سادق)ـەوە نووسراوە، ئەم دەستنووسە لە شێوەی بەیازدا نووسراوەتەوە، قەبارەکەی بریتییە لە (١٢×٢٠)سم و بەناوی (جُنگ «مجموعەی اشعار شاعران کُرد»)) بە کۆدی ژمارە (٤١٨١) لە کتێبخانەی ناوەندی زانکۆی تاراندا پارێزراوە، وێنەیەکی بە شێوەی سکان لە بەردەستی ئێمەدایە.

ئەم دەستنووسە بەرهەمەکانی نێوی بریتییە لە داستانی: لەیلێ و مەجنوون، شێخی سەنعان و خەورشید و خاوەر... لەگەڵ ئەوەیشدا کۆمەڵێك لە شیعری شاعیرانی وەکو:

ئەحمەد بەگی کۆماسی، بێسارانی، وەلی دێوانە، سەرعی، شەهاب، خەمین و میرزا شەفیع و چەند شیعرێکی خاوەن نەزانراوی تێدایە. پەڕەکانی ئەم داستانە نزیکەی (١٢٢) پەڕەیە. کەشکۆڵنووس لە سەرەتای ئەم داستانەدا نووسیویەتی:

*«لیلی و مجنون به زبان کردی اثر طبع»*

دواتر نووسیویەتی: «بسم الله الرحمن الرحیم»، دوای ئەمەیش نووسیویەتی: «هذا کتاب لیلی و مجنون». لە هەر پەڕەیەکیشدا نزیکەی (١٣-١٥) بەیتی تێدایە، لە کۆتایی هەر بەشێکی ئەم نوسخەیەدا، واتا لە کۆتایی هەر داستانێکدا بە شێوەیەکی ڕێکوپێک، ناوی خۆی، ئەو کەسەی کە لەبەر خاتری ئەو نووسراوەتەوە و ساڵی نووسینەوەکەی تۆمار کراوە و نووسیویەتی.

لە کۆتایی ئەم داستانەیشدا نووسەر نووسیویەتی: «به جهته برادر عزیز نور چشم، آقا محمد محمود الفقیر میرزا محمد صادق».

ئەم داستانە بە شێوەزاری هەورامییە، نووسەرەوەی ئەم دەستنووسە کەسێکی زۆر خەت خۆش و جوان و بە سەلیقەوە بووە و دەستنووسێکی جوانی بۆمان نووسیوەتەوە، ئەم دەستنووسە تا ڕادەیەکی زۆر باش پارێزراو بووە و قەدری لێگیراوە، کەم تووشی پووکان و سڕینەوە بووە.

هەرچی دەربارەی ساڵی نووسینەوەی دەستخەتەکەیە، ئەوا لە سەرەتای داستانی شێخی سەنعان و لە کۆتایی داستانی «خەورشید و خاوەر»دا، ئەم چەند دێڕەی خوارەوە نووسراوە:

*«تمام شد خەورشید خاور در عصر روز پنج شنبه دویم ماه ربیع الثانیه، هذه السنه لوی ئیل سنه ١٢٩٨، از ید میرزا محمد صادق به جهته برادر نور چشم آقا محمد».*

لە چەند جێگەیەکی تریدا ناوی خۆی و ئەم نووسراوەی سەرەوەی چەند جارێك دووبارە کردووەتەوە.

سەرەتای داستانەکە بەم شێوەیە دەست پێ دەکات:

به نام دانای جههان پهیدا کهر
بولبولان جه عهشق شێت و شهیدا کهر
جه سونعش تهمام فامداران ماتن
نهقاشان جه نهقش ئهو خجلاتن

کۆتایی ئهم داستانه له ناو لاکێشهیهکدا دانراوه و له لایهکییهوه نووسراوه: «پایان داستان لیلی و مجنون». دواتر دوو بهیتی وهکو کۆتایی هێناوه لهگهڵ دوو بهیتی فارسیدا:

شین و ڕەستاخێز جه نهجد خێزیا
دڵ جه سۆز سهخت دڵ تهنگێزیا
دنیا پهی هیچ کهس نهدارۆ وهفا
تا ئاخرولئهمر ههر مهبۆ جهفا
هزاران درود و هزاران سلام
زما بر محمد علیهالسلام
فریق رحمت یزدان کسی باد
که کاتب را بالحمدی کند شاد

## نوسخهی سێیهمی ههمان داستان له لای دکتۆر سهباح حوسهینی

نوسخهیهکی تری ئهم داستانه له لای زۆر بهڕێز دکتۆر «سهباحی حوسهینی»یه له شاری سهقز و وێنهی پهڕەیهکی ئهم داستانی لهیلیٚ و مهجنونهی بۆ ئێمه ناردووه، نووسهرهوەی خهت خۆش و به سهلیقه بووه، له سهرهتای ئهم داستانهدا نووسراوه: «کتاب لیلی و مجنون است». دواتر به خهتێکی گهورەتر و به مهرهکهبی ڕەنگ ئاڵتوونی نووسراوه: «کتاب لیلی و مجنون».

له خوارووی ئهم نووسراوەوه نووسراوه: «بسم الله الرحمن الرحیم»، پاشان ئهم چهند بهیتهی نووسیوه:

بــه نــام دانــای جــههان پهیــدا کــهر
بولّبــولان جــه عهشــق شــێت و شــهیدا کــهر
جــه ســونعش تــهمام فامــداران مــاتن
نهقاشــان جــه نــهقش ئــهو خجــالاتن

لهم پهڕهیهدا تهنها (٤) بهیت ههیه و له ڕووی خواری تهواوی ئهم نیوهبهیتانهدا به مهرهکهبی ڕهنگ ئالتوونی نهقش و نیگار کراوه، ههموو بهیتهکانیش لهنێو لاکێشهیهکی ڕهنگی و سهلیقهییدا نووسراوه، ئهم دهستنووسه (٣٨٦) پهڕهیه و کۆتاییهکهی فهوتاوه، ههر پهڕهیهکیش (٦) بهیتی تێدا نووسراوه....

**نوسخهی یهکهمی داستانی نهوفهلْ و مهجنوون له کتێبخانهی میللی بهرلین**

له کتێبخانهی میللی شاری (بهرلین)یشدا نوسخهیهکی ئهم داستانه ههیه، لێرهدا به پێویستی ئهزانین وهکو تهواوی نوسخهکانی لهیلێ و مهجنوون ئهمیش بناسێنین، ئهم داستانه تاکو ئێستا چهند نوسخهیهکی له بهردهستی ئێمهدا ههیه و دهکرێت له جێگای تریشدا نوسخهی تری ههبێت، ئهم داستانه لهنێو بهیازێکدا نووسراوهتهوه، شیعرهکانی نێو ئهم بهیازه بریتییه له هۆنراوهی شاعیرانی وهکو: مهولهوی، میرزا شهفیع، مهلّلا لوتفوللّا، فهخرولعولهما، ئهحمهد بهگی کۆماسی و خانای قوبادیی... تێدایه.

ئهم دهستنووسه سالّی نووسینهوهی پێوه نییه، تهنها ئهوه ههیه که نوسخهیهکی کۆنه و زۆربهی شیعرهکانی نێو ئهم بهیازه هۆنراوهی میرزا شهفیعی کولیاییه، له سهرهتای زۆربهی شیعرهکاندا ناوی شاعیرهکانی نووسراوه، ئهوهی تا ئێستا لهم بهیازه ماوهتهوه نزیکهی (٢٢٠) پهڕهیه، ههندێ پهڕهیشی ڕهش بووهتهوه و باش ناخوێنرێتهوه، ههر پهڕهیهکیش (٩-١٠) بهیتی تێدایه، ئهمهیش دڵنیایی نووسهرهوهی بهیازهکهمان پێ دهڵێت لهوهی که شیعرهکانی به ئهمانهتهوه نووسیوه. له سهرهتای ئهم داستانهدا نووسراوه: «هذا کتاب نوفل».

ئەم نوسخەیە جگە لە جیاوازی وشەیی و هەندێ بەیت نەبێت، گرفتێکی ئەوتۆ لە نوسخەکانی تریشیدا بەدی ناکرێت، سەرەتای ئەم داستانە لە نوسخەکەی بەرلیندا بەم شێوەیە دەست پێ دەکات:

خانان شکار کەرد، خانان شکار کەرد
یەک ڕۆ شای نەوفەڵ عەزم شکار کەرد
قەبیلەی جە قەوم عەرەب سەوار کەرد
قەهھار تاسان، سفید تەتار کەرد
یاساڵ دا قۆشەن، سوپای بێ سامان
ڕەم ڕەم تەیر وەحش، مالا نە دامان
فەرمان قۆشچیان، هەر کەس پەی وێشان
کلاوزەڕ نە فەرق، شاهینان کێشان

کۆتاییەکەیشی بەم جۆرەیە:

«شەفیع» شای نەوفەڵ وە زامانەوە
پای فەوتش پێچان وە دامانەوە
دەستاخەن جە بەین دام تەندەی وێش
تۆ بە نەوفەڵ چێش؟ نەوفەڵ بە تۆ چێش؟!
لەیل بیەن وە خاک، خاڵان تالاش
خاک جە تەغای سووف، پۆشان وە بالاش
قەیس خەریک بەیت داج دەیجوورەن
مونتەزیر وە نەفخ ناپەیدای سوورەن
تۆ دوعای خەیر کەر لەیل و نەهاران
هەر سەحەرگاهان، خۆر ئێواران

واچـــه یـــا کـــه‌ریم، ده‌هه‌نـــده‌ی داوه‌ر
یـــا نووربـــه‌خش، نـــوور خه‌ورشـــید خـــاوه‌ر
تـــا ئـــه‌رز ئوســـتوار، جه‌بـــه‌ڵ بـــه‌رجا بـــۆ
تـــا به‌قـــه‌ر حامـــڵ حـــه‌مڵ غـــه‌برا بـــۆ
بـــه‌قای بـــێ زه‌واڵ، عـــومر «خه‌ســـره‌و» بـــۆ
بـــه‌ری جـــه ئه‌فـــساد، چـــه‌رخ کـــه‌چ ڕه‌و بـــۆ
ئیقبـــاڵ ده‌وڵـــه‌ت، هـــه‌م عێنـــانش بـــۆ
بـــه کـــۆری دیـــده‌ی دوشمـــه‌نانش بـــۆ
خـــاس هووه‌یـــداش کـــه‌ر، عاڵـــه‌م بفـــامۆ
والـــی زی شـــه‌وکه‌ت، «خه‌ســـره‌و» مـــامۆ
ئـــه‌ڵتافش مه‌زیـــد، زێنده‌گانیـــه‌ن
ئاســـتانه‌ش موحیـــت، کامه‌رانیـــه‌ن
مه‌نیـــشی ســـاکن، نـــه فێتنـــه خۆشـــحاڵ
نـــه ســـایه‌ی عـــه‌دڵش بـــه فاریغولبـــاڵ
واتـــه‌ی نـــام دۆســـت، عه‌بـــد جـــه‌فاکێش
گـــه‌دای خووشه‌چـــین ئـــه‌ربابان پـــێش
نـــاپوخته و ناچیز، بـــێ ئـــه‌جزا و نـــه‌ك
نـــه سه‌نه‌ی «هه‌زار و دووسه‌د چه‌نی یه‌ك»

## نوسخه‌ی دووه‌می هه‌مان داستان له کتێبخانه‌ی موحه‌ممه‌د ڕه‌شیدی ئه‌مینی

نوسخه‌ی دووه‌می داستانی نه‌وفه‌ڵ و مه‌جنوونی میرزا شه‌فیعی کولیایی، یه‌کێکی تریه له‌و نوسخانه‌ی که له‌لای ئێمه وجوودی هه‌یه و وێنه‌ی نوسخه‌که گیراوه، ئـه‌م ده‌ستنووسـه چه‌ند په‌ڕه‌یه‌کی سه‌ره‌تای فه‌وتاوه، نازانرێت ئـه‌م ده‌ستنووسـه چـه‌ند پـه‌ڕه بـووه و ئـه‌وه‌ی ماوه‌ته‌وه بریتییه له نزیکه‌ی (٨٨-٩٠) په‌ڕه، ئه‌ندازه‌که‌یشی لـه شـێوه‌ی (١٤×٢١)سم

دایە، لەبەر ئەوەی چەند جارێك وێنەی ئەم دەستنووسە گیراوە، بە وردی ئەندازەکەی دیاری ناکرێت، نووسەرەوەی دەستخەتەکە زۆر خەت خۆش نییە و تۆزێك بە ئەستەم دەتوانرێت نوسخەکەی بخوێنرێتەوە، بەیتەکانی لە بەرانبەر یەکتردا نووسیوە، هەر پەڕەیەك (٨-٩) بەیتی تێدایە، یا کەمتری تێدایە، ئەوەی ماوەتەوە لەم دەستنووسە و ئێستا بووەتە سەرەتای دەستنوسەکە بەم شێوەیە:

ناپوختە و ناچیز، بیٚ ئەجزا و نمەك
سەنەی «هەزار و دوو سەد چەنی یەك»
نەوفەڵ بەو کومەیت، سووی مەنجۆڵەوە
مەهمیز دا مەرکەب، بەرد وە چۆڵەوە...

پاشماوەی ئەم داستانە لە دەستنووسەکەدا (٤٦) پەڕەیە، پەڕەی کۆتایی ئەم داستانە (٥) بەیتی تێدایە، ئەو بەیتانەیش ئەمانەی خوارەوەیە:

«شەفیع» شای نەوفەڵ وە زامانەوە
پای فەوتش پێچان وە دامانەوە
دەستاخەن جە بەین دام تەنەدەی وێش
تۆ بە نەوفەڵ چێش؟ نەوفەڵ بە تۆ چێش؟!
لەیل بییەن وە خاك خاڵان ئالاش
خاك جە تەخای سووف، پۆشان وە بالاش
قەیس خەریك بەیت داج دەپێسوورەن
مونتەزێر وە نەفخ ناپەیدای سوورەن
هەزاران درود و هەزاران سلام
زما بر محمد، علیەسلام

لێرەدا ئەم داستانە تەواو دەبێت و دەچێتە سەر داستانی مەنیژە و بیژەن، لە ناو ئەم داستانەدا و لە کۆتایی پەڕەیەکدا نووسەر نووسویەتی: «این نوشتم تا بماند یادگار.... نام

خدا ... سرکار! سنه ١٦٧٧». بەڵام نووسەرەوە ناوی خۆی نەنووسیوە و نازانین خاوەنی ئەم دەستنووسە کێیە و لە کوێ نووسیویەتییەوە، لە کۆتایی داستانی «مەنیژە و بیژەن»یشدا نووسویەتی: «در روز چهار شنبه بیست و یك ماه جمادل الاول...»

لێرەدا ئەم دەستنووسەیش کۆتایی دێت و نازانین پاشماوەکەی چەند بووە و چی بووە، یان هەر ئەوەندە بووە، لێرەدا دەست لەم نوسخەیش هەڵدەگرین و دەچینە سەر نووسخەیەکی تری لە نوسخەکانی بەردەستمان.

**نوسخەی سێیەمی هەمان داستان لە لای کاك غەففار**

نوسخەی سێیەمی دەستنووسی نەوفەڵ و مەجنوون، هەر چەند لێرەدا بە نوسخەی سێیەم ناسێنراوە، هەمان ئەو نوسخەیەیە کە لە چاپی داستانی لەیلێ و مەجنوونی خانای قوبادییەوە لە لایەن کاك «غەففاری ئیبراهیمی» (سارۆ)وە بە نوسخەی دووەم دانراوە و کاری لەسەر کراوە، بە سوپاسەوە کۆپییەکی ئەم دەستنووسەمان لە بنکەی ژین وەرگرتووە، ئەم نوسخەیە بریتییە لە دوو داستان لە یەك دەستنووسدا، ئەو دوو داستانەیش بریتییە لە داستانی: «شیرین و فەرهاد» و «نەوفەڵ و مەجنوون».

نازانم تەواوی دەستنووسەکە چەند لاپەڕەیە، بەڵام بەشی داستانی نەوفەڵ و مەجنوون لەم دەستخەتەدا (٣٠) پەڕەیە، قەبارەکەیشی خۆی لە (١٤×٢١)سم دەدات، هەر پەڕەیەك (١٢، ١٦، ١٧، ١٨) بەیتی تێدایە.

کۆتایی داستانی شیرین و فەرهاد و سەرەتای داستانی نەوفەڵ و مەجنوون لەم دەستخەتەدا دەکەوێتە یەك پەڕەوە، لە کۆتایی داستانی «شیرین و فەرهاد»دا نووسەرەوەی دەستنووس دەڵێت:

*«تمت شد کتاب شیرین و فرهاد، در یوم جمعه، ١٠ ذیحجه ١٣٦٧، بە دست میرزا احمد جعفر داریانی»*

دواتر نووسەرەوەی دەستنووس دێتە سەر داستانی نەوفەڵ و مەجنوون و بەم شێوەیە دەست بە نووسینەوەی داستانەکە دەکات:

بسم الله الرحمن الرحيم، كتاب نوفل شا و مجنون

**خانـــان شـــكار كـــەرد ، خانـــان شـــكار كـــەرد**

**يـــەك ڕۆ شـــای نەوفـــەڵ عـــەزم شـــكار كـــەرد**

**قەبيلـــەی جـــە قـــەوم عـــەرەب ســـەوار كـــەرد**

**قـــەهار ماســـان، ســـپی تـــەتار كـــەرد**

**فەرما قۆشكچيان، هـــەر كـــەس پـــەی وێـــشان**

**كـــڵاوان نـــە فـــەرق، شـــاهينان كێـــشان**

لێرەدا بەشێك لە پەڕەی پێش كۆتايی و پەڕەی كۆتايی دەستنووسەكە دەخەينە ڕوو:

**«شـــەفيع» شـــای نەوفـــەڵ وە زامانـــەوە**

**پـــای فـــەوتش پێـــچان وە دامانـــەوە**

**دەســـتاخەن جـــە بـــەين داو تەنەنـــدەی وێـــش**

**تۆ بە نەوفەڵ چێش؟ نەوفەڵ بـە تـۆ چێش؟!**

**لـــەيل بيـــەن وە خـــاك، خـــاڵان تـــاڵاش**

**خاك جـە تـەغای سـووف، پۆشـاش وە بـاڵاش**

**قـــەيس خـــەريك بـــەيت داج دەيجـــوورەن**

**مونتـــەزير وە نـــەفخ ناپەيـــدای ســـوورەن**

**تـــۆ دوعـــای خـــەير كـــەر وە لـــەيل و نـــەهار**

**هـــەر ســـەحەرگاهان، خۆروەخـــت ئێـــوار**

**واچـــە يـــا كـــەريم، دەهەنـــدەی داوەر**

**يـــا نووربـــەخش، نـــوور خەورشـــيد خـــاوەر**

**تـــا ئـــەرز ئوســـتوار، جەبـــەڵ بـــەرجا بـــۆ**

**تـــا بەقـــەر حامـــڵ حـــەمڵ غـــەبرا بـــۆ**

تـــاریخ تـــەقریر عەبـــد جـــەفاکێش
گـــەدای خووشەچـــین، ئوســـتایان پـــێش
بـــەقای بـــێ زەواڵ، عـــومر «خەســـرەو» بـــۆ
بـــەری جـــە ئەفـــساد، چـــەرخ کـــەچ ڕەو بـــۆ
نـــــەشوستەی ناچیز، بـــێ ئـــەجزا و نمـــەك
نـــــە سەنەی «هەزار و دووسەد چەنی یەك»
هـــــزاران درود، هـــــزاران ســـــلام
زمـــــا بـــــر محمـــــد، علیەســـــەلام

لە دوای ئەم چەند بەیتەی کۆتایی داستانەکەوە، نووسەری دەستنووس دەنووسێت:

*«تمت شد کتاب نوفل شا و لیل و مجنون در تاریخ (١٣٦٧)، ١٦ی ذیحجە»*.

دواتر نووسەرەوەی دەستنووس چەند بەیتێك لە دوای نووسراوەکەی خۆیـەوە دەهێنێـت، نەك ئەوەی کاك غەففار لە کتێبەکەدا بـە تێکەڵاوییـەکی زۆر و ناڕوونـەوە دەیداتـە پـاڵ نووسەرەوەی دەستنووس، ئەمەیش ئەو چەند بەیتەی نووسەرەوەی دەستنووسەکەیە:

«جەعفـــەر» خـــاتر تـــەنگ، نـــەدارۆ پایـــان
دنیـــا بـــێ بـــەقان، ئامـــان ســـەد ئامـــان
گـــۆش بـــە دنیـــای دوون نـــامو‌راد مەکـــەر
ئـــاخری هـــەر خاکـــەن، ئـــەی خـــاکم وە ســـەر
ئـــــاخم پـــــەی ناکـــــام، نەوجـــــەوانی داد
داخـــم پـــەی کۆتـــای عـــومر بـــاویم داد
یـــا ڕەب بـــە حاجـــەت ئێمامـــان پـــاك
دوعـــام قـــەبووڵ کـــەر، پادشـــای بـــێ بـــاك
حـــەقیر نـــە خـــەیاڵ مـــات و غەمناکـــەن
ئـــاخ و داخ و دەرد، ئـــاخرم خاکـــەن

دوای ئەم چەند بەیتە، بەیتێك هەیە بە خەتی گەورە و لە هی دەستنووسنووسی یەکەم ناکات، پێ دەچێ هی کەسێکی تری بێت، زۆریش جوان نەنووسراوە و ئەوەی بۆ ئێمە خوێنرایەوە، ئەمەیە: «خاك چەنی من هەر ... ها نە موڵك...» نیوەکەی تری ناخوێنرێتەوە، ئەم دەستنووسە نووسەرەوەی خەت خۆشە و دەتوانرێت بۆ بەراورد و لێکۆڵینەوە سوودی لێ وەربگیرێت، نوسخەکەیش زۆر کۆن نییە و بۆ کاری توێژینەوە و سوود لێوەرگرتن، کەڵکی تایبەتی خۆی هەیە.

**نوسخەی چوارەمی هەمان داستان لە لای عەبدولڕەقیب یووسف**

ئەم دەستنووسە یەکێکی ترییە لەو دەستنووسانەی کە بەناوی نوفڵ و مەجنوونی میرزا شەفیعی کولیاییەوە هاتووە، نوسخەیەکی سکانکراوی ئەم دەستنووسەمان لە بنکەی ژین وەرگرتووە، بەڕێزیشیان بەو پەڕی لوتف و مەرحەمەتەوە چەند نوسخەیەکی سکانکراوی داستانی لەیلێ و مەجنوونیان پێشکەش کردین، لێرەوە سوپاسی بێپایانیان ئەکەین.

ئەم نوسخەیش یەکێکی ترییە لە نوسخەکانی داستانی نوفڵ و مەجنوون، نوسخەیەکی زۆر کۆن نییە، بەڵام نوسخەیەکی سەرەتا و کۆتایی تەواوە، ئەم دەستنووسە لە کتێبخانەی زۆر بەڕێز عەبدولڕەقیب یووسفدایە، دەستنووسەکە پێشەکییەکی لە دوو پەڕەدا بە زمانی فارسی لە باسی داستانەکەدا بۆ نووسراوە و هاتووە.

قەبارەی ئەم دەستنووسە نزیکە لە (١٤×٢١)سم دایە و لەناو دەفتەرێکی حساباتی (وەسڵ)ی دوکانێکی تەختەفرۆشیدا نووسراوەتەوە، خەتەکەی تازەیە، ناوی نووسەر و ساڵی نووسینەوەی پێوە نییە، هەر پەڕەیەکی (٩-١٠) بەیتی تێدایە و بەیتەکانیش بەرانبەر نووسراون، نووسەرەوەی خەت خۆشە و بە مەرەکەبی ڕەش نووسیویەتی، خەتەکەیشی لە شکەستەی فارسیی دایە، لە دوای دوو پەڕەی پێشەکییەکە، دەچێتە سەر داستانەکە و سەرەتای داستانەکەیش بەم شێوە نووسراوە:

بسم الله الرحمن الرحيم

خانـان شـكار كـەرد، خانـان شـكار كـەرد
يەك ڕوز نەوفـەڵ شـاه، عـەزم شـكار كـەرد
قەويلـەى ژە قـەوم، عـەرەب سـەوار كـەرد
شـكار ماسـان سـفيد تـەتار كـەرد
فـەرما قۆشـچيان، هـەر كـەس پـەى وێـشان
كـلاّوان نـە فـەرق شـاهينان كێـشان

كۆتايى داستانەكەيش بەم شێوەيە:

«شـەفيع» شـاى نەوفـەڵ بـەو زامانـەوە
پـاى مـەوتش پێـچان وە دامانـەوە
دەسـتاخەن نـە تـەور دام تەنـدەى وێـش
تـۆ وە نەوفـەڵ چـێش؟ نەوفـەڵ وە چـێش؟!
تـۆ دوعـاى خـەير كـەر نـەجاى پێـواران
هـەر سـەحەرگاهان، هـەر خـۆر ئێـواران
واچـە يـا كـەريم، دەهەنـدەى داوەر
يـا نووربـەخش، نـوور خەورشـيد خـاوەر
تـا عەريزئەلبـەيت، جەبـەڵ ديـار بـۆ
بـەقاى خـان حاسـڵ بـە ئێقتێـدار بـۆ
بـەقاى بـێ زەواڵ، خـان «خەسـرەو» بـۆ
بـەرى ژە ئەفـسار، چـەرخ كـەج ڕەو بـۆ
ئێـشقاقش مەزيـد، زێندەگانيمـەن
ئـەلتافش موحيـت كامەرانيمـەن

مونشی ساکن بۆ، نەسرەفتەی خۆشحاڵ
نە سایەی عەدڵش ببۆ فارغ باڵ
خاسەن هونەرش عاڵەم بفامۆ
والی زی شەوکەت، ئەولا دمابۆ
یە شەفیع واتەن، بێ ئەجزا و نمەك
نە سەنەی «هەزار و دووسەد چەنی یەك»
ئیلتیجام ئێدەن ژە موسوڵمانان
فاتیحەی ئیخلاس، پەرێم بوانان

ئەم دەستنووسە یەکێکی تری بوو لەو دەستنووسانەی بەردەستمان و داستانەکە لێرەدا تەواو دەبێت، بەڵام ئەوەندە هەیە لەسەر ساڵی «هەزار و دووسەد چەنی یەك» پێم وابێ خەتی مامۆستا عەبدولڕەقیب یووسف بێت- نووسراوە (١١٠١)، دیارە (١١٠١) هەڵەیە. لە چەند جێگایەکەدا بە خەتی تازە نووسراوە: «لەیلا و مەجنوونی میرزا شەفیع بە زاری گۆرانی، عەبدولڕەقیب یووسف، نوسخەی تەواو لە ساڵی (١١٠١) هۆندویەتی، نوسخەی عەبدولڕەقیب یووسف.»

لە هەندێ جێگەدا کوژانەوە و ڕاستکردنەوەی تێدا دەبینرێت و لە چەند پەڕەیەکیشدا نووسینەکە بە قەڵەمی شین نووسراوە، تەواوی پەڕەکانی ئەم داستانەیش (٤٤) پەڕەیە، جیاوازی وشەیی و هەندێ بەیتی زیاد و کەمی لەگەڵ نوسخەکانی تریدا هەیە، بۆیە بۆ بەراوردکردن بە دەرد دەخوات و هیوادارم لە ئایندەدا کەڵکی لێ وەربگرین.

**نوسخەی پێنجەمی هەمان داستان لە کتێبخانەی میللی ئێران لە شاری تاراندا**

کاك عەبدوڵڵای حەبیبی لە شاری نۆتشە ئاگاداری کردمەوە لەوەی کە نوسخەیەکی تری هەمان داستان لە کتێبخانەی میللی شاری تاراندا هەیە و ئەو نوسخەیشمان بە دەست هێنا، ئەگەرچی ئەم نوسخەیش بە بۆچوونی هەردوولامان نوسخەیەکی باش سکانکراو

نییه، له هەمانکاتیشدا کەوتن و تێکەڵاوی زۆر لە پەڕەکاندا هەیە، پەڕەکان تێکەڵاوبوون، وادەچێت جزووبەنەکەی پچڕابێت و دووبارە جزووبەند کرابێتەوە، ئەم دەستنووسە بە ژمارە شناسایی (١٥٩٧٧٨٥) ناسێنراوە، دەستنووسەکە بە دەستنووسێکی فارسی لە ڕیزبەندی نوسخەکاندا دانراوە و فەهرەست کراوە.

ئەندازەی ئەم نوسخە زۆر ڕوون نییە، بەناوی «بیاض جُنگ»ەوە ناسێنراوە، نووسەرەوەی تا ڕادەیەك خەت خۆش بووە، هەندێ بەرهەمی وەکو میرزا شەفیعی کولیایی، خەستە، خانای قوبادی، ئەحمەد بەگی کۆماسی، موستەفا، مەلا ڕەحیم، سەعدی، شەمسی تەبرێزی، عەتتار و ئەسەدوڵڵای تێدایە، وا دیارە نووسەرەوەی بەیازەکە شاعیر بووە و ئەسەدوڵڵای ناو بووە. لە پەڕەی (١٨)دا نووسیویەتی: «تمام شد کلام اسدالله... در شهر ربیع الثانی ١٣٠٠»، لە پەڕەی (٢٥)یشدا دیسانەوە نووسیویەتی: «سنه ١٢٩٠ یا ١٢٩٨». ژمارەی کۆتایی ئەم ساڵە باش ناخوێنرێتەوە. لەم دەستنووسەدا سەرەتای داستانەکە بەم شێوەیە:

بسم الله الرحمن الرحيم

**خانان شکار کەرد، خانان شکار کەرد**

**یەك ڕۆ شای نەوفەڵ، عەزم شکار کەرد**

ئەم دەستنووسە لەبەر ئەوەی جزووبەنەکەی تێکچووە، نازانرێت سەرەتا و کۆتایی دەستنووسەکە چۆنە، کۆتایی ئەم داستانەیش کەوتۆتە چی پەڕەیەکەوە، کۆی ئەو پەڕانەی لەم دەستنووسە ماوەتەوە، (١٠٠) پەڕەیە، بۆ ساغکردنەوەی ئەم داستانە و دەستنووسەکە، دەبێ ماوەیەکی باش پێوە سەرقاڵ ببیت و تەواوی شیعرەکان بخوێنرێتەوە و ڕێکوپێك بکرێنەوە و ئەجا فەهرەستی بۆ دابنرێت. ئێمە لێرەدا هەر ئەوەندە لەسەر ئەم دەستنووسە دەنووسین و ئەوەی تری جێ دەهێڵین بۆ لێکۆڵەرانی ئەو بوارە.

**نوسخەی یەکەمی داستانی لەیلێ و مەجنوونی (مەڵڵا) لە کتێبخانەی میللی بەرلین**

لەناو دەستنووسەکانی کتێبخانەی میللی بەرلیندا کەشکۆڵێك هەیە، کۆمەڵێك هۆنراوەی یووسف بەگ و شیعرێکی ئەحمەد بەگی کۆماسیی تێدایە، لە دوای شیعری

گڵکۆی تازە لەیلەکەی کۆماسییەوە، داستانی لەیلیٚ و مەجنوونێك هاتووە، سیٚ نوسخەی تری ئەم داستانەمان لە بەردەستدایە.

ئەم دەستنووسەی کە لە لای منە نزیکەی (٥٦) پەڕەیە، سەرەتا بە شیعرێکی ئەحمەد بەگی کۆماسی (گڵکۆی تازەی لەیل) دەست پیٚ دەکات، دواتر داستانی لەیلیٚ و مەجنوونی (مەڵلا) دەست پیٚ دەکات. ئەم دەستنووسەی کتابخانەی میللی بەرلین ژمارەی لاپەڕەکانی بە ژمارەی ئینگلیزی بۆ دانراوە، لە ژمارە (٣٠)یەوە دەست پیٚ دەکات تا لاپەڕەی (٥٦) و لاپەڕەی کۆتایی ژمارەی بۆ دانەنراوە و ئەژماری لاپەڕەیی کراوە نەك پەڕەیی، بەڵام هەڵەیە و لە ڕاستیدا (٥٦) پەڕەیە و دەکاتە (٢٨) لاپەڕە.

وەکو وتمان بە هۆنراوەی «گڵکۆی تازەی لەیل» دەست پیٚ دەکات، دوای (٣) پەڕە دەچێتە سەر داستانی لەیلیٚ و مەجنوون، سەرەتای ئەم داستانەیش بەم شێوەیە:

کۆچ شەو مەیل کەرد، کۆچ شەو مەیل کەرد
یەك شەو عامر شا، کۆچ شەو مەیل کەرد

ئەم داستانە (١٦٨) بەیتە، بەیتەکانی نێو ئەم دەستنووسە لە پەڕەیەکەوە بۆ پەڕەیەکی تری جیاوازە، پەڕە هەیە (١٤) بەیتی تێدایە و پەڕەیش هەیە (١٦) بەیت، بە گشتی بەیتەکان لە پەڕەیەکەوە بۆ پەڕەیەکی دیکە زیاد و کەم دەکات.

کۆتایی ئەم داستانەیش بەم شێوەیە:

«مەڵلا» خولاسەی دنیا یەك دەمەن
کەسیٚ دڵشادەن، کەسیٚ دڵ غەمەن
یە ڕەنگ بازار، چەرخ ئافاقەن
کەسیٚ کۆچ کەردەن، کەسیٚ تفاقەن
کەسیٚ بیٚ دەماخ، ئەڵلا ئەڵلاشەن
کەسانیٚ حوجرەی ساکنی جاشەن

(علــی کــل شــئ) دنیــا فانیــەن
ســەوداش بــێ ســوودەن، پێــشانیەن
یــەعنی هــەر شەخــسێ بــەزر بەدکاشــتەن
کــەس جــە بــەزر بــەد خــەیر بەرنەداشــتەن
ســاحێب کــەمالان، خــەیرگۆ خەیرئەنــدێش
بــەدان هــا نــە پــشت، نیکــان هــا نــە پــێش
هەر کەس خــاس واچــۆ، خــاس مــەیۆ وە لاش
حــەزرەت ڕەســـوولْ مــەبۆ شــەفاخواش

لێرەدا داستانەکە تەواو دەبێت، وەکو دەبینین ناوی شاعیر «مەلا»یە، مەلاش نازناوی شیعری مەلا وەلــەوخانی گۆرانییــە، لێــرەدا بۆمــان ڕوون دەبێتــەوە مــەلا وەلــەوخانیش داستانی لەیلێ و مەجنوونی داناوە، بەلام بە کورتی نووسیویەتی و پوختەی کردووەتەوە.

ئەم دەستنووسە ئەندازەکەی (١٤×٢١)سم دەبێت و نووســەرەکەی زۆر خــەتخۆش و بــە سەلیقە بووە، لە کۆتایی دەستنووسەکەیشیدا بەم شێوە ناوی خۆی دەهێنێت:

*«تمت الکتاب بعون ملك الوهاب البرهانه به خط حقیر فقیر سراپا تقصیر کمترین خلـق الله ویـسکرم در حالـت کیـف کـه جمیـع غـم و خـصومت بهـای روزگـار در ملاحظه ... عفو دارم، بتاریخ ٧-١٠ شهر شوال... سنه ١٣١٧».*

ئەم بەروارە بەرامبەر بە سالی زایینی دەکاتە (٧-٢-١٩٠٠).

**نوسخەی دووەمی داستانی لەیلێ و مەجنوونی (مەلا) لە کتێبخانەی مەجلس**

ئەم بەیازەیش یەکێکی ترییە لە بەیاز و نووسراوەکانی ئەدیب و زانایانی کورد، تا ئێستا بەشێوەیەکی ئەوتۆ بەرچاو نەکەوتووە و سوودی لێ نەبینراوە، ئەم نوسخەیە نوســخەیەکی زۆر شپرزە و پەرپووتە، نووسەرەوەی بەشێوەیەك نووسیویەتی هەست دەکرێت ناشارەزا یا ئەم بەیازە مسوەدەیی بووە...

ئەم بەیازە یەکێکی تریە لەو بەیازانەی کە کۆپییەکی بە شێوەی (پـی دی ئێـف) و سکانکراوی لە لای ئێمەیە، نوسخەکە لە کتێبخانەی مەجلیسی شورای ئیسلامی ئێرانـدا پارێزراوە، ژمارەی تۆمارکراوی ئەم دەستنووسە (٢٠٨٩٣٤)ە و لە قەفەسـی (١٧٧٦٩)دا پارێزراوە، بەشێك لە بەرهەمەکانی نێو ئەم دەستنووسـە برتییـە لـە: داسـتانی لـەیلێ و مەجنوون، شیرین و فەرهاد، هەندێك شیعری سەرعی، نادر و ئەمین کوردیشی تێدایە....

ئەم دەستنووسە لە ساڵی (١٣٠٩ یا ١٣٩٠) نووسراوەتەوە، بە ساڵی نووسینەوە و مانگ و وردەکارییەکان جۆرێك بێتاقەتی نووسەری پێوە دیارە، وەکو یاری کـردن و بێئومێـدی و گوێنەدان بە هەندێ کاری ئەم دەستنووسە، بەرچاو دەکەوێت، چەند جارێك وەکو تـەمرین کردن بۆ نووسینەوەی خەتخۆشـی نووسـیویەتی (ربیـع ال اول، ربیـع الاول) چـەند جارێـك ساڵەکەی بە شێوەی جیاواز و تێکەڵاو نووسیوەتەوە، هەروەها چەند جارێك وشەی (سـنە)ی نووسیوەتەوە... دەستنووسەکە لە لایەن سەیید حوسێن ناوێکەوە نووسراوەتەوە.

سەبارەت بە داستانی لەیلێ و مەجنوونیش ئەوا نووسـەری ئـەم دەستنووسـە سـەرەتا هاتووە نووسیویەتی: «بسم الله الرحمن الرحیم، کتاب لیلی و مجنون».

دواتر چەند بەیتێکی لەم پەڕەیەدا هێناوە، سەرەتای ئەم داستانە بەم شێوە دەست پـێ دەکات:

**یەکشەو عامر شاه کـۆچ شـەو مـەیل کـەرد**

**مەیل لـەیلێ داشـت، دوسـتاخ لـەیل کـەرد**

لە دوای دوو پەڕە نووسەر کۆتایی بەم داستانە ئەهێنێت، دوای پەڕەیەك و لە پەڕەیەکی تردا دیسانەوە هەم نووسیویەتی: «بسم الله الرحمن الرحیم، کتـاب لیلـی و مجنـون». دوای ئەمەش نووسیویەتی: «یەك شەوێ عامر شاه عر».

بەم شێوەیە یاریکردن بەم داستانە بەردەوامە و دوای چەند پەڕەیەك یاریکردن داستانەکە بەردەوام دەبێت. هەر پەڕەیەك لە (٤، ٥، ٦-٩) بەیت دەڕوات، نووسـەرەوەی تـا ڕادەیـەك خەتخۆشە، پەڕەکانی ئەم داستانە نزیکەی (٤٤) پەڕەیە و زۆر تێکەڵ و پێکەڵە و پێویستی

بە لێکۆڵینەوەیەکی وردە بۆ جیاکردنەوەی بەیتەکان، پێدەچێت دوو داستان تێکەڵاو کرابێت. لە کۆتاییی ئەم داستانەیشدا بارێکی تر نووسەر (٣) پەڕە لە نوسخەیەکی تری داستانی لەیلیٚ و مەجنوونی «بە نام دانای جەهان پەیدا کەر..» دەهێنێت، لێرەدا ئیتر دەستنووسەکە تەواو دەبێت، بە بڕوای ئێمە بۆ زیاتر وردبوونەوە لەم دەستنووسە دەبێ نوسخەیەکی باشی داستانەکەت لە بەردەستدا هەبێت و ئەم نوسخەیش وەکو نوسخەیەکی هاوکاری بەکار بهێنرێت، هیچ کات بۆ نوسخەی بنچینەیی بە دەرد ناخوات و کەلکی ئەوەی نییە سوودی لێوەربگیرێت.

**نوسخەی یەکەمی داستانی لەیلیٚ مەجنوونی سەوادی لە کتێبخانەی عەبدولڕەقیب یووسف**

داستانی لەیلیٚ و مەجنوونی سەوادی، سەوادی شاعیر یەکێکی ترییە لەو شاعیرە کوردانەی کە بە زمانی کوردی، شێوەزاری کرمانجی داستانی لەیلیٚ و مەجنوونی نووسیوە، ئەم داستانە (٤) نوسخەی سکانکراوی لە بەردەستی ئێمەدا هەیە، هەر چوار نوسخەکەیش هی کتێبخانەی تایبەتی زۆر بەڕێز عەبدولڕەقیب یووسفی نووسەری کوردە، ئێمە بەپێی ئەو ساڵانەی بە سەر دەستنووسەکەوەیە، ڕیزبەندیمان کردووە و لێرەدا دەیانناسێنین.

ئەم نوسخەیە بریتییە لە (٦١) پەڕە، بەڵام ئەو پەڕانەی داستانەکەی تێدا نووسراوەتەوە، (٥٩) پەڕەیە، نووسەرەوەی دەستنووسەکە خەت خۆشە و بە مەرەکەبی ڕەش و بە خەتی نەستەعلیق نووسراوەتەوە، لە پەڕەی یەکەمدا بە خەتێکی تازە نووسراوە:

*«نسخه فارقین (میافارقین) کتبت سنه ١٣٥٥هـ، ژ= ١٩٢٦-١٩٢٧م، لیلی و مجنون».*

لە پەڕەی دووەمیدا نووسراوە: "تاريخ تأليف الكتاب ص١١". لە پەڕەی (٣)دا نووسراوە:

*«کتاب مجنون و لیلی، کتبه رمضان بن رشید الشکفتی في قریة حسینا سنه ١٣٥٥هـ عند استاذ ملا عبدالقادر فی مدرسه حسینا».*

لە پەڕەی (٤)دا و بە ژمارە دانراوی ڕاستی سەر دەستنووسەکە، پەڕەی (٢)، نووسراوە:

*«هذه الرسالة المسمّان بلیلي و مجنون نظمه السّوادي».*

دواتر دێتە سەر داستانە شیعرییەکە و سەرەتاکەیشی بەم شێوەیە نووسراوە:

بسم الله الرحمن الرحیم، وبه نستعین

**فیهرەستێ کیتابە، نافێ مەعبوود**
**قەییووم و قەدیم و (حيّ) و (موجود)**
**بێ شوبه و میسال و عیدلە خالیق**
**سازەندەی مومکینات و فالیق**

لە هەر پەڕەیەکدا (٩، ١٢، ١٣) بەیت هاتووە، نووسەرەوەی خەتخۆشە و بە خەتێکی ڕوون و جوان بەیتەکانی نووسیوە، بەیتەکانیش بەرامبەر بە یەکتری و نیشانەگوزاری سەر پیتەکانیش کراوە، واتە فەتحە و زەمە و کەسرە بۆ هەموو پیتەکان دانراوە، لە هەندێ پەڕەیشدا مامۆستا عەبدولڕەقیب یووسف ناوی خۆی نووسیوە، لە پەڕەی (٢٧)یشدا نووسیویەتی: «عەبدلڕەقیب یووسف، ٢٦-٨-١٩٧٧ ئەستەمبووڵ».

ئەم دەستنووسە هەندێك لە پەڕەکانی بەر تەڕبوون و شێ کەوتووە و بەیتەکانی هەندێك تێکدراوە، لە پەڕەی (٥٧)یشدا بە خەتێکی تری نووسراوە: "٢٧ دێری کەمە"، دوای بەیتێکی تری دیسانەوە نووسراوە: "دێرێك کەمە"، لە پەڕەی (٥٨ و ٥٩)یشدا هەمدیس نووسراوە: "دوو دێر کەمە، دێرێك کەمە".

کۆتایی ئەم داستانەیش بەم شێوەیە:

**یاڕەبی سەوادێ جیگەر خوون**
**ئازاد بکی ببەخشی مەجنوون**
**عەددا وێ بکی ژ وێ توفەیلی**
**سادق بکو ژی میسالێ لەیلی**
**مەعدومم و ئەز جەریم و مەککار**
**یا واجیب و یا ڕەحیم و غەففار**

مامـــــه د غـــــهما خـــــودا ئیلاهـــــی
چـــــار و مهدهدامـــــه ڕووســـــیاهی
مـــــهوتا مـــــه حهلقـــــه و ئـــــهز نـــــهوێرم
لـــــهورا گونـــــههێ عهجـــــهب د دێـــــرم
ڕاکـــــی ل مـــــه کـــــی و مـــــن ڕهـــــا کـــــی
بـــــو خـــــاترێ ئـــــالێ موســـــتهفا کـــــی...

دوای ههندێ نووسینی وهکو (لا اله الا الله...) و بهیتی زیاد کراو و نووسینێ کـه بـه وردی نووسراوه، دوای ئهمانه، نووسهرهوهی دهستنووس نووسیویهتی:

*«تمت، تمت تسوية الكتاب النظم بعون الملك العلى العظيم، على يد الحقير المعترف بالطف الكثير رمضان بن رشيد الشكفتي الجائر عند الا استاذ المكرم طاهر الملا عبدالقادر، في مدرسة حسينا شهر شوال يوم الاربعاء قد مضى منة ستة عشير يوما، سنه: ٥-٩- ١٣٥٥هـ، ١٣٥٢ر...».*

ههر لهم پهڕهیهشدا مامۆستا عهبدولڕهقیب یووسف نووسیویهتی: "عهبدولڕهقیب یووسف، ٢٦-٨-١٩٧٧، ئهستهنبووڵ".

لێرهدا دهست لهم دهستنووسه ههڵدهگرین و نوسخهیهکی تری لهم داستانهی لـهیلێ و مهجنوون له کتێبخانه تایبهتییهکهی مامۆستا عهبدولڕهقیب دهناسێنین.

## نوسخهی دووهمی ههمان داستان له کتێبخانهی عهبدولڕهقیب یووسفدا

نوسخهیهکی تری ئهم داستانه که لهلای مامۆستا عهبدولڕهقیب یووسفه، بریتییه لـه (٥٤) پهڕه، پهڕهی یهکهم به خهتێکی تازه تێیدا نووسراوه:

*«ليلى و مجنون، محفوظ هيرانى نقشيىيه، د ١٩٦٣ دا، عهبدولڕهقیب یووسف».*

له پهڕهی دوویشدا لهناو نهقش و نیگارێکدا نووسراوه:

*«كتاب ليلى و مجنون رحمه الله عليهما».*

دوای (بسم الله الرحمن الرحيم) دێته سەر داستانه شیعرییەکە، سەرەتای داستانەکەیش بەم شێوەیە:

ڕاویـــیێ عـــەزیزێ خـــوش ڕیوایـــەت
ئەلقیـــسە وەهـــا دکـــر حیکایـــەت
گـۆ: ژ مـولکێ عـەرەب خەچـیەت نامـەك
عـــالیو وە هـــەم عـــەقل تەمامـــەك

ئەم پەڕەیە (٧) بەیتی تێدایە و تەواوی بەیتەکان بەرانبەر بـە یـەك نووسـراون، هـەر پەڕەیەك (١١) بەیتی تێدایە، نووسەرەوەی زۆر خەتخۆش نییە، مەرەکەبی قەڵەمەکـەی زۆر بووە و هەندێ نووسینی باش دەرنەچووە، لەم دەستنووسەدا کۆتایی داستانەکە بەم شـێوەیە هاتووە:

مـــەجنوونێ جنـــازەیێ زوگـــاری
دانینـــە مـــەحاقیا مـــەراری
مـــەقروون و مـــەقارین و بەرابـــەر
هـەم سـینە و هـەم کـەنار و هـەم سـەر
سـەر پووشـی کـرن ب پـەردەیا خـاك
هـــاتن ب ویـــداعێ دیـــدە نمنـــاك
یـا ڕەبـی سـەوا دیـێ جگـەر خـوون
ئـــازاد بکـــی، ببخەشـــی مـــەجنوون
عـــەددا وی بکـــی وەکـــی توفـــەیلی
ســادق وی بکــی میـــسالێ لـــەیلی
مەعـــدوومم ئـەزێ جـەریم و مـەککار
واجیـــب گـــەرایی، ڕەحـــیم و غـــەففار

## مامـــــه د غـــــهما خـــــودا ئیلاهـــــی
## چـــــار و مـــــهدهدا مـــــه ڕووســـــیاهی

له لایه‌کی په‌ڕه‌که‌وه نووسراوه: "١٩٦٣ میلادی"، له‌و په‌ڕیشه‌وه نووسراوه: "١٣٨٢ هجری". نووسه‌ره‌وه‌ی ئه‌م ده‌ستنووسه ئه‌م چه‌ند زانیارییه‌ی بۆ تۆمار کردووین:

*«سوده الحقیر الفقیر المحتاج الی لطف ربه القدیر محفوظ الغالی مهزانی انا لـه الله الی جمیع المرام ورزقه الله طواف بیته الحرام، مـع الاستقامه فی اللّیالی والایـام آمین بجاه سید المرسلین علیه صلواة الله فی الاول والآخر مع الآن والحین».*

دواین په‌ڕه‌ی ئه‌م ده‌ستنووسه، ئه‌م چه‌ند وشه‌یه‌ی تێدا نووسراوه:

*«ثلاثة تجلو عن القلب الحزن الماء والخضراء والوجه الحسن، کتبه عبدالعزیز الجزری، لیلی و مجنون».*

ئه‌م ده‌ستنووسه‌یش لێره‌دا کۆتایی دێت، ئێمه‌یش هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ی له‌سه‌ر ده‌نووسین و ده‌چینه سه‌ر نوسخه‌یه‌کی تری هه‌مان داستان له کتێبخانه‌که‌ی مامۆستا عه‌بدولڕه‌قیب یووسفدا.

**نوسخه‌ی سێیه‌می هه‌مان داستان له کتێبخانه‌ی عه‌بدولڕه‌قیب یووسفدا**

نوسخه‌ی سێیه‌می ئه‌م ده‌ستنووسه بریتییه له (٧١) په‌ڕه، ئه‌م ده‌ستنووسه به خه‌تێکی تازه و له ده‌فته‌رێکی خه‌تداردا نووسراوه، په‌ڕه‌ی یه‌که‌می لێی نووسراوه:

"چاڤری- چاڤریك- ایلوك-
کتحوك- صواصور- .....
کله‌صور- کوسل- ....
شوماز-
گزنگ-
رونانیس-
شرنگ-

سیابوء-

گیا گیچاه-

رزکا فندقا-

له بەرامبەر شرنگ و سیابوء دا نووسراوە: (١٣٨٣-١٢١٢= ١٧١)".

له پەڕەی دووەمیشدا نووسراوە:

«کتاب لیلاو مجنون للشاعر سوادي، دەستخەتێ مەلا سراج الدینی خەلیلی ١٩٦٣م».

دواتر بە خەتێکی کاڵ و جیاواز نووسراوە:

*«تاریخ تألیف هو مغز سینه ١١٧٢، او (مغز سنه) ١١٥٧ او ١١٦٢، (م ٤٠، غ ١٠٠٠، ز ٧، س ٦٠، ن ٥٠، ه ٥، ی ١٠)».*

له پەڕەی (٣)یشدا نووسراوە:

*«به دست و قلما محمد سراج الدین الکردی الخلیلی، (ئیمزا و مۆر)».*

له پەڕەی دووی ژمارە لێدراوی نووسەریشدا لەنێوان نەخش و نیگارێکدا نووسراوە:

*«اڤه کتیبا لیلاو مجنون به زمانی کرمانجی».*

دوای (بسم الله الرحمن الرحیم)یش دەچێتە سەر داستانەکە و سەرەتای داستانەکەیش بەم شێوە هاتووە:

فەهرەستێ کتابێ نافێ مەعبوود
قەییووم و قەدیم وحەیی و مەوجوود
بێ شوبە و میسال و عیدلە خالیق
سازندەیێ مومکینات و فالیق

لەم پەڕەیەدا (٩) بەیت هاتووە، بەیتەکانیش هەمووی بەرامبەر بە یەکتری نووسراون، هەر پەڕەیەکیش (١٥) بەیتی تێدا نووسراوە، هەندێ پەڕەیش بەهۆی هاتنی سەرباسەکانەوە

کەمتری تێدایە، لە پەڕەی (١٠)دا لە کەناری پەڕەکەدا نووسراوە: "١٧ ئازار ١٠٤٧".
پەڕەی (٢١ و ٢٢) لەم دەستنووسەدا خاڵییە، لە پەڕەی (٥٦)دا تەنها یەك بەیت هاتووە:

**ڕاکی لە کی وە من ڕەها کی**
**بۆ خاترێ ئالێ موستەفا کی**

دواتر لەناو نەقش و نیگارا نووسراوە:

*«تمت المختصرة المنظومة بالکردی من قصة مجنون و لیلي علی ید الحقیر العباد سوادی قد حررها لاجل لؤلؤ عمان الوزارة عبدالله پاشا استنساخ کریه محمد سراج الدین لەبەر نوسخەیەکی خەتۆ هاتبوو نڤیساندن د سالا ١٣٢٩ ڕۆمی».*

لەمبەر و ئەوبەری ئەم نووسینەدا ئەم بەیتە نووسراوە:

**گا دمری چەرم ژی دمینی**
**مێ دمری ناڤ ژی دمینی**

لە خوار ئەم نووسراوانەوەیشەوە ئەم چەند زانیارییە تۆمار کراوە:

«تەمام بوو بە عەون خودێ مەنزووما [مەجنوون و لەیلێ] د سالا هیجریدە ١٣٨٣ میلادی ١٩٦٣ سالا رومی ١٣٧٩ مهاحجاد الثانی سوبهی لگندی [دککیە] بەلکی دکینی.

**ڕجا دکم ئەز ژ تە یا خوندەڤان**
**دوعا بکە ژ ڕەبێ پر دلۆڤان**
**عەفوو بکە زەنب و گوناهێ سیاج**
**وەرنە تونینە نە دەوا، نە عیلاج**
**لەورە خودا عەفوو دکی گوناهان**
**چقا بکەن بەندە د سال و ماهان**

مطبعة لغرائب و العجایب: لصاحبها (محمد سراج الکردي)».

پەڕەی (٥٧ و ٥٨) بریتییە لە پێرستی کتێبەکە، لە کۆتایی پەڕەی (٥٨)دا نووسراوە:

ئاه ئاه ئاه سەد ئاه ئاه ئاه ژ دەستی فیرقــەتا حەبیبا
ئاخ ئاخ ئاخ سەد ئاخ ئاخ ئاخ ژ دەستی عەوانیا ڕەقیبا
محمد سراج الدين: ئیمزا

هەر لەم پەڕەدا مامۆستا عەبدولڕەقیب ناوی خۆی نووسیوە، لە پەڕەی (٥٩)دا تــەنها مۆری موحەممەد سیراجەددین هاتووە، لە پەڕەی (٦٠)یشدا لەناو نەقش و نیگارا نووسراوە: «طبّا كردى تأليفا ملا محمودى».

دواتر دێتە سەر باسکردنەوە و پێشەکییەکی (١٠) پــەڕەیی دەنووسـێت، لــە کۆتــایی پەڕەی کۆتاییدا نووسراوە: «بە دەستی موحەممەد سـیراج: ١٣٧٩ڕ، ١٣٨٣ھ، ١٩٦٣م، ئـەو نوسخا مە لەبەر ئیستینساخ کری د سالا (١٢١٢ھ)دا هاتبوو نڤیساندن».

ئەم دەستنووسە کە موحەممــەد سـیراجەددین نووسـیویەتی، نوسـخەیەکی زۆر پــاك و خەتخۆش و جوانە، بە نووسینێکی باش دادەنرێت بۆ لێکۆڵینەوە و کارکردن.

لێرەدا ئەم نوسخەیش کۆتایی دێت و دەچینە سەر نوسخەی کۆتایی ئــەم داسـتانە لــە کتێبخانە تایبەتییەکەی مامۆستا عەبدولڕەقیبدا.

## نوسخەی چوارەمی هەمان داستان لە کتێبخانەی عەبدولڕەقیب یووسف

دەستنووسی چوارەمی ئەم داستانەیش وەکو داستانەکانی تری لێـرەدا دەناسـێنین، ئــەم دەستنووسەیش لە کتێبخانەی مامۆستا عەبدولڕەقیبدایە و ئێمە کۆپییەکی سکانکراومان لە بنکەی ژین وەرگرتووە، ئەم دەستنووسە لە بنەڕەتدا (٦٦) پەڕەیە و ژمارەیش بۆ پەڕەکان دانراوە، دوای ئەمە پەڕەیەکی تری بۆ دەستنووسەکە زیاد کراوە، زیادکردنەکەیش لە لایەن مامۆستا عەبدولڕەقیبەوە کراوە، تێیاندا دەستنووسەکەی ناساندووە، ناساندنەکەیشی بــەم شێوەیە:

*«دانەیا تطوان ١٣٨٧ھ، لیلی و مجنون، ژ هونانــدنا شــاعیرێ کــورد ســەوادی، تاریخ تألیف الکتاب- ص ١٢، عبدالرقیب یوسف».*

له لای ڕاستی یه‌که‌م په‌ڕه‌وه له سه‌ره‌وه نووسراوه: «لیلی و مجنون»، له ناوه‌ڕاستیشه‌وه به شێوه‌ی گومه‌ز نووسراوه: «وبه نستعین»، له ناوه‌ڕاستی «وبه نستعین»دا نووسراوه «بسم الله الرحمن الرحیم»، دواتر ده‌چێته سه‌ر داستانه‌که:

فه‌هره‌ستیٚ کیتابه‌ ناڤیٚ مه‌عبوود
قه‌ییووم و قه‌دیم و حه‌یی و مه‌وجوود
بیٚ شوبه و میسال و عیدل و خالیق
سازه‌نده‌ییٚ مومکینات و فالیق

مامۆستا عه‌بدولڕه‌قیب له سه‌ره‌تاوه نووسیویه‌تی: "لیلا و مجنون یا شاعیر سه‌وادی". ئه‌م ده‌ستنووسه به خه‌تێکی خۆش و به خه‌تی نه‌سته‌علیق نووسراوه‌ته‌وه، نیشانه‌گوزاری سه‌ر پیته‌کان کراوه، هه‌ر په‌ڕه‌یه‌ك (١٠، ١١) به‌یتی تێدایه، قه‌باره‌ی ده‌ستنووسه‌که‌یش خۆی له (١٤×٢١)سم ده‌بینێته‌وه. له په‌ڕه‌ی (٦٣)دا نووسه‌رێکی تری نووسیویه‌تی: "٢٧ دێر که‌مه"، دوای به‌یتێکی تری، نووسیویه‌تی: "دێره‌ك که‌مه"، له په‌ڕه‌ی (٦٤)دا دیسانه‌وه نووسراوه: "دوو دێر که‌مه، سه‌وادی، دێره‌ك که‌مه". له په‌ڕه‌ی (٦٥)یشدا کۆتایی داستانه‌که و ناوی نووسه‌ره‌وه‌ی ده‌ستنووسه‌که هاتووه:

مامه د غه‌ما خودا ئیلاهی
چار و مه‌ده‌دا مه ڕووسیاهی
مه‌وتامه حه‌قه و ئه‌ز نه‌ویرم
توو ڕا گونه‌هێن عه‌جه‌ب د دیرم
ڕاکی له‌کی و مه‌ن ڕه‌ها کی
بۆ خاتریٚ ئالیٚ موسته‌فا کی

دوای ئه‌م چه‌ند به‌یته، نووسه‌ر نووسیویه‌تی:

*«تمت، هذه النسخة من کتاب لیلي و مجنون علی یدا فقر عبادالله تعالی محمد کال الکردي بن الشیخ نوري علیها رحمة الباري في سنة ١٣٨٧ من هجرة مفخر*

*الموجودات عليه وعلى آله من الصلواة اتمها ومـن التـسلمات الكملـها بعـد الظهـر من شهر كانوده الثاني آه ژ دەست قەڵەم (سپس!)».*

لە دوای ئەم وتەیە، نووسەر دەنووسێت:

**«خودا ئو ڕا دهە عالی مەراتب**

**کە خواندنا تەحریر روحی کاتب**

**کتبها لاجل برای خوە عزیز فقی عبدالله (آزر)**

**قلـم سـست و مرکـب همـچو خاکـست**

**ازیـن معـنی خـط کاتـب خرابـست**

**نوشـتم نـدانم ز حـالم خـبر**

**کـه عمـرم چـه مانـد چـه آیـد بـشر»**

دواتر بە خەتێکی تازە لە لاپەڕە (٦٦)دا نووسراوە: «کانت النسخه عند عبدالله (آزر) في تطوان».

لێرەدا ئەم دەستنووسەیش تەواو دەبێت، زانیارییەکانی نێو ئەم دەستنووسە کە سەرەتا و کۆتایی تەواوە، ڕێگە بۆ لێکۆڵەر خۆش دەکات کە بە شێوەیەکی ئەکادیمیانە و بێ گرێ و گرێکۆڵکە بەناو دەستنووسەکەدا داشۆڕێت و تەواوی بەیتەکان لەگەڵ نوسخەکانی تریدا بەراوردی بکات، وا دەچێت ئەم داستانە چاپ بووبێت، بەڵام تا ئێستا من نوسخەی چاپی ئەم داستانەم پێشچاو نەکەوتووە. ئەگەر چاپ بووبێت و بە شێوەیەکی ئەکادیمی تەواوی ئەو نوسخانە بەراورد کرابێت، ئەوا جێگەی دڵخۆشییە، ئەگەریش چاپ نەبووە، هیوادارم کەسێك کە لەو شێوەزارەدا شارەزایە، بەراوردی بکات و بەشێوەی زانستی چاپی بکات.

ئەوەی تا ئێستا خستوومانەتە ڕوو، تەنها ئەو نوسخانە بوون کە لە بەردەستی ئێمەدا وجوودیان هەیە و ئێمە بەپێی پێویست ئاماژەمان پێ کردوون و ناساندوومانن، لێرە بەدواوە دەچینە سەر ئەو سەرچاوانەی کە چاپ کراون، هەندێکیان لە بەردەستی ئێمەدا هەن و

هەندێکی تریشیان لە سەرچاوەکانی مێژووی ئەدەبی کوردییەوە وەرمان گرتووە و نوسخەیان لە بەردەستی ئێمەدا نییە.

عەلی کەمال باپیر ئاغای شاعیر ناسراوە بە «کەمالی»، لە ساڵانی (١٩٥٠)ی زایینیدا چەند داستانە شیعرێکی لە زمان فارسی و شێوەزارەکانی ترییەوە بۆ سەر زمانی کوردی وەرگێڕاوە و چاپی کردووە. یەکێك لەو داستانانە، داستانی «لەیلێ و مەجنون»ە، ئەم داستانە شیعرییە لە زمانی فارسییەوە بە شیعر وەرگێڕدراوە و لە چاپخانەی مەعارف لە شاری بەغداد چاپ کراوە، شێوەزارەکەیشی بەشێوەی کرمانجی ناوەڕاست (سۆرانی)یە.[1] شێخ حوسێنی کوڕی سەیید مەحموودی نەقیب، کە ناسراوە بە شێخ حسێنی قازی، لە ساڵانی (١٨١٠-١٨٥٧)ی زایینیدا ژیاوە، داستانی «لەیلێ و مەجنون»ی بە زمانی عەرەبییە نووسیوە و لە لایەن دکتۆر «ڕەئووف عوسمان»ەوە چاپ کراوە.[2] ئەم داستانە جۆرێك نزیکایەتی لەگەڵ ئەوەی نیزامیدا هەیە....

لە ساڵی (٢٠١٠)یشدا کتێبێکی تری بە ناوی داستانی «لەیلی و مجنون» چاپ دەبێت، ئەم کتێبەیش وەرگێڕانی داستانەکەی نیزامییە و لە لایەن مەلا عەبدولکەریم سائیب (زاری)یەوە وەرگێڕدراوە، لە گردوکۆ و ئامادەکردنی «موحەممەد سادق سائیب»ە و مامۆستا موحەممەد سەعید نەجاری (ئاسۆ) پێشەکی بۆ نووسیوە، وەرگێڕانی ئەم داستانەیش بە شێوەزاری ناوەڕاستە.[3] دکتۆر مارف خەزنەدار، لە مێژووکەیدا ئاماژە بە چەند داستانێکی لەیلێ و مەجنوون دەکات، لەوانە:

---

[1]- لەیلا و مەجنوون: بە قەڵەمی عەلی کەمال باپیر ئاغا، لە فارسییەوە کراوە بە کوردی، چاپخانەی مەعارف- بەغدا، نیسانی ١٩٥٠.

[2]- حكاية ليلي و مجنون "للعلامة الكردي الشيخ حسين القاضي": دراسة و تحقيق و مقارنة، د. رؤوف عثمان، مطبعة پیرەمێرد، ٢٠١٤، ص (٧٥).

[3]- ليلی و مجنون "نظامی گنجوی": مەلا عەبدولکەریم صائب (زاری)، گردوکۆ و ئامادەکردنی: محەممەد صادق صائب، چاپ و بلاوگەی محەممەدی سەقز، چاپی یەکەم، ١٣٨٩ (٢٠١٠)، لاپەرە (٧).

*«١- لە شاعیرانی سەدەی هەژدەم مەلا محەمەدی قولیی کەندۆڵەیی، لە ساڵی ١٧٣٢ لە نووسینەوەی بۆتەوە، دەستنووسی ئەم لەیلا و مەجنوونە لە ساڵی ١٨٧٠ ڕوونووس کراوە، ڕۆژهەلاتناسی ئەڵمان ئۆسکارمان لە شاری کرماشان کڕیویەتی. هەروەها دانەیێکی تری ئەو دەستنووسە لە ناوەوەیە بە خەتی مەلا سادق لە ٧ی شوباتی ١٨٧٩ ڕوونووس کراوە، ئۆسکارمان لە سابڵاغ (مەهابادی ئێستا) کڕیویەتی. ئەم بەرهەمە ئەدەبییە تا ئێستا بڵاونەکراوەتەوە، هەرچەندە ئەم دیاردەیە ڕووی ڕاستی ئەدەبی نەتەوە ناگۆڕێ، بەڵام لەبەر ئەوەی نەکەوتۆتە دەست ڕۆشنبیر و خوێندەواران تەنیا ناسینی بە چەند وشەیێك تێنوویەتی خوێنەری ئەدەبی کوردی دەشکێنێ.*

*٢- شاعیرێکی دیکەی سەدەی هەژدەم حاریس بتلیسی، لە ساڵی ١٧٥٨ لە دانانی ڕۆمانی شیعری "لەیلێ و مەجنون" بۆتەوە. چیرۆکەکە بریتییە لە ٧٤٠ دێرە شیعر و لە ٢٤ فەسڵ پێکهاتووە، بە شێوەی مەسنەوی و لەسەر کێشی هەزەج دانراوە. دەستنووسی ئەم چیرۆکە لە دوا ساڵانی سەدەی نۆزدەم لە خەتی فەیرووز ئەفەندی ڕوونووس کراوە.*

*لە ساڵی ١٩٦٥ مارگریت ڕوودێنکۆ ڕۆمانی شیعری "لەیلێ و مەجنوون"ی حارس بتلیسی لەگەڵ وەرگێڕانی ڕووسی لە مۆسکۆ بڵاوکردەوە. وەك لە ناوەڕۆکی داستانەکە دەردەکەوێ حارس بتلیسی لەسەر خواستی کچە کوردێك حیکایەتی لەیلێ و مەجنوونی بە شیعر هۆنیوەتەوە...».*[1]

**ئەوەی تا ئێستا زانرابێت چەند کەسێك لەناو کورددا داستانی لەیلێ و مەجنوونیان نووسیبێتەوە، ئەمانەن: خانای قوبادی، میرزا شەفیعی کولیایی، مەڵلا (مەڵلا وەڵەوخان)، مەلا موحەممەدی قولیی کەندۆڵەیی و داستانێکی خاوەن نەزانراو. ئەم داستانانە بە شێوەزاری گۆرانیی نووسراون.**

---

[1]- مێژووی ئەدەبی کوردی: دکتۆر مارف خەزنەدار، بەرگی دووەم، چاپی یەکەم- لە بڵاوکراوەکانی ئاراس، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر- ٢٠٠٢، لاپەڕە (٤٢٦).

شێخ حوسێنی قازی، بە زمانی عەرەبی داستانەکەی داناوە، هەروەها حاریس بتلیسی و سەوادی داستانی لەیلیٚ و مەجنوونی بە شێوەزاری کرمانجی ژووروو (کرمانجی) نووسیوە، هەر یەك لە عەلی کەمال باپیر ئاغا و زاریش داستانەکەیان بە شێوەزاری کرمانجی ناوەڕاست وەریانگێڕاوە، پیٚ دەچێت کەسانی تریش هەبن ئەم داستانەیان دانابێت و بەرچاوی ئێمە نەکەوتبێت.

هەندێك لەم داستانانە دەقاودەق لە زمانی فارسییەوە وەرگێڕدراون، هەندێکیش دانراوی خۆیانە و هەیشیانە وەرگێڕانە بە دەستکارییەوە، بە پێی سەردەمەکانیش کۆنترینیان بەپێی نووسینەکەی دکتۆر مارف خەزنەدار، ئەوەی «مەلا موحەممەدی قولیی کەندوولەیی»یە و لە ساڵی (١٧٣٢) داستانەکەی نووسیوەتەوە و لە ساڵی (١٨٧٠) دووبارەنووسی کراوەتەوە، بەم پێیە ئەوەی خانای قوبادی کە لە ساڵی (١١٥٤)ی کۆچیدا نووسراوە و بەرامبەرە بە (١٧٤١ یا ١٧٤٢)ی زایینییە، دەبێتە دووەم داستانی لەیلیٚ و مەجنوون کە ساڵی نووسینەوە و نووسەرەکەیان دیار بێت و دانرابێت، بە ماوەیەکی کەم لە دوای یەك ئەم دوو داستانە نووسراون، هەروەها لە ناوچەیەکی نزیك بە یەکیشدا نووسراوەتەوە.

ئەو نوسخانەی کە لێرەدا خرانە ڕوو، زۆربەیان نوسخەی سکانکراویان لە بەردەستی ئێمەدا هەیە، چاپکراوەکانیش بەهەمان شێوە، بەباشمان زانی ئەمانە بناسێنین و لە داهاتوودا ببێتە سەرچاوەیەکی گرنگی لێکۆڵینەوە بۆ نووسەران و ئەدیبانی کورد و شوێنی خۆی لە توێژینەوەکاندا بگرێت.

**نازناوی خانا لەم بەرهەمەدا**

خانای قوبادی یەکێکە لەو شاعیرانەی کە پێویستە بە وردییەوە مامەڵە لەگەڵ دەق و بەرهەم و کارەکانیدا بکرێت، وەکو چۆن لە باسی ژیاننامەیدا بە وردییەوە توێژینەوەمان لێوە کردووە، لێرەیشدا بە وردییەوە لەم بەرهەمەی دەڕوانین.

خانا لە بەرهەمەکانیدا مۆری تایبەتی خۆی هەیە و بەرهەمەکانی بەشێوەیەك مۆر دەکات کە نەتوانرێت بە ئاسانی تێکەڵ بە بەرهەم و نووسراوی شاعیرانی تری بکرێت. جۆری مۆرەکانیشی بەشێوەیەکە تایبەتمەندی خۆی پێوەیە، بۆ نموونە لە سەرەتای هۆنراوەکانیدا یان لە کۆتایی هۆنراوەکانیدا بە چەند شێوە و شێوازێك ناوی خۆی دەهێنێت، بەتایبەتی لەناو داستانەکانیدا ئەم مۆرە بە تایبەتمەندی زۆر و بەجوانی و وردی دەردەکەوێت و دیارە.

لەناو ئەم داستانەدا دەمانەوێ ئەو مۆرە شیعریانەی خانا دەستنیشان بکەین کە شاعیر لە چەند جێگادا بۆمانی دەخاتە ڕوو، ئێمەیش هەر لە سەرەتای داستانەکەوە تا کۆتایی بە بەرهەمەکە دەچینە خوارەوە، هەموو ئەو ناو و ڕەمز و مۆرانەی خانا دەخەینە ڕوو. خانا هەر لە سەرەتای موناجاتنامەکەیدا چەند مۆرێکی جیاواز لە بەرهەمەکەی دەدات، هەر یەکێك لەو مۆرانە لە جێگەی خۆیاندا دەخەینە ڕوو، لێرەدا تەنها باس لە ناوی خانا خۆی دەکەین.

**عێبرەت بۆ پەرێ ئەبنای ڕۆزگار**
**واتەی «قوبادی»ش مانۆ یادگار**

خانا لە کۆتایی موناجاتنامەکەیدا بەم شێوە مۆرێك لە موناجاتەکەی دەدات و ناوی شاعیریی خۆی دەهێنێت، تەنها لەم جێگەیەدا خانا نازناوی «قوبادی»ی وەکو نازناوی شیعری خۆی بەکار بردووە، لە دوای موناجاتەکەوە خانا بۆ دەسپێکی داستانەکە بەم شێوەیە دەست پێ دەکات:

**«خانا» هەم جە سەر، «خانا» هەم جە سەر**
**نێگەهدارت بۆ خوداوەند جە سەر**

خانا، لێرەدا نازناوی «خانا» بۆ دەسپێکی داستانەکەی دادەنێت و ئەو ڕێبازە شیعرییەی هۆنراوەی گۆرانیی بەکار دەهێنێت کە شاعیرانی ئەوکات بەکاریان بردووە. شتێکیش کە لە لام بۆتە خوتووره ئەوەیە زۆربەی شاعیران بە شێوەیەکی خەماوی و هەمیشە گوناهبار و هەم و خەم و دەرد لە دڵ بوونە و لەو کاتەدا دەستیان بۆ نووسینەوەی شیعر و بەرهەمەکانیان بردووە، زۆربەی ئەو دەستنووسە کۆنانەیش کە تائێستا دیومە و لە لامانن، نووسەران و کاتبانیان گەدا و کەم دەست، تاوانبار، گوناهبار، پەشێوحاڵ، خەمبار و دەردەدار بوونە و لەو کاتەدا دەستیان داوەتە نووسین، خانایش لەم بەرهەمەدا ئەوەمان پێ دەڵێت کە لەم کاتەدا خەم و هەم میوانی بووە... یان ئەوەتا خەم و هەمی ئەوەی لە مێشکدا بووە کە ئەو بەرهەمانەی ویستوویەتی بیانووسێت یان وەریان بگێڕێتە سەر زمانی کوردی، دڵ و مێشك و بیری خۆی لێیان خاڵی بکاتەوە و ئەو هەم و خەم و دەردەی لە مێشکیدا بووە بیخاتە سەر کاغەز و ئارام بگرێت.

لە بەیتێکی تریدا «خانای قوبادی» وەکو شیعرەکانی پێشووی نازناوی تەواوی خۆی دەکاتە نێو بەیتێکەوە و ئەوەمان پێ نیشان دەدات کە ئەم نازناوە شیعرییەیشی هەیە.

جا گۆش بدەر وە شێعر «خانای قوبادی»
جەی جەنگ شۆڕش، ڕای مەرد ئازادی

لە تەواوی ئەو بەیتانەی پێشوودا خستمانە ڕوو، خانا زۆر زوو ئەو نازناوە شیعریانەی پێشکەش کردووە، کەچی لە دوای ئەو بەشەی خراوەتە نێو داستانەکەی خانای قوبادییەوە، تەنها لە سەرەتاوە بەو شێوەیە دەست پێ دەکات وەکو ڕێبازە کۆنەکەی شیعری گۆرانیی، دواتریش سەرەباسەکە ڕامان دەکێشێت بۆ دوو بۆچوون:

١- ئەگەر وا دابنێین کە داستانەکەی «نەوفەڵ و مەجنوون» بەشێك بێت لە داستانەکەی خانا، ئەوا خانا دەڵێت: خانا شکار (ڕاو)ی کرد.

٢- ئەگەر بەشێك نەبێت لەو داستانە، ئەوا میرزا شەفیع وەکو بیانوویەك بۆ دەسپێکی داستانەکەی، ناوی خانا دەهێنێت و دەیکات بە سەرەباسی نووسینەوەی داستانەکە و دەڵێت

چۆن خانا شکاری کرد بۆ نووسینەوەی داستانی لەیلیٚ و مەجنوون، منیش ئەم (شـکار)ەم ئەنجام داوە...

بەگشتی دەڵێت: خانا چۆن بۆ نووسنەوەی ئەم داستانە دەسـتی بـە ڕاو و شـکاری خـۆی کردووە، منیش ئەم ڕاو و شکارەم ئەنجام داوە و ئەم داسـتانەم نووسـیوەتەوە، نیـرەدا وەکـو بەربەرەکانێیەك بابەتەکە دەردەکەوێت. هەروەها چۆن خانا بۆ ئەوەی مێـژووی نووسـینەوەی ئەم داستانە، ئەڵێت ئەگەر میرزا شەفیع لە مێژووی نووسینەوەی ئـەم داسـتانە بپرسـێت، ئەوا ساڵی نووسینەوەی ئەم داستانە (١١٥٤)ی کۆچییە. ئەوا گفتوگۆکارێك بەکارهێنراوە، خانا، میرزا شەفیع بەکار دەهێنێت و میرزا شەفیعی کولیاییش خانا بـۆ دەسـتپێك بـەکار دەهێنێت.

سەرەتای ئەو داستانەی کە بە ناوی خاناوە دەست پیٚ دەکات، یان لە سەرەتای «نوفلٚ و مەجنوون»ەکەدا کە بەشێوەیەکی خیتابی دەیلێت، بەم شێوەیە:

خانـــا شـــکار کـــەرد، خانـــا شـــکار کـــەرد

یـــەك ڕۆ نەوفـــەڵ شـــاه، عـــەزم شـــکار کـــەرد

لە کۆتایی ئەم بەشەی نەوفەڵ و مەجنووندا کە نزیك بە (٤٠٠-٥٠٠) بـەیت دەڕوات هیچ ئاماژە و مۆرێکی خانا نابینرێت، کەچی پەیڕەوی شیعری خانـا و تایبەتمەندییـەکانی خانا ئەوەمان پیٚ ناڵێت لە دوای (٤٠٠) بەیتێك لەم داستانەدا هیچ مۆرێکی شیعری خۆی لەو بەشانە نەدات، ئەگەریش هەبێت ئەوا زۆر کەمە، هەروەها تـەنها دوو بـەیت کـە لـە نوسخەی بنچینەییدا هەیە و لە نوسخەکانی تری کە بە ناوی میرزا شەفیعەوەیە، نەهاتووە. نابیٚ ئەوەیش لە یاد بکەین کە ئەو نوسخانەی نوفلٚ و مەجنوون هەموویان بـە شـێوەیەك تەواو دەبن کە پچڕانی تێدا نییە، وەکو ئەوەی لەم بەشەی خانادا دەبینرێت، وایشی بۆ ئەچم کە ئەو دوو بەیتە ئەگەر زیادکراوەی کاتب نەبێت، یان هی خانا بێت، ئەوا خانا ئەو بەشە شیعرییەی کە فەوتاوە، یان ئەو چەند بەیتەی لەوێدا ماوەتەوە و ئەو ناواخنەیشی بۆ کراوە، ئەو دوو بەیتە خراوەتە ئەو جێگایە...

خاڵێکی تری کە جێگەی قسەیە ئەوەیە خانا خۆی دەڵێت:

**هــەزار و شەشــسەد و چــل و چــوار بەیتــەن**

**پــەی دۆســتان نــەبۆ، «خانــە» پــەی کێتــەن!**

کەچی خودی نوسخەی بنچینەیی (١٦٣٤) بەیتە و (١٠) بەیت لە داستانەکە ونە، کاك غەففاریش کە کتێبەکەی ئامادە کردووە و چاپی کردووە، لەبەر ڕۆشنایی ئەو دوو نوسخەیەی بەردەستیان بەیتەکانی داستانەکەی گەیاندووەتە (١٦٨٣) بەیت، واتە (٤٩) بەیتی بۆ زیاد کردووە، ئەمەیش خاڵێکی تری گومانـاویی و ناتـەواوی و ئاڵۆزییـەی ئـەو نوسخە بنچینەییە نیشان دەدات...

تەواوی نوسخەکان ناوی میرزا شەفیعی تێدا هاتووە، تەنها لە نوسخە بنچینەییەکەدا ناوی میرزا شەفیع لابراوە و ناوی خانایان لە جێگەی داناوە. تا نزیك بە ئەم دوو بەیتە لـەو نوسخانەی ناوی شەفیعی تێدایە، بە هەندێك ئاڵوگۆڕ و جیاوازی نوسخەییەوە بەیتـەکان دەبینرێت، لێرەدا مەبەستم لەو بەشەیە کە ئێمە گومانمان لـە سـەری هەیـە، ئـەو چـەند بەیتەی کۆتاییش دەکرێت بەم شێوەیە بێت:

١- ئەو نوسخەیەی کە ئەم نوسخەی بنچینەیەی لەبەر نووسراوەتەوە، بەشەکەی ناوەڕاستی کە تایبەتە بە بابەتی نوفڵ و مەجنوون فەوتابێت و ئەم نوسخەیەیان بە هی ئەو زانیبێت و تێکەڵیان کردبێت و ئەو چەند بەیتەیش کە ناوی خانای تێدایە، ئەو چـەند بەیتـەیش لـە بەشەکە مابووبێتەوە و تەواو کرابێت، هەر ئەو دوو نوسخەیە کرابێتـە سەرچـاوە بـۆ ئـەم نوسخە بنچینەییەی کە ئێمە لێرەدا کارمان لەسەر کردووە، دوای ئـەژمارکردنیش بۆمـان ڕوون بوویەوە کە (١٠) بەیتی کەمە، نایشزانین هۆکاری ونبوونەکەی چی بووە؟!

٢- یان زانبێتی ئەو بەشەیە هی میرزا شەفیع بووە، ئەو نوسخەیەی خانای قوبادیش کە لە بەردەستیدا هەبووە- ناتەواو بووە، وای بە باش زانیبێت ئەو نوسخەیەی خانا تەواو بکـات، ئەو نوسخەی خانایش کە بەشی نەوفەڵەکەی ناتەواو بووە و ئەو چەند بەیتەیش ناوی خانای تێدایە، ئەمیش هاتووە و ئەو بەشەی پێ تەواو کردووە...

بەپێی ئەو دەستنووسانەی بەردەستمان و بەندەیش گەیشتووم بەو بڕوایەی کە ئەو بەشەی لە نوسخەی بنچینەیی ئەم کارەدا خراوەتە پاڵ خانا و دانراوە، ئەو بەشە هی میرزا شەفیعی کولیاییە، ئەو دوو جێگایەیش کە ناوی خانای تێدایە لە نوسخە کۆنەکەدا ماوەتەوە و ئەوەی میرزا شەفیعی کولیاییش کە بەردەست کەوتووە، لەگەڵ ئەوەی خانادا ڕێکخراوە و بەم شێوەی ئێستای لێکراوە. هەردوو ناوی «خانا» و «شەفیع»یش، ناوەکانیش دوو بڕگەن و هیچ گۆڕانکارییەك لە شیعرەکەدا دروست ناکات، ئەم کارەیش تەنها کاری نووسەرەوەی نوسخەی بنچینەییە، لە جێگای تریدا چەند بەڵگەیەکی تری هەن کە ئەو بۆچوونانەی ئێمە پشت ڕاست دەکاتەوە کە ئەم نوسخەی بنچینەییە چەند ناتەواوە، ئەو بەڵگانە دەهێنینەوە و دەیانخەینە ڕوو. ئەمەیش ئەو دوو بەیتەی خانایە و لێرەدا بە شێوەی تۆخکراوەیی دامانناوە:

«خانا» هەرکەسێ تاهێر قیمەتەن
وجوودش دارای فەخر و زینەتەن
فەخرم ئەحمەدەن، فەخر کائینات
وە ڕووی ئەنوەرش، سەلام و سەڵات
«خانا» بدێیە کار دەوران دنیا
نەوفەڵ سەر نیا وە خاك سیا

دوای ئەو بەشەی دراوەتە پاڵ خانای قوبادی، بە بەشێکی زۆر کەم خانا لە کۆتایی بەشەکەدا بەم شێوەیە ناوی خۆی دەهێنێت:

«خانا» عاشقی دەروون بێ دەوان
خوشا عەشق حەق دوور جە ماسەوان

هەروەها لە دوای بەشێکی کەم و دوو بەشی تری، واتە لە بەشی چوارەمدا کە نوسخەکە هی خانایە، شاعیر یەکێکی تری لەو نازناوانەی کە بۆ خۆی لە هەندێ شیعری سەربەخۆدا بەکاری هێناوە لە لای هەندێ لە نووسەرانی ئەمڕۆ ئەو نازناوە جێگای گومانە، بەندەیش

له دیوانەکەی شاعیردا چەند شیعرێکی شاعیرم بەو ناوەوە پەیدا کرد و بڵاوکـردەوە، خانـا جگـە لـە نازناوەکـانی وەکـو «خانـا»، «خانـای قوبـادی» نازنـاوی «خانـە» و «خانـەی قوبادی»یشی بۆ خۆی لە شیعرەکانی بەکاربردووە، لەم داستانەیشدا «خانە»ی وەکو نازناو بەکارهێناوە و مۆری بەشەکە و داستانەکەی پێ دەکات:

«خانـە» پـەی گـرد کـەس دنیـا فانیـەن
دنیـا پـەی هـیچ کـەس جـای وەفـا نیـەن
دوعـای خـەیرت بـۆ ئیمـان سـەلامەت
بـشی وە عوقبـا، وە بـێ مەلامـەت

دیسانەوە بە چەند بەشێکی کەمی دوای ئەم ناوهێنانە، مۆرێکی تری لە داستانەکە و بەشەکەی دەدات و دەڵێت:

«خانـا» خـۆش بـە حـاڵ عاشـقان حـەق!
بەشـیەن بـە نـوور تەجـەللای موتڵـەق

لە بەشی دواتریدا خانا دیسانەوە نازناوی شیعری خۆی لە کۆتایی بەشکەوە دەهێنێت و مۆری بەشەکەی پێ دەکات:

«خانا» شادی و غەم، تا سـەر پـەرێ کـەس!
نەمەنـدەن، پـەنام بـە زات ئەقـدەس
خاتیمـەی حوسـن بکـەرۆ ئیعتـا
وە مـن و ئیـسلام، زات بـێ هـەمتا

جارێکی تری و لە کۆتایی بەشەکەوە نازناوە شیعرییەکەی خـۆی دەهێنێـت و ئیمـزای خۆی لە شیعرەکە دەدات:

«خانـا» چـەند خانـان خـاتوون و خـانم
بەرشـین جـەی دنیـا داغ داخـانم

زۆربەی شاعیران یا لە سەرەتای داستانەکەوە ناو یا نازنـاوی شـیعری خۆیـان یـان لـە کۆتاییەوە دەیهێنن، یان هەم لە سەرەتاوە و هەمیش لە کۆتاییەوە نازناوی شیعری یا ناوی خۆیان دەهێنن، بەڵام لەم داستانەی خانای قوبادیدا، شاعیر جگە لەوەی لە سەرەتاوە نازناوی خۆی دەهێنێت، لە چەندین جێگای ناو داستانەکە مۆری شیعری و نازنـاوە شـیعرییەکانی خۆی بەکاردێنێت، لە کۆتایی داستانەکەیشییەوە چـەند مـۆرێکی خـۆی لـە داسـتانەکە دەدات، هەروەها نازناوی شیعری خۆیشی دەهێنێت:

ئەشـــعار «خانـــا»یـــش پـــەی یادگـــاریٚ

مـــانۆ پـــەی یـــاران، چـــەند رۆزگـــاریٚ

لە چەند بەیتێکی دواتردا دەڵێت:

هـــەزار و شەشـــسەد و چـل و چـوار بەیتـەن

پەی دۆسـتان نـەبۆ، «خانـە» پـەی کێتـەن؟

لێرەدا خانا (٣) مۆر لە شیعرەکەی دەدات، ناوی خانا و ژمارەی بەیتەکانی و ناوی خانە، ئەم سێ مۆرە لە دوو بەیتدا دەخاتە ڕوو، گرنگی ئەم دوو بەیتە لە لێکۆڵینەوەی ناوی خانا و ساغکردنەوەی ئەم داستانەدا گەلێك کەڵکی تایبەتی دەبێت.

لەم داستانەدا ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە خانای قوبادی ئەم نازنـاوە شـیعریانەی بـۆ خۆی بەکار بردووە: قوبادی، خانا، خانای قوبادیی و خانە.

**ساڵی نووسینەوەی ئەم بەرهەمە**

یەکێکی تری لەو مۆر و تایبەتمەندیانەی لە شعر و داستانەکانی خانای قوبادیدا هەیە و دەبینیرێت، باسی ساڵی نووسینەوەی داستانەکەیەتی، ئەمەیش لە مێژووی ئەدەبیاتدا بەگشتی خاڵێکی زۆر گرنگە و بایەخی تایبەتی خۆی هەیە. هەر وەکو چۆن لە خوسرەو و شیرینەکەیدا باسی ساڵی نووسینەوەی داستانەکەی کردووە لەم داستانەیشدا ئاماژە بە ساڵی نووسینەوەی ئەم بەرهەمەی کردووە. خانا لە بەیتێکدا ئەم بەرهەمەمان بەم شێوەیە بۆ ڕوون دەکاتەوە:

**عەشق مەجازی، بەعدەن حەقیقی**

**واچووم جە تاریخ جە ڕووی دەقیقی**

ئەم بەیتە دەتوانین بە دوو شێوە لێکی بدەینەوە:

یەکەم: خانا ئەوەمان پێ دەڵێت کە ئەم داستانە عەشقێکی مەجازی و حەقیقییە، واتا داستانێکی تێکەڵاوە بە ڕاستی و خەیاڵ (ناڕاستی): «عەشق مەجازی، بەعدەن حەقیقی».

دووەمیشیان دەڵێت: «واچووم جە تاریخ جە ڕووی دەقیقی»، خانا دەیەوێ بە وردی و ڕوونی ساڵی نووسینەوەکەیمان پێ بڵێت، ئەم ڕوونکردنەوانەیش لە شیعری خانای قوبادیدا نامۆ نییە، ڕوونکردنەوەکانی خانا جێگای خۆیەتی و پێویست بەهەڵوێستە و قسە لە سەر کردن دەکات، گرنگی و تایبەتمەندی خۆی بۆ هەر سەردەم و قۆناغێك هەیە. هەر لە درێژەی وەرگێڕانەکەیی و پەراوێزەکانیدا خانا دەڵێت:

**شاعرێ شەریف «شەفیع»ی دەستوور**

**ئەر پەرسۆ تاریخ، ئی نامەی مەستوور**

لە بەیتێکی تریدا خانای قوبادی ڕووی دەمی لە میرزا شەفیعی هاوڕێی دەکات و دەڵێت: ئەگەر میرزا شەفیعی شاعیری شەریف و ورت و وریا و خاوەن دەستوور لە مێژووی نووسنەوەی ئەم بەرهەمە بپرسێت!؟ وشەی مەستوور، واتە: نووسراو، دارێژراو، دارشتنەوە، هۆنینەوە... نامەیش بە بۆچوونی من ئەوەیە کە خانا ئەم داستانەی وەکو نامەیەك بۆ میرزا

شەفیع ناردووە و نوسخەیەکی پێ داوە، وایشی بۆ دەچم کە خانـا لێرەدا ویـسبێتی وەکـو فیردەوسی بکات و بەرهەمەکانی لە خانەی ئەردەڵانەکاندا هەڵبگرێت و لە بەرانبەریشیدا هەندێ پوول و بەرهەم و سەرمایە بە دەست بهێنێت....

بەپێی وشەی مەستوور ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە ئەم بەرهەمە تەنها وەرگێـڕان نییـە، بەرهەمێکی دارێژراو و نووسین و هۆنینەوەیە، هەر بەپێی ئەو بەیتانەی خودی شاعیریش کە باس لە نیزامی دەکات و دەڵێت بە قەولی نیزامی و... ئاشکار دەبێت کە تـەنها وەرگێـڕان نییە.

غـەین و قـاف و نـوون، دال ئەبجـەدی
حەسـاب کـەر وە حـەرف وێنـەی عەسـجەدی
هـەزار و یەکـسەد، پـەنجا و چـوارەن
ڕەوشـەنتەر جـە سـووی شـوعلەی وەهـارەن
جـە هێجـرەت خـاس، شـای (خَيرُ الأنـام)
وە ڕەوزەی ئـەو بـۆ سـەڵوات و سـەلام

خانا لەم چەند بەیتەی سەرەوەدا ئەوەمان پێ دەڵێت کە بەپێی ئەو ژمارەی بۆ پیتـەکان دانراوە، ئەو پیتانە لێك بدەرەوە ساڵی نووسینەوەی ئەو بەرهەمەت بۆ دەردەچێت و دەزانیت:

| |
|---|
| غ ١٠٠٠ + ق ١٠٠ + ن ٥٠ + د ٤ = ١١٥٤ |

ئەم بەرهەمە بەپێی ئەو ژمارەی بۆ پیتەکان دانراوە، بەرهەمەکە لە ساڵی (١١٥٤)دا نووسراوە، دواتر خانا بۆ دڵنیایی زیاتر بە نووسینیش پێمان دەڵێت: کە ساڵی نووسینەوەی داستانەکە ساڵی (١١٥٤) هەزار و یەکسەد(سەد) و پەنجا و چوارە، ئاخۆ ئەم ساڵەیش چی ساڵێکە، هەتاوی، کۆچی، زایینی، ئـەوا خانـا دەڵێـت: سـاڵی کۆچـە بـاش و جوانەکـەی پەیامبەرمانە، واتە: ساڵی کۆچی پەیامبەر لە شاری مەککەوە بۆ شاری مەدینە.

لەم چەند بەیتەی خانادا ئەمانەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە:

١- داستانەکە، داستانێکی ڕاستی و ناڕاستییە و تێکەڵ کراوە.

٢- داستانەکە تەنها وەرگێڕان نییە، بگرە وەرگێڕان و داڕشتن و نووسینەوەیە.

٣- ساڵی نووسینەوەکەی بە وردی و ڕوونی خراوەتە ڕوو و ئاماژەی پێ کراوە.

٤- ئەم داستانە نوسخەیەکی لەبەر گیراوەتەوە و نێردراوە بۆ میرزا شەفیعی کولیایی و ئەویش بە خانەی ئەردەڵانەکانی داوە.

**باسی نیزامی گەنجەوی لەم داستانەدا**

لەبەر ئەوەی تا ئێستا سێ بەرهەمی خانای قوبادی چاپ کراوە و ناوی نیزامی گەنجەوی دەهێنێت، لە چەندین جێگەدا کە ئەم بەرهەمەی لە نیزامییەوە وەرگرتووە و بە شیعرەوە دایڕشتووەتەوە، ئاماژەیش بەوە دەکات، بەم شێوەیە دەمانگەیەنێتە ئەو باوەڕە قووڵەی کە خانا دەستێکی باڵای لە وەرگێڕان و لایەنەکانیی و زمانی فارسیدا هەبووە، بە جوانی دەقی بە سەر لایەنەکانی ئەو زمانەدا شکاوە و زانویەتی چی وەردەگێڕێت و چۆنی دەنووسێتەوە، چ بەرهەمێکیش پێشکەش بە نەوەی سەردەمی خۆی و دوای خۆیشی دەکات...

خانای قوبادی لە سەرەتای هەموو داستانە وەرگێڕدراوەکانیدا پەراوێك یا بەشی خۆی پەراوێز بۆ ئەو بەرهەمە دەنووسێت کە وەری گێڕاوە، وەکو چۆن مۆری داستانەکانی دەکات، بە هەمان شێوەیش ئاماژە بەوە دەکات داستانەکەی وەرگێڕاوە یان کۆی کردووەتەوە، وەکو دەبینین لە داستانی «سوڵتان ئیبراهیم و نۆش ئافەرین»، لاپەڕە (١٨٩)دا دەڵێت:

خانــــای قوبــــادی دەروون پــــەڕ نــــە دەرد
ســــەرلەوحەی ئــــەلواح جــــەدوەلکاری کــــەرد
بــــە حــــەرف ڕاوی دانایــــان پــــێش
بەی دەســــتوور کــــەردەن تــــای ڕەشــــتە تــــاکێش

لە داستانی «خوسرەو و شیرین»ەکەیشیدا چەندین پەراوێز دەنووسێت، وەکو لــە لاپــەڕە (١٧)دا دەڵێت:

بەندەیچ (حسب الامــر) ئــەو سرووش غــەیب
بــە ڕەشــح خامــەی موشــکین بــێ عــەیب
بــەی تــەور کــەردمان ئــەی نامــەی نــامی
ئێنــشا بــە دەســتوور نــەزم «نیزامــی»
ئومێــدەن بــە زات دانــای شــیرین کــار
مــەزموون ئــەی نــەزم جــەواهێر نگــار

لەو چەند بەیتەدا بۆمان ڕوون بوویەوە خانا چۆن ئامـاژەی بـە وەرگێـڕان و وەرگـرتن و داڕشتەوەیان دەکات. لە داستانی لەیلێ و مەجنوونیشدا چەندین پەراوێز دەنووسێت:

**بـــــــــە واتەی حەکیم، دانای «نێزامی»**

**گـــــــــەنجەوی، ئێلیاس بن یووسف نامی**

ئەم گێڕانەوەیە لە زاری نیزامیی گەنجەویی و ناوهێنانی تەواوی شاعیر، خاڵێکی گرنگە لە دەستڕەنگینیی و ڕاستگۆیی وەرگێڕ، لەم پەراوێزەدا خانا ئەوەمان بۆ ڕوون دەکاتـەوە کـە ئەمەی لە چی سەرچاوەیەکەوە وەرگێڕاوە، بەداخەوە ئەو شاعیرانەی وەرگێڕانیان بۆ خەمسەی نیزامی یان شانامەی فیردەوسی کردووە، زۆر بە کەمی باسی شـاعیرەکە و سەرچـاوەکەیان کردووە، کە لەبەر ڕۆشنایی چی نوسخەیەك ئەو وەرگێڕانانەیان کـردووە، ئـەو دەستنوسـە نوسخەی چی دەورەیەك بووە...

خانا لە چەند پەراوێزێکی تریدا خاڵی گرنگمان بۆ دەخاتە ڕوو:

شەخـسێ ئـەدەب دۆس، دانـای خـۆش کـەلام
جـە ئـەهل بەغـداد، نـامش بـێ سـەلام
جـە ڕووی ئـەدیبی و شـیرین زەبـانی
ئاشـنا بـێ وە قـەیس وە مێهرەبـانی
گـاهێ دڵخۆشـی و سـەبووریش مـەدا
تەسـەللی خـاتر ڕەنجـووریش مـەدا
ئەشـعار مـەجنوون مەسـپارد وە خـاتر
جـەو دمـا مەکـەرد سـەبت نـە دەفـاتر
ئـەوزاع ئـەحواڵ، مـەکان مـەجنوون
مـەزاناش دایـم چـوون دوڕ مـەکنوون
ئەسـرار و ئەشـعار، قەیـسش جـە بەغـداد
مونتەشـێر مەکـەرد جـە ڕووی عـەدڵ و داد

ئـــەوەن موئـــەللیف ئەســـلْ ئـــی کیتـــاب

بـــە تـــازی زەبـــان، کـــەردەنش خیتـــاب

جەوپـــەی «نیزامـــی»، دانـــای گەنجـــەوی

کـــەردەنش بـــە نـــەزم، نامـــەی مەعنـــەوی

یان لەم چەند بەیتەدا خانا ئەوەمان پێ دەڵێت کە سـەرەتا کەسـێك بـەناوی سـەلامی بەغدادییەوە داستانەکەی بەشێوەی پەخشان نووسیوەتەوە، دواتر نیزامی بابەتەکەی سەلامی بەغدادی بەشێوە شیعر داڕشتووەتەوە...

ئەمن پێم وایە خانا نوسخەی پەخشانەکەی سەلامی بەغدادی دیبێت و خوێندبێتییەوە و ئەوەی نیزامیشی کە خوێندووەتەوە، لەبەر چەند سەرچاوەیەکدا وەرگێڕانەکەی ئەنجام داوە، ڕوویەکی تری ئەم چەند بەیتە ئەوەیە کە خانا دەیەوێ ئـەوەمان پـێ بڵێـت ئەمـەیش بـۆ نیزامی و داناکەی شاری گەنجە، منیش ئەمەم بە هۆنراوە داناوە و ئەم نامە مەعنەوییە با بە دەستی ئەو بگات، خانا وەکو ڕووبەڕووکارێك لە بەرانبەر نیزامیدا دەردەکەوێت، دەیەوێ ئەوەمان پێ بڵێت ئەم نامە مەعنەوییە نیشانی نیزامی بدەن بزان نووسراوەکەی من باشـە یان ئەوەی خۆی، یان ئەتوانین بڵێین با ئەم نامە مەعنەوییە بەو بگات و ڕۆژگار ئەوەمان بۆ پشتڕاست بکاتەوە، بەرهەمەکەی من یان ئەوەی نیزامی باشترە. لە بـەیتێکی تریـدا خانـا دەڵێت: نیزامی لە زمانی دانای بەغدادییەوە ئەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە و بەم شێوەیە زانـایی خۆیمان بۆ دەخاتە ڕوو. لێرەدا دەکرێ ئەوە بڵێم کە هەست بە ڕەخنەیـەك ئـەکرێت، خانـای قوبادی ڕەخنە لە نیزامی گەنجەویی دەگرێت، خانا دەیەوێ ئەوە بڵێت کە نیزامی گەنجـەوی ئوستادییەکەی بەو شێوەیە نییە کە خۆیمان بـۆ نیـشان دەدات، گەنجـەوی لەسـەر سـفرەی زانیاریی و خوان و هونەری کەسێکی تری ئوستادی خۆیمان پێ نیشان دەدات. لە ڕوویەکی تریشەوە ئەومان پێ دەڵێت: کە نیزامی لەسەر زاری دانای بەغدادییەوە ئەم شێوە داستانەی داڕشتووە و ئوستادی خۆیمان بۆ دەخاتە ڕوو:

«نیزامی» جـــــه قەوڵ دانای بەغدادی

وەی تەورە ڕێژان تــــــــــەرح ئوستادی

منیش لەبەر ڕۆشنایی هەردوو بەرهەمەکەی ئەوان و خۆم دامرشتووەتەوە، ئێوەیش بـۆ هەردوو لا دادوەری ئەو بالآنسە مەعریفییە بن. لە بەیتێکی تریدا دەڵێت: نیزامیی لە زاری بەغدادیی سەلامەوە ئەم داستانە شیرینەی ڕێکوپێك کردووە و خستوویەتییە ڕوو.

«نیزامی» جـــــه قەوڵ بەغدادی سەلام

وەی تەور تـــــەنزیم کەرد ئی شیرین کەلام

یان پێمان ئەڵێت ئەمەی لە زار و زمانی ئەوەوە ئەوەمان بۆ ئەگێڕێتەوە، بەم شـێوەیش ڕێکی خستووە... لەم بەیتەیشدا خانا دیسانەوە ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە نیزامی ئەم بەشەی داستانەکەی لە زاری بەغدادی سەلامەوە ڕێکخستووە و دەستی پێکردووە... لـە بـەیتێکی تریدا خانا دەڵێت: نیزامیی لە قەولێکی بەغەدادییەوە بابەتەکـەی وەرگرتـووە و بۆمـانی دەگێڕێتەوە، هەر بەم شێوەیش سەرەتاکەی دەست پێکردووە:

«نیزامی» جـــــه قەوڵ بەغدادی سەلام

وەیتەورە کـــــەردەن ئیبتیدای کـــــەلام

لەم بەیتەیشدا خانا دەڵێت: نیزامی بۆ کۆچی دوایی لـەیلێی عـامیری، بـەم شـێوەیش دادی شیعری و شاعیری داوە....

«نیزامی» پـــــەی فەوت لەیلێ عامری

بـــــــەی تـەور دان داد شێعر و شاعری

وەکو بۆمان ڕوون دەبێتەوە خانا لە هەر جێگەیەکدا بابەتەکـەی وەرگیرابێـت ئامـاژەی پێکردووە و لە هەندێ شوێندا وەکو ڕاوییەك قسەی کردووە و نووسینی کردووە، لە هەنـدێ جێگایشدا پەراوێز و نەقش و نیگای خۆی لە داستانەکەدا ئەنجام داوە، هـەروەها ئەوەیـشی وتووە کە کێ لە کێی وەرگرتووە و ئەمەیش خولاسەی کەلامی ئەوان و منە لەم داستانەدا.

## بەراوردێك لەنێوان وەرگێڕانەکەی خانا و نیزامی گەنجەویدا

لەناو مێژووی ئەدەبی کوردیدا وا گوتراوە کە خانای قوبادی پێنج بەرهەمی نیزامی گەنجەوی وەرگێڕاوە، ئەو بەرهەمانەی تا ئێستایش ڕوونە و نوسخەی دەستنووس و چاپییان لە بەردەستدا هەیە، ئەم چەند بەرهەمەیە: «خوسرەو و شیرین»، «یووسف و زولەیخا»، «لەیلیٰ و مەجنوون».

هەڵبەتە «سوڵتان ئیبراهیم و نۆش ئافەرین»ەکەی تاکو ئێستا ڕوون نییە ئایا وەرگێڕانە یان دانراوی خانای قوبادی خۆیە. خانا لە وەرگێڕانەکاندا پابەندی مەتن و دەق نەبووە، بۆیە دەکرێت لە بەرانبەر ئەو بەرهەمانەی خانادا ڕاوەستان هەبێت و لێکۆڵەر بە وردی لەگەڵ دەقی خانادا مامەڵە بکات، خانا لە هەندێ جێگادا پابەندی دەق نابێت و لە هەندێ جێگادا ئیلهامی دەقی وەرگرتووە، لە جێگای وایشدا سوودی لە دەقی تری وەرگرتووە، لە هەندێ جێگایشدا دەقاودەق وەرگێڕانی کردووە و ئاماژەی بە سەرچاوەکانیش کردووە، ئەمە لێرەدا زۆر گرنگە و دەستپاکی خانامان لەم بوارەدا نیشان دەدات.

لێرەدا دەمانەوێ ئەو بەشەی خانا ئاماژەی پێ دەکات و لە نیزامی گەنجەوییەوە وەری گێڕاوە، بەراوردێکیان بکەین، وەکو لە دوو بابەتدا ئەوەیشمان خستۆتە ڕوو کە خانا لە چەند جێگادا ناوی خۆی و ناوی نیزامی دەهێنێت، لەو بەشەی کە خانا باسی نیزامی دەکات، قەولەکان لە دەمی نیزامییەوە وەردەگرێت و دەیانخاتە ڕوو، لە هەندێ جێگایدا ڕەخنانە بابەتەکە پێشکەش دەکات، ئێمەیش چەند بەیتێکی کەمی ئەو وەرگێڕانەی خانامان وەرگرتووە و لێرەدا بەراوردیان دەکەین. نیزامی (لا ١١٩) دەڵێت:

**ای سرو جوانـــــــــــــەی جوانمرد**

**ای بـــــــــا دل گرم و با دَمِ سرد**

خانایش دەڵێت:

**ئـــــــەی جەوان سەرو، وێنەی جەوانمەرد**

**جـە من دڵگەرمتەر، بە هەناسەی سەرد**

وشەکانی وەکو: (ای=ئەی، سرو=سەرو، جوان=جەوان، جوانمرد=جەوانمەرد، دل گرم=دلگەرم، سرد=سەرد) وەکو یەك وەرگێڕاوە، ئەم وشانە لە زمانی کوردی و فارسیدا لە واتادا وەکو یەکن، تەنها لە شێوەی ڕێنووسدا جیاوازییان هەیە، ئەتوانین بڵێین خانا بەیتەکەی دەقاودەق وەرگێڕاوە یان تەنها چەند وشەیەکی وەرگێڕاوە.

لە بەیتێکی تریدا نیزامی (لا ١١٩) دەڵێت:

مجنون بـه هزار نوحه نـالد
لیلی چـه نشاط می سگالد

خانایش دەڵێت:

مەجنوون بـە هەزار نەوحە مەناڵۆ
لەیلێ جـە نەشات خۆشی مەکاڵۆ

لەم بەیتەدا خانا تەنها وشەی (نالد=مەناڵۆ، چە=جە، می سگالد=خۆشی مەکاڵۆ) گۆڕیوە و وەرگێڕانەکەیشی دەکرێت بڵێین وەرگێڕانی دەقییە، دەکرێت بڵێین تەنها چەند وشەیەکی گۆڕیوە یا وەرگێڕاوە، ئەوانی تری هەمان مانا و کاربوردیان لە هەردوو زمانەکەدا هەیە.

نیزامی لە (لا ١١٩) دەڵێت:

مجنون ز فـراق دل رمیدەست
لیلی بـه چه حُجّت آرمیدەست

خانا دەڵێت:

مەجنوون دڵئازار، دەرد نـارەحەت
لـەیلێ وە کێ بۆ مەیل وە بێزەحمەت

لەم بەیتەیشدا خانا وشەکانی وەکو: دڵ، مەجنوون و لەیلێی وەکو خۆی وەرگرتووە، وشەکانی تری وەرگێڕاوە.

نیزامی لە (لا ١١٩) دەڵێت:

مجنون جگــری همی خــراشد

لیلی نمك از کـــــه می‌تراشد

خانا دەڵێت:

مەجنوون وە نەشتەر جگەر مەخراشۆ

لەیلێ جانمەك، جـــە کێ مەتراشۆ؟!

لەم بەیتەیشدا خانا وشەکانی وەکو: (مەجنوون، جگەر، لەیلێ، نمەك)ی وەکو خۆیـان وەرگرتووە، بەڵام وشەکانی وەکو: (خراشد=مەخراشۆ، می‌تراشـد=مەتراشـۆ)ی بەشـێوەکی جیاواز وەرگرتووە و کورداندوویەتی یان باشترە بڵێین بەرگی کوردی بە بەردا کردووە، وشەی (نمك)ی بە (جانمەك) هێناوە، هەروەها وشەی (کە) لە زمانی فارسیدا بە (کە، کی، کـێ) دەخوێنرێتەوە، خانا لێرەدا بە (کێ) وەری گرتووە.

لە جێگەیەکی تریدا نیزامی (لا ٢٥٣) دەڵێت:

قـــــارورەشناس نبض بفشرد

قـــــاروره شناخت رنج او بُرد

خانا دەڵێت:

قـــــاروورەشناس، نەبزش فشار دا

نیشانەی نـــەزدیك مەرگش دیار دا

لەم بەیتەدا خانا جگە لەوەی هەندێ وشەی فارسی و عەرەبی وەکو خـۆی وەرگرتـووە، لـە هەمـانکاتیشدا وشەی بفشردی بە بەرگێکی کوردانەوە هێناوە، لە لایەکی تریشەوە دەقەکەی وەکو خۆی وەرگێڕاوە.

نیزامی لە (لا ٢٥٣)دا دەڵێت:

یك زلزله از نخست برخـــــاست

دیوار شکسته شد چپ و راست

چون زلزلـــــەای دگر درآمد
دیـــوارِ شکسته در سر آمــد

خانا دەڵێت:

جە زەلزەلەی سەخت، تەب و لەرز و تاو
بینای بەدەن جۆر، مۆخش بی وە تــاو

خانا ئەم دوو بەیتەی بە یەک بەیتە وەرگێڕاوە، ناوەڕۆکی هەردوو بەیتەکەی لە یەک بەیتــدا کۆ کردووەتەوە.

یان نیزامی لە (لا ٢٩٤)دا دەڵێت:

بودند درین جهان بــه یك عهد
خفتند در آن جهان به یك مهد
کردند چنـــانکه داشت راهی
بر تربت هر دو روضـــه گاهی
آن روضه که رشك بوستان شد
حاجتگــه جملـــهی جهان شد
هرك آمـــد از غریب و رنجور
در حـال شدی ز رنج ز غم دور
زآن روضه کسی جـــدا نگشتی
تـــــا حاجت او روا نگشتی

خانا دەڵێت:

چوون جەی دنیای دوون، هەردوو بین هامعەهد
ئەو دنیای جـــــاوید هەردوو بین هامەهد
مەعجەرێ ســـــــازان وە ڕووی قـەبرشان
بــــــە واتـــەی خـــاسان، ئولولئەمرشان

[گولْ] لالــــــــه نیـــان وه گلکۆشان دا

وه ڕووی مەقبــەرەی عــــــەنبەربۆشـــان دا

ئــەو ڕەوزەی بێگـــەرد، ڕەشــك بۆســـتان

بی وه حــــاجەتگای جــەرگــــەی دۆستان

هەر كـــەسێ مــــامـــا غەریب و ڕەنجوور

ڕەنج و غـــــــەم هێجر جه ئەو مەبی دوور

خانا ئەم چەند بەیتەیشی بەم شێوەیە وەرگێڕاوە، ئەگەرچی هەندێ وشەی وەكـو خـۆی وەرگرتووە، لە هەمانكاتیشدا هەندێكیانی وەرگێڕاوە، لێرەدا خانا بە دەقەكەی نیزامییـەوە پابەند بووە، وەرگێڕانی دەقی هەڵبژاردووە و سوودی لە نیزامی وەرگرتووە.

بەگشتی لێرەدا دەمەوێ ئەوە بڵێم ئەگەرچی ئەم نوسخەی بەردەستی ئێمە نوسخەیەكی زۆر جێگای باوەڕ و نوسخەی كۆنی لەیلێ و مەجنوونی خانای قوبادی نییە، هەر وەكو چۆن فارسەكان بۆ ئەوەی لە زمانی شاعیر و وشە و زاراواەكـانی دەورەی شـاعیر نزیـك ببنـەوە، هەوڵی دۆزینەوەی نوسخە كۆنەكان دەدەن و پشت بەو سەرچاوانە دەبەسـتن، پێویـستە بـۆ ساغكردنەوەی هەر بەرهەمی هەر شاعیرێك سود لە نوسـخەی شـاعیر خـۆی ئەگـەر لـە بەردەستدا هەبێت، ئەگەر نەبوو ئەوا دەبێ سـوود لـەو نوسـخانە وەربگیرێـت كـە زۆر لـە سەردەمی شاعیرەوە نـزیكن، هـەروەها دەكرێـت بـۆ سـاغكردنەوەی لـەیلێ و مـەجنوونی نیزامیش كەڵك لەم داستانەی خانایش وەربگیرێت، چی لە ڕووی وشە و زاراوەوە بێت چی لە ڕووی مەفهووم و ناوەڕۆكەوە بێت، ئەمە گرنگایەتی و تایبەتمەندێتی خۆی هەیە.

ئەوەی لەم بەشەدا خراوە ڕوو، كورتەیەك بوو لەو بەیتانەی لە بەردەستماندا بوون بـۆ بەراوردكردن و ئاماژە پێدانیان، ئەڵبەتە دەكرێت زیاتری لەسەر بنووسرێت، بەڵام ئێمە هەر ئەوەندەمان لەسەر ئەم بابەتە نووسی و ئاماژەمان پێدان.

**باسێك لە پەیوەندی نێوان خانا و میرزا شەفیع و ئەڵماس خان**

لە هەندێ سەرچاوە و نووسراوەدا ئەوە خراوەتە ڕوو گوایە خانا و میرزا ئەڵماس خانی کەندۆڵەیی، لە ڕێگەی میرزا شەفیعی کولیاییەوە دۆستایەتییان پەیدا کردووە، بۆ ئەم مەبەستەیش دەبێ ئێمە لەبەر ڕۆشنایی بەڵگە و نامەی شیعری و ناوهێنانیان لە لایەن ئەوی ترییەوە، بە بەڵگە و نموونەوە ڕوون بکەینەوە.

پەیوەندی نێوان میرزا شەفیع و خانای قوبادی زۆر ڕوونە و لە چەندین نامەدا باسی یەکتریان کردووە، هەروەها پەیوەندی نێوان میرزا شەفیع و ئەڵماس خانیش ڕوونە و چەند نامەیەك لەنێوانیاندا گۆڕدراوەتەوە و بوونی هەیە و ئاماژەیش بە یەکتر دەکەن. بەڵام بۆ ئەوەی میرزا شەفیع هەوڵی نزیکردنەوەی خانا و ئەڵماس خانی دابێت، ئەوەیان جێگەی پرسیارە و دەبێ لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت.

ئەڵماس خان و میرزا شەفیع تا ئێستە چەند نامەیەکیان دەرکەوتووە، ئێمە لێرەدا نموونەیەك لەو پەیوەندییە دەخەینە ڕوو، ئەڵماس خان لە نامەیەکیدا بۆ میرزا شەفیعی هاوڕێی دەڵێت:

میرزام شادی کەر، تۆ دڵشادەنی
خان خاتر خۆش، سەرئازادەنی
«شەفیع» شادی کەر، شادیت وە بەختەن
«ئەڵماس» ئالوودەی عەزاب سەختەن

میرزا شەفیعیش لە وەڵامی ئەڵماس خاندا دەڵێت:

کۆتا کەر «شەفیع»، فەرد سەودای دەرد
«ئەڵماس» خاترش پێد مەگێرۆ گەرد
یا چە نامان فەرد هەنی بوود
تاساڵێ هەنی دنیا چەنی بوود

خانا و میرزا شەفیعیش چەند نامەیەك لە نێوانیاندا هەیە، لێرەدا نموونەیەکیش لەو پەیوەندییە دەخەینە ڕوو، میرزا شەفیع لە نامەیەکدا بۆ خانا دەڵێت:

**خانای جامی خوو، خانای جامی خوو!**

**خانای خاس خەیاڵ، دانای جامی خوو!**

خانای قوبادیش لە وەڵامیدا دەڵێت:

**جەوانی لوان، ئامانش نیەن**

**پەیی دەردێوەن، دەرمانش نیەن**

**پەی «میرزا شەفیع» برای خۆش کەلام**

**«خانا» پەرێش وات: باقی وەسەلام**

لێرەیشدا ئەتوانین نموونەیەك لەو پارچە شیعرەی میرزا شەفیع کە بۆ فەرهاد بەگی پیریانی نووسیوە و بە شان و باڵ و شکۆیدا هەڵدەدات، بهێنینەوە، ئەم شیعرە لە دیوانی ئەڵماس خاندا هەمووی بڵاو دەکەینەوە:

**دەوران هەم شێوەی کۆکەن کەرد وە یاد**

**کاوان مەلەرزان ژە سام فەرهاد**

**فەرهاد بەگ موخلێس ژەی وەرهەم بە خاس**

**شنەفتم تەعریف مەردید ژە «ئەڵماس»**

ئەمە باشترین بەڵگەیە بۆ ئەوەی میرزا شەفیع چی ڕاستییەکی لە ئەڵماسخانەوە بیستووە و دەیگێڕێتەوە، ئەمە بەڵگەیەکی حاشا هەڵنەگرە، کاك غەففاریش لە (لەیلا و مەجنوون، لا ٢٩)دا سەبارەت بە پەیوەندی نێوان خانا و میرزا ئەڵماس خان دەڵێت:

*«مەزەندە دەکرێ خانا و میرزا ئەڵماسخانی کەنولەیی لە ڕێگەی میرزا شەفیعەوە پێکەوە ئاشنا بوبن. میرزا ئەڵماسخان زۆرتر موتاڵای شیعری فیردەوسی و خانای کردووە و بە کاریگەریی زمانی خانا و بیری فیردەوسی توانیویەتی شانامەی کوردی بهۆنێتەوە».*

دەڵێن: گوایە، مەزەندە دەکرێت لە ڕێگەی میرزا شەفیعەوە خانا و ئەڵماس خان بووبن بە هاوڕێ، بەڵام تاکو ئێستا لە هیچ جێگایەکدا نە خانا باسی ئەڵماس خانی کردووە و نە میرزا شەفیعیش ناوی دەهێنێت، لەگەڵ بەشێك لەو بۆچوونەم کە ئەڵماس خان زیاتر شیعری فارسی خوێندووەتەوە و خۆیشی زیاتر بە بەرهەمەکانی فیردەوسییەوە سەرقاڵ کردووە، ئەم تێڕوانینە لەناو شیعرەکانی ئەڵماس خاندا بەدی دەکرێت، خانا زیاتر زمانی عەرەبی بەسەر شیعرەکانیدا زاڵە. هەرچەندە موتاڵای شیعری فیردەوسی، جامی، سائیب، نیزامی و خاقانیی کردووە. خانای قوبادیی خەمسەی نیزامیی وەرگێڕاوە، وەڵامی شیعری سائیبی داوەتەوە، پەیڕەوی ڕێبازی فیردەوسی و جامیی کردووە، لە چەند جێگەیەکدا دۆستەکانیشی بەم شێوە باسی لێوە دەکەن:

**شەرح بەیـــان کەر خاقانی خامە**

**شوعرای جامی نەزم، نیزامی نامە**

لەم بەیتەدا زوڵەیخا بە خانای قوبادی دەڵێت: ئەوەمان بۆ ڕوون بکەرەوە ئەی خانا کە پێنووسەکەت وەکو پێنووسی خاقانییە، لە شاعیریشدا شیعرەکانت وەکو جامییە و نامەکانیشت وەکو نامەی نیزامی وایە. ئەو بۆچوونەیش ڕاستە دەڵێن ئەڵماس خانی کەندوولەیی زیاتر بە وەرگێڕانی شانامەی فیردەوسییەوە خۆی سەرقاڵ کردووە و ئەو پرۆژەیەی بە ئەنجام گەیاندووە، خانایش بە وەرگێڕانی خەمسەی نیزامییەوە سەرگەرم بووە. هەروەها گومانیشم بۆ ئەوە دەچێت لەبەر ئەوەی ئەڵماس خان شانامەی وەرگێڕاوە، خانا خۆی لە شانامە نەداوە و کارەکانی ئەوی دووبارە نەکردۆتەوە، بەڵام ئەڵماس خان کاری لەسەر شیرین و فەرهاد یان خوسرەو و شیرینیش کردووە. بە گشتی ئەوە ڕوون دەبێتەوە هاوڕێکانی خانا تەنها میرزا شەفیع و عەبدوڵلا خان بوون، پەیوەندی نێوان میرزا شەفیع و فەرهاد بەگ پیریانی و ئەڵماسخانیش ڕوونە و دیارە، بەڵگەیش لەسەر ئەم بابەتە هەیە، بەڵام پەیوەندی خانای قوبادی لەگەڵ ئەڵماس خانی کەندوولەییدا هیچ بەڵگە و بەیتە شیعرێك نییە ئەوە بسەلمێنێت و ڕوونی بکاتەوە. هیچ یەکێك لەو سێ شاعیرەیش باسیان لەوە نەکردووە.

ئەگەرچی ئەوەمان بۆ ڕوون بوویەوە کە ئەم دوو شاعیرە (خانا و ئەڵماس خان) پەیوەندی هاوڕێیەتی لە نێوانیاندا نەبووە، ئەوەیشمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە ئەم دوو شاعیرە مەزنە لە دوو ناوچەی نزیك بە یەکتر و هاوتەمەنی یەکتری بوون، خاوەن خامەی ڕەنگین و پڕبڕشت و سەلیقەی جوان بوون، ئاگاداری بەرهەم و کاری یەکترییش بوونە، کاری خۆیشیان کردووە و بەو شوێنە گەیاندووە کە ویستوویانە بیگەیەنن.

**بەیتە لە بیرکراوەکان**

ساغکردنەوە و خوێندنەوەی دەستنووس کارێکی زۆر سەختە و لێزانین و کاری وردی دەوێت، لە کۆندا ئەگەرچی تایپ و چاپخانە و کۆپیکردن نەبووە، نووسەران و زانایان و شاعیرانی ئەوددەمە، بە لێهاتوویی و دەسترەنگینی خۆیان، بە شێوەیەکی تایبەتی و سەلیقەی جوانی خۆیان، بەرهەمە جۆراوجۆرەکانی شاعیران و ئەدەبیان و نووسەرانی کۆن و ئەو دەمەیان بۆمان نووسیوەتەوە. لە ئێستایشدا ئەم جۆرە نووسینە ئەگەرچی لە هەندێ جێگادا هەر بایەخی خۆی پێ دەدرێت، لە هەمانکاتیشدا لە هەندێ ولاتدا ناوەندی تایبەتی خوێندنەوە و هەڵگرتن و کۆپیکردن و ئامادەکردنی بۆ تەرخان کراوە، بەلام ئەمە لە کوردستاندا هێشتا لە خاڵی سفر دایە و ئەوەی کاری لەسەر دەکات، ئەتوانم بلێم زۆربەی زۆری بە سەلیقە و ئارەزووەوە دەستی پێداوە، یان وەکو چاولێکەرییەك. هەر لە خۆمەوە دەیلێم کە نە لە حوجرەدا فێری خوێندنەوەی ئەم جۆرە نووسینانە بووم و نە لە زانستگایەکدا ئەوەم فێر کراوە، ئەوەی یادم گرتووە تەنها لە رێگەی حەز و ئارەزوو و سەلیقەی تایبەتی خۆمەوە بووە، بۆیە هیچ کاتێك کارەکانم لە هەڵە و کەموکورتی بەدەر نابینم، هیچکاتێکیش بۆ فێربوونی ئەم زانستە و پرسیارکردن لە وردەکارییەکانی شەرمی و گەورەیی خۆم نیشان نەداوە، بەڵکو خۆم بە قوتابییەکی هیچ نەزانی ئەو رێگەیە زانیوە و هەمیشە لە گەڕان و پرسیاردام و هەوڵی فێربوونی زیاتری ئەم زانستە دەدەم.

نامەوێ بەسەر ئەوەیشدا بڕۆم هیچکاتێك لە خۆم رازی نەبووم بۆ ئەو کارانەی کردوومە و هەمیشە هەوڵی زیاتری بۆ دەدەم، بۆیە ئەگەر لە پێشوودا هەڵەیەك لە چاپەکاندا هەبوبێت، هەوڵ دەدەم لە چاپەکانی داهاتوودا بەشێوەیەکی رێکوپێکتر ئەو بەرهەمانە بخەمە بەرچاوی خوێنەر.

خاڵێکی تری کە دەبێ باسی لێوە بکەین ئەوەیە بۆ خوێندنەوەی نوسخە و دەستنووسە کۆنەکان دەبێ زمانی فارسی و عەرەبی و هەندێ جاریش تورکی کۆن (عوسمانی) بزانیت، بەبێ ئەمانە مرۆڤ تووشی هەڵەی گەورە دەبێت.

لەم بەرهەمەی خانادا کە یەك نوسخەی تەواوی داستانەکە لە بەردەستدا هەیە، پێویستە بە وردی و وریاییەوە لێی بڕوانین، هەر بۆیە کاتێك تەواوی دەستنووسەکەم بەراورد کرد، بۆم ڕوون بوویەوە کە چەند هەڵە و کەموکورتی لەم دەستنووسەدا هەیە و چەند بەیتێك هەیە لە نوسخەی یەکەمدا هەیە و لە کتێبەکەدا نەهاتووە و لەبیر کراوە. ئەوەی جێگەی پرسیارە نازانم کاك غەففار دوای ئەوەی کتێبەکەی ڕێنووس کردووەتەوە، ئایا دووبارە بە سەر کتێبەکە و دەستنووسەکەدا ڕۆیشتووەتەوە یان نا؟!

ئەوەی من بیستوومە پێشتر لە لایەن مامۆستا موحەممەد ڕەشید ئەمینی پاوەییەوە پێداچوونەوەی بۆ کراوە، بەڵام زۆر گرنگی پێ نەدراوە، دوای ئەوەی تەواوی نوسخەکە و چاپەکەم بەراورد کرد، لە چەندین لایەنەوە هەڵەم بۆ دەرکەوت کە بە سەر کاك غەففاردا ڕۆیشتووە، یان ئەوەتا دەقی بە سەر بابەتەکەدا نەشکاوە، یان لەبەر ئەوە بووە کە نوسخەکە کێشەی تێدا بووە!

خانای قوبادیی لە داستانەکەیدا دەڵێت: ئەم بەرهەمە (١٦٤٤) بەیتە:

هەزار و شەشسەد و چل و چوار بەیتەن

پەی دۆستان نەبۆ «خانە» پەی کیتەن!

کەچی دوای پێداچوونەوە و ئەژمارکردنی چەند جارێکی ئەم دەستنووسە، بۆمان ڕوون بوویەوە کە داستانەکە لە نوسخەی بنچینەییدا (١٦٤٤) بەیت نییە و (١٦٣٤) بەیتە، نازانرێت بۆچی ئەو (١٠) بەیتە نەهاتووە و لە دەستنووسەکەدا کەمی هێناوە؟! ئەم چەند بەیتە کە لە کتێبەکەدا لە بیر کراوە، نیشانەیەکی ڕوون و ئاشکرای نییە بۆ ئەوەی ئاماژەی پێ بکەین و هۆکارەکەیش نەزانراوە، لە هەمانکاتیشدا کاتێك کاتب داستانەکەی دووبارە نووسیوەتەوە چەند بەیتێکی شاعیرێکی تری تێکەڵ کردووە و ئامادەکاری کتێبەکەیش چەند بەیتێکی تری بۆ زیاد کردووە، ئەگەرچی چەندین بەیتی نەخوازراو و بێ پەیوەندی بە بەیتەکانی خاناوە، زیاد کراوە، لە کۆتایی بەشی «رفتن ملوح پدر قیس بە خواستگاری لیل»یدا، لاپەڕە (٥٣)، کاك غەففار بەم شێوەی نووسیوە:

شـــەب و ڕۆ ئەشـــعار عاشـــقانە ســـۆز
مـــەوات چـــون بولّبـــولّ نـــەوای دڵئـــەفرۆز
کـــەژ و کـــۆی کەمـــەر، بەیـــدی و بیابـــان
مـــــەدا وە پـــــاوە تونـــــد و شـــــتابان
تا یـــــــــاوا بـــە دەشـــت دامەنـــەی دوجـەیل
هەوارگـەی مەخـسووس پـەی خێڵخانـەی لـەیل

لە کاتێکدا لە دەستنووسەکەدا لاپەڕە (١٧)، بەیتەکان بەم شێوەیە هاتووە:

شـــەب و ڕۆ ئەشـــعار عاشـــقانە ســـۆز
مـــەوات چـــوون بولّبـــولّ نـــەوای دڵئـــەفرۆز
*ڕۆژێ بـــی ســـەوار جـــەمازەی هـــەوار*
*بـــە دیـــدەی یـــاران، هەفتـــەی بـــی پێـــوار*
کـــەژ و کـــۆی کەمـــەر، بیـــدی و بیابـــان
مـــــەدا وە پـــــاوە تونـــــد و شـــــتابان
تا یـــــــــاوا بـــە دەشـــت دامەنـــەی دوجـەیل
هەوارگـەی مەخـسووس پـەی خێڵخانـەی لـەیل

لێرەدا بەشەکە تەواو دەبێت و ئەو بەیتەی کە تۆخ و لار کراوەتەوە لە چاپەکەدا لـەبیر کراوە و نەهاتووە، ئەمەیش نەکەوتۆتە ئەو بەشەی کە بەڕێزیان دوو نوسخەیان لە بەردەست بووە و بڵێین لەبەر ئەوەی دوو نوسخە بووە لەبیر کراوە، بە هەمان شێوە لـە لاپـەڕە (٥٩)ی کتێبەکەدا بەیتێکی تری لە بیر کراو هەیە و بەم شێوەیە هاتووە:

نیـــشتە بـــی وە ســـەی داریّ بـــەرز دەمـــاغ
نیـــشت وە شـــاخەیدا یـــەکیّ ســـیازاغ
یـــا ســـیا دەوار ســـەر خەیمـــەی لـــەیلی
وەی تـــەور نـــە فـــەرقم پـــڕ میهـــر و مـــەیلی

**کەچی لە لاپەڕە (٢٢)ی دەستنووسەکەدا بەم شێوەیە هاتووە:**

**نیـــشتەبێ وە ســـەر داریّ بـــەرز دەمـــاغ**
**نیـــشت وە شـــاخەیدا یـــەکێ ســـیازاغ**
***مـــەجنوون وات: ئـــەی زاغ تـــۆ وەی سـیاهی***
***نیـــشتیم نـــە فـــەرق، چـــوون چـــەتر شـــاهی***
**یـــا ســـیا دەوار ســـەر خەیمـــەی لـــەیلی**
**وەی تـــەور نـــە فـــەرقم پـــەڕ مێهـــر و مـــەیلی**

**ئەو بەیتەی تۆخ و لار کراوەتەوە، لە کتێبەکەدا نەهاتووە، جگە لـەوەیش لـە هـەمان بەشدا و لە لاپەڕە (٦٠)دا دوو بەیتی تری لە بیر کراو دەبینرێت، لە کتێبەکەدا بەم شێوەیە هاتووە:**

**مەشـــیم مەکـــەردم ســـەیر بـــاڵای لـــەیل**
**جـــە دەرد هیجـــران دەروونـــش هـــەن کـــەیل**
**جـــە هـــەر ڕاویـــارێ مەپەرســـا هـــەواڵ**
**قـــەیس دەروون ڕیـــش، شـــەیدای بەیـــدی مـــاڵ**
**ڕۆوی جـــە گۆشـــەی خەیمـــە و خـــەرگاوە**
**دیـــا ڕاویـــارێ ئامـــا بـــە ڕاوە**
**وات وە کـــۆ مەشـــی ســـواری عـــەرەب**
**وات ئـــەی ســـەرمایە پـــەی شـــادی و تـــەرەب**

**بەڵام لە دەستنووسەکەدا ئەم چەند بەیتە بەم شێوە نووسراوە:**

**مەشـــیم، مەکـــەردم ســـەیر بـــاڵای لـــەیل**
**جـــە دەرد هێجـــران، دەروونـــش هـــەن کـــەیل**
***لـــەیلێ پـــەرێ ئـــەو جـــە ڕووی موشـــتاقی***
***جـــە حـــاڵات ســـەخت، بیمـــاری و ســـاقی***

جــــه هـــــەر ڕاویـــــارێ مەپەرســـا هـــــەواڵ
قـــەیس دەروون ڕێـــش، شـــەیدای بێـــدی مـــاڵ
ڕووێ جـــــه گۆشـــــەی خەیمـــــه و خـــــەرگاوە
دیـــــا ڕاویـــــارێ ئامـــــا بـــــــه ڕاوە
وات: وە کـــــۆ مەشـــــی ســـــەوار عـــــەرەب
وات: ئـــەی ســـەرمایە پـــەی شـــادی و تـــەرەب
*دەســـــتوورەن جـــــه لای جونبـــــەی ئـــــامری*
*مەشـــــووم بـــــه وەڵگـــــەی جەرگـــــەی عـــــامری*

بەیتی «لەیلی پەرێ ئەو...» و «دەستوورەن جە لای جونبە...» کە تۆخ و لار کراونەتەوە، لە کتێبەکەدا لە بیر کراون، لە جێگەیەکی تریدا کە ئامادەکار دوو نوسخەی لە بەردەستدا بووە، بەیتێك لە نوسخەی یەکەمدا هەیە و لە بیر کراوە، لەناو ئەو بەشەیشدا کە بەراورد کراوە جارێکی تری و لە لاپەڕە (٨٣)ی چاپەکەدا نەهاتووە:

زاریـــــت چـــوون خـــــەزان، بـــــەرگم ڕێزنـــــان
پەشـــــێویت پـــــەڕ داخ، شـــــاهیم بێزنـــــان

ئەم بەیتە لەو نوسخانەی کە لە لای ئێمەیە و داویانەتە پاڵ میرزا شەفیعی کولیـایی، بە هەندێ جیاوازییەوە هاتووە:

زاریـــــت چـــوون خـــــەزان، جـــــەرگم ڕێزنـــــان
پەشـــــێویت پـــــەرداخ، شـــــادیم شـــــێونان

ئەو بەیتەی کە لە لاپەڕە (٨٣)دا لەبیر کراوە، لەگەڵ چەند بەیتێکی تریدا لە لاپـەڕە (٧٩)دا هێنراوە، ئێمە لەناو بەیتە زیادکراوەکاندا زیادتر باسی دەکەین و لەوێیشدا جێگەی خۆیەتی باسی لێوە بکرێت.

هەروەها لە لاپەڕە (١١٣)ی کتێبەکەدا دوای بەراوردێکی زۆری بەیتەکان، ئامادەکـار سێ بەیت زیاد دەکات و بەیتێکیش لەبیر دەکات:

حەیف نەدیم جەمین جەماڵ لەیلیٚ

بە واتە ماچان، وەجیهەن خەیلیٚ

*ئەو خاسەن یەکجار بوینەوش وە چەم*

*ساکن بۆ دەروون جە ئەندووە و غەم*

نگاه کەم وە عەین خەریدار وێم

سەلیقەی مەجنوون ئیمتێحان بۆ پێم

ئەو بەیتەی تۆخ و لار کراوەتەوە لە چاپەکەدا زیاد کراوە، پەراوێزیشی بۆ نووسراوە و نەوتراوە لەچی سەرچاوەیەکیانەوە وەری گرتووە، کەچی دوای ئەو بەیتە زیادکراوە، بەیتێك لەبیرکراوە. واتە بەیتی «نەوفەڵ نگاه کەرد...» نەهاتووە، ئەگەر تەماشای لاپەڕە (٥٤)ی دەستنووسە بنچینەییەکە بکەین، ئەوا بەم شێوە بەیتەکانی هێناوە:

حەیف نەدیم جەمین جەماڵ لەیلیٚ

بە واتە ماچان، وەجیهەن خەیلیٚ

نەوفەڵ نگاه کەرد کەژاوە واز بیٚ

خاڵی جە ئەغیار، جەرگەی غەمماز بیٚ

نگاه کەم وە عەین خەریدار وێم

سەلیقەی مەجنوون، ئیمتێحان بۆ پێم

ئەو بەیتە زیادکراوەیش کە لێرەدا ئاماژەمان پێدا، بە پێویست و گونجاومان دەزانی لەگەڵ ئەو بەیتەی لەبیر کراوە باسی بکەین. ئەو بەیتانەی کە لەبیر کراون و ئاماژەیشیان پیٚ نەکراوە لێرەدا ئاماژەیان پێدرا، لە دەستنووسەکەدا هاتووە و لە چاپەکەدا نەهاتووە، هیچکام لەو بەیتانەی لە یاد کراون، ئاماژەیان پیٚ نەکراوە بۆچی و لەبەر چی نەهێنراون. ئیتر نازانم ئەو کتێبە پێداچوونەوە و بەراوردی لەبەر ڕۆشنایی نوسخەکاندا بۆ کراوە یان نا، چۆن کراوە نازانم؟! ئەوەی لەم بەشەدا خراوەتە ڕوو ئەو بەیتانە بوون کە لە دەستنووسە بنچینەییەکەدا هاتووە و لە چاپکراوەکەدا لەبیر کرابوون.

**بەیتە زیادکراوەکان**

ئامادەکاری داستانی لەیلێ و مەجنوونی خانای قوبادی وەکو لە هەندێ جێگادا ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە، کە دوو دەستنووسی لە بەردەستدا بووە، یەکێکیان نوسخەیەکی تەواو و ئەوی تریشیان ناتەواو بووە، لەو جێگەیەیدا کە نوسخەی دووەم دەست پێ دەکات، گرفتی بەیتی زیادکراویش دەست پێ دەکات، ئێمەیش لە جێگەی خۆیدا باسی ئەوەمان کردووە کە خانا دەڵێت ئەم داستانە (١٦٤٤) بەیتە و کاتێك بەیتەکانی ئەم داستانە لە نوسخەی بنچینەییدا ئەژمار دەکەیت، (١٦٣٤) بەیت هاتووە و (١٠) بەیت لەم داستانە دیار نییە، ئامادەکاری چاپی یەکەمی داستانەکە لە کۆتایی داستانەکەدا، لاپەڕە (١٨٢) پەراوێزێکی نووسیوە و دەڵێت:

*«ئەگەرچی خانا دەڵێ ئەم کتێبە ١٦٤٤ بەیتە، بەڵام بە بەراوردکردنی ئەو دوو دەقەی بەردەستی من و هێندێ جار بەیتێك کە لە دەقێکدا هەبوو و لە دەقی دیکەدا نەبوو، ئەم کێشەیە بووە هۆی ئەوەی کە ژمارەی بەیتەکان زۆرتر بێ».*

کاتێکیش بەیتەکانی نێو چاپەکە ئەژمار دەکەی، بریتییە لە (١٦٨٣) بەیت و (٤٩) بەیت بۆ داستانەکە زیاد کراوە، ئەمە جگە لەوەی چەند بەیتێکیش لەبیر کراوە، ئەگەر بێت و ئەو نوسخانەی نەوفەڵ و مەجنوونی لای ئێمەیش بەراورد بکەین، ئەوا چەند بەیتێکی تری بۆ ئەم داستانە زیاد دەکات.

لێرەدا ئێمە ئەو بەیتانەیش کە زیادکراون، ئاماژەیان پێ دەکەین و لەگەڵ نوسخەی یەکەمدا کە نوسخەی بنچینەیی کارەکەیە، بەراوردیان دەکەین.

لە لاپەڕە (٥٧)ی کتێبەکەدا بەیتێك زیاد کراوە بە بێ هیچ ئاماژەیەك بۆ دەستنووس و سەرچاوە، ئەم بەیتە تەنها زیادکراو نییە، بەیتێکی نێوەندی دووبارە بووەتەوە، بەیتەکەیش لە پێش کاری بەراوردکارییەکەوەیە:

*واتــــش ئــــەقرەبا و نــــەزدیکان مــــن*

*نــــوور بینــــائی دیــــدەگان مــــن*

گـــرەوا بـــە زار ئامـــا بـــە گوفتـــار
گلـــە جـــە ئـــەقوام، کـــردار و ڕەفتـــار
***واتـــش ئـــەقرەبا و نـــەزدیکان مـــن***
***نـــوور بینـــائی دیـــدەگان مـــن***

له دەستنووسەکەدا کەوتۆتە لاپەڕە (٢٠) و بەم شێوەیە هاتووە:

گـــرەوا بـــە زار، ئامـــا بـــە گوفتـــار
گلـــە جـــە ئـــەقوام، کـــردار و ڕەفتـــار
واتـــش ئـــەقرەبا و نـــەزدیکان مـــن
نـــوور بینـــایی، دیـــدەگان مـــن

له دەستنووسەکەدا بەیتی یەکەمی ئەو سێ بەیتەی سەرەوە کە لار و تۆخ کراوەتەوە نەهاتووە، لە پەراوێزیشدا هیچ ئاماژەیەکی بۆ نەکراوە، هەروەها لە لاپەڕە (٧٩)دا چەند بەیتێکی تری دەهێنێت:

**زاریـــت چـــوون خـــەزان جـــەرگم ڕێزنـــان**
**پەشـــێویت پـــەرداخ شـــاهیم بێزنـــان**
**زاریـــت پـــەی کـــێ هـــەن، بـــەی تـــەور گرفتـــار**
**ئەنـــدام تـــەنت زەعیـــف زامـــدار**
**ڕاســـت واچـــە پـــەریم، نـــە ســـای ســـەنگەوە**
**جـــە داخـــت تـــەکم دان وە مەرگـــەوە**
**زاریـــت نـــە چێـــشەن، پـــەی کـــێ تاســـەتەن**
**ســـەرت ســـەرگەردان کـــام سیاســـەتەن**
**مەجنوون دیش مەوبەت شای فەرەیدوون فـەڕ**
**والـــی مـــەمالێك عارەبـــان بـــەڕ**

**ئامادەکار لە لاپەڕە (٧٩)ی کتێبەکەیدا بۆ ئەم چەند بەیتە، پەراوێزێك دەنووسێت و دەڵێت:**

***«لە (ن ش ع)دا ئەم بەیتە لە جێیەکی دیکە نووسراوە. بەڵام لێرە باشتر دەگونجێ. ئەڵبەت بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتر، دەبێ بڵێم: هێندێ لە بەیتەکان لە هەردوو نوسخەکەدا پاش و پێش دەکەون، یا هێندێ بەیت لە نوسخەیەکدا هەیە و لە هیی دیکەدا نییە. ئێمە بە گوێرەی توانایی تێکۆشاوین بە باشترین شێوە کەڵك لە هەردوو دەقەکە وەربگری»***

**لە نوسخەی بنچینەیی کارەکەدا بەیتی «زاریت چوون خەزان...» دەکەوێتە لاپەڕە (٣٨) و دەبوو لە کتێبەکەیشدا بکەوتبایەتە لاپەڕەی (٨٣)، تەنها کارەکە لەوەدا نییە کە لەبیر کراوە یان زیادکراوە، لە هەمانکاتیشدا جێگۆڕکێیش بە بەیتەکە کراوە، ئێمە لە باسی بەیتە لە بیرکراوەکاندا ئاماژەیەکمان بۆ ئەوە کردووە، بەیتێك زیاد کراوە و بەیتێکیش لەبیر کراوە، لە دەستنووسەکەیشدا بەم شێوە هاتووە:**

**زاریت چوون خەزان، بەرگم ڕێزنان**
**پەشێویت پەرداخ، شاهیم بیزنان**
**پەرێ تۆ عەیبەن ئی هەردە چۆڵە**
**ئی عەسا و کەشکۆڵ، کەڵپۆس نە کۆڵە**
**هۆرێزە چەنیم بەرووت وە دامان**
**قەسەم وە بارەگای بەرز ئێمامان**
**هەرگاه دەوای زام نەسرەفتت لەیلەن**
**شاهی و موڵك و ماڵ نە ڕات توفەیلەن**

**لێرەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە ئامادەکار ئەو چەند بەیتەی کە تێئاوخنی کارەکەی دەکات، لە سەر هیچ بنەمایەکی زانستی نییە، بەڵگەیش بۆ ئەم مەبەستە لەبەر ڕۆشنایی تیۆرێکدایە:**

**١- کاتێك نوسخەی یەکەم کە بنچینەی کارەکەیە و ناتەواو بێت، دەتوانرێت ئەو بەیتەی ناخوێنرێتەوە یان جیاوازی هەیە، بەپێی نوسخەی دووەم تەواو دەکرێت و ڕاست دەکرێتەوە.**
**٢- ئەگەر نوسخەی بنچینەیی بەشێکی دەستنووسەکە یان تووشی پوکان و لەناوچوون بووبێت یان تەڕ بووبێت و نەخوێنرێتەوە، ئەوا لەبەر ڕۆشنایی نوسخەی دووەم ناتەواوییەکان تەواو دەکرێت و ئاماژەی پێ دەکرێت.**
**٣- ئەگەر دەستنووسە بنچینەییەکە ناتەواو بێت لە بەیتدا و کەمی هێنابێت وەکو ئەم داستانەی خانا کە (١٠) بەیتی ونبووە، ئەگەر نوسخەی یەکەمی کارەکە گومانی لەسەر نەبێت، واتە نوسخەی باوەڕ پێکراوبێت، ئەوا لەبەر نوسخەی دیکە ئەو ناتەواویانە تەواو دەکرێت، هەرچی زیادەیش هەبوو لە نوسخەی دووەمدا دەخرێتە پەراوێزەوە و ئاماژەی پێ دەکرێت....**

سەبارەت بەم بەیتەی خوارەوە کە لە نوسخەی بنچینەییدا هاتووە، لەگەڵ نوسخەکانی تریدا بە هەندێ جیاوازی کەمەوە هاتووە، لە هەردوو نوسخەکەدا وەکو یەکن و جێگۆڕکێ بە بەیتەکە کراوە:

زاریـــت چـــوون خـــەزان، بـــەرگم ڕێزنـــان
پەشـــێویت پـــەڕ داخ، شـــاهیم بێزنـــان

لە نوسخەی دووەمی لای کاك غەففار خۆیدا بەم شێوەیە هاتووە:

زاریـــت چـــوون خـــەزان، جـــەرگم ڕێزنـــان
پەشـــێویت پـــەڕ داخ، شـــاهیم بێزنـــان

لە نوسخەی نەوفەڵ و مەجنوونەکەی لای مامۆستا عەبدولڕەقیب یووسفیشدا بەم شێوەیە هاتووە:

زاریـــد چـــوون خـــەزان، جـــەرگم ڕێزنـــان
پەشـــێویت ئەســـاس شـــاهیم بێزنـــان

لە نوسخەکەی لای مامۆستا موحەممەد ڕەشیدی ئەمینیشدا بەم شێوەیە هاتووە:

زاریـــت چـــوون خـــەزان، جـــەرگم ڕێزنـــان
پەشـــێویت پـــەرداخ، شـــادیم شـــێونان

وەکو دەبینین ئەم بەیتە بە جیاوازییەکی کەمەوە لە نوسخەکانی نەوفەڵ و مەجنووندا هاتووە، ئامادەکار لە پەراوێزیشدا ئاگادارمان دەکاتەوە بەوەی کە لێرەدا کاری نوسخەی دووەم باشتر دەگونجێت و ئێمە بە گوێرەی توانایی تێکۆشاوین بە باشترین شێوە کەڵك لە هەردوو دەقەکە وەربگرین....

لە لاپەڕە (٨١)ی چاپەکەدا بەیتێکی تری هەیە زیاد کراوە و لە نوسخەی بنچینەییدا نەهاتووە و ئاماژەیشی پێ کراوە کە لە نوسخەی دووەمەوە وەرگیراوە:

یـــە بـــار خـــاتر جـــە خـــەم کەیلمـــەن
یـــە وێـــڵ وڵات پـــەرێ لەیلمـــەن

هەروەها لە لاپەڕە (٨٨)دا هاتووە و لە نوسخەی بنچینەییدا نییە و لە نوسخەی دووەم وەرگیراوە:

مـــەجنوون بێـــدار بـــی جـــە خـــاو شـــیرین
شـــوکرش کـــەرد بـــە زات (رَبُّ العـــالمین)

لە لاپەڕە (٨٩)یشدا بەیتێکی تری زیادکراوە و بە ئاماژە بۆ نوسخەی دوو، باسکراوە:

تـــا دنیـــا دنیـــان هـــەر تـــۆ بمـــانی
وە عـــەیش و نـــشات وە کامـــەرانی

دیسانەوە لە لاپەڕە (٩٠)دا بەیتێکی تری هێنراوە و ئاماژەیشی پێکراوە کە لە نوسخەی دووەم وەرگیراوە:

مەکـــشوف مـــەعلووم زاکـــیرەی عـــالی بـــۆ
مـــەزموون نامـــەم وەنـــەت حـــاڵی بـــۆ

لە لاپەڕە (١٠٤)دا بەیتێکی تری زیادکراوە و لە نوسخەی دووەمەوە وەری گرتووە:

چەند سپا جۆشان جە هەردوو تەرەف

خێزا بانگ بەرز (أخي لا تَخَف)

لە جێگەیەکدا باسی ئەوەمان کردووە کە بەیتێك زیادکراوە و بەیتێك لەبیر کراوە، لێرەدا ئەو بەشەی تری بابەتەکە بلاو دەکەینەوە، لە لاپەڕە (١١٣)ی کتێبەکەدا چەند بەیتێك زیاد کراوە و لە دەستنووسەکەیشدا بەشێوەیەکی تریە:

دیش لەیلێ وە ناز چوار زانو نیشتەن

جە قەدەم تا فەرق، نوور پێدا وەشتەن

***بەدرێ سازیان پەی شەو زەمین***

***قورئان مەوانۆ ئەو خەورشید جەمین***

سەف بەستەن حەی تار جە سەفحەی قەمەر

زەبانش کێشان پەی چەرخ ئەخزەر

لەیلێ چ لەیلێ چوون حۆر بەهەشت؟!

سونع سوبحانی، فریشتە سرشت

***لەیل چ لەیل حۆریی ڕەوزەی ڕزوانی***

***ڕەشتەی کلك سونع مانی سوبحانی***

لە لاپەڕە (٥٤)ی دەستنووسەکەیشدا بەم شێوە هاتووە:

دیش لەیلێ وە ناز، چوار زانۆ نیشتەن

جە قەدەم تا فەرق، نوور پێدا وەشتەن

سەف بەستەن حەی تار جە سەفحەی قەمەر

زەبانەش کێشان پەی چەرخ ئەخزەر

لەیلێ چ لەیلێ، چوون حوور بهشت

سونع سوبحانی، فریشتە سرشت

ئەو بەیتانەی لە کتێبەکەدا هاتووە و تۆخ و لار کراوەتەوە، زیاد کراون و ئاماژەیان پێکراوە یان نا- لە دەستنووسە بنچینەییەکەدا نەهاتووە.

لە لاپەڕە (١١٥)یشدا بەیتێکی تری زیاد کراوە:

خەیلێ خەیالات ئاوەرد نە دەروون
وات چەنی مەجنوون مەبۆ چێش کەروون

لە لاپەڕە (١١٦)یشدا بە هەمان شێوە بەیتێکی تری لە نوسخەی دووەمەوە وەرگیراوە و بۆ داستانەکەی زیاد کراوە:

ناوەرد بە یاد ئیسلام و ئایین
جە عەهد و پەیمان ئاما وە پایین

بەیتە زیادکراوەکانی تریش بەم شێوەن و ژمارەی پەڕەکانیشیان لە کەنارییانەوە نووسراوە:

موتریبان وە سۆز سەدای سازەوە
خۆشخوانان وە لەحن خۆش ئاوازەوە- ١١٨
نۆشا نۆش مەی تا نیمە شەو بی
پیاڵەیە وە ئێد یەکێ وە ئەو بی- ١١٩
مەوج هون جە بەحر خەیاڵ کەرد حاسڵ
تۆفان بی مالاّ ڕیشە جەرگ و دڵ- ١٢١
هۆر چنیا بازاڕ بەسات شادیش
باد بەردش خەرمان خەیاڵ بادیش- ١٢٢
والا و ئەقرەبا خەبەر زاناشان
حەمد زات پاك یەكتا واناشان- ١٢٣
بداران وە باد خەرمان خەمان
چاکەن بێخ چاش گرتەن وە زەمان- ١٢٣

پــای فــەرەس پــەهلووی عەنبــەر شــکاوان
ئـەو شـەو تـا بـە سـوبح سپاشـان یـاوان- ١٢٤
مــەهمێز دان وە ڕەخــش ڕەهــوار نــامی
حــدوود ســەعدان مــەقبووڵ شــامی
قەومێ پەی قەساس حوجرەی دەروون کەیل- ١٢٦
یەلغارشــان کــەرد نــە ســارای دوجــەیل
نەســیم شــەو نــە وەقــت زەدەی شــەفەق زەرد
تــاراج ئــێلات نەوفەڵیــشان کــەرد- ١٢٦
قــەیس نــامراد هــەم بــی ســەرگەردان
لــۆنگ پۆشــا نــەوەر وێــڵ بــی نــە هــەردان
نەوفــەڵ جــە هیجــران لیمــووان زەرد
بۆنیــا نــە خــاك ئەڵحەدســەرای ســەرد- ١٢٧
ئــەووەڵ مــەردیش کــەرد، ئاخــەر نامــەردی
نامــەردی پــەرێش بــی وە ڕەنــگ زەردی
ئــەر جــە ئیبتیــداش پــاك تینــەت مــەبی
کــەی وە ژار مــار جــەرگش لــەت مــەبی- ١٢٨

لێرە بەدواوە دەچینە سەر بەشی کۆتایی داستانەکە، تەواوی نوسخەکانی نەوفەڵ و مەجنوون وەکو یەکن و تەنها جیاوازی هەندێ وشەیی تێدایە، ئەمە تا ڕادەیەك ئاساییە و نابێتە گرفت، چەندین بەیت زیاد کراوە و لەبیر کراوە. ئەوەی جێگەی پرسیار و گرفتە ئەوەیە لە کۆتایی ئەو بەشەی کە ئێمە بڕوامان وایە هی میرزا شەفیعە، ئامادەکار ئەم چەند بەیتەی نوسخەی دووەم تێکەڵ بە نوسخەی یەکەم ناکات و بڕوای وایە کە میرزا شەفیع شاعیرێکی ئەوەندە گەورە و بە سەلیقە نەبووە بتوانێ وەکو خانا شاکارێکی وەها

بخولّقێنێ، بەڵام ئەو بەیتانەی کە بە زیادەوە هاتووە لە نوسخەی دووەمدا دەیداتە پاڵ خانا و تێکەڵ بە داستانەکەی دەکات.

ئــەووەڵ مــەردیش کــەرد، ئــاخر نامــەردی
نامــــەردی پــــەرێش بــــی وە ڕەنــــگ زەردی
ئــەر جــە ئیبتیــداش پــاك تینــەت مــەبی
کــەی وە ژار مــار جــەرگش لــەت مــەبی
تــا لــەیل بــی وە قــەتڵ قــەیس جــەفاکێش
یــــاوا وە مــــەقروون مــــەکافات وێــــش
هــەر چــەند ســاحێب کــار تینــەتش پاکــەن
ئینــــشاڵڵا نەجــــەور جــــەهان بێباکــــەن
پــەرێ خــاس و عــام مــەخلووق خــاکی
هــیچ خاســی نیــەن جــە تینــەت پــاکی
بــشنەوێ تــی شــیعر، مــەعلووم بــۆ لێتــان
مــــوخبیر بــــان وە حــــاڵ تینــــەت وێتــــان
مــــن عەبــــد فــــەقیر بــــەدنام عــــامم
هــــەرزەی هــــەرزە نوتــــق هــــەرزە کــــەلامم
حــەرفێم هــا نــە دڵ ڕەنجیــدەی ڕەنجــوور
هەم لەزیز، هەم تەڵخ، هەم شیرین، هــەم شــوور
مــەبۆ بواچــوون وەرتــر جــە مــەردەن
مــــەخفی مەنــــدەنش عــــەلاوەی دەردەن
ئــەر خــاس خلقەتــەن ئــەر ناخــاس خلقــەن
هەرکەس ڕاستەن ڕاست، هەرکەس چەفت چەفتەن

(شــــەفیع) شـــــای نەوفــــەڵ وە زامانـــــەوە
پـــــای فــــەوتش پێـــچان وە دامانـــــەوە
دوســـتاخەن جـە بــەین دام، تەنینــدەی وێـش
تۆبەی نەوفەڵ چێش؟ نەوفـەڵ بـە تـۆ چـێش؟!
لــەیل بیـــەن وە خــــاك، خـــاڵان ئـــاڵاش
خاك جـە تـەغوای سـووف، پۆشـاش وە بـاڵاش
قـــەیس خـــەریك بـــەیت داج دەیجـــوورەن
مونتـــەزیر وە نـــەفخ ناپەیـــدای ســــوورەن
تــۆ دوعـــای خــەیر کــەر لــەیل و نــەهار
هـــەر ســــەحەرگاهان، وەخـــت ئێـــواران
واچـــە یـــا کــــەریم، دەهەنــــدەی داوەر
یــا نووربـــەخش، نــوور خەورشــید خـــاوەر
تــا ئــەرز ئیســتیوار، جەبـــەڵ بــرپا بــۆ
تــا بەقــەر حامـــڵ حـــەمڵ غــەرِا بــۆ
تـــاریخ تەقــــدیر عەبـــد جـــەفاکێش
گـــەدایی خۆشـــە، چـــین ئـــەربابان پـــێش
بـــەقای مـــا زەواڵ، عـــومر (خەســـرەو) بـــۆ
بەعیـــد جـــە ئەفـــساد، چـــەرخ کـــەج ڕەو بـــۆ
نەشـــەمەی ناچـــیز، بـــێ ئـــەجزا و نـــەك
نـــە ســـەنەی (هـــەزار و دووســـەد چـــەنی یـــەك)

ئامادەکار کاتێك ئەم چەند بەیتە بە هی خانا نازانێت، کەچی لەو نێوەندەیشدا چەندین بەیت زیاد و کەم دەکات و بە هی خانای لە قەڵەم دەدات، بە بۆچوونی من هیچ کاتێك خانا پێویستی بەوە نییە ئەو چەند بەیتەی بۆ زیـاد بکرێـت و چـەند بـەیتێك کـە بـە بـڕوای

ئامادەکار هی کاتبی نوسخەی دووەمە و دەیخاتە ژێر پرسیارەوە، زیاد بکرێت، دەبوو ئەو چەند بەیتەی کە ناواخن کراوە بۆ داستانەکە و ئەمانەی کۆتاییش، هەموویان بخرێنە پەراوێزەوە، ئەگەر لەنێو مەتنەکەی خانایشدا زیاد دەکرێت، دەبوو بخرابایەتە نێو دوو کەوانەوە بە خەتێکی جیاواز یا بە شێوەی لارکراوەیی یا نووسینەکە تۆخ بکرایەتەوە و پەراوێزی لە سەر بنووسرایە، کەچی ئامادەکار ئەگەرچی بەشێك لەمانەیش ناکات، لە هەندێ جێگەدا بە میزاج و بۆچوونی خۆی بەیت ناواخن ئەکات و لە هەندێ جێگەیشدا بەیت لا دەبات و جێگۆڕکێی پێ دەکات و پەراوێز دەنووسێت، لە هەندێ جێگەیشدا بەیت دادەنێت و ئاماژەیشی پێ ناکات، هەروەها دوا بەیتش کە ئەم بەیتەی خوارەوەیە، ئامادەکار لە نوسخەی دووەمدا نە دەینووسێت، نە باسیشی دەکات.

هـــــزاران درود، هـــــزاران ســــــلام

زمــــــا بــــــر محمـــــد، علیەســـــلام

ئەوەی ماوەتەوە بیڵێین، ئەوەی لەم بەشەدا خستورمانەتە ڕوو، بەشێکە لەو هەڵانەی ئامادەکاری کتێبی لەیلا و مەجنوونی خانای قوبادی و کارەکەی ئێمەیش کە لەبەر ڕۆشنایی ئەو نوسخانەی بەردەستماندا بووە و لێکۆڵینەوەکەیشمان بەم شێوەیە ئەنجام داوە.

لە خاڵێکی تریدا دەبێ ئەوەیش بڵێین کە ئەو بەشەی دانراوە و لە چەندین نوسخەدا بە ناوی میرزا شەفیعەوە هاتووە، ئێمە بڕوامان وایە لەبەر ڕۆشنایی ئەو نوسخانەی بەردەستمان ئەو بەشەی تێکەڵ کراوە، پەیوەندی بە «خانای قوبادی»یەوە نییە و هی میرزا شەفیعی کولیاییە، پێویستیش بوو ئەو بەیتانەی کە هەر بەراورد کراوە و زیادن، نەدەبوو لەنێو مەتنی خانادا بهاتبایە، پێویست بوو هەموویان بخرایەتە پەراوێزە و هەر بەیتێکیش لە جێگەی خۆیدا ئاماژەی پێ کرابایە، هەروەها لە لاپەڕە (١٧٢)دا و لە جێگەیەکی تریشدا بەیتێك هەیە دوو جار لە نوسخەی یەکدا هاتووە و ئامادەکار هیچ ئاماژەیەکی پێیان نەکردووە، ئەم بەیتانەیش کە دووبارە بوونەتەوە، تەنها یەك بۆ دوو بەیتێك کەوتۆتە نێوانیانەوە و جێگەی پرسیارە، ئایا شاعیر خۆی دووبارەی کردوونەتەوە؟! ئەگەر شاعیر

دووبارەی کردووەتەوە، ئەوا هەڵەی شاعیرە و دەبوو ئامادەکار ئاماژەیەکی پێیان بکردایە، ئەگەریش هی کاتبە، دیسانەوە پێویست بوو باسیان لێوە بکرایە، بەگشتی خانا خۆی ئاماژەی بەوە کردووە کە داستانەکەی (١٦٤٤) بەیتە، بەڵام لە نوسخەی بنچینەییەکەدا (١٦٣٤) بەیت هاتووە، ئەگەر ئەو دوو بەیتەیشی لێ دەربکرێت، ئەوا دوو بەیت کەمتر دەهێنێت، واتە: (١٦٣٢) بەیت... کەچی برای ئامادەکار چەندین بەیتی بۆ زیاد کردووە، دەکرا برای ئامادەکار بەیتەکانی داستانەکەی ئەژمار بکردایە و ئەوەی بە باشی دەزانی بۆ نێو مەتکەی بە ئاماژە پێکردنەوە بیخستایەتە ڕوو، ئەوەیشی بە باشی نازانێت لە پەراوێزدا بیهێنایە، بەم شێوەیە کارەکە جوانتر و ڕێکوپێکتر دەردەچوو... لێرەدا تەنها ئەوەندە لەسەر ئەم بابەتە دەنووسین، چەندین سەرنج و تێبینی تر هەبوون، وامان بە باش زانی هەر ئەوەندەی لە سەر بنووسین و ئاماژەی پێ بکەین.

**دەستکاری شێوە (سەبك)ی خانا**

زۆربەی زۆری شاعیران شێوەی (سەبك) نووسینی تایبەت بە خۆیان هەیە، لەنێو ئەدەبی کوردیشدا ئەم شێوەیە نامۆ نییە، خانای قوبادیش شێوە و نووسینی تایبەتی خۆی هەیـە، هەر لە دیوانە شیعرییەکەی تا داستانەکان شێوەی نووسینەکانی بە ڕوونی دیارە، هەر بۆیە ئەگەر بەیتێکی خانا بخرێتە نێو هۆنراوەی شاعیرێکی ترییەوە، ئەگـەر لیکۆڵـەر شـارەزای سەبك و شیعری خانا بێت، ئەوا زۆر بە ئاسانی دەتوانێت بەیتـە شـیعرییەکەی خانـا جیـا بکاتەوە و دەری بهێنێت. بۆ نموونە ئەگەر تەماشای ئەم شـیعرەی «حـەیران» بکـەین کـە هۆنراوەی زوننارم بەستەنی خانای تێهەڵکێش کردووە، هەنـدێك لـە بۆچـوون و نووسـینی خانامان بۆ ڕوون دەبێتەوە:

«قەدقامـــــەتم زێکـــــر خـــــاڵ ئاڵاتـــــەن
تـــا وە زوڵـــف و ڕووی تـــۆ تەماشـــامەن
ئـــەدای نمـــای فـــەرز ســـوبح و عیـــشامەن
ســـەجادەم وە هـــوون زامـــان ڕەنـــگ کـــەردەن
ســـوژدەم وە مێحـــراب ئـــەبرۆی تـــۆ بـــەردەن»
ئـــــەدای زەکـــــاتم نـــــسار ڕووحـــــەن
وە خـــــاك پـــای تۆ، هـــــەزار فتـــــوحەن
ڕۆچێـــــم تـــــەرك زەوق، کامـــــەرانیـــــەن
ئیفتـــــــارم وە زووخ، زام کاریـــــــــەن
حـــەجم، تـــەوافم، ئـــەر شـــەوەن ئـــەر ڕۆن
هـــــەوای گەشت و گێـــل ئاسـانەکەی تـۆن

بەیتەکانی خانا لەچاو بەیتەکانی حەیراندا چەند جیاوازی هەیە، چ لە شێوەی نووسین و چ لە شێوەی واژە و فیکر و نووسینەوە. ئەگەر چاوێکیش لە شـێوەی نووسـینی خوسـرەو و شیرینەکەیشی بکەین، ئەوا هەندێ تایبەتمەندی نووسینی خانامان بۆ ڕوون دەبێتەوە.

**گـا چـوون نیزامـی، گـا چـوون مەولـەوی**
**گـا وێنـەی خوسـرەو، شـوعەرای دێهلـەوی**[1]

لەیلێ و مەجنوونەوە:

**بـە واتـەی حـەکیم، دانـای «نیزامـی»**
**گەنجـەوی، ئێلیـاس بـن یووسـف نـامی**

خانا کاتێك وەرگێڕانی کردووە جگە لەوەی ناوی شاعیر دەهێنێت، کۆمەڵـە وشـەیەکی تایبەت بەخۆی هەبووە، ڕوونکردنەوەی ناوی شاعیر و کتێبەکە و بە ڕوونی ناوهێنانی خۆی و مەبەستەکانی دەستنیشان دەکات و ئاماژەیان پێ دەکات.

لە چەند جێگەیەکدا خانای قوبادی ناوی نیزامی گەنجەوی دەهێنێت و لە زاری ئەوەوە قەولەکان وەردەگێڕێتەوە، هەروەها ناوی خۆیـشی لـە سـەرەتای هـەر بەشـێك یـان چـەند بەشێکدا دەهێنێت. ئەگەر تەماشای یووسف و زولەیخاکەیش بکەین، لە یەك دوو جێگـەدا قەولەکان دەگێڕێتەوە:

**داسـتانێ جـە نـەزم «نیزامـی» نیـزام**
**عەشـق ئـەفزای دەروون حـەریفان جـام**[2]

لە بەیتێکی تریدا خانا دەڵێت:

**شـوعەرای سـوخەن «نیزامـی» دەسـتوور**
**شەرح ئەی داستان بەی تـەور کـەرد زهـوور**[3]

لە لەیلێ و مەجنوونەکەیشدا خانا دەڵێت:

---

[1]. خوسرەو و شیرینی خانای قوبادی: محەمەدی مەلا کەریم- زنجیرەی ژیاندنەوەی کەلەپووری ئەدەبی کورد- ژمارە ٢- لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد- بەغدا، ١٩٧٥، لاپەڕە (٤).

[2]. یوسف و زلێخا- بەرهەمی خانای قوبادی: بووژاندنەوە و لێکدانەوەی: حەکیم مەلا ساڵح- چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە- هەولێر، ٢٠٠٥، لاپەڕە (٢٢٤).

[3]. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (٣٠٨).

جەوپـــەی «نێزامـــی»، دانـــای گەنجـــەوی
کـــەردەنش بـــە نـــەزم، نامـــەی مەعنـــەوی

ئەم جۆرە نووسینە لە لای خانا زۆر بە ڕوونی دەبینرێت و پەیڕەوی لەو ڕێبازە نووسینە کردووە و مۆری شیعرەکانی خۆی کردووە. یان کاتێك وەرگێڕانی کردووە، وتوویەتی ئەمەم لە نیزامییەوە وەرگرتووە، کەچی لەو بەشەی دراوەتە پاڵ خانای قوبادی هیچ ئاماژەیەك بۆ ناوی نیزامیی نییە، کەمترین ئاماژەییش بۆ ناوی خانا هەیە، کەچی خانا پێچەوانەی ئەو کارەی کردووە.

خانا و زۆربەی زۆری شاعیرانی شێوەزاری گۆرانی ئـامرازی «چـوون»یـان لـە جێگـەی «وەك» بەکار هێناوە، ئەوەی تا ئێستا من بەرچاوم کەوتبێت خانا تەنها لە هۆنراوەی بـەی سەنەی سالّمدا ئەگەریش ئەو هـۆنراوە دەسـتکاری نـەکرابێت، وشـەی «وەك»ی لـە بـری «چوون» بەکار هێناوە:

قامـــەت ڕێـــك و ڕاســـت، وە ســـەر نـــەی ڕەوان
پـــیی چـــەفتی کـــەرد، وەك چـــەفتی کـــەوان

لەسەر ئەو بڕوایەم وشەی «وەك» لێرەدا گۆڕانی لەهجـەیی بێـت و کـاری نووسـەرانی کەشکۆڵ بێت، چون لە شاعیرانی ئەو دەورەدا ئەم ئامرازە بەکار نەهاتووە، ئەگـەر وشـەکە بکرێتە «چوون» ئەوا جیناسی دووبارەی پیتی دروست دەکات، هـەر ئەمـەیش ئەمانخاتـە گومانەوە لەوەی دەستکاری سەبکی ئەم داستانە کرابێـت و گـۆڕانی شـێوەزاریی بەسـەردا هاتبێت:

مـــەوت ئـــەدا و بـــاب، خـــالّۆی جەوانمـــەرد
ڕوخـــسار قـــەیس کـــەرد وەك خـــەزان زەرد

یان لە جێگەیەکی تریدا بەم شێوە ئامرازەکە هاتووە:

جە زەڕ مەردوم پـەیش، بـە گیـان مەسـتێزۆ
مـــەڕێزا هـــەر وەك خاشـــاك بڕێـــزۆ

له تەواوی دەستنووسەکەدا تەنها له دوو جێگەدا وشەی «وەك» لە شوێن «چوون» بەکار براوە، له دیوانەکەیشدا یەك جار هاتووە، ئەگەر له باری سەبکناسییەوە ئەوە بخەینە ڕوو، شاعیرانی پێش خانا و سەردەمی خانا و دوای خانایش که بەو شێوەزارە نووسیویانە، ئامرازی «وەك»یان له بری «چوون» بەکار نەبردووە. ئەمە له لایەك و له لایەکی تریشەوە تەواوی شیعرەکانی دیوانی خانا و داستانی خوسرەو و شیرین و سولْتان ئیبراهیم و نۆش ئافەرین و یووسف و زولەیخادا، سەبکی خانا وەکو یەك دەبینرێت، بەڵام له داستانی لەیلێ و مەجنوونەکەیدا ئەمە بەرچاو ناکەوێت و سادە دەردەکەوێت. له خوسرەو و شیرینەوە:

چوون بانوو بە مولْك عەدەم بی ڕاهی
شیرین نیشت بە شاد بە تەخت شاهی
ویلایەت مەعموور بە عەدڵ و داد کەرد
بەندیان جە بەند تەمام ئازاد کەرد[1]

له یووسف و زولەیخاوە:

نامەی موشك ئامێز نافەی عەنبەر بار
بۆی موشکی چینش بەی تەور کەرد ئیزهار
زلێخای مەحبووب ڕەعنای پەرەندپۆش
موشك چین وە فەرق باری موشك وە دۆش[2]

له سولْتان ئیبراهیم و نۆش ئافەرینەوە:

بشین بە سەر وەخت خاتوونەی غەمبار
دایە فرستاد پەی ئەحواڵ یار

---

[1]. خوسرەو و شیرینی خانای قوبادی: محەمەدی مەلا کەریم- زنجیرەی ژیاندنەوەی کەلەپووری ئەدەبی کورد- ژمارە ٢- له چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورد- بەغدا، ١٩٧٥، لاپەڕە (٢٨٢).

[2]. یوسف و زلێخا- بەرهەمی خانای قوبادی: بووژاندنەوە و لێکدانەوەی: حەکیم مەلا سالْح- چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە- هەولێر، ٢٠٠٥، لاپەڕە (١٧٠).

**دایــــه نامـــــاوه نــــه شــــار فــــه‌ڕه‌نگ**
**خاتوونــــه خــــانم دڵ ئــــاوه‌رد بــــه تــــه‌نگ**[1]

له له‌یلێ و مه‌جنوونه‌وه:

**ئــه‌ووه‌ڵ مــــه‌ردیش کــه‌رد، ئــاخر نامــه‌ردی**
**نامـــــه‌ردی پـــه‌ڕێش بـــی وه ڕه‌نـــگ زه‌ردی**
**ئــه‌ر جــه ئێبتێــداش پــاك تینــه‌ت مــه‌بی**
**کــه‌ی وه ژار مــار جــه‌رگش لــه‌ت مــه‌بی**[2]

یان له چه‌ند جێگه‌یه‌کدا سه‌یید تاهیری هاشمی ته‌قریزی له‌سه‌ر ئه‌م داستانه نووسیوه و هه‌ندێ کێشه و گیروگرفت و ده‌ستکاری شێواز و له‌فزی نووسه‌ره‌وه‌ی ده‌ستنووسه‌که‌ی ڕاست کردووه‌ته‌وه و زانیویه‌تی که خانای قوبادی له‌و جۆره هه‌ڵانه‌ی نه‌کردووه، باشتره بڵێین هه‌ستی به تێکدانی شێوه‌ی نووسینی خانای قوبادی کردووه و زانیویه‌تی ئه‌مه ده‌ستکاری کراوه و شاعیر ئه‌م کاره‌ی نه‌کردووه.

بۆ نموونه له جێگه‌یه‌کدا سه‌یید تاهیر چه‌ند وشه‌یه‌ك له بابه‌ت ئه‌م به‌یته‌وه ده‌نووسێت:

***«اگر (عشاقان) می‌گفت قافیه صحیح در می آمد، گرچه جمع بر جمع است. این (الف) ناخوانی در (لیلی و مجنون نظامی) نیست و از ... بر عهدهای سراینده کردی است که حتماً غیر خانای قبادی آمده است. (هاشمی)».***

**(ذ) ذه‌لیلــــی زام مه‌ینــــه‌تان مه‌شــــقه‌ن**
**(ڕ) ڕه‌ویــــه‌ی ڕه‌ئفــــه‌ت ڕای عاشــــقانه‌ن**

له جێگه‌یه‌کی تریدا سه‌یید تاهیری هاشمی ده‌ڵێت: ***«کاش می‌دانستم سراینده برای این شعر چه معنی در خاطر داشته است؟! (هاشمی)».***

---

[1]. چیرۆکه شیعری سوڵتان ئیبراهیم و نۆش ئافه‌رین "خانای قوبادی": حه‌مه‌ڕه‌شی ئه‌مینی، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی ئاراس- هه‌ولێر، ٢٠١١، لاپه‌ڕه (٢٨٩).

[2]- له‌یلا و مه‌جنوون "خانای قوبادی": ساغکردنه‌وه و ئاماده‌کار- غه‌فار ئیبراهیمی "سارۆ"، چاپخانه‌ی شڤان، سلێمانی- له بڵاوکراوه‌کانی بنکه‌ی ژین- ٢٠١١، لاپه‌ڕه (١٢٩).

(غ) غونــچەی غەبغــەب، غــەواس ژێــرەن

نـــــە عومــــق دەریـــــای دۆس دڵگـــــیەن

لە شوێنیکی تریدا بەم شێوە لەسەر ئەم بەیتە تەقریز دەنووسێت: *«بە کلـی عـاری از معنی است (هاشمی)».*

(ف) فاکێهــەی فــەرد، میــوەی مەحبووبــەن

(ق) قوڵــف مــەخزەن، قــەڵای مەحجووبــەن

سەبارەت بە دەستکاریکردنی وشە و وشەکاری و شێوەی نووسینەوەی ئـەم دەستنووسـە کە نووسەر نووسیویەتییەوە، هەڵەی کردووە، لە تەنیشت ئەم بەیتەوە سەیید تاهیر دەڵێت: «(ئاخر) دەبێ بە بێ (ی) بنووسرێت».

ئاخــر بـــــــــــە واتـــــەی بەدی بەدگوان

وە کــوللی قــەتع بــی ڕای ئامــا و لــوان

سەیید تاهیر سەبارەت بە قافییەك کە لەم دەستنووسەدا دەستکاری کراوە، دەڵێت:

*«قافیەی (سر) در هردو مصراع آمده و معیوب است (هاشمی)».*

شــەب و ڕۆ خــەریك زاری بــین یەکـــسەر

غــەمین و غــەمبار، خەســتەی خــاك بەســەر

جگە لەمانەی باسی لێوە کرا، نووسەرەوەی دەستنووس زیاتر لـە (٦٠) جێگـا وشـە و پیتی لەبیر کردووە و هەڵەی تێدا کردووە. هەر ئەم هەڵـە و لـە بیرچـوون و گۆڕانکاریانـە دەمانگەیەنێتە ئەو باوەڕەی بڵێین ئەم کاتبە دەستکاری شێوە نووسینەکەی خانای کردووە و تێکەڵی لە بابەتەکەدا کردووە و ڕووی داوە.

هەروەها لە چەند جێگەیەکی تریدا دەستکاری شێوەزارەکە دەردەکەوێت، لـە جێگـەی وشەی «بیم» نووسراوە «بووم»:

ڕای ئامـــــام نیـــەن تـــا بـــەیووم وە لات

بـــووم وە هـــامزەنجیر پـــەی دەرد و بـــەڵات

لەکاتێکدا دەبوو وشەی «بووم» بە «بیم» بنووسرابایە، یان لەم بەیتەدا دەبوو لە بری وشەی «بوون» دەبوو «بین» بنووسرایە، وەکو ئەم بەیتەی خوارەوە:

بـــــرا و خاهـــــەران، پـــــدەر و مـــــادر

شـــاد بـــوون بـــە ئـــەڵتاف، قـــەیووم قـــادر

هـــەروەها گـــۆڕانی زۆربـــەی ئـــەو فیعلانـــەی کـــە ئـــەبێ بـــە شـــێوەی «مەکـــەروون» و «مەواچوون» و ... بن بە «مەکەرووم» و «مەواچووم» و ... کە بەو شێوە هەڵەیە و دیارە کە گۆڕانکاری بە سەریاندا هاتووە.

هەر بۆیە لەو بڕوایەدام نووسەرەوەی دەستنووسـی یەکـەم یـا دووەم دەسـتکاری شـێوە نووسینەکەی کردووە و بووەتە هۆی گۆڕانی سەبکە شیعرییەکە.

لە جێگەیەکی تریدا سەیید تاهیر تەقریزی لەسەر ئەم دوو بەیتە نووسیوە، سەبارەت بە نیوەبەیتی یەکەمی ئەم بەیتە دەڵێت:

*«(مەورد توهمەت قەرار مەگێران) نیز از ترکیبات تازە می باشد (هاشمی)».*

یان لەسەر نیوەبەیتی دووەمی ئەم بەیتە دەڵێت:

*«تکرار دو لفظ بە یك معنی حشو قبیح است».*

سەبارەت بە نیوەبەیتی یەکەمی دووەم بەیتیش دەڵێت:

*«از اصطلاحات امروز. فردی عادی از ترکیبات جدید... لاپەڕەی ٨ی دەستنووس».*

مـــــەورد توهمـــــەت قـــــەرار مـــــەگێران

مـــــەبان وە تانـــــەی هامـــــسادە و جـــــەیران

تـــۆیش شـــەهزادە، لـــەیل فـــەردێ عـــادی

کەفائـــەت جـــە بـــەین نیـــەن پـــەی شـــادی

لە بەیتێکی تریدا کە بە بۆچوونی ئێمە دەستکاری کراوە، کاتب بەم شێوەی نووسیوە:

حـــــەمد و سەنا و شوکر پەی ئەو زات پـــاك

هـــــەم سەڵوات لە ســـەر پادشـــای (لـــولاك)

وەکو دەبینین لەجێگەی ئامرازی «جە»، ئامرازی «لە»ی بەکار بردووە، لە کاتێکدا خانا زیاتر ئامرازی «جە»ی بەکار هێناوە.

بەگشتی لێرەدا ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە شوێنی دەستکاری بە سەر شێوەزاری ئەم داستانەوە دیارە و دەستکاری لە نووسینەوەیدا کراوە، هەر بۆیە نابێ ئەم دەستنووسە وەکو سەرچاوەیەکی بنەڕەتی بۆ کارێك بەکار بهێنرێت ئەگەر سەرچاوەی دیکە لە بەردەستدا هەبوو، ئەگەرنا ئەم سەرچاوەیە جێگەی شەك و گومانە.

## دەستنووسی لەیلیٚ و مەجنوونەکەی خانا و میرزا شەفیعی کولیایی

هەر لەو کاتەوەی کە دەستم داوەتە گردوکۆی تەواوی بەرهەمەکانی خانای قوبادی، زۆر بەرهەمی «میرزا شەفیع»یشم بۆ دەرکەوت و کەوتنە بەردەست، لەوانە چەند نوسخەیەك لە داستانی نەوفەڵ و مەجنوون و شیرین و فەرهاد و شیعرە پەڕاگەندەکانی، بەڵام تا چاپکردنی لەیلیٚ و مەجنوونەکەی خانا ئەوە دەرنەکەوتبوو کە ئەم دوو داستانە هەردوو هی خانای قوبادی بیٚت، هەرچی نوسخەی بەردەسی من و مامۆستا موحەممەد ڕەشیدی ئەمینی پاوەیی و ئەمین گوجەری لە شاری سەحنە هەبوو، بە چاپ کراو و چاپ نەکراویشەوە، نەوفەڵ و مەجنوون و لەیلیٚ و مەجنوون دوو داستانی جیاواز بوون.

ئەوەی تا ئیٚستا ڕوونە یەك نوسخەی داستانی لەیلیٚ و مەجنوونی خانای قوبادی دەرکەوتووە، مامۆستا حەکیم مەلا ساڵحیش دەڵیٚت: من نوسخەیەکی تری ئەم داستانەم لایە، زۆر تیٚکۆشام بەوەی نوسخەیەکی کۆپی کراوی لیٚ وەرگرم و لەگەڵ ئەم دەقەدا بەراوردی بکەم، بە بیانووی ئەوەی کاتی خۆی ئەم داستانەی ڕیٚنووس کردۆتەوە و داویەتی بە چاپخانەیەك لە ئیٚران بۆ چاپکردن، نوسخەکەی پیٚ نەداین. دوای چەند پەیوەندییەك و قسەکردن لەسەر بابەتی داستانەکە، بەڕیٚزیان ئەوەیان ڕاگەیاند ئەو دەستنووسەی لایانە، هەمان دەستنووسەکەی لای ئیٚمەیە.

هەروەها کاك «بیٚهرووز چەمەن ئارا»یش ئەوەی پیٚمان ڕاگەیاند کە نزیکەی سیٚ بۆ چوار نوسخەی لە لا هەیە و یەکیٚك لە نوسخەکانیش هی خانای قوبادییە، بڕیار وابوو لە ماوەیەکی کەمدا ئەو نوسخانەمان پیٚ بدات، مخابن دوای چەندجاریٚك پەیوەندیکردن و نامەی ئەلیکترۆنی، بەڕیٚزیان ئەوەیان ڕاگەیاند کە هاردەکەیان خراپ بووە و پیٚیشی وابوو ئەو نوسخەی لە لایانە هەمان نوسخەی موحەممەد ڕەشیدی ئەمینی بیٚت، هەروەها دکتۆر عەلی ڕەزا لە شاری ئیلام، نوسخەیەکی لە لا بوو، لەو نوسخەیش بیٚ ئەنجام بووین و نەمانتوانی لە بەڕیٚزیان وەرگرین.

سەبارەت بە داستانەکەی میرزا شەفیعی کولیاییش، جگە لەو نوسخەی کە ئەمین گوجەری و مامۆستا قەرەداغی چاپیان کردووە، چەند نوسخەیەکی دەستنووسی تری ئەم داستانەمان لە بەردەستدا هەیە، لەوانە: نوسخەی کتێبخانەی مامۆستا موحەممەد ڕەشیدی ئەمینی، بەرلین، عەبدولڕەقیب یووسف، هەروەها ئەو نوسخەی دووهەمەیش کە کاك غەففار سوودی لێ بینیوە، نوسخەیەکمان لە بنکەی ژین وەرگرتەوە بۆ ئەوەی بە وردی بە سەر دەقەکاندا بچینەوە و بەراوردیان بکەین.

لێرەدا دەمانەوێ ئەو دوو داستانە لێیانکۆڵینەوە و بەراوردیان بکەین، بزانین تا چەند ئەم دوو داستانە بە یەك دەخۆن، ئەم دوو داستانە یان ئەم دوو بابەتە و دوو نوسخەیە کە لە زۆربەی نوسخەکاندا بە هی میرزا شەفیعی کولیایی و خانا لە قەڵەم دراوە، بیرمان بۆ لای چەند پرسیارێك دەبات و پێویستە وەڵامی ئەو پرسیارانە بە بەڵگەوە بدەینەوە. پێویستیشە سەرەتا ئەو دوو سێ نوسخەیە بناسێنین و دواتر بڕۆینە سەر ئەو پرسیارانە و هەموویان بە بەڵگەوە وەڵام بدەینەوە.

سەرەتا لە نوسخەی بنچینەیی کارەکەوە دەست پێ دەکەین کە نوسخەیەکی تەواوی داستانی لەیلێ و مەجنوونی خانای قوبادییە، دواتر نوسخەکانی تری داستانی نەوفەڵ و مەجنوون دەخەینە ڕوو...

سەرەتای داستانەکەی لەیلێ و مەجنوونی خانای قوبادی کە بە خەتی «عەبدولڕەحمانی کوڕی شێخ عەبباس» لە گوندی «قاڕ»ی سەر بە شاری سنەیە، نووسەر کە لە کۆتایی دەستنووسەکەیدا وەکو خۆی بۆمانی نووسیوە، دەڵێت:

*«تمام شد نوشتن و نسخەگیری لیلی و مجنون بە زبان کُردی اورامی، ترجمە و تألیف شاعر شهیر و نامدار کُرد مرحوم خانای قبادی، رحمە الله علیە و نور الله روحە و اسکنە الله فی بحبوحتە جنانە، در روز سە شنبە دوازدەهم فروردین، سنە (١٣٥٤)شمسی برابر با هجدەهم ربیع الاول سنە ١٢٩٥ قمری، بە دست فقیر*

*عاصی عبدالرحمن شیخ عباس، در قریه قاڕ حومەی شهر سنندج. وصلی الله علی سیدنا محمد وآله و صحبه وسلّم».*

ئەم ساڵەیش کە نووسەری دەستنووس نووسیویەتی، بەرامبەر بە ساڵی میلادی، دەکاتە ڕۆژی سێ شەممەی (٢٣-٣-١٨٧٨)ی میلادی.

سەرەتای داستانەکە لەم دەستنووسەدا بەم شێوەیە دەست پێ دەکات:

**بە نام ئەو کەس بە (کُنْ فَیَکُون)**
**عالەمش جە کەتم، عەدەم کەرد بیروون**
**مەحز خاتران (سَیِّد الکَونَین)**
**موحەممەد فاتێح، خەیبەر و حونەین**
**حەمد و سەنا و شوکر پەی ئەو زات پاک**
**هەم سەڵوات لەسەر پادشای (لولاك)**
**ئەر تەوفیق دەرۆ بینای بێهتەرین**
**جە دمای مەکتووب «خوسرەو و شیرین»**
**عەجەبتەر جە سێڕ، سێحر سامری**
**واچووم وەسف عەشق قەیس عامری**
**یانی های مەجنوون، مەفتوون لەیلێ**
**دەیری دێوانەی دەشت دوجەیلێ**
**وێڵێ و مەحرومێ، جە شادی و سروور**
**هامرازش چەنی وحووش و تیوور**
**عەشق مەجازی، بەعەدەن حەقیقی**
**واچووم جە تاریخ جە ڕووی دەقیقی**
**بە واتەی حەکیم، دانای «نێزامی»**
**گەنجەوی، ئێلیاس بن یووسف نامی**

شاعرێ شەریف «شەفیع»ی دەستوور
ئەر پەرسۆ تاریخ ئی نامەی مەستوور
غەین و قاف و نوون، دال ئەبجەدی
حەساب کەر وە حەرف وێنەی عەسجەدی
هەزار و یەکسەد، پەنجا و چوارەن
ڕەوشەنتەر جە سووی شوعلەی وەهارەن

کۆتاییەکەیشی بەم شێوەیە:

ئەشعار «خانا»یش پەی یادگارێ
مانۆ پەی یاران چەند ڕۆزگارێ
بە نام خودا و ئەحمەد موختار
خامە بکەر خوشك خەتم کەر گوفتار
حەمد و سەنا و شوکر پەی زات عەللام
پەرێ موحەممەد سەڵوات و سەلام
تاریخ وەفات قەیس عامری
ساڵ هەشتاد و هەفت، هێجری و قەمەری
«هەفتسەد و دە ساڵ میلاد مەسیح»
واتەی موورەخەی بەغدادی فەسیح
«هەزار و ششسەد و چل و چوار بەیتەن»
پەی دۆستان نەبۆ «خانە» پەی کێتەن؟
سەد هەزار سەڵوات، خاتیمەی کەلام
بە ڕەوزەی ڕەسووڵ، (علیە السلام)

یەکێکی تر لەو داستانانەی لەیلێ و مەجنوون کە بە ناوی «نەوفەڵ و مەجنوون»ەوە و ناوبانگی هەیە، ئەوەی تا ئێستا لێی ئاگادار بین، دووجار چاپ و بڵاو بووەتەوە و نوسخەی

دەستنووسیشی زۆرە لە کتێبخانە تایبەتی و حوکوومییەکاندا و دەست دەکەوێت، جارێک ئەمین گوجەری (شاهۆ) چاپی کردووە و جارێکیش مامۆستا موحەممەد عەلی قەرەداغی، لە چاپەکەی ئەمین گوجەریدا، سەرەتای داستاکە بەم شێوەیە دەست پیێ دەکات:

خانـــان شـــکار کـــەرد، خانـــان شـــکار کـــەرد
یـــەك ڕۆژ شـــای نەوفـــەڵ، عـــەزم شـــکار کـــەرد
قەویلـــەی نـــە قـــەوم، عـــەرەب ســـوار کـــەرد
شـــکار ماســـان، ســـفید تـــەتار کـــەرد[1]

کۆتاییەکەیشی بەم شێوەیە:

«شـــەفیع» شـــای نەوفـــەڵ بـــەو زامانـــەوە
پـــای مـــەوتش پێـــچان وە دامانـــەوە
دور ســـاخەن نـــە تـــەور دام تەنـــەی وێـــش
نۆبـــەی نەوفـــەڵ چـــێش، نەوفـــەڵ وە تـــۆ چـــێش؟
تـــۆ دوعـــای خـــەیر کـــەر نـــە جـــای پێـــواران
هـــەر ســـەحەرگاهان، هـــەر خـــوەر ئێـــواران
واچـــە یـــا کـــەریم دەهەنـــدەی داوەر
یـــا نووربـــەخش نـــوور خەورشـــید خـــاوەر
یـــە «شـــەفیع» واتـــەن بـــەی ئـــەجزا و نمـــەك
وە ســـەنەی هـــەزار دووســـەد چـــەنی یـــەك[2]

مامۆستا موحەممەد عەلی قەرەداغیش لە بەرگی حەوتەمی کەشکۆڵە ئەدەبییەکەیدا ئەم داستانەی هێناوە و لەبەر ڕۆشنایی دەستنووسەکانی مام ڕەشیدی هەمەوەندی کاری

---

[1]ـ نوفل و مجنون بە لهجەی کُردی "میرزا شفیع کلیائی": امین گُجری (شاهۆ)، چاپ اول، انتشارات مە، ١٣٨٠، لاپەڕە (٢٤).

[2]. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە (١).

کردووە، ئەم داستانە بە دەستخەتی مام ڕەشید لە ساڵی (١٣٤٢) کۆچیی نووسـراوەتەوە، سەرەتای داستانەکەیش بەم شێوەیە دەست پێ دەکات:

خانـــان شــــکار کـــەرد، خانــــان شــــکار کـــەرد
ڕووێ شــــای نەوفــــەل، عـــــەزم شـــکار کـــەرد
قەبیلـــەی لـــە قــــەوم عــــەرەب ســــوار کـــەرد
قـــــەهرەمان ئاســـــان ســـپیی تـــەتار کـــەرد
یاســــاڵ دا قەوشـــەن ســـپای بـــێ ســـامان
ڕەمــــڕەم وەحـــش و تـــەیر مـــاڵان وە دامــــان
فـــەرما قۆشـــچیان هـــەر کـــەس پـــەی وێـــشان
کـــــلاوان نـــــە فــــەرق شـــاهینان کێـــشان
چاوەشـــــان داشـــــان نـــــە تـــــەپڵ بــــازان
پـــــۆزان ڕەهـــــا کـــــەن، بـــــازان پـــەروازان
دەســـــتەی کەمانــــدار ڕیحـــل ڕاســـت خـــەم دا
قـــەوس قـــەزاگێڵ شـــاخەش نـــە چـــەم دا
جـــە قـــاژەی پـــەڕدڵ شـــاهین شـــەقەی شەســت تـــیر
جـــە شــــرێغەی شـــەهێن شـــەیدای ئـــاهووگیر
هونـــەی بـــاڵ بـــاز پرتـــاو پـــای یـــووز
وەزاق ئەســـپان نامـــەی خـــۆش ئـــامووز
(تـــەئریخ گوفتـــار بەنـــدەی مەینـــەتبار
هـــەزار و یەکـــسەد چـــەنی هەشـــتا و چـــوار)[1]

---

[1]. کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی: محەمەد عەلی قەرەداغی- بەرگی حەوتەم- چاپی یەکەم- چاپخانەی ئاراس- هەولێر، ژ: ١١٧٤، هەولێر- ٢٠١١، لاپەڕە (١٦٣).

کۆتاییەکەیشی بەم جۆرە هاتووە:

هـــەر کـــەس جـــە دنیـــا تینـــەتش پاکـــەن
جـــە ئـــاب و ئاتـــەش تـــەمام بـــێ باکـــەن
پـــەرێ خـــاس و عـــام مـــەخلووق خـــاکیی
هـــیچ خاســـتەر نیـــەن جـــە تینـــەت پـــاکیی
ئەگـــەر نەوفـــەل تینـــەت پـــاك مـــەبی
کـــەی وە مـــەودای زەهـــر جگـــەر چـــاك مـــەبی؟
ئـــەوەڵ مـــەردیی کـــەرد ئـــاخر نامـــەردیی
نامـــەردیی پـــەرێش بـــی وە ڕووزەردیـــی
قـــەیس بـــار بـــەلێو مـــات و ســـەرگەردان
پۆشـــا لـــۆنگ پۆســـت ویـــڵ بـــی نـــە هـــەردان
هـــــەزاران دروود هـــــەزاران ســـــەلام
زەمـــا بـــەر موحەمـــەد عەلـــەیی ســـەلام[1]

نوسخەی دووەمی لای کاك غەففاریش لە ساڵی (١٣٦٧)ی مانگیدا نووسراوەتەوە، سەرەتاکەی بەم شێوەیە دەست پێ دەکات:

خانـــان شـــکار کـــەرد، خانـــان شـــکار کـــەرد
یـــەك ڕۆ شـــای نەوفـــەڵ، عـــەزم شـــکار کـــەرد
قەبیلـــەی جـــە قـــەوم عـــەرەب ســـوار کـــەرد
قـــەهار ماســـان، ســـپی تـــەتار کـــەرد

کۆتاییەکەیشی بەم شێوەیەیە:

«شـــەفیع» شـــای نەوفـــەڵ وە زامانـــەوە
پـــای فـــەوتش پێـــچان وە دامانـــەوە

---

[1]. هەمان سەرچاوەی پێشوو، بەرگی حەوتەم، لاپەڕە (١٩٢).

دوستاخەن جە بەین دام، تەنیندەی ویش
تۆبەی نەوفەڵ چێش؟ نەوفەڵ بە تۆ چێش؟!
لەیل بیەن وە خاک خاڵان ئاڵاش
خاک جە تەخوای سووف، پۆشاش وە باڵاش
قەیس خەریک بەیت داج دەیجوورەن
مونتەزیر وە نەفخ ناپەیدای سوورەن
تۆ دوعای خەیر کەر لەیل و نەهار
هەر سەحەرگاهان، وەخت ئێواران
واچە یا کەریم، دەهەندەی داوەر
یا نووربەخش، نوور خەورشید خاوەر
تا ئەرز ئیستیوار، جەبەڵ بڕپا بۆ
تا بەقەر حامڵ حەمڵ غەڕپا بۆ
تاریخ تەقدیر عەبد جەفاکێش
گەدایی خۆشە، چین ئەربابان پێش
بەقای ما زەواڵ، عومر «خەسرەو» بۆ
بەعید جە ئەفساد، چەرخ کەج ڕەو بۆ
نەشەمەی ناچیز، بێ ئەجزا و نمەک
نە سەنەی «هەزار و دووسەد چەنی یەک»
هەزاران درووت، هەزاران سەلام
زەما بەر موحەمەد، عەلەیی سەلام

لە کتێبخانەی میللی (بەرلین)یشدا نوسخەیەکی ئەم داستانە هەیە و ساڵی نووسینەوەی پێوە نییە، تەنها ئەوە هەیە کە نوسخەیەکی کۆنە و زۆربەی شیعرەکانی نێو ئەم بەیازە

هۆنراوەی میرزا شەفیعی کولیاییە، سەرەتای داستانەکەیش لەم نوسخەدا بەم شێوەیە هاتووە:

خانـــان شـــکار کـــەرد، خانـــان شـــکار کـــەرد
یـــەك ڕۆ شـــای نەوفـــەڵ، عـــەزم شـــکار کـــەرد
قەبیلـــەی جـــە قـــەوم، عـــەرەب ســـەوار کـــەرد
قـــەههار ماســـان، ســـفید تـــەتار کـــەرد
یاســـاڵ دا قۆشـــەن، ســـپای بـــێ ســـامان
ڕەم ڕەم تـــەیر وەحـــش، مـــاڵا نـــە دامـــان
فـــەرمان قۆشـــچیان، هـــەر کـــەس پـــەی وێـــشان
کـــڵاوزەڕ نـــە فـــەرق، شـــاهینان کێـــشان

کۆتاییەکەیشی بەم جۆرەیە:

«شـــەفیع» شـــای نەوفـــەڵ وە زامانـــەوە
پـــای فـــەوتش پێـــچان وە دامانـــەوە
دەســـتاخەن جـــە بـــەین دام تەنـــدەی وێـــش
تـــۆ بـــە نەوفـــەڵ چـــێش؟ نەوفـــەڵ بـــە تـــۆ چـــێش؟!
لـــەیل بیـــەن وە خـــاك خـــاڵان ئـــاڵاش
خـــاك جـــە تـــەغای ســـووف، پۆشـــان وە بـــاڵاش
قـــەیس خـــەریك بـــەیت داج دەیجـــوورەن
مونتـــەزێر وە نـــەفخ ناپەیـــدای ســـوورەن
تـــۆ دوعـــای خـــەیر کـــەر لـــەیل و نـــەهاران
هـــەر ســـەحەرگاهان، خـــۆر ئێـــواران
واچـــە یـــا کـــەریم، دەهەنـــدەی داوەر
یـــا نووربـــەخش، نـــوور خەورشـــید خـــاوەر

**تـــا ئـــەرز ئوســـتوار، جەبـــەڵ بـــەرجا بـــۆ**

**تـــا بەقـــەر حامـــڵ حـــەمڵ غـــەبڕا بـــۆ**

**بـــەقای بـــێ زەواڵ، عـــومر «خەســـرەو» بـــۆ**

**بـــەری جـــە ئەفـــساد، چـــەرخ کـــەج ڕەو بـــۆ**

**ئیقبـــاڵ دەوڵـــەت، هـــەم عێنـــانش بـــۆ**

**بـــە کـــۆری دیـــدەی دوشمـــەنانش بـــۆ**

**خـــاس هوەیـــداش کـــەر، عاڵـــەم بفـــامۆ**

**والـــی زی شـــەوکەت، «خەســـرەو» مـــامۆ**

**ئـــەلتافش مەزیـــد، زێندەگانیـــەن**

**ئاســـتانەش موحیـــت، کامەرانیـــەن**

**مەنیـــشی ســـاکن، نـــە فێتنـــەی خۆشـــحاڵ**

**نـــە ســـایەی عـــەدڵش بـــە فاریغولبـــاڵ**

**واتـــەی نـــام دۆســـت، عەبـــد جـــەفاکێش**

**گـــەدای خووشەچـــین ئـــەربابان پـــێش**

**ناپوختـــە و ناچـــیز، بـــێ ئـــەجزا و نمـــەك**

**نـــە ســـەنەی «هـــەزار و دووســـەد چـــەنی یـــەك»**

لەم چەند سەرچاوەدا کە بەراوردی ئەکەین، گومانمان بۆ چەند خاڵێك دەچێت:

١- ئایا ئەم دوو داستانە لە بنەڕەتدا یەك داستانن؟

٢- ئایا ئەم دوو داستانە دوو داستانی جیاوازن و تێکەڵ کراون؟

٣- ئایا ئەم دوو داستانە چۆن و کێ تێکەڵی کردوون؟

٤- ئایا ئەم داستانە هی دوو شاعیرە و هەردوو شاعیر پێکەوە دایاننناوە؟

لێرەدا دەبێ ئەو پرسیارانەی کە لەبەر ڕۆشنایی ئەو دوو داستانەدا هاتووەتە ئاراوە، دەبێ بە بەڵگە و نموونەوە وەڵامیان بدەینەوە.

سەرەتا لەوەوە دەست پێ دەکەین کە خانای قوبادی لە سەرەتای داستانەکەیەوە دەڵێت من ئەم داستانەم لە ساڵی (١١٥٤)ی کۆچییدا داناوە، میرزا شەفیعیش بەپێی ئەو بەیتەی لە نوسخەکاندا هاتووە، لە ساڵی (١٢٠١)ی کۆچییدا نوسخەکەی پێشکەشی خوسرەوخانی ئەردەلأن کردووە، میرزا شەفیع نالێت لەو ساڵەدا دامناوە، لەو ساڵەدا پێشکەش بە خوسرەوخان کراوە، پێ دەچێت میرزا شەفیع یا پێشتر ئەم داستانەی نووسیبێت و لە ساڵی (١٢٠١)دا پێشکەشی خانانی ئەردەلأنی کردبێت، یان هەر لەو ساڵەدا نووسیبێتی و پێشکەشیانی کردبێت.

خانای قوبادی لە کۆتایی داستانەکەیدا وتوویەتی ئەم داستانە (١٦٤٤) بەیتە، ئەمە بەڵگەیەکە بۆ ئەوەی ئێمە بە سەر هەڵەی زیادکردنی بەیتەکانی ئەو بەرهەمەدا نەڕۆین. ئەم دەستنووسە (١٠) بەیت کەمی هێناوە، بەڵام ئەوەی میرزا شەفیع روون نییە چەند بەیتە، ئەو نوسخانەی بەردەستی ئێمە وا نیشان دەدات داستانەکەی میرزا شەفیع لەنێوان (٤٠٠-٥٠٠) بەیتدا بێت. جگە لەوەیش داستانەکەی خانا دەستکاری شێوە سەبکەکەی کراوە و لە هەمانکاتیشدا ئەو نووسراوانەی سەیید تاهیری هاشمی بەسەر ئەم دەستنووسەوە و ئەو تێبینییانەی بەرێزیان، خاڵی گرنگ وەرچەرخانە بە رووی ئێمە و دەستنووسەکەوە.

خاڵێکی تری دوو بەیتی دووبارەکراوە لە دەستنووسەکەدا بە ماوەیەکی زۆر کەم لە دوو جێگادا، ئەمانە چەند تێبینییەکن بۆ ئەوەی بڵێین: ئەم دەستنووسەی «عەبدولڕەحمان» لەبەر ڕۆشنایی نوسخەی ناتەواو نووسراوەتەوە، نووسەرەوەی دووەمیش عەبدولڕەحمان بووە.

هەرچی نوسخەکانی نەوفەڵ و مەجنوونی میرزا شەفیعیش هەیە، نوسخەی بەرلین بە بێ ساڵ و ئەوەی لای مامۆستا موحەممەد ڕەشیدی ئەمینی ساڵی (١٦٧٧)ی زایینی هاتووە، هەروەها ئەوەی کتێبخانەی میللی ئێران بە ساڵی (١٢٩٠ یا ١٢٩٨ و ١٣٠٠) هاتووە، ئەوەی لای مامۆستا قەرەداغی لە ساڵی (١٣٤٢)ی کۆچیدا نووسراوەتەوە، هەموو ئەم نەوفەڵ و مەجنوونانە لە نوسخەکە لای کاک غەففار کۆنترە، ئەوەی بەرێزیان لە ساڵی

(١٣٦٧)ی کۆچیدا نووسراوەتەوە. ماوەتەوە بڵێین نوسخەی بنچینەیی کە لە ساڵی (١٣٩٥)ی کۆچیدا نووسراوەتەوە بە دەستی عەبدولڕەحمانی شێخ عەبباس...

خانای قوبادی کاتێك داستانی لەیلێ و مەجنوونی نووسیوەتەوە، بەگشتی و لەسەر تەواوی داستانی لەیلێ و مەجنوونی نووسیوە، کەچی میرزا شەفیعی کولیایی تەنها لەسەر بەشی نەوفەڵ و مەجنوونی نووسیوە.

لێرەدا بیرمان بۆ ئەوە دەچێت لەبەر ئەوەی خانا باسەکەی گشتییە و ئەو بەشەیشی ناتەواو بووە، نووسەرەی یەکەم یان دووەم (عەبدولڕەحمان) هاتووە ئەو بەشەی میرزا شەفیعی بە بەشێك لە نوسخەکەی خانا زانیوە و تێکەڵی کردووە، لەوانەیە تەنها بەڵگەیشی ئەوە بووبێت کە سەرەتای داستانەکەی میرزا شەفیع بە «خانان شکار کەرد» دەست پێ دەکات. تەنها دەستنووسێك نەوفەڵ و مەجنوونی بە یەك داستان دانابێت، ئەوەی عەبدولڕەحمانە، لە هیچ نوسخەیەکی بەردەستی ئێمەدا نەوفەڵ و مەجنوونی میرزا شەفیع و لەیلێ و مەجنوونی خانای قوبادی بە یەك داستان لە قەڵەم نەداوە، بگرە دوو داستانی جیاوازن و نووسەرەوەیشیان جیاوازە.

لەبەر ئەوەی عەبدولڕەحمان ئەو دوو داستانەی بە یەك داستان زانیوە و وەکو یەك داستانیش نووسیویەتییەوە، کاك غەففاریش نوسخەیەکی تری لەو داستانەی میرزا شەفیعی لە بەردەستدا بووە و ئەویش لەبەر ڕۆشنایی نوسخەکەی عەبدولڕەحماندا بەراوردی کردووە و داویەتییە پاڵ خانای قوبادی. بەڵام میرزا شەفیع دەڵێت:

خانان شکار کەرد، خانان شکار کەرد
یەك ڕۆ شای نەوفەڵ، عەزم شکار کەرد

وشەی خانان (خان+ان) لێرەدا کۆیە و ناکرێت ئاماژە بێت بۆ ناوی خانای قوبادی، ئەگەر بیوستبا ناوی خانا بهێنێت دەیگوت «خانا، شکار کەرد» ، بەڵام لێرەدا بە کۆ قسە دەکات، ئەمەیش بەڵگەیە بۆ ئەوەی کە میرزا شەفیع لەم داستانەدا ڕووی دەمی لە خانەکانی ئەردەڵان کردووە نەك خانای قوبادی.

سەبارەت بەوەی کێ تێکەڵی کردوون، وای بۆ دەچم کە عەبدولڕەحمان تێکەڵی کردبن، بە بەڵگەی ئەوەی نوسخەکانی نەوفەڵ و مەجنوون چەندین بەیتی کۆتایی لابراوە و چەند بەیتێکی خانا لە بری ناوەکەی میرزا شەفیع دانراوە، ئەو پەراوێزانەی سەیید تاهیری هاشمیش بەڵگەی زیاتری ئەو بابەتەن کە عەبدولڕەحمان کارەکەی کردووە، پەراوێزی سەیید تاهیری هاشمی لەم دەستنووسەدا تا کۆتایی نییە، ئیتر نازانم سەیید تاهیری هاشمی تا ئەو جێگایەی پەراوێزی نووسیوە و دیویەتی دەستنووسەکە گرفتی زۆری تێدایە و دەستی لێ هەڵگرتووە، یان لەبەر هۆکاری تری بووە...

ئەم دوو داستانە، دوو داستانی جیاوازن و لە لایەن نووسەرەوەی دووەم کە عەبدولڕەحمانە، تێکەڵ کراون و گومانیشم لەوەدا نییە کە خانای قوبادی خۆی داستانەکەی وەرگێڕاوە و ئەم دوو داستانەیش هیچ پەیوەندییەکیان بە یەکەوە نییە، لەوانەیە هەندێکیش هەبن بپرسن ئەگەر ئەم داستانە هی میرزا شەفیعی کولیاییە بۆچی سەرەتاکەی بەم شێوەیە دەستی پێکردووە؟

وەکو وتمان میرزا شەفیع بە کۆ قسە دەکات و دەڵێت: (خانان) و ڕووی دەمی لە خانەکانی ئەردەڵانە، خانای قوبادیش هەندێ جار میرزا شەفیعی کردووە بە بیانوویەك بۆ ئەوەی قسەیەك بکات و ڕازێك بدرکێنێت، دەبێ ئەوەیش لە بەرچاو بگرین ڕاستە کە خانا سەرەتای سەر باسەکانی بەو شێوە دەست پێکردووە، میرزا شەفیعیش لەبەر ئەو خۆشەویستییە زۆر و قووڵەی کە لەگەڵ خانای قوبادیدا هەیبووە، سەرەتای داستانەکەی بەو شێوەیە دەست پێکردووە، هەر لە سەرەتای ئەم داستانەیشدا خانا دەڵێت:

شاعرێ شەریف «شەفیع»ی دەستوور
ئەر پەرسۆ تاریخ ئی نامەی مەستوور

زۆریش ئاساییە میرزا شەفیع کولیاییی ئاگاداری ئەوە بووە خانای قوبادی ئەو لەیلێ و مەجنوونەی وەرگێڕاوە و داڕشتووەتەوە، ئەمیش ئەو داستانەی بەو شێوەیە کورتوکۆ کردووەتەوە، سەرەتای داستانەکەی خانا ڕووی دەمی لە میرزا شەفیعە و ئەوەی میرزا

شەفیعیش ڕووی دەمی لە خانەکانی ئەردەڵانە، خانا شکاری خۆی کردووە و منیش شکاری خۆم کردووە، ئەکرێ لێرەدا ئەمیش وەکو ڕەد و بەرانبەرکێیەك بێت لە ڕووی ئەدەبیی و شێوەی نووسین و داڕشتنەوەی مەتنەوە بێت.

جگە لەمانە، ئامادەکاری کتێبی لەیلێ و مەجنوونی خانا، لە دەستپێکی نوسخەکەی تر کە بە (هاتنی نەوفەڵ شا بۆ شکار و...)دا پەراوێزێکی بۆ نووسیوە و دەڵێت:

*«تێبینی: لێرە بە دوا (ن د) ئاماژەیە بە (نوسخەی داریانی) و (ن ش ع) بە (نوسخەی شێخ عەبباسی)».*

دوای ئەوەی تەواوی ئەو بەشە بەراورد دەکات، هەندێ بەیتی لەبیر دەچێت و هەندێکیش زیاد دەکات و دووبارەبوونەوە ڕوو دەدات، لە کۆتاییدا دەڵێت:

*«لێرەدا ئەو نوسخەیەی کە بە خەتی خوالێخۆشبوو "میرزا جەعفەری داریانی" بووە، تەواو دەبێ و کەڵك تەنیا لە نوسخەی خوالێخۆشبوو "شێخ عەبباسی" وەردەگرین. وەك پێشتر باس کرا، یەکێ لەو دوو دەقەی کە بوونە سەرچاوەی ئەم کتێبە، دەستخەتێکی خوالێخۆشبوو "میرزا موحەممەد جەعفەری داریانی" بوو کە بەڕێز "عەبدوڵڵا بەگی ئەمینی" لە جوانڕۆ مەرحەمەتی ئەوەیان فەرموو. ئەم نوسخەیە بە نێوی کتێبی ((نەوفەڵ شا و مەجنوون)) کە بەشێکی گرنگی کتێبی لەیلێ و مەجنوونی خانای قوبادییە لە ساڵی (١٣٦٧) مانگیدا نووسراوە. وا دیارە ئەسڵی ئەم نوسخەیە پێشتر لەلایەن کەسێکی ترەوە ساڵی (١٢٠١)ی مانگی نووسراوەتەوە، چون لە ئاخری کتێبەکەوە بەیتێك دێنێ. بەڵام بە داخەوە نیوەی هەوەڵی نەخوێندرایەوە، دەڵێ (سەنەی هەزار و دووسەد و چەنی یەك). ئەم نوسخەیەش بەم چەند بەیتەی خوارەوە کە دیارە هیی نووسەر خۆیەتی، نەك خانا، تەواو دەبێ».*

دواتر بە پەراوێزێك لە سەر ئەم مەتنە، کاك غەففار دەڵێت:

*«ئەم دەقەشی داوەتە پاڵ میرزا شەفیع کولیایی، بەڵام باش ڕوونە کە زمانی میرزا شەفیع ئەوەندە بەرز نەبووە وەك خانای قوبادی بتوانێ ئاوەها شاکارێکی ئەدەبی بخولقێنێ، چونی من بۆ خۆم زۆرێك لە بەرهەمەکانی میرزا شەفیعم دیوە».*

لێرەدا تەواوی توێژینەوەکەم گردوکۆ دەکەمەوە و بەش بەش دەیانخەمە ڕوو.

سەرەتا دەمەوێ ئەوە بڵێم خودی نوسخەی عەبدولڕەحمان ئەوەندە کۆن و ورد و بێ کێشە و گیروگرفت و جێگەی بڕوا نییە تا بتوانین وەکو سەرچاوەیەکی بنچینەیی و سەرەکی کارەکەمان بتوانین بڕیاردەری ئەوە بین کە ئەم دەقە، دەقێکی بێ کێشە و گیروگرفتە، سەردەمی نووسینەوەکەیشی زۆر دوای خانای قوبادییە.

بەپێی وتەی خانا داستانەکە (١٦٤٤) بەیتە و بەڵام لەم دەستنووسەدا (١٦٣٤) بەیتە، جگە لەوەیش میرزا شەفیع ڕووی دەمی لە خانی ئەردەڵانەکان کردووە، نوسخەکانیش ئەوەمان پێ ئەڵێن داستانەکان دوو داستانی جیاوازن، ئەو نوسخانەی نۆفەڵ و مەجنوونی تێدایە، لەوەی عەبدولڕەحمان وردتر و بێ کێشەترن لە ڕووی نووسین و کۆنی و سەردەمیشەوە، میرزا شەفیع نووسراوەکەی پێشکەشی ئەردەڵانەکان کردووە.

نوسخەکەی عەبدولڕەحمان لە ڕووی سەبك و نووسینەوەی دەستنووسەوە دەستکاری و زۆر لە بیرچوونەوەی تێدایە. نابێ ئەوەیش لەبیر بکەین کاتێك نوسخەی «نەوفەڵ و مەجنوون» تێکەڵاو بە لەیلێ و مەجنوونەکەی خانا کراوە، چەند بەیتێکی کۆتایی لابراوە و چەند بەیتێکی خانا کە لەو بەشە ونبووەی خانا ماوەتەوە تێئاخن کراوە، کەچی خودی نوسخەکەی عەبدولڕەحمان چەند بەیتێکی دووبارە کردووەتەوە و زیادی و کەمی لەناو داستانەکەدا ڕووی داوە، ئەمە تێکەڵ و پێکەڵی و زیادی و کەمی و دووبارەکردنەوانە وامان لێ دەکات گومانی تەواو لەو نوسخەی عەبدولڕەحمان بکەین، هەر خودی عەبدلڕەحمان نوسخەکەی خۆی دەخاتە ژێر پرسیارەوە...

ئەو بەشەی نزیکەی (٤٠٠-٥٠٠) بەیتە و لە چەندین نوسخەدا دراوەتە پاڵ میرزا شەفیع، ئەگەر هەموو ئەو نوسخانە بەراورد بکەین لەوانەیە بەیتەکانی زۆر لەو بەیتانە

زیادتر بێت کە عەبدولڕەحمان لەناو داستەکەی خانای قوبادیدا هێناویەتی یان کاك غەففار دوو نوسخەی بەراورد کردووە. لێرەدا گومانەکە تۆختر دەکاتەوە، چونکە میرزا شەفیع نەیوتووە داستانەکەی من ئەوەندە بەیتە، دووەهەمیش نوسخەی میرزا شەفیع خۆیمان لە بەردەستدا نییە تا بزانین ئەوەی بە خەتی خۆی نووسراوەتەوە چەندە و لەم نوسخانەی دواتردا چەند بەیت زیادکراوە دەری بهێنین، بە پێچەوانەیشەوە.

لە کۆتایی ئەم داستانەی میرزا شەفیعدا، میرزا خۆی جارێ یا دوو جار ناوی خۆی دەهێنێت، کاك غەففاریش لای وایە کە ئەم چەند بەیتە نووسەرێکی تری ئەوەی بۆ داستانەکە زیاد کردووە، بەڵام میرزا خۆی بەم شێوەیە کۆتایی بە داستانەکە دەهێنێت:

«شەفیع» شای نەوفەڵ وە زامانەوە

پای فەوتش پێچان وە دامانەوە

لە ڕووی سەبکەوە ئەمە دەقاودەق شیعری میرزایە و هیچ پەیوەندی بە نووسەرەوەی ترەوە نییە، لە نوسخەکانی تریشدا ئەو بەیتەی سەرەوە هاتووە، هەروەها ئەو ساڵەیش کە کاك غەففار پێی وایە لە لایەن نووسەرەوە بۆی زیاد کراوە، لە زۆربەی نوسخەکاندا هاتووە، جگە لەوەیش لە زۆربەی نوسخەکاندا ئاماژە بە «خەسرەو خان»ی ئەردەڵان کراوە، بۆچوونیش وایە ئەم داستانە پێشکەش بەوان کرابێت.

لە هەندێ نوسخەدا دووجار ناوی میرزا شەفیع هاتووە و تەواوی ئەو بەیتانەی کۆتایی بە جیاوازییەکی کەمەوە هاتووە، لەوانەیشە بپرسن دەکرێ هەموو ئەوانە کە بە جیاوازی کەمەوە هاتووە، هەموویان لەبەر یەکتر نووسراونەتەوە و ئەو نووسەرە ئەو کارەی کردووە و لە باوەڕەوە دوور نییە، بەڵام دەبێ ئەوەیش هەر بەزیهنا بێت، ئەگەر ئەم داستانە هی میرزا شەفیع بێت و خودی شەفیع ئەو بەیتانەی نووسیبێت، هەرچی باسی ناوی خۆی کردبێت و ساڵهاتنەکەیش و پێشکەش کردنەکەیشی بە خوسرەو خانی ئەردەڵان، هەر جای باوەڕ بێت.

«شەفیع» شای نەوفەڵ بەو زامانەوە

پای مەوتش پێچان وە دامانەوە

دووســـــاخەن نـــــە تـــــۆڕ دام تەنـــــەی وێـــــش
تـــۆ بـــە نەوفـــەڵ چـــێش؟، نەوفـــەڵ وە تـــۆ چـــێش؟
تـــۆ دوعـــای خـــەیر کـــەر نـــە جـــای پێـــواران
هـــەر ســـەحەرگاهان، هـــەر خـــوەر ئێـــواران
واچـــە یـــا کـــەریم دەهەنـــدەی داوەر
یـــا نووربـــەخش نـــوور خەورشـــید خـــاوەر
یـــە «شـــەفیع» واتـــەن بـــێ ئـــەجزا و نـــەك
وە ســـەنەی هـــەزار دووســـەد چـــەنی یـــەك

تۆ بڵێی تەواوی داستانەکە هی خانا بێت و میرزا شەفیع بەشێکی لێ دەرهێنابێت و بەناوی خۆیەوە ئەو بەشەی پێکەش بە خوسرەو خانی ئەردەڵان کردبێت، وەکو لە دیوانی خانادا ئەوەمان خستۆتە ڕوو ئەگەری ئەوە هەیە خانا ئەم داستانە یان بەرهەمەکانی خۆی بۆ ئەوەی بیپارێزرێت و بمێنێتەوە، لە ڕێگەی میرزا شەفیعی کولیاییەوە پێشکەشی دیوانی ئەردەڵانەکانی کردبێت...؟!

هەروەها ئەبێ ئەوەیش بڵێین کە خانای قوبادی داستانەکەی لە ساڵی (١١٥٤)ی کۆچیدا داناوە، میرزا شەفیعیش لە ساڵی (١٢٠١)دا، خانا ڕووی دەمی لە میرزا شەفیع دەکات و میرزا شەفیعیش داستانەکەی پێشەکەشی خوسرەوخانی ئەردەڵان کردووە. ئەم دوو هاوڕێیە کە زۆر لە یەکەوە نزیك بوون ناکرێ میرزا شەفیع بەو شێوەیە خیانەتی لە خانای قوبادی کردبێت و بەشێکی لە داستانەکەی دەرهێنابێت یان کەسێکی تری هاتبێت و ئەو بەشەی دەرهێنابێت و داییبێتە پاڵ میرزا شەفیعی کولیایی، ئەگەریش وا داییبنێین کە کەسێك ئەو بەشەی دەرهێناوە، ئەی ئەو هەموو دەستنووسە بۆ داستانەکەیان داوەتە پاڵ میرزا شەفیع و تەنها نوسخەکەی عەبدولڕەحمان نەبێت ئەو دوو داستانەی بە یەك داستان زانیوە. ئەبێ ئەوەیش باس بکەین سەیید تاهیری هاشمی لە تەقریزەکەیدا و لە جێگەیەکدا

کە دەکەوێتە کۆتایی ئەو بەشەی تێکەڵاو کراوە، دەڵێت: لە نوسخەی بەدەڵدا ئەم بەیتە بەم شێوە هاتووە. بەیتەکەیش بەم شێوەیە:

لەیلێ بە دڵشاد سەوار ویاران
قەیس ڕوو کەرد وە ڕای چۆڵ و بیابان

لە نوسخەی بەدەڵدا بەم شێوە هاتووە:

لەیلێ بە دڵشاد لوا وە باوان
قەیس ڕوو کەرد وە ڕای چۆڵ و بیاوان

ئەمەیش ئاماژەیەکی تریە بۆ ئەوەی کە نوسخەی تری لە لای سەیید تاهیر و عەبدولڕەحمانی کوڕی شێخ عەبباس هەبووە و بەراورد کراوە، ئەو بەیتەیش لە نوسخەی نەوفەڵ و مەجنووندا نەهاتووە و نییە... لێرەدا ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە داستانەکە بەگشتی و کۆتایی ئەو بەشە دەستکاری کراوە....

بەپێی ئەم سەرچاوانە وای بۆ دەچم میرزا شەفیعی کولیایی و خانای قوبادی هەردووکیان بە جیاواز داستانەکەیان داناوە، دواتر لە ڕێگەی میرزا شەفیعەوە ئەو دوو داستانە پێشکەش بە خوسرەوخانی ئەردەڵان کراوە، بۆ پاراستن بووبێت یان بۆ وەرگرتنی پارە بووبێت لە بەرانبەر ئەو کارە جوان و ناوازەیاندا، یان دەکرێت بۆ هەڵسەنگاندنی هەردوو داستانەکە بێت لە لایەن خوسرەوخانی والی ئەردەڵانەوە...

سەبارەت بەوەی کە کاک غەففار دەڵێت: من خۆم شیعرەکانی میرزا شەفیعم دیوە و پێیشی وایە میرزا شەفیعی کولیایی شاعیرێکی ئەوەندە گەورە نییە بتوانێت لە پاڵ خانادا ئەژمار بکرێت و وەکو خانا ناتوانێت داستانێکی وەها گەورە وەرگێڕێت یا بخوڵقێنێت.

نازانم کاک غەففار چەند بەیت یا چەند پارچە شیعری میرزا شەفیعی دیوە؟! بەڵام وەکو ئەوەی تا ئێستا بەرهەمێکی زۆری «میرزا شەفیع»مان بە دەست هێناوە و گردوکۆمان کردووەتەوە و تایپ کراون و لە بەرنامەدایە هەموو بەرهەمەکانی چاپ بکەین، ئەم شاعیرە ئەگەر شاعیر و میرزا و بەڕێوەبەرێکی ئەوەندە کەم دەسەڵات بووبێت، کاری چی بووە لە

دەسەڵاتی ئەردەڵانەکاندا، جێگەی گومانە شاعیرێك ئەوەندە بەرهەمی زۆر بێت، لە شیعر داناندا ئەوەندە کەم دەسەڵات و کەم تەجرەبەی شیعری و مێژوویی بووبێت. ئەم شاعیرە موناجاتنامەیەکی نزیك بە(٤٠٠) بەیت و هەروەها شیرین و فەرهادێك نزیك بە بەیتەکانی هەردوو بەرهەمی موناجاتنامە و نەوفەڵنامەکەی هەیە، ئەگەر باسی دیوانە شیعرییەکەیشی بکەین، ئەوا ئەمەیشیان ئەگەر شیعرەکانی زۆر لەوەی خانا زۆرتر نەبێت، کەمتر نییە، هەروەها بەهارییەکی نزیك بە (١٠٠) بەیتیشی هەیە... زۆر نامە و شیعری تریش کە تاکو ئێستا دەرنەکەوتوون و کۆ نەکراونەتەوە، شاعیرێك خاوەنی ئەوەندە بەرهەم بێت، خاوەنی شیعرێکی وەکو ئەم شیعرانە بێت:

دەروێشیمانەن، دەروێشیمانەن!
میزام تەساسەی دەروێشیمانەن!
کەسێ نەواچۆ جە وەشیمانەن
جە تاوشت دەرد دڵرێشیمانەن
ئیرادەم کەردەن بشوون وە شاران
هێممەت بوازوو جە تەکیەداران
ئەڵلا دۆس کەروون جە شای دەروێشان
ئێحسان کەران پێم کێسوەت وێشان
تاج دەروێشی خەرقەی عێبادەت
جام چل کلید سەنگ قەناعەت
موهر و موهرەبەند، حەڵقەی زوننار کێش
جل بەندی جزوان دەروێشان پێش
لۆنگ و شاڵ دەستماڵ کەمەربەند، زەنجیر
بەند شێر، قوڵلاب، ڕەشتەی شاخ نەفیر

بۆچی دەبێ ئەم شاعیرە هۆنراوەکانی ئەوەندە بەهێز نەبێت لە چاو خانادا، بە بڕوای من ئەگەر هۆنراوەکانی لە هۆنراوەی خانا بەهێزتر نەبێت، هاوتای خانا بووە. هەر ئەم شاعیرە لە بەرانبەر بە ئەڵماسخانیشدا دەسڕەنگین و خامە ڕەنگینێکی بێ وێنە بووە، ئەڵماس خانی کەندووڵەیی دەڵێت:

خاتر شادەنی، خاتر شادەنی
میرزام شادی تۆ، خاتر شادەنی
سەر لە سەودای دەرد، سەر ئازادەنی
خاتر بێ ئازار، غەم وە بادەنی
نەک چوون من پابەند، بەند بەڵاتی
مورغ ئاسای قەفەس، قەعر قەڵاتی
چێش واچوون میرزام لە وەسواسەی دەرد
سەوداییم لە دەور، هەناسان سەرد

وەڵامی میرزا شەفیعی کولیاییی:

ئێرشادم نامەت، ئێرشادم نامەت
دڵ شاد بی بە شەوق، نزوول نامەت
نامەی عەتر ئامێز، شەککەرین خامەت
پەرێ سەروەشی، خەم کەردم قامەت
مەزموونش فامام، فام بەرشی جە سەر
دڵ گریا وە نار، شەرارەی شەرەر

ئامادەکار لە بۆچوونێکی تریدا دەڵێت: بەداخەوە نیوەبەیتی یەکەمی ئەم بەیتە نەخوێنرایەوە، کەچی نیوەبەیتەکە زۆر بە جوانی دەخوێنرێتەوە، ئەمەیش نیوەبەیتەکەیە:

نە شەمەی ناچیز، بێ ئەجزا و نمەک
نە سەنەی «هەزار و دووسەد چەنی یەک»

خاڵێکی زۆر گرنگ کە نابێ بەسەریدا بڕۆین و لە بیری بکەین ئەوەیە هەندێ کرداری وەکو: (ماوەروون، مەکەروون و...) لەم دەستنووسەی عەبدولڕەحمانـدا بە (ماوەرووم، مەکەرووم و ...) هاتووە، کەچی ئەو گۆڕانە بەسەر کارانەدا هێنراوە، لە دەستووری ڕێزمانی گۆراندا وجوودی نییە و هەڵەیە... ئەمەیش هەڵە و گۆڕانکارییەکی تری دەستنووس نووسە. خانایەك ئەوەندە شارەزای وەرگێڕان و نووسین و ڕەوانبێژی و وردەکارییەکانی زمان و ئەدەبیات بێت و لە خوسرەو و شیرینەکەیدا ئەوەندە وردەکاریی و دەستڕەنگینی دەبینرێت، ناکرێت لە داستانی دووەمیدا کە لەیلێ و مەجنوونە دەڵێت:

ئەر تەوفیق دەرۆ بینای بێهتەرین

جە دمای مەکتووب «خوسرەو و شیرین»

شاعیرێکی وەها بێت، لە کردارەکاندا هەڵە بکات و کێش و سەروا و ڕەوانبێژییەکەی تەواو نەبێت...

ئەگەر تەماشای خوسرەو و شیرینەکەی بکەین، خانا لەم چەند حاڵەدا بە ڕوونی دەبینین:

١- خانا بەسەر دەستووری شێوەزاری گۆرانییدا زۆر زاڵ بووە، لە پاڵ ئەوەیشدا زمانی عەرەبیی و فارسیی بە باشی زانیوە و وشەگەلی زۆری بەکار بردووە، پابەندی دەستوورەکە بووە.

٢- لە کێشی شیعری (١٠) بڕگەیی کە تایبەتە بە قاڵبی شیعری گۆرانی، زۆر شارەزا بووە، هەروەها لە کێش و سەروا و وردەکاری لایەنەکانی تریدا، دەستێکی باڵای هەبووە.

لێرەدا بەگشتی وەڵامی ئەو پرسیارانەمان دایەوە بەپێی هەندێ لەو جێگا و بەیت و نووسینانەی لە دەستنووسەکانی بەردەستی ئێمەدا هاتووە، بە بڕوای ئێمە ئەم دەستنووسە دەستنووسێکی گومانا‌وییە، داستانەکان دوو داستانی جیاوازن و لە لایەن عەبدولڕەحمانەوە لەبەر نوسخەی ناتەواوی تریدا تەواوی کردوون، هیچ ئاماژەیەك لە بەردەستیشدا نییە بۆ ئەوەی بڵێت نەوفەڵ و مەجنوون بەشێکە لە داستانی خانای قوبادی... هتد.

لێرەدا دەتوانین ئەوە بڵێین کە ئەم نوسخەی داستانی لەیلێ و مەجنوونە کە لە لایەن عەبدولڕەحمانەوە نووسراوەتەوە لە ژێر گومانداێکی زۆردایە و دەبێ چاوەڕوانی دەرکەوتنی نوسخەی زیاتری ئەم داستانە بین بۆ یەکلایی کردنەوەی زۆر لایەنی ئەم داستانە شیعرییەی خانای قوبادی.

# داستانی لەیلێ و مەجنوون

## لەیلیٰ و مەجنوون

بە نام ئەو کەس بە (کُنْ فَیَکُون)[1]

عالەمش جە کەتم، عەدەم کەرد بیروون

مەحز خاتران (سَیّد الکَونَیّن)[2]

موحەممەد فاتیح، خەیبەر[3] و حونەین[4]

حەمد و سەنا و شوکر پەی ئەو زات پاك

هەم سەڵوات لە سەر پادشای (لولاك)[5]

ئەر تەوفیق دەرۆ بینای بێهتەرین

جە دمای مەکتووب «خوسرەو و شیرین»[6]

عەجەبتەر جە سیڕڕ، سێحر سامری

واچووم وەسف عەشق قەیس عامری

یانی های، مەجنوون مەفتوون لەیلیٰ

دەیری، دێوانەی دەشت دوجەیلیٰ

---

[1]. مەبەست لە خوای گەورەیە، دەکریٰ ئاماژەیش بیٰ بۆ ئەو ئایەتانەی قورئان کە ئەو دەستەواژەیەی تێدا هاتووە: (البقرە-١١٧، آل‌عمران-٤٧ و ٥٩، الأنعام-٧٣، النحل-٤٠، مریم ٣٥، یس-٣٦، غافر-٦٨).

[2]. مەبەست لە پێغەمبەر (موحەممەد)ە (د. خ.) بێت، واتە ڕاهنما و ڕێبەری هەردوو دنیا.

[3]. ئەو شەڕە بوو لەنێوان موسوڵمانان و یەهوودییەکان لە سەردەمی پێغەمبەردا، بە شەڕی قەڵای خەیبەر ناسراوە و بە سەرکەوتنی موسوڵمانان کۆتایی پێهاتووە.

[4]. شەڕی حونەین: ئەو شەڕە بوو لە نێوان موسوڵمانان و هۆزەکانی هەوازن و سەقیف، هەروەها هۆزەکانی وەکو بەنی هیلال، نەسر و جەشم، شەڕەکە لەنێوان ئەو هۆز و تایفانە و موسوڵمانانندا بوو بە سەرکەوتنی موسوڵمانان کۆتایی پێهات، حونەین ناوی پاڵەوانێك بووە لە وادی حونەییندا.

[5]. (لولاك): ئاماژەیە بۆ ئەم فەرمایشتە کە بە ناوی خوداوەوە ئاراستەی موحەممەد پێغەمبەر کراوە: (لولاك لولاك یارسول الله ماخلقت الأفلاك)، ئەم وتەیە فەرمایشتی خودا نییە و هەڵبەستراوە، پێچەوانەی ئایەتی (٥٦)ی سوورەتی (زاریات)ە کە خودای گەورە دەفەرمووێت: (وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالإنسَ إلا لِیَعْبُدُونِ).

[6]. مەبەست لە داستانی (خوسرەو و شیرین)ەکەی خودی شاعیرە کە لە ساڵی (١١٥٣)ی کۆچیدا وەری گێڕاوەتە سەر زمانی کوردی.

وێڵـــێ و مـــەحروومێ، جـــە شـــادی و ســـروور

هـــامرازش چـــەنی وحـــووش و تیـــوور

عەشـــق مـــەجازی، بەعـــدەن حـــەقیقی

واچـــووم جـــە تـــاریخ جـــە ڕووی دەقیقـــی

بـــە واتـــەی حـــەکیم، دانـــای «نێزامـــی»[1]

گەنجـــەوی، ئێلیـــاس بـــن یووســـف نـــامی

شـــاعرێ شـــەریف «شـــەفیع»ی[2] دەســـتوور

ئـــەر پەرســـۆ تـــاریخ، ئـــی نامـــەی مەســـتوور

غـــەین و قـــاف و نـــوون، دال ئەبجـــەدی

حەســـاب کـــەر وە حـــەرف وێنـــەی عەســـجەدی

هـــەزار و یەکـــسەد، پـــەنجا و چـــوارەن

ڕەوشـــەنتەر جـــە ســـووی شـــوعلەی وەهـــارەن

جـــە هێجـــرەت خـــاس، شـــای (خَـــیرُ الأنـــام)[3]

وە ڕەوزەی ئـــەو بـــۆ ســـەڵوات و ســـەلام

عێـــبرەت بـــۆ پـــەرێ ئـــەبنای ڕۆزگـــار

واتـــەی «قوبـــادی»ش مـــانۆ یادگـــار

❊❊❊❊

---

[1]. نێزامی: مەبەست لە نیزامی گەنجەوییە، ناوی تەواوی جەماڵەددینی ئەبوو موحەممەد ئیلیاسی کوڕی یووسفی کوڕی زەکی کوڕی موئەییدە، نازناوی نیزامیی بووە، لە ساڵی (٥٣٥)ی کۆچی قەمەریدا لە دایکبووە و لە ساڵی (٦٠٧) یا (٦١٢)ی کۆچی قەمەریدا کۆچی دوایی کردووە، ئەم شاعیرە دایکی کورد بووە، هەندێکیش بڕوایان وایە دایك و باوکیشی کورد بووە، شاعیرێکی داستان سەرایی گەورەی ئێرانە.

[2]. مەبەست لە میرزا شەفیعی کولیاییی شاعیرە، هاوڕێ و دۆستێکی زۆر نزیکی خانا بووە، لە دیوان و خانەدان و خانەدانانی ئەردەڵاندا بەڕێوەبەر و دەستەڵاتدار بووە، سەرپەرشتی خەزێنەی دیوانی ئەردەڵانەکانی کردووە.

[3]. مەبەست لە پێغەمبەرمان موحەممەدە (د. خ.) بێت.

«خانا» هەم جە سەر، «خانا» هەم جە سەر
نگەهدارت بۆ خوداوەند جە سەر
پشت و پەنات بۆ دەهەندەی داوەر
لوتفش چەنی تۆ، دایم بۆ یاوەر
تۆم سپەرد بە زات شای شاهان جە سەر
وە دەستگیرت بۆ دایم پەیغەمبەر
تاج سولەیمانی،[1] هەم جە سەرت بۆ
حەزرەت خزر[2] وە ڕەهبەرت بۆ
عەلی شای مەردان هەم جە پشتت بۆ
قەبزەی زولفەقار شەب نە مشتت بۆ
سوورەت (بەرائەت)[3] وە تیغبەندت بۆ
دیدەی بەدکاران دوور جە ڕەندت بۆ
ئەخی جوبرەئیل باڵ کێشۆت وە سەر
نگەهدارت بۆ دەهەندەی داوەر
(آیة الكرسي)[4] وە ئەسپەرت بۆ
مانگ و خۆر هەر دوو چرای سەرت بۆ

[1]. سولەیمان: یەکێکی ترە لە پێغەمبەرەکان. پێغەمبەر سولەیمان کوڕی پێغەمبەر داوودە و لە دوای کۆچی دوایی باوکی، بوو بە جێنشینی باوکی لە پێغەمبەرایەتی و پاشایەتیدا، خودای گەورە کردی بە خاوەنی گەورەترین نیعمەت لە نیعمەتەکانی خۆی، ئەویش فێربوونی زمانی باڵندە بوو.
[2]ـ هەندێك لە زانایان دەڵێن یەکێکی ترە لە پێغەمبەران و لە قورئاندا ناوی هاتووە، هەندێکی تریان دەڵێن پیاوچاکێك بووە و لە سوورەتی (الكهف)دا ناوی براوە.
[3]. ئاماژەیە بۆ ئایەتی (١) لە سوورەتی (التوبە).
[4]. ئاماژەیە بۆ ئایەتی (٢٥٥)ی سوورەتی (البقرە).

سوورەت (یاسین)،[1] (والشمس)[2] پەنات بۆ
(أنعام کافها)[3] وە ڕەهنمات بۆ
(إنا فتحنا)[4] بۆ وە دەستگیرت
(الحاقە)[5] و (نون)،[6] نەشۆ جە ویرت
هەم (قَدْ اَفْلَحَ)[7] ڕەخت بەرت بۆ
(طە)[8] و (تَبارَك)،[9] تاج سەرت بۆ
(مُعَوِّذَتَیْن)[10] بازووبەندت بۆ
(قُل هُوَ اللهُ اَحَدْ)[11] گەردنبەندت بۆ[12]

---

[1]. ئاماژەیە بۆ سوورەتی (یاسین) لە قورئانی پیرۆزدا.

[2]. ئاماژەیە بۆ سوورەتی (الشمس) لە قورئانی پیرۆزدا.

[3]. انعام: ئاماژەیە بۆ سوورەتی (الأنعام) لە قورئانی پیرۆزدا، (کافها) دەکرێت ئاماژە بێت بۆ سوورەتی (الکهف) یا بۆ سوورەتی مەریەم کە بە (کهیعص) دەست پێ دەکات.

[4]. ئاماژەیە بۆ ئایەتی (١) لە سوورەتی (الفتح).

[5]. مەبەست لە سوورەتی (الحاقە)یە لە قورئانی پیرۆزدا.

[6]. ئاماژەیە بۆ سوورەتی (ن) لە قورئانی پیرۆزدا.

[7]. ئاماژەیە بۆ ئایەتی (١) لە سوورەتی (المؤمنون)، هەروەها لەم ئایەتانەیشدا هاتووە: (طە- ٦٤، الأعلی- ١٤، الشمس- ٩).

[8]. ئاماژەیە بۆ سوورەتی (طە) لە قورئانی پیرۆزدا.

[9]. ئاماژەیە بۆ سوورەتی (الملك) لە قورئانی پیرۆزدا. هەروەها لە چەندین ئایەتیشدا وشەی (تبارك) هاتووە، لەوانە: (الأعراف- ٥٤، المؤمنون- ١٤، الفرقان- ١٠ و ٦١، غافر- ٦٤، الزخرف- ٨٥).

[10]. ئاماژەیە بۆ هەردوو ئایەتی (قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَق) و (قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاس).

[11]. ئاماژەیە بۆ ئایەتی (١) لە سوورەتی (الإخلاص).

[12]- چەند فەرموودەیەك لەبارەی (قل هو الله احد...)ەوە هەیە، لێرەدا ئاماژەیەکە بۆ ئەوەی ئەو سوورەتە وەکو چاوەزارێك بەکار بهێنرێت، هەرچی گەڕام و پرسیارم کرد، فەرموودەیەك یان ئاماژەیەکم لەو بابەتەوە دەست نەکەوت.

جە لای سوڵتانان حەرفت ڕەواج بۆ
دەستگیری دەستت ئێمام ڕەزا[1] بۆ
بە وێنەی نادر[2] بەرز ئیقباڵت بۆ
زۆر ڕۆستەمی،[3] نەوەی زاڵت[4] بۆ
قەڵەمت قودرەت قووەی قەزاش بۆ
بەڵێ قەیس چۆڵگەرد، جە تۆ ڕەزاش بۆ
زەرەر ناوەری تا دێر زەمانە
ئەیمەن بای بە لوتف یەکتای یەگانە
شەرحێ جە ئەحواڵ مەجنوون بەیان کەر
جەوانی و جەماڵ لەیلش عەیان کەر
ڕووات عەرەب، دانایان دەور
ئەو تاریخ وانان «شەفیع» تەرز و تەور
مەواچان جەو دەور، حوکمش ڕەوان بێ
عەبدولمەلیك نام، ئیبن مەروان بێ
سوڵتان عادڵ، ئەمەویان بێ
دوشمەن سەرسەخت عەلەویان بێ
بەدبەختی پەی وێش، پەی ئەهل زەمان
ساز دابێ پەنام بە زات سوبحان

[1]. ئیمام ڕەزا: کوڕی مووسای کازمی کوڕی جەعفەری سادقی کوڕی موحەممەدباقری کوڕی عەلی کوڕی حوسێنی و کوڕی عەلی بن ئەبی تاڵبە، هەشتەمین ئیمامی مەزهەبی شیعەیە.
[2]. مەبەست لە نادرشای ئەفشارە، بە نادر قولیش ناسراوە، دامەزرێنەری دەورەی ئەفشارییەیە لە ئێراندا.
[3]. ڕۆستەم: کوڕی زاڵی کوڕی سامی کوڕی نەریمانە، ڕۆستەمی زاڵ بە فیلەتەن و تەهمتەن ناسراوە.
[4]. مەبەست لە زاڵی باوکی ڕۆستەمە، یەکێکە لە پاڵەوانەکانی شاهنامە و جێگای پرسوجۆی شاهانی کەیانی بووە.

سەنەی شەست و پەنج تا هەشتاد و شش
هێجرەتی ڕەسووڵ، شای ڕەفرەفی فەرش
یەك بزورگزادەی (شیخ القبایل)
شمشێر وە کەمەر، زەڕین حەمایل
نام ئەو «مەلووح بن موزاحێم» بێ
جە عامریان زی مەراحێم بێ
جە شێخ نشینان، دەورەی خەلیج بێ
جە گرد چت دارا، موحتاج وە هیچ بێ
سێ فەرزەندش بێ، هەر سێ شەهزادە
وردیتەر جە گشت مەکتەب نەهادە
جە هەفت ساڵی تا وە دە ساڵ یاوا
شێعر و شاعریش، وە عالەم تاوا
جەوانی و جەماڵ و عەقڵ و کەماڵش
زێهن و زەکاوەت، حوسن و خێساڵش
بوڵەندی هێممەت، سەخا و جوود ئەو
مەشهوور بێ نە عام، دایم جوود ئەو
نام ئەو قەیس بێ، دانا و دیاری
شایستەی سەریر پەی شەهریاری
مەشی وە مەکتەب چەنی هامفەردان
جە کناچە و کوڕ عەرەب نەژادان
پەی تەحسیل عێلم، عێرفان و ئەدەب
قاعێدەی قانوون، شاهان عەرەب

مەهدی ئیبن کەعب، ڕەبیعی نەژاد
جە عامریان مەردێ بێ ئازاد
یەك کناچێش بێ بە نام لەیلی
بە حوسن و جەماڵ، ڕەشتەی سوهەیلی
بە شوعلەی جەماڵ، خەورشید ماهێ
وێنەی سەهی سەرو، نزارەگاهێ
شۆخ کەمان وە نێش، غەمزەی کەمێنە
سووراخ مەکەردش، سەد هەزار وێنە
یەك ئاهوو چەشمێ، غەزاڵ نازێ
جەهانێ مەکوشت وە عێشوەسازێ
مانگ عەرەب بێ، وە ڕوخ نمایی
تورك عەجەم بێ، وە دڵ ڕوبایی
زوڵفش وێنەی شەو، ڕوومەتش چراغ
یا مەشعەلەی شەمع، جە مێنقار زاغ
فەندوق دەهانێ، سەرو سایەیێ
چوون تونگ شەککەر، شیرین مایەیێ
شەککەر شکێنێ، بە خاتر خاهێ
لەشکەر شکێنێ، وە نیم نگاهێ
پووشیدە پەردەی جای زێندەگانی
شاشێعر عینوان، بەیت جەوانی
تەعوێز کەمەر، گشت هامنشینان
شایستەی کەنار گشت نازەنینان

زەنەخـــدان جــە عێقـــد عـــارەق جـــەمین

هـــەم جـــە حەڵقـــەی زوڵـــف موشـــك عـــەبیرین

گوڵگـــوون وە خـــوون بـــیێ، وە شـــیر پـــەروەردە

ســـورمەش جـــە ســـەودای مـــادەر ئـــاوەردە

جـــە گۆنـــای ڕاســـش بـــیێ موشـــکین خاڵـــیێ

زیـــاد کـــەرد وە جـــەماڵ، جـــەواهێر لاڵـــیێ

جـــە هـــەر دڵـــیێ بـــیێ جـــە هـــەواش مـــەیلیێ

گێـــسووش وێنـــەی لـــەیل، هـــەم نـــامش لـــەیلیێ

جـــە زەکـــا و جـــە هـــۆش، شـــێعر شـــاعری

هـــــامڕازش ڕەفێـــــق قـــــەیس عـــــامری

بـــە مـــەحز زانـــای هـــۆش و فـــام و دەرگ[1]

وەردشـــان شـــەربەت، عەشـــق عوســـرەت بـــەرگ

جـــە وەقـــت وانـــای مەســـتوورەی کێتـــاب

حـــرووفش بـــە ڕەمـــز مەکـــەردەن خێتـــاب

یـــاران وە حەســـاب پـــەی عـــێلم خـــوانی

ئـــەوان پـــەی حەســـاب عەشـــق جـــوانی

یـــاران جـــە لوغـــات مـــەعنی مەپەرســـان

ئـــەوان جـــە ســـوورەت مـــەعنی مەپەرســـان

یـــاران جـــە علـــووم ئـــەوراق مـــەوانان

ئـــەوان حـــەرف جـــە ڕەمـــز عوشـــشاق مـــەڕانان

یـــاران مـــەوانان ئەوســـاف ئـــەفعال

ئـــەوان مـــەوانان شـــەرح وەســـف حـــال

---

[1]. نووسراوە (دەرك)، بەڵام بۆ سەرواى بەیتەکە دەبێ بە (دەرگ) بنووسرێت تا لەگەڵ (بەرگ)دا بگونجێت.

یاران شومارەی پێشین پەی وێشان
ئەوان هەر خەریك شومارەی وێشان[1]
قەیس مەوات: «ئەلف» ئالآی بالآتەن
«ب» چوون بازووبەند ، بازووی ئالآتەن
«ت» تاتای زولفان، سیای قەترانی
«ث» ثابتی مەیل عەشق جەوانی
«ج» جوانی و جەماڵ، «ح» حەیا و حوببەن
«خ» خاڵ و خەیاڵ، غەم وە ڕووی لەبەن
«د» دیدە و دەهان، دەماغ عەشقەن
«ذ» ذەلیلی زام مەینەتان مەشقەن
«ڕ» ڕەویەی ڕەئفەت ڕای عاشقانەن[2]
«ز» زوخاو نۆشی ڕای موشتاقانەن
«س» سینەی مەحبووب، سەندووقچەی زەڕەن
سافتەر جە سەفحەی سەنگ مەڕمەڕەن
«ش» شەرم و شکۆه، شێوەی جەوانی
«ص» صافیی صدوور، صیدق ڕەوانی
«ض» (ضوء ضمیر) ڕەوشەنی دڵەن
«ع» عەرزەی عوششاق دەروون چوون گوڵەن

---

[1]. لە لایەکی دەستنووسەکەوە و بە تەنیشت ئەم بەیتەوە، سەیید تاهیری هاشمی دەڵێت: (یاران بشمار گردین جە پیشان)، دواتر نووسیویەتی: بە قەرینەی نیزامی:

یاران بشمار پیش بودند          و ایشان بشمار خویش بودند

[2]. "اگر (عاشقان) می گفت قافیە صحیح در می آمد، گرچە جمع بر جمع است. این (الف) ناخوانی در (لیلی و مجنون نیظامی) نیست و از .. بر عهدهای سراینده کردی است که حتماً غیر خانای قبادی آمده است. (هاشمی)".

«غ»[1] غونچەی غەبغەب، غەواس ژیرەن
نە عومق دەریای دۆس دڵگیرەن
«ط» طاقەتم طاق طەوق گەردەنەن
«ظ» ظوڵم و زۆرت تا ڕۆی مەردەنەن
«ف» فاکێهەی فەرد، مێوەی مەحبووبەن
«ق»[2] قوڵف مەخزەن، قوللەی مەحجووبەن
«ك» کان کۆی زەڕ، دەریای یاقووتەن
«ل» لەرەی زوڵفان دەور لیمووتەن
«م» مەودای مۆژان دڵشکاوتەن
«ن» نازکی ناز نگای چاوتەن
«و» وەڵگ جەوانی خەزانبێزتەن
«ه»[3] هەر چەمان نە ڕای ئازیزتەن
«لا»، لاڵ بام پەرێ سەردی مەیل
«ی» یاقووت لەب، یاقووت بێز لەیل
لەیلێ جە ڕووی ناز وە عێشوەبازی
وە سی و دوو حەرفەی فارسی و تازی
وات: «ئەلف» ئالای ئاسك ئەبرۆتەن
«ب» بەزمی بالای باشی شکۆتەن
«پ» پام وە پابەند پەری ڕوخسارەن
«ت» تا زیندەنان تاسەی دیدارەن

---

1. کاش می دانستم سراینده برای این شعر چه معنی در خاطر داشته است؟! (هاشمی).
2. به کلی عاری از معنی است (هاشمی).
3. (ه) هەر چەمەنەی نە ڕای ئازیزتەن (هاشمی).

«ث» ثابت قەدەم پەی وەفای یارەن
«ج» جەور و جەفات وە جەستەم بارەن
«چ» چابوکی دەست چەرخ چەمانت
«ح» حاڵزانی حاڵ، ناو هامدەمانت
«خ» خۆشی خوڵق نازك خەیاڵیت
«د» دوودی دەروون لەیل زوغاڵیت
«ذ» ذکرم ذەلیل بەردەی نام تۆن
«ڕ» ڕووم نە جەمین جەماڵ جام تۆن[1]
«ز» زوخ زامان زەخم دڵچاکم
«ژ» ژار ماران ژین و خۆراکم
«س» سەودای عەشقت، «ش» شۆخی شێوەت
«ص» صەدر گوفتار صێدق حەق پێوەت
«ض» ضیای ضەمیر ضامنی عەهدت
«ط» طاعەتی[2] طەوف طوغرای زەڕ مەهدت
«ظ» ظلل و سایەی ظوڵم و زۆر عەشق
پەخشەن وە سەر شان لەیل مەینەت مەشق
«ع» عەقڵ و عومر و عەشق [و][3] عەهدمەن
عەیش و عەهد شیر زەڕڕین مەهدمەن
«غ» غوبار غەم غەبغەبت وە دڵ
«ف» فەڕ و شکۆهـ تۆن، نە فەوق گوڵ

[1]. نووسراوە «(ڕ) ڕووم نە جەبین جەماڵ جام تۆن»، دیارە هەر لە پێداچوونەوەکانی سەیید (تاهیری هاشمی)یە.
[2]. سەرەتا بە(طاقەت) هاتووە و دواتر کراوە بە (طاعەت)، ئێمە دەستەواژەی دووەممان بە دروستتر زانی و دامان نا.
[3]. لە دەستنووسەکەدا لەبیر کراوە.

«ق» قـــەد و قامـــەت، «ك» کـــەریمی تـــەبع

«گ» گرانقـــەدریت،[1] (فی مـــابین) جـــەمع

«ل» لـــەعل لـــەبان، لالّ بـــەخش ئەشـــعار

«م» مەشـــق مۆبـــەت مـــەحبووبی شـــوعار

«ن» نـــازکی تـــەبع، نـــامووس و نامـــت

«و» وەعـــدە و وەعیـــد، وە فکـــر و فامـــت[2]

«ه» هـــیلال قـــەوس هـــەردوو دیـــدەی مەســـت

«ی» یەشـــم یـــاقووت گوفتـــارت پەیوەســـت

«لا» وە لالّ بەخـــــشی[3] لێـــــو لالّ تـــــۆ[4]

لالّ بـــام، بـــێ دەســـم پـــەی وێـــساڵ تـــۆ

وەی تـــەور و شـــێوە، شـــێعر و شـــاعری

مـــەفتوون بـــین قـــەیس و لـــەیل عـــامری

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە: ((گ) گەردەن قەدریت...)، دواتر نووسراوە: (گران قەدریت)، دیاریشە (گەردەن قەدریت) هەڵەیە و دەبێ (گرانقەدر)یت بێت.

[2]. لێرەدا نووسراوە (هەم فکر و فامت).

[3]. سەرەتا نووسراوە (بەخش) و دواتر کراوە بە (بەخشی)، ئێمە (بەخشی)مان بە دروستتر زانی و دامان نا.

[4]. ڕەزا خانی باوکی ئەڵماس خانیش هۆنراوەیەکی بە ناوی (ڕاز نیازان)ەوە هەیە، بەم شێوەیە هاتۆتە گۆ:

(ئـــەلف) و ئیـــسمای ئیـــسم عـــەزیمت

ئـــــەز چـــەمەڕاهم وە ڕەحـــیم ڕەحمـــت

(ب) وە بینـــایی تـــاق (بیـــتُ المعمـــور)ت

بـەو (بیـتُ المعمـور)، مولْـك پـەڕ نـوورت

هـەروەها مامۆسـتا موحەممەد عـەلی قەرەداغیش لـە بـەرگی چوارەمی کەشـکۆڵی ئـەدەبی کـوردی، لاپـەڕە (٤٨-٥١) هۆنراوەیەکی میرزا شەفیعی کولیاییی بڵاوکردۆتەوە و لەم بابەتەیە:

ئـــــــەلف: ئێنـــشـــای ئێـــسم (الله اکـبر)

بێ: بـەخشندەی نوور وە شـەمس خـاوەر...

ڕەشـــتەی ئێختیـــار بەرداشـــان جـــە دەس
عاشـــق بـــین وە هـــەم، شـــۆخ شـــەیدای مـــەس
مـــەلووح مەهـــدی، بەڵکـــە خـــاس و عـــام
زاناشـــان بـــەوان هـــەردوو بـــە ناکـــام
لـــوان بـــە یانـــە، گۆشەنـــشین بـــین
مـــەحرووم نـــە جـــەماڵ جـــام جـــەمین بـــین
هـــەردوو بـــە ئەشـــعار پـــەی یادگـــارێ
مەنویـــسان جـــە هـــەم، چـــەند ڕۆزگـــارێ
ئاخـــر[1] بـــــە واتـــەی بەدی بەدگووان
وە کـــوللی قـــەتع بـــی، ڕای ئامـــا و لـــووان
جـــە شـــۆڕش عەشـــق بـــەخت ســـەرنگوون
هامـــسەران وە قـــەیس مـــەواتن[2] مـــەجنوون
مـــەجنوون چـــوون نـــەدی ڕوخـــسار لـــەیلێ
ڕاهـــی بـــی نـــە ڕای هـــەر چـــەمێش ســـەیلێ
مـــەگێڵا وە دەشـــت، کـــەش و کـــۆه بـــازار
دیـــدەی پـــەڕ ئەســـرین و دەرد دڵ ئـــازار
مـــەوانا ســـروود بـــە گریـــە و زاری
وەزیـــع و شـــەریف، شـــەهری و بـــازاری
مامـــان مەمـــدران نـــە دەورش ســـەف ســـەف
وە مەجنوون مـــەجنوون لـێش مـــەدان وە کـــەف

1. لە سەر ئەم وشە سەیید تاهیری هاشمی نووسیویەتی (ئاخر) دەبێ بە بێ (ی) بنووسرێت.

2. سەرەتا نووسراوە:(مەوانان) و دواتر لە سەری نووسراوە: (مەواتن)، ئێمە وشەی (مەواتن)مان بە دروستتر زانی.

تا خوێشان ئەو زانان بە حاڵش
واتەن بە مەلووح، بەدی ئەحواڵش
نەواردەی تەعام وێڵی بیابان
زەعیفی و زەردی و شێتی و شتابان
واتەن: مەر بە وەسڵ لەیلیٚ بۆ شەفاش
وەرنە ڕۆ بە ڕۆ فێشتەرەن جەفاش
مەلووح وات بە قەیس: عەیبەن پەریٚ تۆ؟!
چوون مەبۆ لەیلیٚ پەی[1] هامسەری تۆ؟!
هەر چەند وە نیسبەت جە یەك نەژادین
تۆ شازادەنی، ئەو فەردیٚ عادین
بغەیر جە لەیلیٚ، عەرەب کناچان
جەو فێشتەر مەحبووب هەر جاە مەواچان
ماوەرووم پەرێت بە ماڵ و بە زەڕ
غەنی مەکەرووم عارەبان بەڕ
عەلاوە عەرەب، ڕەسمش بەی تەورەن
عاشق و مەعشووق وەسڵشان جەورەن
مەورێدی توهمەت[2] قەرار مەگێران
مەبان وە تانەی هامسادە و[3] جێران

[1]ـ لە سەرەتادا نووسراوە: (پەریٚ هامسەری)، دواتر لە سەری نووسراوە: (پەی هامسەری) و ئێمە دەستەواژەی (پەی هامسەری)مان بە دروستتر زانی.

[2]. (مەورێدی توهمەت قەرار مەگێران) نیز از ترکیبات تازە می باشد (هاشمی).

[3]. سەیید تاهیری هاشمی لێرەدا نووسیویەتی: (تکرار دو لفظ بە یك معنی حشو قبیح است). لە دەستنووسەکەدا نووسراوە: (هامسادەی و)، دواتر کراوە بە (هامسادە و)، دەستەواژەی دووەم دروستترە و ئێمە ئەوەمان دانا.

تـــۆیش شـــەهزادە، لـــەیل فـــەردێ عـــادی[1]
کەفائـــەت جـــە بـــەین نیـــەن پـــەی شـــادی
ئـــی خەبـــەر وە گـــۆش بـــابۆی لـــەیل یـــاوا
واتـــــی بـــــە خەنجـــــەر جـــــەرگت شـــــکاوا
قـــەیس ئـــەژنی بـــە گـــۆش واتـــەی ئەبـــەوی
کـــەردەش فـــەرامۆش، شـــادی دنیـــەوی
شـــادی تەبـــدیل دا بـــە شـــین و فوغـــان
یـــاوا بـــە گـــەردوون نـــایرەی دوخـــان
پـــەی فێـــراق لـــەیل مـــالاّ وە ســـەردا
ڕوو نیـــــا وە ڕای کـــــۆهـ و کەمـــــەردا
گـــاهێ کـــۆی تووبـــاد، گـــاهێ پـــەی دوجـــەیل
گـــاهێ کـــۆی ســـەوبان پـــەی فێـــراق لـــەیل
مـــەگێلاّ پـــەی شـــەمع وێنـــەی پەروانـــە
دەشـــت و دەر مەکـــەرد، دەیـــری دێوانـــە
مەوات غـــەیر جـــە لـــەیل وە کـــێ بـــدەوم مـــەیل
هـــامڕاز و هامـــدەرد، دڵ و دەروون کـــەیل
هـــەر ئێـــدێ خاســـتەرەن، چـــەم بڕێـــزۆ ســـەیل
لافـــاوش بـــشۆ وە هەوارگـــەی لـــەیل
ســـەوز کـــەرۆ گیـــاهـ، بیابـــان خـــەیلێ
بـــۆ وە ســـەیرانگاهـ، مـــەنزەرەی لـــەیلێ
لـــەیلێ دمـــای تـــۆ مـــەیلم وە کـــێ بـــۆ
بـــالاّی کـــێ بدێـــەوم شـــێوەیێ تـــۆش بـــۆ

[1]. فردی عادی از ترکیبات جدیده، مصطلح مردم شهرزور و....

شەرت بۆ دمای تۆ لیباسم ڕەش بۆ

بیابان گەردیم نەسیب و بەش بۆ

لۆنگ مەجنوونیت بکەرووم وە کۆڵ

هامڕاز بووم چەنی وەحشیان چۆڵ

نەبووم وە ڕەفیق دەییار[1] بەشەر

مەئنووس بووم بە وەحش تا (يَوْمِ الْمَحْشَر)

بیابان و چۆڵ کەردم بە یانە

لاقەید بووم جە قورب خوێش و بێگانە

گاه زەلیل زام، مەگرەوا بە زار

زەعیف زویر، زویر دڵ ئازار

گاه ماوەرد بە یاد خوردەساڵی وێش

چەنی لەیل مەشین وە لای بز و مێش

گاه دەورەی تەحسیل مەدرەسەی علووم

گاه شێعر شیرین، لەیلەکەی مەزڵووم

وەیتەورە لێباس نە تەنش ڕێزا

هەوای سەرد و گەرم مەحبووبیش بێزا

مەدیا وە ئاهوو، غەزاڵان هەرد

پەی پەی مەکێشا هەناسان سەرد

مەوات چوون لەیلەن، بەر و سینە و چەم

دەم و نافەی ناف، دیدە و خاڵ و مەم

---

[1] ـ لە دەستنووسەکەدا نووسراوە: (دایرەی)، دواتر کراوە بە (دەییار بەشەر) و ئێمە دەستەواژەی دووەممان بە دروستتر زانی.

مەگەر دەست و پاش نیەن وێنەی لەیل؟
باریکەن پەی تەی دامنەی دوجەیل
شێوەی شیرین تەرز، شۆخ خەرامان
مەدیا بە لاوە، ماچی لەیل ئامان
چەنی گورگ و شێر و بەور و گەوەزنان
مەئنووس بیێ دایم وێنەی هامەزنان
چەنی قەل و داڵ، کەبووتەر و زاغ
ماهی و مار و موور، مەکەرد دەرد و داغ
گاه گاهێ ماما چوون دێوانەی وێڵ
ڕاش مەگنا وەتەن، وە خێڵخانەی خێڵ
ئەویش دوور جە خێڵ، چەنی گەڵڵەی مێش
دوورادوور مەدیا وە بێگانە و خوێش
برا و خاهەران، مادەر و پەدەر
جە دەرد هێجران قەیس دەربەدەر
شەب و ڕۆ خەریك زاری بێن یەکسەر
غەمین و غەمبار، خەستەی خاك بە سەر[1]
ئاخر شین[2] گێرتن ئەو قەیس خەستە
وە حەڵقەی زەنجیر[3] دەست و پا بەستە
بەردن وە یانە، وە مێهرەبانی
وە نەسیحەت و شیرین زەبانی

[1]. قافیەی (سر) در هردو مصراع آمده و معیوب است "هاشمی".
[2]. لە دەستنووسەکەدا لە ژێرەوەی ئەم وشەوە نووسراوە: (ئاخریش).
[3]. لە دەستخەتەکەدا ئەوەڵ نووسراوە: (زەڕین)، دواتر کراوە بە (زەنجیر) ئێمە (زەنجیر)مان دانا.

نه زاد نه تەعام، نه خەو نه خۆراك
ئێختیار نەکەرد دڵەی دەروون چاك
مەواتش: لەیلیٚ لێو بە شەکەرخەند!
پەریٚ عەشق تۆ ها من شیم وه بەند
داخۆم حاڵ تۆ پەریٚ من چوونەن
خاترم جەمەن، خاترت خوونەن
ئی هەواڵ سەخت وه لەیلیٚ یاوا
وێنەی غەزاڵان وەلەدەی[1] ساوا
ڕەم کەرد جه شادی، وه غەم بی مەئنووس
جه وەسڵ وێش و قەیس مەبی مەئیووس
نویسا وه قەیس هامدەرد دەردم
هامڕاز دەروون، هامفەرد فەردم
وێڵ بیابان، سەحرای چۆڵەکەم
یار وەفادار، مەینەت کۆڵەکەم
من ئەژنیم بە گۆش گیرۆدەی دەردی
لێلاویم لێڵ بۆ، لێم گللەمەندی[2]
دڵەی من وه دام دووری تۆ بەندەن
خەلاسیش نیەن مەر وه گیان کەندەن
ڕای ئامام نیەن تا بەیووم وه لات
بووم وه هامزەنجیر پەی دەرد و بەلاٚت[3]

---

[1]. له دەستخەتەکەدا نووسراوە: (والیده)، دواتر کراوە بە (وەلەدەی) ئێمە (وەلەدەی)مان دانا.

[2]. (درد) با (مند) هم قافیه نیست. (مند و چند) و (درد و سرد) را مثلاً هم قافیه باید شناخت. (هاشمی).

[3]. له دەستخەتەکەدا نووسراوە (دەرد بالاٚت)، سەیید تاهیری هاشمی پێی وایە (دەرد و بەلاٚت) دروستترە و ئێمەیش هەر ئەوەمان دانا.

دەس وە دامانم کۆتا و ناتەوان
جە تەرس بابۆم، بێ دەس و دەوان
هەر خەجالەت بام چیم دەسەلاتەن
وە بەرزی بالات غەمم خەلاتەن[1]
حەیفەن پەرێ تۆ چوون دوڕڕ مەکنوون
ناهالان، بێ شەرم مەواچان مەجنوون
تاسەخوارت لەیل خاتیمەی کەلام
مەکیانۆ وە لات، سەد هەزار سەلام
نامەش دا بە دەست یەک مەحرەمی ڕاز
بەردش وە لای قەیس دۆس دڵنەواز
قەیس بە شەوق دڵ نامەش ستانا
بە دید[ە][2] و بە دڵ سەراسەر وانا
وەخت بێ جە شادی زاڵەترەك بۆ[3]
گیان دۆ بە قاسێد، مۆژدەش گەرەك[4] بۆ

## وەڵامی نامەی لەیلێ لە لایەن مەجنوونەوە[5]

نویسا نامەی ئاهریت یاوا
وانام و بۆسام وە دیدەم ساوا

---

[1]. لە لای ئەم وشەوە نووسراوە: (از اشعار افواهی بین مردم است). ئەمەیش لە نووسینی (هاشمی)یە.
[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.
[3]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (بی)، لە ڕاستیدا دەبێ (بۆ) بێت بۆ ئەوەی سەرواکەی دروست دەرچێت.
[4]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (گەرەگ)، ئێمە (گەرەك)مان بە دروستتر زانی و دامان نا.
[5]. ئەم سەرەباسە لەناو دەستنووسەکەدا نییە.

یەخبەنـــــد ســــــەردی دەروونم تـــــاوا
مــــەمنوونم لــــەیلێ وەلــــەدەی ســــاوا
بــەڵێ، بەنــد مــن پــەی عەشــق لەیلــەن
کەفائـــەت مـــەدیان، نـــەزانان مەیلـــەن
بەنـــد عەشـــق تـــۆ بەنـــد جەرگمـــەن
جــە ئــەووەڵ حــەیات تــا وە مەرگمـــەن
نیـــەن دەســـەلات، دەســـت بـــالادەس
سـەد واچـان مـەجنوون پـێم کـەس و ناکـەس
مــن هــەر دێوانــەی مەیلەکــەی لــەیلم
تـا بـە ڕۆی مەحـشەر، بـە ئـەوەن مـەیلم
نامـــە دا قاســـێد بـــەردش پـــەی لـــەیلی
وانـــاش سەرانـــسەر، بـــە دەروون کـــەیلی
مەگـــەر خوداوەنـــد (قـــاضـــي الحاجـــات)
جــە ئــی سیاســەت بــدەرۆم نــەجات
وەرنـــە خەلاســـیم دوور جـــە ئێمکانـــەن
ڕەئـــی دوو بـــابۆ و چـــەند بزورگانـــەن
خولاســە مــن قــەیس، مــەجنوون لــەیلم
پـــەی دووری بـــالات گیـــان وە توفـــەیلم
ڕووی ئەنـــدوو نیـــا وە دیـــوار غـــەم
شـین فـەراوان [بـی]،[1] شـادی کـەردش کـەم
قـەیس بـەو تـەور جـە بەنـد بـە ئـاه و زاری
هـەر لـەیل لـەیلش بـێ جـە بـێ قـەراری

[1]. ئەم نیوەبەیتە برگەیەکی کەمە و لەبەر ئەوەی نیوەکە ڕێك بێتەوە، ئەم وشەیەمان دانا.

نــه وه ڕۆ خــۆراك، نــه شــه‌و بــێش ئــارام
هــه‌ر بــیٚ نــه خــه‌یاڵ دیــده‌ی دڵئــارام
ڕۆژ بــه ڕۆژ زه‌عیــف خــوار و زار مــه‌بی
جــه وه‌ریــن به‌دتــه‌ر بــیٚ قــه‌رار مــه‌بی
قــه‌وم و خــوێش تــه‌مام بــه ئــاه و زاری
واتــه‌ن وه مــه‌لووح جــه بــیٚ قــه‌راری
قــه‌بووڵش نیــه‌ن حــه‌ق جــه بــاڵای ســه‌ر
وه‌ی ته‌ور بۆ مــه‌حبووس قــه‌یس خــاك بــه ســه‌ر
وه عــه‌زم تــه‌واف (بیــت الله الحــرام)
بــه‌ڵ بــه‌ریش که‌عبــه، بگێــرۆش ئــارام
مــه‌لووح بــی مــه‌لوول به‌نــد دڵ خه‌ســته
پــه‌ی تــه‌واف بــه‌یت، بــی که‌مه‌ربه‌ســته

## بردن ملوح شاه قیس فرزندش به طواف كعبه[1]

بــه واتــه‌ی یــاران، عێمــاری هــووده‌ج
حــازر کــه‌رد چــه‌نی قــه‌یس بشۆ پــه‌ی حــه‌ج
جــه خاســان وێــش، چــه‌ند بزورگــوار
ئامــاده کــه‌ردش بــه شــیرین ئــه‌توار
هــه‌دایای بــیٚ حــه‌د، ناقــه‌ی قوربــانی
بــه‌ردن وه ده‌ربــار، دانــای ڕه‌ببــانی
وه نییــه‌ت حــه‌ج، به‌ستــشان ئیحــرام
ڕوو نیــان وه ڕای (بیــت الله الحــرام)

[1]. مه‌لووح شا قه‌یسی کوڕی بۆ سووڕانه‌وه به ده‌وری که‌عبه‌دا ده‌بات.

یـــاوان وه حـــەرەم، کەعبـــەی موبـــارەك
وه لەببـــەیك لەببـــەیك،[1] تەهیـــە و تـــەدارەك
تـــەوافولقودووم مەککـــەی موعـــەزەم[2]
نمـــاز جـــە مـــەقام،[3] ئـــاو واردەی زەمـــزەم[4]
مولتـــەزم چـــەنی حیجـــر ئیـــسماعیل[5]
حەجەرولئەســـوەد بۆســـان بـــە تاجیـــل[6]
ســـەفاو و مـــەروە،[7] میـنـــا و موزدەلـــەف[8]
کـــۆه عـــەرەفات،[9] گـــرد لـــوان بـــە ســـەف

---

[1]. مەبەست لەو (لبيك اللهم لبيك)ەیە کە موسوڵمانان لە کاتی ڕۆیشتن بۆ حەج و عومرەدا پێش چوونە ناو حەرەم بە تاك یان کۆمەڵ ئەیڵێن.

[2]. لە کاتی حەج و عومرەدا موسوڵمانان حەوت جار بە دەوری کەعبەدا دەسووڕێنەوە و زیکر یا دوعا دەخوێنن.

[3]. دوای حەوت جاری تەوافەکە، لە بەرامبەر مەقامی ئیبراهیمدا دوو ڕکات نوێژی سوننەت دەکات.

[4]. دوای نوێژەکە سوننەتە ئاوێکی زۆری زەمزەم بخۆیتەوە.

[5]. دوای ئەوەی ئاوی زەمزەمت خواردەوە یا خورایەوە، موسوڵمانان سەردانێکی ئەو جێگەی ئیسماعیل دەکەن لە تەنیشت مەقامی ئیبراهیم و کەعبەوە و بەزنەیەکە و دەتوانرێت دوو ڕکات نوێژیی سوننەتیشی تێدا بکرێت.

[6]. ئەو بەردە ڕەشەیە بە قەد دیواری کەعبەوە و لەناو کونێکدایە، موسوڵمانان سەر بە کونەدا ئەکەن و ماچی دەکەن.

[7]- دوو جێگایە لەناو حەرەمی مەککەدا، موسوڵمانان لەکاتی حەج و عومرەدا حەوت جار لە سەففاوە دەڕۆن بۆ مەروە و دەگەڕێنەوە، لەو نێوەندەدا دوعا و زیکر دەکەن.

[8]. هەروا دوو جێگان لە عەرەبستانی سوعوودییە و موسوڵمانان لەکاتی حەجدا ڕووی تێ دەکەن.

[9]. ئەم کێوەیش کێوێکە لە عەرەبستانی سوعوودییە و موسوڵمانان لە کاتی حەج و عومرەدا سەردانی دەکەن، لە ڕۆژی عەرەفەدا واتا ڕۆژێك پێش جەژنی قوربان، لە هەندێ جێگا و ناوچەدا پێی دەڵێن ڕۆژی کوشتار، لە عەرەفەوە ناوچەی شەیتان ڕەجم کردن دەگەڕێنەوە.

شەیتان کەردن ڕەجم،[1] کەردن قوربانی[2]
ئامان وە تەواف، بەیت ڕەببانی[3]
مەلووح وات بە قەیس: نوور دید[ە][4] و دڵ
وە پەردەی کەعبە چنگ بدەر چوون گوڵ
واچە یا ڕەبب، پادشای شاهان
تەوبە و پەشیمان جە گرد گوناهان
بە ئەڵتاف ویت جە ڕووی ڕەزا و مەیل
بەرکەریم جە دڵ، سوود سەودای لەیل
قەیس دڵحەزین دەست بەرد وە باڵا
چنگ پێکا وە زەیل، پەردەی بەیت ناڵا
وات: ئەی خوداوەند، موبەڕڕا جە عەیب
سەتتارولعیووب،[5] پشت پەردەی غەیب
جە دنیا و عوقبا، بە تۆم هەن ئیمان
جە گردین گوناه، تەوبە و پەشیمان
بغەیر جە مۆبەت حەقیقەت لەیلێ
زیادتەر بۆ جە دڵ، جە سابێق خەیلێ

[1]. شەیتان ڕەجم کردن: ڕوکنێکە لە ڕوکنەکانی حەج و موسوڵمانان دوای ئەوەی لە کێوی عەرەفە هاتنەوە، دەچن شەیتان ڕەجم دەکەن و ئەو ڕوکنە ئەنجام دەدەن.

[2]. دوای ئەوەی شەیتان ڕەجم کرا، موسوڵمانان مەڕێك یان بەرانێك دەکەن بە قوچ بۆ ئەوەی کەموکوڕی حەجەکەی پێ تەواو بکات.

[3]. موسوڵمانان دوای ئەوەی هەموو کارەکانی حەجی تەواو کرد، چەند ساتێك پێش ئەوەی بگەڕێتەوە ناوچە و شار و وڵاتەکەی خۆی، دەڕواتە نێو حەرەمی مەککە و تەوافیماڵئاوایی دەکات و ئەمجا ئەو شارە جێ دەهێڵێت.

[4]. لە دەستنووسەکەدا لەبیر کراوە.

[5]. داپۆشێنەری گوناه و تاوان، سیرپۆش.

چوون جە سوورەتش سانعم دیەن
پەی عەشق لەیلیٚ، مانعم نیەن
شەرت هەر ئەو شەرتەن، پەی لەیلم کەردەن
بازگەشتیم نیەن تا بە ڕۆی مەردەن
ئێد وات و بەرشی، جە یانەی حەرەم
ڕوو کەرد وە سارا،[1] دەروون پەڕ جە غەم
بابۆش ئەساسەی سەفەر پێچاوە
چەنی هامڕاهان شی وە کەجاوە
سواران خێڵ، ڕوالّان بە دەو
قەیس دیان نە کۆ، گێرتن دەور ئەو
ئامان دەست و پاش بکەران وە بەند
واتش: بە یاران لێو بە شەکەرخەند
ئێوە و خوداتان، من خار خەستەم
جە ڕووی بیٚ ڕەحمی نەکەن دەستبەستەم
بابۆش بە زاری گێرتش نە ئاغووش
واتش: ئەی فەرزەند! دارای عەقڵ و هووش
ڕاگەی بەدبەختی مەگێرە نە وەر
ماوەرووم پەرێت لەیل نازپەروەر
قەیس بی خاتر شاد، دەروونش جۆشا
دمای چەندین شێعر، لێباسش پۆشا

[1]ـ لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (صارا) دیارە کە هەڵەیە و ئەمەیش یەکێکی تریە لە هەڵەکانی نووسەرەوەی دەستنووس، لە چەند جێگایەکدا ئەم وشەیە بەم شێوەیە نووسراوە.

شـــی وه پـــشت زیـــن جـــه‌هان پـــه‌یماوه
چـــه‌نی ڕه‌فیقـــان، هـــه‌ی بـــه دمـــاوه
ئامـــان وه یانـــه، بـــه خۆشـــی و شـــادی
ئێـــلّ ئامـــان وه پێـــشواز موبـــاره‌ك بـــادی
مـــه‌لووح مێهمـــانی مێهمانـــان کـــه‌ردش
هـــه‌ر کـه‌ســیّ پـــه‌ی وێـــش ته‌بـــه‌ڕوك بـــه‌ردش
جـــه دمـــای ته‌بـــه‌ڕوك، ورووی حوججـــاج
مـــه‌جنوون بـــی مـــه‌لبووس، زه‌ربـــه‌فت دیبـــاج
بـــرا و خاهـــه‌ران، پـــده‌ر و مـــاده‌ر
شـــاد بـــوون بـــه ئـــه‌لّتاف، قـــه‌ییووم قـــادر
قـــه‌ومان و خوێـــشان، عـــامری فـــه‌رجام
ئامـــان وه ســـه‌رکار، لـــه‌یل جـــه‌مین جـــام

## رفتن ملوح پدر قیس به خواستگاری لیل[1]

(شـــیخ القبیلـــه) بـــانووی بـــانوان
چـــه‌ند خـــاتوون خـــاس، جـــه پـــیر و جـــوان
بزورگـــان قـــه‌وم، ئێـــلّ عـــامری
ســـه‌ران ســـپای جه‌رگـــه‌ی ئـــامری
بـــه ســـه‌د تـــه‌داره‌ك، هـــه‌دایا و ئـــیخلاس
درهـــه‌م و دینـــار، گـــه‌نج بـــیّ قیـــاس

[1]. ڕۆیشتنی مه‌لووحی باوکی قه‌یس بۆ خوازبێنی له‌یلیّ.

سەد ئوشتر تەمام، چەنی سارەبان[1]
بەردن وە بارەگای سەدر عارەبان
مەهدی شاه نەبی، وەلی خانێ بێ
جە بەنی عامر، یەك سولتانێ بێ
زانا وە نامان مەلووح ئەمیر
چەنی بزورگان، چەند ڕەوشەن زەمیر
لوا وە پێشواز، وە چەندین ئێعزاز
پیادە کەرد ئەمیر بە سەد عێزز و ناز
گا و گەردوون کەردن پەرێ بانوان
بە ئێکرام خاس، وە مەنزڵ لوان
دمای تەعاروف، ڕەسم مێهمانی
پەزیرایی خێڵ، بە میزبانی
مەلووح و یاران، [دمای][2] حەیس و بەیس
تەقازای وەسڵت، لەیل کەردەن پەی قەیس
مەهدی وە ئێکرام هورێزا وە پا
وات بە ئومەرا و سەران سپا:
(ایُّها الأمیر)، شای عامریان
گۆش دەران بە عەرز، بەندەی دڵ بریان
کناچەم کەنیز، خاسەی ئەمیرەن
نەژاد و نەسەب، ڕەوشەن زەمیرەن

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە: (صاربان)، لە ڕاستیدا وشەکە بە (ساربان) دەنووسرێت.
[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

جــه بـــەنی ئـــەعمام، ئـــەو خانـــەوادەن
ئێـــدێ فـــەردێ عـــادی، ئـــەوە شـــەهزادەن
ئـــەووەڵ: کەفائـــەت نیـــەن جـــە میـــان
بـــە فـــەرموودەی وێـــش، ئـــەمارەت بونیـــان
ســـانی: قـــەیس هـــەر چـــەند ئاراســـتەی فامـــەن
شـــەهزادەی بـــێ عـــەیب، خـــەیلێ خودکامـــەن
ئـــەو مائێـــل نیـــەن بـــە کـــەدخودایی
عـــەیاڵ و ئـــەولاد، یـــا پادشـــایی
عاشـــقانەوار مەواچـــۆ ئەشـــعار
پـــەی شـــاهزادەگان ئێـــدەن عـــەیب و عـــار
ڕوســـوایی وێـــش و قـــەوم و قـــەبائێل
بـــێ تەرزیـــە، نـــەفس کـــەرۆ وە ســـائێل
ئـــی کـــار و کـــردار مایـــەی مـــەجنوون[ەن][1]
ســـەودایێ بـــەو تـــەور، بەدتـــەر جـــە هوونـــەن
سالێـــسەن: عەیبـــەن وێتـــان مـــەزانان
وەســـڵت مەعـــشووق دوو نـــەو جـــەوا[نـــا][2]ن
مـــەبۆ بـــە وات وات دەور زەمانـــە
ئـــەعراب قـــەبایل لـــێم مـــەدەن تانـــە

---

[1]ـ لە دەستنووسەکەدا نووسراوە: (مەجنوون) و لەگەڵ سەروای نیوەکەی تریدا یەك ناگرێتەوە و لەنگ دەبێت، دەبێت بە (مەجنوونەن) بنووسرێت و ئێمەیش هەروامان لێکرد.

[2]ـ لە دەستنووسەکەدا نووسراوە: (جوان) و لەگەڵ سەروای نیوەکەی تریدا یەك نایەتەوە و لەنگە، دەبێت بە (جەوانان) بنووسرێت و ئێمە هەروامان بە باشتر زانی و داماننا.

دامـــاد عـــەرووس [بـــەرد][1] بـــە دۆســـتداری
یـــەك ئـــەمر مـــوهێم جـــە بـــەین هـــەن جـــاری
ئـــی وەســـڵەت مـــەوکوول بـــە وەقتـــەن تـــاقی
قـــــەومی قـــــەدیمی بمـــــانۆ بـــــاقی
ئـــی نـــەوع وێـــساڵ گـــرد موســـتەعارەن
پەی شـــا و ئێـــوە و مـــن، هـــەر عـــەیب و عـــارەن
ئێـــدەن عـــەرز مـــن، تەقـــدیم وە لاتـــان
یـــە ســـەر، یـــە شمـــشێر، چێـــشەن ســـەڵاتان؟!
منـــیچ یـــەك ســـەرباز کەمەنـــد وە پـــێڵم
وردیتـــەر ئـــەفراد، قەبیلـــە و خـــێڵم
جـــە واتـــەی مەهـــدی شـــاه و نـــەدیمان
جوابـــشان نـــەبی، گـــرد بـــین پەشـــیمان
قـــەبووڵ نەکـــەرد هـــیچ ســـێلله و هـــەدایا
مەزیـــد کـــەرد بـــە ئـــەو چـــەندێ مـــەزایا
واتـــش: بـــە دوعـــا یـــا دەوای تـــەبیب
بـــەڵ عـــێلاج کـــەران ئـــەو قـــەیس حـــەبیب
لـــوا نـــەو [وە][2] پـــەس مـــات و پەرێـــشان
گـــردین پەشـــیمان، جـــە واتـــەی وێـــشان
ئامـــان وە ســـەرکار، قـــەیس دێوانـــە
وە ســـەد نەســـیحەت، قـــەوم و بێگانـــە

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

خاستەر بـان سـەد بـار جـە لـەیل مەهـدی
مـــاوەرین پـــەرێت بـــە شـــیرین عەهـــدی
بـــە شـــەرتێ ئـــی خـــووی دێوانـــە دەســـتوور
بەرکـەری جـە دڵ، جـە خـاك بـۆ مەسـتوور
جـــە نەوعەرووســـــان ســـــەوڵ نازپـــــەروەر
بوتــــان دڵبـــــەر، گیـــان و ڕۆح پـــــەروەر
جـــە یـــاقووت لـــەبان، ســـیمین بنـــاگۆش
غالیـــە پاشـــان، زیبـــای قەســـەب پـــۆش
مـــاوەرین جـــە ئـــەو خوجەســـتە نامـــان
غـــەزاڵی هـــەردە، ئـــاهووی خـــەرامان
یـــــارێ وە یـــــاری دڵـــــت بنـــــازۆ
چـــوون شـــەکەر و شـــیر چـــەنیت بـــسازۆ
بـــە واتـــەی مەهـــدی تـــەمام مێهتـــەران
جـــە ڕووی ڕاســـتی، بیـــەن دڵگـــران؟!
ئـــی دۆســـی، ئـــاخرش دوشمـــەنی[ش][1] مـــەیۆ؟
کـــێ جـــە عاقیبـــەت، ئەیمـــەنیش مـــەیۆ
مـــەجنوون چـــوون ئـــەژنی ئـــی هـــەواڵ ســـەخت
بەدبەخت بی بەدبەخت، وێش کەرد وە بەدبـەخت
جـــە قـــەد و قامـــەت بـــەرگش پـــارە کـــەرد
جـــە قـــەوم و جـــە خـــوێش، وێـــش ئـــاوارە کـــەرد
گـــــرەوا بـــــە زار، مـــــەوانا ئەشـــــعار
جـــە مـــەدح لـــەیلێ بـــە شـــیرین شـــوعار

[1]. لە دەستنووسەکەدا لەبیر کراوە.

مـەوات غـەیر جە تـۆ لـەیل خـۆش خـەرام
وەسـڵ مـەحبووبان جـە مـن بـۆ حـەرام
لـەیلێ جـە ئـی حـاڵ ماتـەم و مـەئیووس
جە شادی مـەحرووم، جـە غـەم بـی مـەئنووس
قـەیس و لـەیل هـەردوو بـە خجڵـەوە
سـەنگ سـیای سـەرد دان بـە دڵـەوە
لـەیل جـە بەدبـەختی و کـەم دەسـەڵاتی
قـەیس[1] جـە قـسەی تـەڵخ هـەم خجـەڵاتی
وات: ئـەووەڵ بـابۆی بوڵەنـد پایگـاه
جـە نـەی ئـەمارەت مەکـەرۆ نگـاه
بـە تیـغ و سـپەر، موهێمـات جـەنگ
بەعـدەن بـە مـاڵ و گـەنج گرانـسەنگ
ڕەویـەی خوێـشیەن، ڕەسـم دامـادی
نـەك شـەهزادەگی و ئـەفراد عـادی
خـۆ کـەنیز نیـەن، لـەیل خـاتر تـەڕ
سـوڵتان بـابۆش بفرۆشـۆ بـە زەڕ
ئێـدێ وات و گنـا خـامۆش و مـەدهووش
چـوون مـەرد[ە]،[2] زەمـین گـرت نـە ئـاغووش
قـەومان و خوێـشان ڕواڵان بـە دەو
بـە شـیوەن گێـرتن دەورادەور ئـەو

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا بە (قیص) نووسراوە، دیارە کە هەڵەیە و لەڕاستیدا خۆی بەم شێوەیە دەنووسرێت: (قیس).

[2]. لە دەستنووسەکەدا لەبیر کراوە.

ئاوەردنـــــەو یانـــــە بـــــە زاری و زگـــــار
ویـــاران بـــە غـــەم، بەســـی ڕۆزگـــار
شـــەب و ڕۆ ئەشـــعار عاشقانەســـووز
مـــەوات چـــوون بولّبـــولّ، نـــەوای دڵئـــەفرووز
ڕۆژێ بـــی ســـەوار جـــەمازەی هـــەوار
بـــە دیـــدەی یـــاران، هەفتـــەی بـــی پێـــوار
کـــەژ و کـــۆی کەمـــەر، بەیـــدی و بیابـــان
مـــەدا وە پـــاوە، تونـــد و شـــتابان
تا[1] یـــــاوا بە دەشـت[2] دامنـەی دوجـەیل
هەوارگـەی مەخـسووس پـەی خێڵخانـەی لـەیل

## شدت عشق قیس و رفتن به کوه دوجیل و ندیدن لیل[3]

دیـــا کـــەس نیـــەن نـــە هـــەوارگای خـــەیل
نـــە گـــا و گوســـفەند، نـــە چـــادر نـــە لـــەیل
نـــە بـــز نـــە ئوشـــتر، نـــە خـــێڵ نـــە حەشـــەم
جـــای کۆمـــار ئێـــڵ، نگـــاه کـــەرد وە چـــەم
غـــەیر جـــە بـــانگ بـــووم نـــەعیق غـــوڕاب
نامـــا وە گۆشـــش جـــەو تـــیرەی تـــوراب
ئاتـــەش خـــامۆش خاکـــستەرجاهان
نـــە جـــای خێڵخانـــە و خەیـــمە و خـــەرگاهان

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (یا) و هەڵەیە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (دەست) و هەڵەیە، دەبێ (دەشت) بێت.

[3]. گرگرتنی خۆشەویستی قەیس و ڕۆیشتنی بۆ کێوی دوجەیل و نەبینینی لەیلێ.

دڵ ئــاوەرد بــە هــەم دەروونــش بــی کــەیل
مــەوانا ئەشــعار موخاتــەبش لــەیل
واتــش: تــۆ لــوای، فیّراقــت نــە دڵ
مەنــدەن چــوون کــاروان ئاتــەش نــە مــەنزڵ
بــووم و بایــەقوش، کــەلاغ و زاغــان
هــەوارگای بــەرز بــەرزەدەماغان
بــەعزێ مــەگرەوان، بــەعزێ ئــاوازە
مەواتــەن، دڵــەی مــەلوول بــی تــازە
قــەیس بــی خەجاڵــەت پــەڕ حــوزن و مــەلاڵ
دیــا چــووپانێ جــەو تەپــە و تــەلاڵ
گەللــە و گوســفەند ئــاوەرد بــە چــرا
ســەلام کــەرد ئــەدەب بەرابــەر مــدرا
مــەجنوون دمــای ڕەد ســەلام و ســەفا
پەرســا جــە ڕاعــی، بــرای بــا وەفــا؟
چــوونەن خەیمــەگای خــاڵ لاجــەوەردان؟
خێڵخانــەی خاســان، خــارا پــەروەردان؟
نــازک نــەوهالان، فــیروز[ە][1] خــالان؟
چــوون قەمــەر جــە هــەور ســای سیامالان؟
جــە کــۆن نــازاران، هەوارنــشینان؟
خەیمــەو و خیابــان، ئــەو نازەنینــان؟
وات: ئــەی جەوانمــەرد، ئــەکابێرزادە
جەرگــەی نــازاران خــودا پــێ دادە

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا لەبیر کراوە.

سەحەر چەنی کووس خێڵخانەی شەفەق
جۆق نازاران، جەمین گوڵ تەبەق
چێخ و چادرشان پێچا وە تاجیل
پەی کۆە تووباد لوان بە ڕەحیل
قەیس مشتێ دینار بەخشا بەو چووپان
ڕاعی ڕەهنما، ڕاگەی مەحبووبان
جەوپەی جەمازە ڕاهی کەرد چوون باد
پەی دیدار لەیل جە کۆە تووباد
وەخت شەفەق زەرد، وادەی خۆرئاوا
وە خەیمەگای خێڵ کۆی تووباد یاوا
(دایر البشر)[1] مەرد و جەوانان
نەبی جە هەوار ئەو پەهلەوانان
بغەیر جە زەنان چەنی کناچان
شی وە چادرێ (بسم اللە) واچان
یەك پیرەژەنێ عەجووزەی ڕووی دەور
جەهان دیدەیێ، ئەدەب تەرز و تەور
زانا ئەو مەجنوون مەفتوون لەیلەن
جە فێراق لەیل، دەروونش کەیلەن
خەبەر دا وە لەیل وە موژدەگانی
واتی دان بە ئەو، ئاو زێندەگانی
لەیل شێت و شەیدا، ئاما وە دەردا
سەلام کەرد و بانگ واوەیلا بەردا

---

[1]. بازنەی مرۆیی، بازنەی لە مرۆڤ دروستکراو، بازنەیەك لە پیاو و لاو دروستکرابێت.

دمـــای شـــۆر شـــین، مـــەجنوون و لـــەیلیٚ

نیـــشتن چـــەنی هـــەم، فـــەراوان خـــەیلیٚ

ئـــاوردن بـــە یـــاد دەورەی منـــداڵی

وادەی تەحـــسیلات، علـــووم عـــالی

بازیـــچەی گلـــە، لای کۆڕپـــەی ســـاوا

شـــێعر و شـــاعری، گـــرد ئامـــا و لـــوا

عـــوزر بـــێ ڕەحمـــی، بـــابۆی تەرەفـــەین

ســـەران عـــامر، دوو (ذي شَـــرَفَین)[1]

گلـــەی ڕۆزگـــار، هیٚجـــران فیٚـــراق

تـــەڵخی دوود دڵ، یـــاران موشـــتاق

وەجـــد و شـــەوق و زەوق، عەشـــق و جـــودایی

(حُـــبّ لاینفـــك)،[2] وادەی خـــودایی

عەهـــد و میـــساق و عـــەدەم ئیٚختیـــار

غـــەیر جـــە یـــەکترین، دۆســـتان چـــەنی یـــار

لـــەیل پـــاس نـــامووس، مـــەجنوون پـــاس دڵ

هـــەردوو پـــەی یـــەکتر، نامـــشان وە گـــڵ

دمـــای تـــەعاروف، واتـــەی ڕۆزگـــاریٚ

چـــەند شـــێعر واتـــن، پـــەی یادگـــاریٚ

ڕەد و بـــەدەڵ بـــی، ئەشـــعار مـــەکتووب

مەجنوون وێداع کـەرد، جـە لـەیل مـەحبووب

---

[1]. خاوەن ئابڕوو، خاوەن شەرەف و ئابڕوو.

[2]. خۆشەویستیی بیٚ دابڕان، خۆشەویستی بەردەوام.

چـــــــەنی دەرد دڵ وە داخانــــــــــەوە
ڕوو نیـــــا نــــــە ڕای دەوڵەتخانــــــەوە
ئامـــا وە مـــــەنزڵ، ماتـــــەم زەدەی غـــــەم
جــە خــەیاڵ لـــەیل خـــاو نەشـــی[1] وە چــــەم
والێـــــــدەش ســـــــەحەر، چـــــەنی داغ دڵ
لـــوا وە بـــاڵێن فەرزەنـــدەش چـــوون گـــوڵ
واتـــش: یـــەك هەفتـــەن لـــێم نادیـــاری
دیـــــارەن دەیـــــری دیـــــدار یـــــاری
وە ئـــاه و حەســـرەت، یـــەك هەناســـەی ســـەرد
تەســـدیق گوفتـــار، مـــادەر وێـــش کـــەرد
تـــــەعامێ لـــــەتیف ئـــاوەردش وە بـــــەر
نیـــاش وە ڕووی لێـــو، ســـەوڵ نازپـــەروەر
مەشـــغووڵ بـــی بـــە کـــار گریـــان و نـــەواح
فوغـــــان و زاری، ئێـــــوار و ســـــەباح
جێـــسمش بـــی زەعیـــف، ڕەنـــگ زەرد و زگـــار
زانـــا پـــێش بـــابۆی خەســـتەی دڵ فگـــار
زەعیـــــف و زگـــــار، زەرد و ناتـــــەوان
جـــەی ئـــەووەڵ عـــومر، جاهێـــڵ و جـــەوان
وات: ڕۆڵـــــە وەســـــــەن گریـــــان و زاری
فوغـــان و فـــەریاد، جـــە بـــێ قـــەراری
مـــــەگێرە نــــە وەر ڕاگـــــەی بەدبـــــەختی
پـــەی لـــەیل مەهـــدی، مەکێـــشە ســـەختی

[1]. لە دەستنووسەکەدا بە (نەسی) هاتووە و دیارە هەڵەیە و دەبێ (نەشی) بێت.

جە وێت پاینتەر حەسەب تا نەسەب
کەی مەبان بە هەم، کەرباس قەسەب
چەند جار نەسیحەت پەدەری دڵسۆز
واتم نەشنەوای مانگ دڵئەفرۆز
تا بیت وە مێسال جەرگەی جەوانان
عەرەب و عەجەم، مەجنوونت وانان
مەواچوورم پەنەت، نام ئەو جە ویر
وێت ببەر تەمام، ئەی فەرزەند ژیر
تەوبە کەر جە کار عاشقی و جنوون
حەیفەن پەرێ تۆ، چوون دوڕڕ مەکنوون
جێسم جەوانیت مەدەری وە دەس
مەر قاتەن پەری و شۆخ دیدەمەس
وات: نەسایحت گردین هەن سەرمەشق
وەلێ دڵ پەی لەیل، زیاد مەبۆ عەشق
سەلیم خاڵۆی، مەجنوون و مادەر
ئامۆزاش چەنی خاڵۆزاش حازەر
واتن: عەشق لەیل سیاچێهرەی دوون
مەبۆ تەمامی جە دڵ کەی بیروون
هەر کەس مەواچی بە زەڕڕین عەهدی
ماوەرین خاستەر، جە لەیل مەهدی
گرەوا بە زار ئاما بە گوفتار
گلە جە ئەقوام، کردار و ڕەفتار

واتـــــش: ئـــــەقرەبا و نـــــەزدیکان مـــــن
نـــــوور بینـــــایی، دیـــــدەگان مـــــن
بـــــابۆم و خـــــاڵۆم، تـــــەمام ئـــــامۆزام
ئـــــەدام و واڵـــــیّ،[1] تـــــەمام خـــــاڵۆزام
بـــــە ســـــەد ســـــەرزەنش مـــــەگێران خـــــەتام
جـــــە عەشـــــق لـــــەیلیّ، یـــــار بـــــیّ هـــــەمتام
مەواچـــــان بـــــە لـــــەیل ســـــیای حەبەشـــــی
مەر مـــــەبۆ وە عـــــەیب، پـــــەی مـــــەحبووب ڕەشـــــی
ئـــــەر مـــــەبۆ وە عـــــەیب، موشـــــك تاتـــــاری
نمـــــەبی وە تـــــەیب، تەبڵـــــەی عـــــەتتاری
مەواچـــــان بدێـــــە بـــــە لـــــەیل چـــــوون دوشمـــــەن
لـــــەیلیّ ســـــەرمایەی عـــــەقڵ و هۆشمـــــەن
بـــــابۆی ئـــــەو لـــــەیلش نەفرۆشـــــا وە زەڕ
بـــــابۆی مـــــن بـــــیّ مـــــەیل، لـــــەیل خـــــاتر تـــــەڕ
جـــــە مـــــن بەدبەختتـــــەر، بـــــیّ دەســـــتەڵاتەن
هـــــەردوومان حێرمـــــان، خـــــەمان خەڵاتـــــەن
کـــــاش نەســـــیم ســـــوبح تەحییـــــە و ســـــەلام
مـــــن مـــــەوەرد پـــــەی لـــــەیل، ئـــــەو مـــــاوەرد وە لام
وەی تـــــەورە ئەشـــــعار بـــــە ئـــــاواز بـــــەرز
مـــــەوانا نەغمـــــەی موغـــــەیلان تـــــەرز
ئـــــەوان لوانـــــەو هـــــەر یـــــەك پـــــەی مـــــەنزڵ
قـــــەیس شـــــی بـــــە ســـــەحرا، چـــــەنی دەرد دڵ

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە: (واصی) و دواتر کراوە (واڵیّ). ئێمە دەستەواژەی دووەممان بە دروستتر زانی.

دیش ئاهوو بەڕە وە ناکامەوە
گیرەن وە حەڵقەی تۆڕ دامەوە
بۆسا دوو دیدەی غەزاڵ ناکام
باز کەردش تەڵە، ڕەهاش کەرد جە دام
سەییاد ساحێب دام شکاری
ئاماش کەرد خێتاب وە نابەکاری
واتش: دێوانان کاری وەی تەورە
نەکەردەن، قەیس کەرد ئی زوڵم و جەورە
بەعزێ دینار و لێباس سەلاح
دا بە ئەو سەییاد، چەنیش کەرد ئێسلاح
وات: حەیفەن ئاهوو جە دام بمانۆ
دیدەش چوون دیدەی لەیلێ مەنمانۆ
ئیسە جفت ئەو سەرگەردان و وێڵ
ماتەم و غەمگین، دەیری و ئەراگێڵ
بازە، ڕەها بۆ، غەزاڵ هەردەن
ئەویش وێنەی قەیس، لەیلێ گوم کەردەن
جە ئەو شکارچی، هێممەتخاهی کەرد
وێڵ و سەرگەردان، ڕوو بە ڕاهێ کەرد
دیا گەوەزنێ خەستە و ناتەوان
ها وە دامەوە، بێ دەم و دوان
گەرد و خاك نە ڕووی شاخ و دیدە و دەم
ماڵاش، ڕەهاش کەرد، بۆساش هەردوو چەم

واتː تـــۆيچ شـــێوەی ديـــدەی لـــەيل پێتـــەن
بـــشۆ بـــە ڕاوە، هـــەر كـــۆ مـــەيل وێتـــەن
كاش ئێـــوەش ســـەلام مـــن [و][1] گـــەرمی مـــەيل
مـــەكيانان وە عـــەرز، ئاســـتانە[كـــە][2]ی لـــەيل
نـــەوجاە ڕاهـــی بـــی، وادەی بـــێ وەخـــتێ
ڕاگـــەش كـــەفت وە پـــای عـــالی درەخـــتێ
نيـــــشتەبێ وە ســـــەر دارێ بـــــەرز دەمـــــاغ
نيـــــشت وە شـــــاخەيدا يـــــەكێ ســـــيازاغ
مـــەجنوون واتː ئـــەی زاغ تـــۆ وەی ســـياهی
نيـــشتيم نـــە فـــەرق، چـــوون چـــەتر شـــاهی
يـــا ســـيا دەوار، ســـەر خەيمـــەی لـــەيلی
وەی تـــەور نـــە فـــەرقم، پـــەڕ مێهـــر و مـــەيلی
وەی تـــەورە ئـــەو شـــەو تـــا وە شـــەفەق زەرد
چـــــەنی ســـــيازاغ، ڕاز دڵ مەكـــــەرد
ســـەحەر ڕاهـــی بـــی وە ســـەر ديـــارێ
مەپەرســـــا هـــــەواڵ جـــــە ڕاويـــــارێ
واتشː ئـــەی مـــەجنوون، تـــەن ســـفتەی فێـــراق؟!
لـــەيلێ مـــەريزەن نـــە موڵـــك عێـــراق[3]

---

[1]. لە دەستنووسەكەدا نەهاتووە.

[2]. لە دەستنووسەكەدا لەبیر كراوە.

[3]. سەيید تاهیری هاشمی لە دەستنووسەكەدا لە كەنار ئەم بەیتەوە، ئەم بەیتە عەرەبییەی هێناوە:

يَقُولُونَ ليلى بِالعِراقِ مَرِيضةُ
فَيالَيتَني كُنتُ طَبيباً مُداوِيا

گــــــرەوا بــــــە زار، جــــــە دوود دەروون
گۆنـــا وە ڕووی ئـــەرز، بـــە زار و زەبـــوون
وات: کاشـــکا قـــەزای تـــەمام بیمـــاران
جـــە موڵـــك عێـــراق، جـــە ســـەر دیـــاران
مـــەگنا وە ئـــی قـــەیس مـــەجنوونی لێـــوە
بـــەڵ نـــازکی لـــەیل، خـــەلاس بـــۆ پێـــوە
کـــاش مـــەبیام تـــەبیب جـــەو موڵـــك و مـــاوا
مـــــەریزیی لـــــەیل، مەکـــــەردەم دەوا
مەواچـــان لـــەیلێ هـــوونش کـــەرد جـــاری
جـــە بـــازووش مـــەجنوون هـــوون بـــی دیـــاری
وەی تەور ئـــەو پـــەی لـــەیل، لـــەیلێ پـــەرێ ئـــەو
هەناسەســـەرد بـــین بـــە ڕۆژ و بـــە شـــەو
یـــەك دەســـتە تـــەیرێ ئامـــاش وە نـــەزەر
جـــە ئـــەو بیابـــان مەکـــەردن گـــوزەر
واتـــش: ئـــەی تیـــوور ئـــەی پەڕەنـــدەگان
بـــێ خەبـــەر جـــە حـــاڵ گـــشت دەرمەنـــدەگان
کـــاش باڵتـــان وە مـــن مـــەدا ئەمانـــەت
مـــاوەردم پـــەیتان مـــن وە زەمانـــەت
مەشـــیم، مەکـــەردم ســـەیر بـــالآی لـــەیل
جـــە دەرد هێجـــران، دەروونـــش هـــەن کـــەیل
لـــەیلێ پـــەرێ ئـــەو جـــە ڕووی موشـــتاقی
جـــە حـــالآت ســـەخت، بیمـــاری و ســـاقی

جــــه هـــــەر ڕاویـــــارێ مەپەرســـــا هــــەواڵ
قـــەیس دەروون ڕێــش، شــەیدای بیــدی مـــاڵ
ڕووێ جــــه گۆشــــەی خەیمـــــه و خــــەرگاوە
دیـــــــا ڕاویـــــــارێ ئامـــــــا بــــــــه ڕاوە
وات: وە کـــــۆ مەشـــــی ســــــەوار عـــــەرەب
وات: ئـــی ســـەرمایه پـــەی شـــادی و تـــەرەب
دەســــــتوورەن جــــــه لای جونبـــــەی ئـــامری
مەشــــووم بـــــه وەڵگــــەی جەرگـــــەی عــــامری

## نامه نوشتن لیلی به مجنون[1]

وات: ئـــەی شەهـــسەوار چـــوون شـــێر مەیـــدان
مــــــەخفی نـــــــه جــــــەناب ناجوانمــــــەردان
نامــــــەیێ جــــــه مــــــن لـــــــەیل ناتـــــەوان
ببـــــەر پــــەرێ قــــەیس، شـــــەهزادەی جـــــەوان
نویـــــسا ئــــــەی قــــــەیس، دۆس دەردمەنـــــدە
تـــــۆ ئــــــەو کەســــــەنی نێـــــسبەت وە بەنـــــدە
کـــــەردی بـــــه ســــــەد نـــــەوع، خـــــەلاف وەعـــــدە
جـــــه بـــــەین مــــــەردوم کـــــەردیم شـــــەرمەندە
وێـــــت کــــــەردی کـــــەنار، بیابـــــان گـــــەردی
ئـــــابڕوویی وێـــــت، لـــــەیلت هـــــەم بـــــەردی
ئـــــاوازەی وێڵێــــــت جــــــه تــــــەمام خـــــەڵق
مەعلوومـــــەن، بـــــۆش دا وە مەشـــــام خـــــەڵق

[1]. نامه نووسینی لەیلێ بۆ مەجنوون.

مەن مەندم بیمار، خەستەی ناتەوان
فائێدەش نیەن، بیابان لەوان
ئیسەیچ سەلامم قەبووڵ بۆ جە لات
فکر کارێ کەر، هەرچێ هەن سەڵات
نامەش پێچنا، داش بە ئەو سەوار
پەی ئێلێ ئامری، فەورەن بی رەهوار
ئاما و پەرساش، قەیسش کەرد پەیدا
نامەی لەیلێ دا وە مەجنوون شەیدا
مەجنوون بە سەد شەوق نامەش ستانا
بە گریە و زاری، سەرانسەر وانا

## پاسخ نامەی مجنون بە لیلی[1]

نویسا لەیلێ یار وەفادار
یاوا پێم نامەت، بێ سەبر و مەدار
تۆ ئەو کەسەنی لێم کەردی تەکلیف
سێڕڕ عەشقت بۆ نە قەلبم تەزعیف
قەتع کەردی جە دڵ، مەن شەوق و شادی
ئەسرین جە دیدەم جاریەن عادی
قەوم و خوێش جە مەن کەردی بە دوشمەن
جام بی وە دامان کۆه، دەشت و دەمەن

[1]. وەلأمی نامەی مەجنوون بۆ لەیلێ. لە دەستنووسەکەدا لێرەدا ئەم سەرەباسە نەهاتووە و لە تەنیشت بەیتی (وێش جەو بیابان بە گریە و زاری...)ەوە هاتووە، واتە لە چەند بەیتێکی دواتردا هاتووە.

ئیسەیچ سەبرت بۆ سەبووری خاسەن
سەبووری مایەی جە خەم خەلاسەن
نامەش دا بە دەس سەوار دانا
دمای کار وێش، وە لەیل کیانا
وێش جەو بیابان بە گریە و زاری[1]
شێعر شۆر و شین، جە بێ قەراری
موددەتێ مەدید مەند شەوان تار
ڕوان مەگێلا ئەتراف و ئەقتار
زەعیف بی ئەندام، دڵ پەڕ جە وەسواس
ماتەم زەدەی غەم، (مُخْتَلّ الّحَواس)[2]
ئی هەواڵ وە لای لەیلێ چوون یاوا
واتی وە خەنجەر، جەرگت شکاوا
گرەوا بە زار، جە بەدبەختی وێش
یەك مەحرەم ڕاز، تەڵەب کەرد وە پێش

## سفارش لیلی به مجنون[3]

نویسا وە قەیس دۆستدار حەبیب
سەرەوەر کێرام، هامفەرد ئەدیب

---

[1]. لە کەناری ئەم بەیتەوە نووسراوە: (پاسخ نامەی مجنون بەلیلی).

[2]. کەسێك هۆش و بیر و ئاوەزی تێکچووبێ.

[3]. فەرمانی لەیلێ بۆ مەجنوون. لێرەشدا ئەم ناونیشانە نەهاتووە و لە لاپەڕەی دواتردا هاتووە.

موحەڕڕك دڵ، (بَهْجَة الفؤاد)[١]

بزورگان شكۆ، (زينة الأمجاد)[٢]

زیاتەر جە گردكەس بە حوسن و جەماڵ

شیرین خێساڵ [و][٣] بە عەقڵ و كەماڵ

بە حێفز عەهد و میساق و پەیمان

زێمە و مەحەببەت، وێجدان و ئیمان

ساڵحی سیدق خاڵی جە خەتا

وەفا و سەفا و عەهد، شەرت بێ هەمتا

یاوا پێم كەماڵ، وەجد عەشق و سووز

هێجرانت، شۆرەت، پەی من شەب و ڕووز

بەیان كەردەنی تانەی قەوم و خوێش

بێگانە، بەدگۆ، جە شاه تا دەروێش

نەوەردەی تەعام، قەناعەت وە غەم

قەبووڵ كەلام، ناكەسان سەرجەم

من جە تۆ بەدتەر، سوفتەی فێراق بیم[٤]

موددەتێ مەریز، مەرز عێراق بیم

ئیسە هەوارگای (وادي الأراك)ەن[٥]

ئارەزووم دیدار دۆس غەمناكەن

---

[١]. شادی و خۆشی دڵان.

[٢]. جوانی و شكۆیی و پایەداری شكۆدارەكان.

[٣]. لە دەستنووسەكەدا نەهاتووە.

[٤]. لێرەشدا نووسراوە (سفارش ليلى به مجنون).

[٥]. جێگەیەكە لە نزیك شاری مەككەی عەرەبستانی سعوودییە.

ئەگەر خاترت مایل بە لەیلەن
خاتر لەیلیٚ، جە غەمت کەیلەن
حازر بە نەی جا[1]، جە نیمەشەودا
حازرم جە لات، جە شیرین خەودا
ئارەزوو، مەقسوود، هەم مەتلّووبەنی
بە ڕەغم ئەعدا، تۆ مەحبووبەنی
جە (وادي الأراك)، مەن بکەر وە یاد
بیماریم شەفا، جە غەم بۆم ئازاد
مونتەزێر ئامای ئەو دۆسەن خەیلیٚ
سەعادەتخای قەیس، دۆس ئەو، لەیلیٚ
ئەو مەحرەم ڕاز، نامەی گەوهەرڕیز
ئاوەردش پەی قەیس، شەهزادەی عەزیز
مەجنوون چوون وانا، دەعوەتنامەی لەیل
وەخت بی خارج بۆ، ڕۆحش جە ڕای مەیل
سەوار بی وە ئەسب، تیغش نە فیتراك
ڕاهی بی وە جەخت، پەی (وادي الأراك)
غرووب خەورشید، ئاما بەو مەکان
[کە][2] وەعدە دا بی، شای شیرین مەکان
نیشت تا نێسف شەو، جا [تا][3] ڕیك لەیل
هەرتا بەرئاما، ستارەی سوهەیل

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە « نە ئی جاه» کە دروست نییە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[3]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

شەوق و زەوق ئەو، شـوور وسـت نـە مـەجنوون
کــــەفت وە ڕووی زەمـــین زار ســــەرنگوون
چــوون غــەزاڵ هــەرد، نافــەی تاتــاری
پــەخش بـی جـە سـەحرا، عـەتر عـەتتاری
بـــە ســـەد نەزاکــەت، ســـەوڵ خـــەرامان
مامــــا وە ڕاوە، مەکێـــشا دامــــان
ئامــــا وە نــــەزدیك شـــای نەونـــەمامان
قــەیس سـەر بـالآ کـەرد، دیـا لـەیل ئامـان
هــــورێزا وە پـــا، شـــێوەی شـــادی و زەوق
کێشا و چـەند ئەشـعار، وانـا جـە ڕووی شـەوق
لـەیل ئامـا قـەیس دی، دەردەم کـەرد سـەلام
بـە سـەد شـەوق و شـۆر، بـە شـیرین کـەلام
بۆســـا دوو دیـــدە و پێـــشانی پـــاکش
بـــی وە شـــەفای دەرد، دڵـــەی غــەمناکش
واتـــش: وەش ئامـــای ئـــەی بەرگوزیـــدەم؟
هـــەزار جـــار پـــالآت وە بـــان دیـــدەم
قـەیس هـەم جـە دەروون، غـەمان دا وە بـاد
جـە عەهـد وەریـن، تـا حـاڵ کـەردن یـاد
لـــەیلێ وات: ئاگـــام جـــە حـــاڵ دەردت
غافـــڵ نـــەزانی لـــەیل هامفـــەردت
وە مـــەرگت قەســـەم، مـــەرگم ئـــارەزۆن
مـەرگ مـن فـەرزەن، جـە مـەهجووری تـۆن

زەعیفی جێسمت، زەردی ڕوخسارت
تەغیر شێوەی موڵك و ڕەفتارت
مەحزوونی خاتر جەواهێر بارت
فێدایی جە ڕای دڵداری یارت
تەمامی پەی من کەردەنی قەبووڵ
نە من، نە خوێشان، بە تووریٚ مەعمووڵ
جەزای وەفای تۆ نەداین بە دەستت
بغەیر جەفا و جەور، ڕوفەقای پەستت
ئیسە مەوینوت خەستە و پەشێوحاڵ
جە هێجران تۆ بیم وە کۆی زوغاڵ
پەی چێش مەگێڵی، کەش و کۆ و هەردان
کەم نام بیت نە تۆی جەرگەی هامفەردان
تەرك شاهیت کەرد، لۆنگ وستت نە کۆڵ
وێت کەرد هامنشین وەحشیان چۆڵ
نە جای نازباڵشت پەڕقووی نازەنین
سیاسەنگ سەخت کەردی وە باڵین
لەحاف زەڕباف بالآت کەڵپۆسەن
تەختەی سەنگ سەرین، هێجرانت دۆسەن
چەرخ زەڕینت گێسووی ژوولیدەن
چەکمەی زەڕینت، خار خەلیدەن
ئیسە ئی زەحمەت، ڕای دوور و دراز
من دام وە بەرت، قەیس سەرئەفراز

واتم دەیـــن تـــۆم نـــەیۆ وە گـــەردەن
خـەڵقان واچـان لـەیل بـێ شـەرتی کـەردەن
یـە سـەر، یـە شمشێر، مـن تەسـلیم تـۆم
ئامـادەی فـەرمان پـەی تـەعلیم تـۆم
سـەر و مـاڵ و گیـان لێـت نیـەن درێـغ
ئـەر قـەبووڵت هـەن، ئێـدێ سـەر و ئێـدێ تێـغ
بـابۆی مـن و تـۆ جـە ڕای بـێ ڕەحمـی
خـاتر ئێمـە کەردشـان زەخمـی
ئـتر مـن و تـۆ دڵـشاد بـین وە چـێش؟!
بمـانین نـە تـۆی ئـەقاریب و خـوێش
بـشین وە جـایێ،[1] نەشناسـین هـیچ کـەس
غـەیر جـە (لَـمْ یَـزَلْ)،[2] بینـای بـاڵادەس
وە زۆر بـازوو، ڕەنـج شـان و قـۆڵ
پەیـدا کـەریم ڕزق، جـە ئابـادی و چـۆڵ
دارایـی بـابۆ پـەی وێـشان خاسـەن
خـودا ڕازقـەن، بەندەشناسـەن
بـشین وە جایـێ[3] ئەگـەر زێنـدان بـۆ
ئـاوش ژار مـار، نـانش سـنان بـۆ
بەهەشـتەن جـە لام، چـوون هـام جـە لای تـۆ
سـەلای مـن ئێـدێن، چـوونەن سـەلای تـۆ؟

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا بە (جای) هاتووە و دیارە هەڵەیە، دەبێ (جایێ) بێت و ئێمە ئەوەمان دانا.

[2]. ئاماژەیە بۆ خوای گەورە، ئاوانەبوو، بەردەوام، هەمیشەیی.

[3]. دیسانەوە ئەم وشەیش بە (جای) هاتووە و ئێمە (جایێ)مان دانا.

وە هەرکۆ مەشیت خودا یارت بۆ
لەیلیٚ قەدەم بۆس، خاکسارت بۆ
ئیٚدیٚ کەی زێندەگین، شەوان تا بە ڕۆ
تۆ جە عەشق من، من جە عەشق تۆ
جەرگمان بڕیان، دیدە بریانەن
هەناسەمان سەرد، وێنەی زریانەن
تۆ مەشی وە تۆی وەحشیان چۆڵ
من خوار و خەمین، سەودای سیاکۆڵ
تۆ کیٚشی تانەی وەحشی و نەفامان
من وە کۆ بشۆم، دەستم بە دامان
تەکلیف تەعیین بکەرە وە لام
وەختمان مەڕۆ، باقی وەسەلام

## راز و نیاز لیلی و مجنون[1]

قەیس واتش: لەیلیٚ شای جەمین جامان
دەوای دەرد دڵ، هەم شەفای زامان
ئەووەڵەن فەرمان خاسەی ئەدا و باب
خوداوەند واجب کەردەن جە کیٚتاب
دووهەمین قەوڵت بشین وە جایٚ
خودا ڕازقەن پەی ڕەهنمایٚ
عەشق من چوون عەشق مەجازی نیەن
دڵ وە بەدنامی لەیل ڕازی نیەن

---

[1]. ڕاز و نیازی لەیلیٚ و مەجنوون.

زێنـــــدەگی دنیـــا وە مـــــن حەرامـــــەن

مــــەردوم بواچـــان لــــەیل بەدنامــــەن

لـەیل وات: زێنـدەگیم جـە مـەردەن بەدتـەر

هـــەر ڕۆ مـــەیۆ پـــێم ســـەد زام خەتـــەر

کـــاش تـــۆ نـــەدیام وەی وەزع و حاڵــــە

بـــۆ وە ســـەرمایە، پـــەی ئـــاه و ناڵــــە

شـەرتەن مـن چـوون تـۆ شـادیم تـەمام بـۆ

هامـسەر غـەیر جـە تـۆ، جـە لام حـەرام بـۆ

ئـــەر وە زەرب تێـــغ پارەپـــارەم کـــەن

حـــەڵقم حـــەڵقاوێز، ســـەر قـــەنارە کـــەن

شـــەوهەرم شـــاهان گـــەورەی زەمـــین بـــۆ

جـە مـن بـێ بـەهرە و خـوار و خـەمین بـۆ

بـــابۆ مـــانێع بـــۆ مـــن و تـــۆ جـــودا

واتـــەی ئـــەوان بـــۆ فـــەرمان خـــودا

وەلحاســـڵ ئـــی دەرد، ئـــی زام کـــاری

عـــێلاجش نیـــەن غـــەیر زات بـــاری

بـەڵ کـاریٚ کـەرۆ جـەی دنیـای دەنـی[1]

زووتـــەر بیـــاوین وە دنیـــای هـــەنی

جـــە (یـــوم الْمَحْـــشَر) بیـــاوین بـــە هـــەم

ئـەو وەخـت خاتێمـە بـدەرین بـە غـەم

نێعمـــات بەهەشـــت، کـــەردمان باتـــڵ

ســاکن بــین جــە دەســت، ئــێش ســزای دڵ

---

[1]. لە بەرامبەر ئەم بەیتەیشدا نووسراوە (ڕاز و نیاز لیلیٚ و مەجنوون).

قــەیس واتــش: لــەیلیٚ جــەمین وێنــەی جــام
شــەرح مــن و تــۆ، ئــەو وەقــت بــۆ تــەمام
خــاس و گەســت جــە هــەم، ئــەو ڕۆ جــودا بــۆ
قـــازی موحەممـــەد، حـــاکم خـــودا بـــۆ
ئـــارۆ بێـــسوودەن ئـــاه و نەدامـــەت
بـــا ســـەر بەســـتە بـــۆ تـــا ڕۆی قیامـــەت
مـــن خـــودا حـــافێز مەشـــووم پـــەی کـــاوان
تـــۆ شـــاد بنیـــشە جـــە یانـــەی بـــاوان
لـــەیلیٚ وات: شـــادیم هەناســـەی ســـەردەن
دمـــای لـــوای تـــۆ، مەشـــووم بـــە مـــەردەن
مـــەجنوون! دمـــای تـــۆ، دیـــدەم ببـــۆ تـــار
خـــودا یـــاوەرت، قـــەیس هێجـــران بـــار
نیـــــشانەی نەفـــــەس دوود داخ و دەرد
چـــوون تـــۆف زلان، هەناســـان ســـەرد
گـــردین دام وە بـــاد، عـــەقلّ و فـــام و هـــۆش
زێنـــدەگی دنیـــام کـــەردەن فـــەرامۆش
عـــومرێ وە تـــەلّخی، وە بـــیٚ کـــام دلّ
بویـــەرۆ، بمـــرۆ، بـــشۆی وە تـــۆی گـــلّ
مـــەردەنم خاســـەن نـــەك ئـــی ژیانـــە
مـــەردوم مـــەدّان لـــیٚم ســـەد تـــیر و تانـــە
دلّ تـــەوەن نیـــەن، خـــۆ گۆشـــت و هوونـــەن
ئـــەعزام ناتـــەوان، جەســـتەم زەبوونـــەن

جـــەی فێـــشتەر نیـــەن ســـەبر و فێراقـــەت
خودایـــا یـــا مـــەرگ، یـــا ســـەبر و تاقـــەت
زەبـــان یـــار نیـــەن، حـــەرفێ بـــاوەرۆ
دەوڵـــەت زیـــادی چـــەنی تـــۆ کـــەرۆ
مـــەر وە ئیـــشارە نـــە جـــای غـــەمانم
دەســـت بنیـــام وە نـــاز، وە ســـەر چـــەمانم
قـــەیس واتـــش: لـــەیلێ کـــار گەردوونـــەن
مـــەردومان وە قـــەیس، ماچـــان مەجنوونـــەن
ئـــیرادەی قـــودرەت، شـــای لایەنامـــەن
نـــامم وە مـــەجنوون مەنـــشوور عامـــەن
شـــوکر وە قـــەزای خوداوەنـــدگار
هـــەر ڕۆ تـــەورێوەن، دەورەی ڕۆزگـــار
هـــا مـــن شـــیم وە ڕای ســـەحرا و بیابـــان
تـــۆیش بـــشۆ نـــە تـــۆی خەیمـــە و خیابـــان
قـــەیس شـــی وە ڕای چـــۆڵ، شـــی وە خـــەرگاه
مـــەدیا وە دمـــا، مەکـــەردش نگـــاه
جـــە داغ دووری بـــالای دلبـــەرش
بیمـــار بـــی بـــەدەن وە نـــاز پـــەروەرش

## داستان آمد سعد بن منیف بن سلام ثقفی به خواستگاری لیلی[1]

جـــە تەئـــسیر چـــەرخ چـــەپگەرد گـــەردوون
مـــەحبووبی لـــەیلێ و مـــەفتوونی مـــەجنوون

---

[1]. داستانی هاتنی سەعدی کوڕی مونیفی کوڕی سەلامی سەقەفی بۆ خوازبێنی لەیلێ.

شایع بی نە عام، بی وە ئاوازە
جەهانێ جە عەشق، جە نۆ بی تازە
جە حیجاز و نەجد، تا مولْك عێراق
شێخ و سولْتانان، ساحێب تومتوراق
شنەوان بە گۆش، شوهرەت لەیلێ
خاستگارش بین، فەراوان خەیلێ
پەی دیدار بینی، ئامان وە جەهدی
ئەشغالْ کەردن ئەرگ، دەربار مەهدی
ئەعزەم و ئەفخەم، جە گرد بالاّتەر
ساحێب زۆر و زات، جە گشت والاّتەر
(سەعد ابن مونیف) فەرزەند سەلام
سەقەفی مەشهوور، نە عەرسەی ئەییام
ئاما وە خێتبە[1] و خاستگاری لەیل
مەهدی مائیل بی، بە ڕەزا و بە مەیل
لوا و مەشوەرەت کەردش وە لەیلێ
چەنی مادەرش تەعریف کەرد خەیلێ
جە مالْ و مەسکەن، سەروەت و سامان
سپا و سان ئێلْ، عەبد و غولاّمان
ئەو جە ئەکابێر خاسەی زەمانەن
مەشهوورەن نە عام، عومدەی ئەعیانەن

[1]. ئەم وشە لە دەستنووسەکەدا کەوتووەتە پەڕەی (٣٠) و نووسراوە (خطبە) ئەگەر (خوتبە) بێت، ئەوا مەبەست لە وتار و قسە و وتە دەدات بە دەستەوە، بەلاّم لە پەڕەی (٣٢)دا نووسەرەوەی دەستنووس بەم شێوەیە نووسیویەتی: (خِطْبَە)، ئەگەر بەم شێوەیە بێت، واتە: داواکردنی ژن، خواستبێنی کردن، خوازبێنی کردن.

ساحێب حوسن خولْق، عەقڵ و کەماڵەن
شەخسیٚ موئەددەب، ساحێب جەماڵەن
هێممەت عالیەن، باسەخاوەتەن
(محمود الخصال)،[1] پەڕ زەکاوەتەن
(ذميم الأخلاق)،[2] بەد سیرەت نیەن
بەخیلْ و بەدبەخت، بیٚ غیرەت نیەن
ئاخر کناچیٚ[3] مەکەرۆ شەوهەر
هەر پەی تۆ خاسەن، ئەی گران گەوهەر
من هەم قەوڵم دان، قەوڵم هەن ڕەواج
مەبۆ چەنی ئەو کەری ئیٚزدیٚواج
لەیل دی موافیٚق نیەن غەڕەزش
هیچ شەفا نیەن پەریٚ مەرەزش
پەی قەیس مەجنوون، دڵش بی بریان
کینەش ئەسەر کەرد ئاما وە گریان
قەبووڵش نەکەرد وەعدەی موستەعجەل
ئاخر کارش کەرد مەوکول بە ئەجەل
واتش: ئی کارە نمەبۆ تەمام
مەکەران پەرێش جەهد و ئیهتیٚمام
ئەر ئەعزام وە تیٚغ پارەپارە بۆ
سەرم ئاویٚزان پای قەنارە بۆ

---

[1]. کردەوەی جوان، کردەوەی پەسەند، کردار و ڕەفتاری پەسەند.
[2]. کردەوەی خراپ، ئاکاری پیس، ڕەوشتی خراپ، بەدڕەوشتی.
[3]. لە دەستنووسەکەدا بە (کناچە) هاتووە و دەبیٚ (کناچیٚ) بێت و بەو شێوەیە دروستترە.

ئـــی کـــاره ئاخـــەر نیـــەن ئیمـــەنی
ئـــەر ســـەد دۆســـتش بـــۆ، مـــەبۆ دوشمـــەنی
حـــەلّقم حـــەلّقاوێز، حەلّقـــەی تـــەناف بـــۆ
ســـەد دەفعـــە بـــابۆم وەعـــدەی خـــەلاف بـــۆ
قـــەبوولّم نیـــەن، خولاســـەی کـــەلام
ئـــەبووم هامـــسەر، پـــەی ئـــێبن ســـەلام
بـــابۆش تەعەســـوب عـــەرەبیش جۆشـــا
چـــەمش جـــە ئێنـــساف مـــرۆووەت پۆشـــا
پـــەی جیفـــەی دنیـــا جـــەدد و جەهـــدش بـــیێ
کـــەی فکـــر فەرزەنـــد وەفـــا و عەهـــدش بـــیێ
حەملە بـەرد پـەی لـەیل بـە تێـغ و بـە کـەف
جیرانـــان جـــەم بـــین، هامـــسایان ســـەف ســـەف
ناســـتەن ئـــەو زەرەر، بیـــاونۆ بـــە لـــەیل
واتـــن ســـەبرت بـــۆ، دەروونـــش هـــەن کـــەیل
فێعلـــەن خـــۆ لـــەیلێ جێـــسمەن بیمـــارەن
موحتـــاج وە تـــەبیب، دەوا و تیمـــارەن
وادەی وەقتـــێ تـــەر بـــدەرە وە ســـەعد
بـــشۆ وە یانـــە، وێنـــەی بـــەرق و ڕەعـــد
بـــەلّ دمـــای شـــەفای بیمـــاری لـــەیلی
ڕەزا بـــۆ بـــە ئـــەو، جـــە ڕای پـــەڕ مـــەیلی
بـابۆ و ئـەدای لـەیل، بـە ئەحـسەن کـەلام
وەی تـــەور جـــەواب دان وە ئـــێبن ســـەلام

فێعلـــەن مـــەریزەن کناچـــەی دڵبـــەر
جـــە دمـــای شـــەفاش مـــەکیانین خەبـــەر
غـــەیر جـــە تـــۆ دامـــاد، پـــەی هامـــسەری لـــەیل
قـــەبووڵمان نیـــەن بـــە ڕەزا و بـــە مـــەیل
[جـــا][1] ئـــێبن ســـەلام، هـــۆرگێلا وە پـــەس
تـــا مـــەکان وێـــش، نەکێـــشا نەفـــەس
مونتـــەزیر ئـــەخبار جـــە بـــاوان لـــەیل
مـــدرا شـــەو و ڕۆ، بـــە ڕەزا و بـــە مـــەیل
جـــەی تـــەرەف لـــەیلێ بیمـــار و خەســـتە
بـــە وێنـــەی شـــاهین، شـــاباڵ شکەســـتە
جـــەو تـــەرەف مـــەجنوون وێـــڵ بیابـــان
ڕەفیـــق وەحـــشی، شـــێت و شـــتابان
خەبـــەر خێتبـــە و خاســـتگاری لـــەیل
یـــاوا پـــێش بەدتـــەر، دەروونـــش بـــی کـــەیل
شـــێتی و مـــەجنوونی، دێوانـــەگی ئـــەو
شـــەیدایی و ســـەودای فەرزانـــەگی ئـــەو
تـــەمامی جـــە نـــۆ یەکـــسەر کـــەرد تـــازە
بـــەر بـــی نـــە جـــەهان، بـــی وە ئـــاوازە
ڕوو کـــەرد وە کێـــوان دەر[2] و شـــاخ و داخ
بـــەڕ و بیابـــان گـــێلا وە یاتـــاخ

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا بە (دڕ) نووسراوە و هەڵەیە و دەبێ (دەر) بێت و ئێمە (دەر)مان بە دروستتر زانی و دامان نا.

چەنی وەحش و تەیر، مورغ [و][1] مار و موور
مەکەردش ڕازان، شۆر و تار و توور
خوداوەند وحووش پەی گەردش دام
مامان نە دەورش، مەگرتن ئارام
هەرچی ئوموورات مەداشان ئەنجام
بێچارە و بەدبەخت، بیٚ ڕای بەد فەرجام
جە دوود دەروون، نایرەی دوخان
خوشک بین وە ڕووی هەم پۆست و ئوستخان
مووی سەرش ئاما، ڕووی پەنجەش پۆشا
ناخوونش چوون شێر، پەی جەنگ خرۆشا
زەعیف بی چوون موو، ئەندامش باریک
جە سەختی مەینەت، ستارە تاریک
قەوم و ئەقرەبا، دۆس و هامسایە
سۆزا قەلبشان پەی ئەو بیٚ مایە
و[ا][2]تن وە بابۆش خوداوەند جە سەر
نارازین بە وەزع ئی بەدبەخت پسەر
باوەرە وە لاش حەکیم حازق
بەڵ عێلاجش بۆ فەرزەند سادق

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا ئەو ئەلفە نەهاتووە.

## آوردن ملوح علقمەی بن عساف طبیب روحی [برای][1] معالجەی قیس[2]

بــــە واتـــــەی ئـــــەوان مـــــەلووح دا ئێنـــــساف
ئــــاوەردش تـــــەبیب عەلقەمـــــەی عەســــاف
جــــە عەرەبـــستان تـــــەمام بـــێ مەشـــهوور
پـــــەی موعالەجـــەی مـــــەجنوون مەســـحوور
واتـــــش: وە حــــــەکیم ئـــــەوزاع و ئـــــەحواڵ
دانـــــش و ئـــــەدەب، جـــــەوانی و جــــەماڵ
فەریـــــدی دنیـــــا، جــــە ســـــەیدی عەســـرش
فەســـــیحی کـــــەلام، جــــە نـــــەزم و نەســـرش
فـــــەهم و فەراســـــەت، فـــــەڕ و فەرهـــــەنگش
شـــــوجاعەت شـــــێر، جــــــەولان و جـــــەنگش
ڕان و ڕێکــــــــاب و ســـــــــان و ســـــــــەواریش
کــــــەرەمی تـــــەبع و بزورگـــــ[ە][3]واریـــــش
ســـــەربوڵەندی ســــــەر نـــــاو هامـــــــسەرانش
ســـەخا و ســـەفا و جـــوود، نـــاو ســـەروەرانش
عەشـــــق عاشـــــقی، بەدبـــــەختی بـــــەختش
موبتـــــەلای زامــــــان، ناســـــۆر ســــــەختش
دمـــــای ئێـــــستێماع شــــــەرح ئــــــەحواڵش
تـــــەمیع کـــــەرد وە گـــــەنج ســـــەروەت و مـــــاڵش

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا لەبیر کراوە.

[2]. هێنانی مەلووحی عەلقەمەی کوڕی عەساف، پزیشکی دەروونی بۆ چارەسەرکردنی قەیس.

[3]. لە دەستنووسەکەدا وشەکە بەم شێوە نووسراوە: (بزرگ واریش)، هەڵەیە و دەبێ (بزورگەواریش) بێت.

تـــەبیب دەســـــتوور داد ، شــــەربەت ئـــــاوەردن
هەرچـــــی لازم بـــــێ، ئامــــــادەش کـــــەردن
واتـــــش: بکــــەر مــــەیل ئــــەی قــــەیس دانـــــا
بــــــە ئومێـــــــد زات، یـــــەکتای یـــــــەگانا
وەلــــــێ جــــەی دمــــــا فکـــــر مـــــەحبووبان
مـــــاوەرە بـــــە یـــــاد ، کــــەردە مــــــەعیووبان
قــــەیس ئامــــــا وە شـــــۆر جــــە واتـــــەی تـــــەبیب
واتـــــش: ئــــەی مــــانێع، جــــە حوبـــب حـــــەبیب
تـــــۆی تـــــەبیبی جـــــــن، مەکـــــــەری دەوام؟
ئـــــــەتێببای ئێنـــــسان نەکـــــــەرد مــــــوداوام
شــــــێخان مەککـــــــە کــــــەردن موناجـــــــات
جــــەی دەرد و مەینــــەت، مــــن نــــەدان نــــەجات
تـــــۆ شــــــەربەت ســــــەرد نــــــە جــــام بلــــوور
ئـــــــاوەردی، وە مــــــن مـــــــەدەری دەســـــــتوور؟!
وە گــــــەز ئەنگـــــەبین، یـــــا مــــەن و ســـــەلوا[١]
وە ســـــــــەقمە و نیـــــــــا مەکـــــــــەریم دەوا
ئــــــــەتێببای جــــــــەهان نەکـــــــەردەن دەوام
(اعـــــــوذ بــــــــالله) ، جـــــــە دەور ئـــــــەییام
مـــــــەزانووم حـــــــەکیم، جـــــــە دەرد حازقــــــەن
دیـــــدار مــــــەحبووب، دەوا پـــــــەی عاشـــــــقەن

[١]. مەن و سەلوا: ئامارژەیە بۆ ئایەتی (٥٧)ی سوورەی (البقرە).

تەسدیق ئەو کەرد، عەلقەمەی تەبیب
دیدار مەحبووب[1] دەوا پەی حەبیب
حەکیم حازق، حێکمەتش بەتاڵ
دەوای دەرد قەیس، نەشنەوا بە قاڵ
مەجنوون شی وە کۆ، پەی دەشت و سارا[2]
پەی سەریر نشین، سوڵتان دارا
درندە و سیباع بین وە لەشکەرش
پەڕەندە و تیوور، چەتر رووی سەرش
تەختەگاش بەرکاو، تەختش تەختەسەنگ
حێفازەش شێر و بەور و هەم پەڵەنگ
وزەراش وحووش، پەیکش پەڕەندە
هامڕازش دایم دەد و دەڕەندە
جە سەر وەحش و تەیر، حوکمش مەڕانا
جە حوبب لەیلیٚ[3]، بەیتش مەوانا
داناییش مەکەرد، بە دێوانەگی
مەجنوونیش مەکەرد، بە فەرزانەگی
گۆش نەدا تەوبێخ، لۆمەی لائیمان
دانا و دێوانە، بە هەم قائیمان

[1]. سەرەتا بە (حەبیب) هاتووە و دواتر کراوە بە (مەحبووب)، ئێمە (مەحبووب)مان بە دروستتر زانی و دامان نا.
[2]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (صارا).
[3]. لە دەستنووسەکەدا (لیل) نووسراوە.

دا نە تەپڵ[1] کۆس، ڕەویەی ڕوسوایی

عاڵەمێوەش هەن، سوود سەودایی

ئی خەبەر یاوا وە لەیل موشتاق

دا وە دوود دڵ، نایرەی فێراق

شەدەی مەلوولیش دیسان بەستەوە

جە شادی و شکۆی دنیا ڕەستەوە

وە مرواری ئەسر دیدەی مەستەوە

دەس نیا وە ڕووی خاس و کەستەوە

جەی تەرەف مەجنوون جە بیابانان

گاهێ مەئنووس بی چەنی شەبانان

مەپەرسا هەواڵ شای شیرین شوعار

مەکەردش زاری مەوانا ئەشعار

ئەوان ئاست بە جا، بە سەد شەوق [و][2] وەجد

ڕوو نیا وە ڕای دامنەی کۆی نەجد

یەك نەوفەڵ نامێ ئێبن مەساحق

(شیخ القبیلە) جە بەنی بارق

جە نەرم دڵان ئەو مەرز و بووم بێ

بە وێنەی ئاهەن، ئاو دادەی مووم بێ

بە سیفەت چوون شێر، بێشەی شوجاعەت

ئەو سەرزەمین بێ، نە زیر ئێتاعەت

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە: (دا نا تەپڵ)، هەڵەیە و دەبێ (دا نە تەپڵ) بێت و ئێمە (دا نە تەپڵ)مان بە دروستتر زانی و دامان نا.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە و لەبیر کراوە.

لەشکەر شکەن بێ، بە زەرب شمشێر
بە مێهر غەزاڵ، بە غەزەب چوون شێر
ساحێب حەشەم و سپا و سالار بێ
دارای درهەم و نەعام و یار بێ
ڕۆژێ وە سەتوەت، ساحێب سەلاحی
ئاما وە شکار، جە ئەو نەواحی
دیش شەخسێ زەعیف، بەعزێ جانەوەر
دەورش دان، ئەشعار مەوانا جە وەر
جا گۆش بدەر وە شێعر «خانای قوبادی»
جەی جەنگ شۆرش، ڕای مەرد ئازادی

## آمدن نوفل شاه به شکار و آگاه شدن از کار مجنون و لشکر کشیدن به جنگ عامری[1]

«خانا» شکار کەرد، «خانا» شکار کەرد[2]
یەك ڕۆ نۆفل شاه، عەزم شکار کەرد
قەبیلەی جە قەوم عەرەب سەوار کەرد
قێتال غەزاڵ، ئاهووی تاتار کەرد
یاسا دا قۆشەن، سپای بێ سامان
ڕەم ڕەم وەحش و تەیر، مالاّ وە دامان
فەرما قوشچیان، هەرکەس پەی وێشان
کلاّوە جە فەرق، شاهینان کێشان

[1]. هاتنی نەوفڵ شا بۆ ڕاو و شکار و ئاگاداربوونی لە کاری مەجنوون و لەشکرکێشی بۆ شەڕی عامیری.

[2]. لێرەوە تاکو سەربابەتی (خواستگاری ابن السَلام مرتبە دوهم..) بە هی میرزا شەفیعی کولیاییی دەزانین.

چاوشـــان داشـــان نـــه تـــه‌پڵ بـــازان

یـــووزان ڕاهـــی بـــین، بـــازان پـــه‌روازان

ده‌ســـته‌ی که‌مانـــدار، ڕه‌جـــل ڕاســـت خـــه‌م دا

قـــه‌وس قـــه‌زاح جـــۆش، ڕاســـت پـــه‌ی چـــه‌م دا

هوونـــه‌ی باڵبـــاز، پـــه‌ڕ تـــاف پـــای یـــووز

جـــه جـــۆق ئه‌ســـپان، مـــاهی خـــۆش ئـــامووز

جـــه شـــاخه‌ی شـــاهین، شـــه‌یدای ئـــاهووگیر

جـــه قـــاژه‌ی پـــه‌ڕ داڵ، شـــه‌قه‌ی شه‌ســـت تـــیر

مـــاهی هه‌راســـان، جـــه تیـــپ ئـــاهوو

کێـــشان پـــه‌ی جه‌بـــه‌ڵ، گوڵبـــانگ یـــاهوو

نه‌وفـــه‌ڵ بـــه‌و کومـــه‌یت، ڕای مه‌نجۆڵـــه‌وه

ڕێکـــاب دا نـــه ئه‌ســـپ، شـــی نـــه چـــۆڵه‌وه

یاونـــا وه کـــاو هـــه‌رده‌ی کۆهـــساری

لـــوا چـــه‌نی ده‌نـــگ، زایه‌ڵـــه‌ی زاری

دیـــش نـــه یـــاس بـــه‌رز، ســـای قوللـــه‌ی که‌مـــه‌ر

مـــه‌یۆ ســـه‌دای شـــین چـــه‌مه‌ری و چـــه‌مه‌ر

دوود شـــیوه‌نش گرتـــه‌ن قوللـــه‌ی کـــۆ

هـــا وه‌ختـــه‌ن کـــه‌رۆش بـــه خـــاك نـــه‌ی کـــۆ

تـــاودا وه‌کـــێلان، خاســـه‌ی دیـــاری

مـــاهوور عـــه‌زیم ســـه‌خت ناچـــاری

دیش شه‌خسێ نیشته‌ن، یه‌کتای لۆنگ نـه کـۆڵ

نـه دێـوه‌ن نـه جـن، نـه ئـاده‌م نـه غـۆڵ

مـــووی ســـەرش ئامـــان، بـــالای سەرپۆشـــان
تـــەیران پـــەی ســـەهەند، ســـایەش مەکۆشـــان
نـــــاخوونش بیـــــەن وە قوللابـــــەی شـــیر
بێپـــەروان جـــە قـــەتع مـــەودای نـــاخوونگیر
نـــە فـــەوق فـــەرقش چـــوون ســـەهی ســـەروان
لانەشـــــان بەســـــتەن قـــومری و تـــەزەروان
تەکیـــە دان وە ســـــەنگ ســـــەرد ســـیاهێ
خـــەیاڵ مەبـــــەرۆش گـــــاهێ وە ڕاهـــــێ
گـــاه نـــە شـــادی و زەوق، گـــاه نـــە گرینـــەن
گـــاه خـــاتر پەشـــێو، مـــات و غەمینـــەن
گاه خەندەی بـێ وەقـت، گـاه شـین بـێ شـوون
گاه چوون ئەلف ڕاست، گاه چوون حەڵقەی نوون
گـــاه مـــەردەی بێهـــۆش، گـــاه نیمەگیانـــەن
گـــاه نـــە شـــوکر زات، زێکـــر ســـوبحانەن
گـــاه ئـــەحیا وە مـــەیل خـــەیاڵ یـــارەن
گـــاه مـــەلوول دەرد ، گـــاه دڵئـــەفگارەن
نەوفـــەڵ نگـــاه کـــەرد وە جەســـتەی حـــاڵش
ئاما وە تـــەقریر، پەرســـا ئـــەحواڵش؟
وات: ئـــەی بەنـــدەی زات زاهێـــر و بـــاتن
هـــەردەی بەیـــدی مـــاڵ بیابـــان وەتـــەن
پـــەی چـێش نیشتەنی، نـەی خەرابـەی بـەڕ؟
دامانـــت وە زوخ زامـــان کـــەردەن تـــەڕ؟

بنچینەی هۆشت کێ کەندەن جە بن؟
ئەسڵت ئادەمەن، یا جە گرۆی جن؟
گیرۆودەی تلێسم کام ڕەنگ دێوی؟
جە نەسڵ ئادەم، یا جن و دێوی؟
زاریت نە چێشەن، پەی کێ تاسەتەن؟
سەرت سەرگەردان کام سیاسەتەن
مەجنوون دیش مەوبەت شای فەرەیدوون فەڕ
والی مەمالێك، عارەبان بەڕ
واتش: ئەی نەجیب، نەتیجەی شاهان
فەرمان[1] فەرمای حوکم حێشمەت پەناهان
جەی وەرتەر نامم مەوانان وە قەیس
نە چوون ئیسە من بەرگ بەدەن لەیس
شاهان کەس وە من مەقابڵ نەبی
هێممەت حاتەم لێم حاسڵ مەبی
کەیخوسرەو نەبیش چوون من سایە و سام
سادەی ساقیان، دەور بادە و جام
نەوڕەس غولامان، چابوك سواران
نیمچە کەنیزان، نازك نازداران
سپای سەهمگین، ڕەزمی و سەلەحشوور
تەپڵ جەنگ کووبان، داوا و شەڕ و شوور
تەحسیل کەردە بیم هەر یەك نە جایێ
هەر یەکێ لایەق سەرکار شایێ

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە: (فەرمای) و هەڵەیە، دەبێ (فەرمان) بێت.

جە سوب تا ئێوار، دەستم نە کار بی
جە بەخشای درهەم دانە و دینار بی
دانشم مافەوق دانشوەران بی
تەبعم بالاّ تەبع سوخەنوەران بی
لالّ بام پەی نامش یەك لەیلیٚ نامیٚ
خالّ دانەی فەرهەنگ و زولّف دەستە دامیٚ
بینا کەرد غارەت، سەرمایەی هۆشم
لۆنگ[1] مەجنوونی شانا وە دۆشم
ڕەقەم بەست بە نام نەرگسان مەست
دەروازەی نێشات کامەرانیم بەست
بابۆم ناوەردش پەی من بە ڕەزا
بابۆی ئەویش شی بە قین و قەزا
بابۆی من مەلووح، بابۆی ئەو مەهدی
هەر دوو عامری جە ڕای بەدعەهدی
بیٚ لوتف بین پەی من خولاسەی کەلام
ئیسە قەولّش دان وە ئێبن سەلام
تەرك شاهیم کەرد، لۆنگم وست نە کۆلّ
چۆلّم کەرد وە زێد، زێدم کەرد وە چۆلّ
ئیسە هام وەی چۆلّ بەیدی هەردەوە
تەکیەم دان وەی سەنگ سیای سەردەوە
یە بار لەبان خوشك و قاخمەن
یە ئاه ڕەنگ بەست، سیازاخمەن

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (لۆنگی) و هەڵەیە، دەبیٚ (لۆنگ) بێت.

یە دورد دەروون تەوەن تاومەن
یە بەرگ پۆشاك، خورد و خاومەن
یە زیادی شەعر تەن جەی غەرقمەن
یە لانەی مەلان، فەوق فەرقمەن
یە جە بوڵەندی و لۆنگ، دەست عەسامەن
یە شێوەی ئادەم جەی تەواسامەن
یە موڵك و مەكان ماوای دەیرمەن
یە هامڕاز ڕاز وەحش و تەیرمەن
نە جای خۆراكات ئەغزییەی لەزیز
خۆراكم گیا و ئاو شوورەڕیز
غەیر جە تەیر و توور، وەحش و وەحشی باڵ
بەشەر نەپەرسان جە حاڵم ئەحواڵ!
ئارۆ تۆ نە شەوق سپی تەتاران
ڕات غەڵەت كەردەن چوون ڕاویاران
مەعلومەن جە خۆف خودا مەتەرسی
لوتفت شامڵەن، ئەحواڵ مەپەرسی
نام تۆ چێشەن؟ بفەرما بەیان
دیارەن نەسەب، نەتیجەی عەیان
وات: مەنم نەوفەڵ ئێبن مەساحێق
وەیسی ڕەئیسم، پەی بەنی ماڕێق
واتش: بزانام عالی نژادی
نەوەی ئەمیران، هەم جە پاكزادی

هـــەر ســـڵامەت بـــی، دەور بـــە کامـــت بـــۆ
جـە شـەرق تـا بـە غـەرب، بـەرزی نامـت بـۆ
نەوفەڵ وات: ئـەی قـەیس، بـەرگ بـەدەن چـاك
سـەوگەندم بـە زات فـەرد تـەنیای تـاك
جـەی وەر، کـەس جـە بـەرز خـۆش ئیبقـاڵ تـۆ
نەکـەردەن خەبـەر، مـن جـە حـاڵ تـۆ
تـا مـن بـە تـەوفیق بینـای لایـەنام
پـەرێت بـاوەردام لـەیل جـەمین جـام
حـەرفێ پێـت واچـووم، ئـەر هـەنی ڕازی
کۆتـا کـەر تـەقریر ماجـەرای مـازی
زاریـت چـوون خـەزان، بـەرگم ڕێزنـان
پەشـێویت پـەرداخ، شـاهیم بێزنـان
پـەرێ تـۆ عەیبـەن ئـی هـەردە چـۆڵە
ئـی عەسـا و کەشـکۆڵ، کـەڵپۆس نـە کۆڵـە
هـورێزە چـەنیم بـەرووت وە دامـان
قەسـەم وە بارەگـای بـەرز ئیمامـان
هـەرگاه دەوای زام نەسـرەفتت لەیلـەن
شـاهی و موڵـك و مـاڵ نـەڕات توفەیلـەن
مـەجنوون وات: نەوفـەڵ پادشـای عـەرەب
تـا سـەر بـۆت شـاهی، بـە شـادی و تـەرەب
دڵـداریم دا[شـا][1]ن فـرە کـەس پێسـەو تـۆ
گـردوو جـە گونبـەد، جـاگیر نـەبۆ

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

فرەکەس نە ڕای من ڕێحانش کاشتەن
حەرفشان پەرێم سوودێ نەداشتەن
ستارەم داخڵ بورج مریخەن
ڕەسم ئەعزەم و ئاخ و دریخەن
دەلوەن تالعم، ئاوێزان بیەن
فریشتەم جە من گورێزان بیەن
بەختم گرفتار دێوی ڕەجیمەن
مەحبووس نە تەلیسم بەستەی قەدیمەن
سەوای زات پاك، کار (کُن فَیَکُون)
هیچ کەس نەکەردەن دەوای دەرد من
نەوفەڵ وات: مەجنوون بەهانە وەسەن
سەوگەندم بەو کەس، بێکەسان کەسەن
جە گەنج قاروون، گەنجم فزوونەن
فەوج قۆشەنم، مەوج جەیحوونەن
تەمام نە ڕات توفەیلم کەردەن[1]
یا مەبۆ مەردەن، یا لەیل ئاوەردەن
نگاه کەر وە کار کەردەی ئەمیران
ڕەحمشان چوونەن، چەنی فەقیران؟!
ئەووەڵ: بە مۆبەت بە مێهرەبانی
وە ڕەسم قانوون، پەی جانفشانی

[1]. ئەم نیوەبەیتە لەنگە و دەکرێت بەم شێوەیە بێت: (تەمام نە ڕای تۆ توفەیلم کەردەن). کاك غەففار نووسیویەتی (تەمام نە ڕات تۆ توفەیلم کەردەن). ئاماژەیشی بەوە نەکردووە کە ئەو (تۆ)یەی لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

دووهەم: بە قوماش نادێرەی شاران
لایێق وە سەرکار سەلیقەداران
سووەم: وە پێشکەش سەگلاوی سەعدان
واچانی مەنجۆڵ، جولفای کەمیدان
بەحری کەحێلان، جەهینی ئەڕنەب
قەباڵەداران، نەتیجەی عەرەب
پانسەد چەنی زین، ئێرساڵ بۆ پەرێش
هەر ئەسپێ چەنی جڵەودار وێش
ناقەی لاڵ پەشم، جەرەس نە گەردەن
هەزار مەکیانووم پەرێ بار کەردەن
چوارەم: وە یاقووت ئەڵماس ئابدار
مروا[ر][1]ی بە سەنگ، گەوهەر بە خەروار
قەومانش بەو تەور غەنی بان جە زەڕ
هیچکام نەکەران داوی حەرف شەڕ
ئەر بە ماڵ و گەنج نەبۆ ڕازیشان
مەبۆ سەر بەروون پەی سەرفەرازیشان
ئەر حەق لەیل وە تۆ بوینۆ لایێق
(ان شا الله) سپام لێش مەبۆ فایێق
مەکەرووش وە پەند واتەی مانگ و ساڵ
ماوەرووم پەرێت لەیل سۆسەن خاڵ
غەرەز، شای نەوفەڵ وە مێهرەبانی
وە هەزار ئەفسوون شیرین زەبانی

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

ڕازی کـەرد مـەجنوون بـار مێحنـەت کـێش
پۆشـاك لـۆنگ وە پـشت، بـەرد چـەنی وێـش
یاونـا بـە قەسـر ئـەیوان شـاهی
فـەرما قـەیس وە عـەزم، حـەمام بـۆ ڕاهـی
نـەدیمانی وێـم ڕەفێـق بـان چـەنیش
نـەك خـەیاڵ بـەرۆش وە ڕاگـەی هـەنیش
هـەر وەقـت بـەرئاما نـە گەرمابـەی سـاف
بپۆشـان وە بـەر، زەرتـار و زەربـاف
بـاوەران نـە جـەمع جەرگـەی مەینۆشـان
تـا بەرشـۆش نـە سـەر مایـەی خامۆشـان
ئەلقیـسە، یـاران مـەجنوون بەردشـان
داخـڵ وە حـەمام شـاهی کەردشـان
بـەدەن جـە حـەدەس کەردشـان تـاهێر
شـێوەی ئـادەمی وەنـەش بـی زاهێـر
شـا یـەك دەسـت خەلعـەت خاسـەی شـاهانە
کیاسـت پـەی مـەجنوون نـە جوبەخانـە
پۆشـا وە ئەنـدام لێبـاس شـاهی
وە عـەزم حـزوور، نەوفـەڵ بـی ڕاهـی
سـەلام دا وە ڕەسـم، قاعێـدەی قـەدیم
یـاران مـەجلێس کەردشـان تـەعزیم
نەوفـەڵ وە قـانوون بزورگـان پـێش
جـاش دا نـە جانـب دەسـت ڕاسـت وێـش

نە ڕای قەیس مەجلێس، بەزم مەی سازان
موترێبان سازان، ڕەسمێ نەوازان
سەدای سەمتووران، چەنگ خۆش ئاهەنگ
ڕەقس ڕەققاسان، شەیدای شۆخ شەنگ
کزەی مووکەشان، ناڵەی نەوای نەی
سۆز مەقامات، عارەبان تەی
خۆشخوانان سەرمەست، بادەی عەنابی
مەوانان مەقام ڕاح ڕەیاحی
سەروەران مەسروور دڵ خاڵی جە غەم
ویاران بە عەیش تا بە سوبحدەم
سەحەر فەڕاشان دارای جەهانگیر
هۆرپێچا تەناف، خەیمەی سیا قیر
سەدای تەپڵ کووس، شای خاوەر خێزا
سپای ستاران، تەرسا و گورێزا
جە مەکان وێش، (نقل المکان) کەرد
ئیرادەی سەفەر، لای لامەکان کەرد
سان سپای داج، بینای فەرار کەرد
خەفیف بی جە سەف، خەندەی شەفەق زەرد
ساکنان بەحر، خاکیان خاک
ئافەریدەگان سونع تەنیای تاک
بێدار بین جە خاو، ئەحیای حەفت ئێقلیم
مەشغووڵ بین وە فکر پادشای عەلیم

شــوكرانەم بــە تــۆن، كــان كــۆی كــەرەم
نووربــەخش حــووران، گوڵباغــچەی ئێــرەم
كــسێت كــەرد وە شــا، كــسیێ وە دەروێــش
هەركــەس ســازیان، چــەنی بــەخت وێــش
غــەیر جــە مــن فێــشتەر حــاڵم پەشــێوەن
رۆحــــم گرفتــــار، تلێــــسم دێــــوەن
گــاە نــە چــای بابــڵ، گــاە نــە شــەهر دەرد
گــاە زەلیــل زام، گــاە هەناســەی ســەرد
جــار جــار جــەفای دوور، تــاو تــاو زوخ زام
دەم دەم بــار غــەم بپێــچۆ نــە پــام
دەستگای دەرد و گــاز، مەینــەت مــەدۆم لــوول
مەكێــشووم نــە حــەڵق، هەتیتــەی مــەفتوول
ســەوای زات پــاك، بەســیر و بینــا
نگارەنــدەی نــەقش نــۆ تــاق مینــا
ئاگاهــەن جــە گــرد دەرد حــاڵ مــن
ویــەردەی ئــەوقات، مــاە و ســاڵ مــن
هــیچ ئــەحیای تۆمــار دەردم نــەوانان
مەخفیم چــوون مــەزموون، مەلفووفــەی خانــان
هــەر شــوكرانەمەن زات لایــەزال
(الْحَمْدُلِلّــهِ عَلــی كُــلِّ حــال)[1]
ئەلقێــسە، نەوفــەڵ وانــاش دەبــیرێ
دانــای هونەرمەنــد، نوكتەپــەزیرێ

---

[1]. سوپاس و ستایش بۆ تۆی ئەی خوای گەورە.

واتـــش: ئـــەی دەبـــیر، نامـــەی ئێنـــشا کـــەر
ئێبتێـــدا بـــە نـــام موشـــکڵ گوشـــادکەر
ڕەقـــەم کـــەر بـــە نـــام فەســـاحەت فـــەرجام
بـــە نـــام مەهـــدی، عـــامری ئـــەنجام
وە مـــوهر نەوفـــەڵ، ئـــێبن مەســـاحێق
ئووەیـــسی ئـــەمیر، پـــەی بـــەنی مـــارێق
نامـــەی خـــۆش مـــەزموون، بـــە جـــەواهێر کـــەیل
بکیانـــــە وە لای عارەبـــــان لـــــەیل
بنـــویس ئـــەی عێـــزام، نەتیجـــەی عێـــزام
ئەســـڵ مەنـــسەب خـــاس، نیکـــزادەی نیکنـــام
تـــا دنیـــا دنیـــاس دەور بـــە کامـــت بـــۆ
دوشمـــەنان مـــەجرووح، زەدەی زامـــت بـــۆ
گـــوڵزار عـــومرت چـــوون ڕەشـــتەی ڕەزان
دوور بـــۆ جـــە ئافـــەت، حادێـــسەی خـــەزان
دمـــای شـــەرح شـــەوق، ئـــارەزووی دیـــدار
جۆیـــای هـــەواڵم، وە گیـــان خەریـــدار
مەکـــشووف زەمـــیر، [حـــاڵ][1] مەزهـــەر بـــۆ
مەشـــهوود مـــونیر، قـــەلب ئـــەنوەر بـــۆ
تـــەزکار خـــاتر، عـــاتر عـــالی بـــۆ
مـــەزموون نامـــەم، ســـەرکار حـــاڵی بـــۆ
نـــە پـــەردەی حێجـــاب، کناچـــەت بەنـــدەن
ماچـــان (ضـــوء) جـــە شـــەوق ئافتـــاب ســـەندەن

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

حووری تەڵعەتەن، عولیا جەنابەن
قەمەر ئێجتێناب، خەورشید نێقابەن
بالاش سیم ساف، سیب ساوانەن
نەوتووڵ نەوخێز، یانەی باوانەن
شێوەش کەردەن باج، هومەیلای[1] پەری
بێ شەوقەن جە لاش، لێقای موشتەری
گێسووش سونعێوەن کە[س][2] نەزان چێشەن؟
حوکم عەسای دەست، مووسەوی پێشەن
ماچان مەگێڵۆ ساتێ بە سەد لەون
بەتاڵ کەردەن سێحر، باتڵەی فێرعەون
پێشانیش وە جام، جەمشید[3] مەوانان
جەهان نمای دەست، نامی کەیانان
ئەبرۆ [و][4] موژانش سیای قەترەتەن
کەشیدەی پەرگار، ئوستای قودرەتەن
دیدەش دیدەی چەرخ، ماڵ جە موغارەن
بێ سورمە سێوەنگ، بێ مەی خومارەن
زوڵفش لوول وەردەن، چوون لوول لەولاو
کلفەن چوون کلاف، خەیاتەی خام تاو

---

[1]. هومەیلا (هومای): ناوی دڵدارەکەی هومایوونە، داستانێك بە زمانی فارسی بە ناویانەوە هەیە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[3]. مەبەست لە جەمشیدی کوڕی تەهموورسی چوارەمین پاشای پێشدادییە، لە دوای باوکی هاتۆتە سەر تەختی پاشایی، ئەفسانەکان وای دیاری دەکەن کە (٧٠٠) ساڵ فەرمانڕەوایی کردبێت.

[4]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

بێلقـــەیس مەقامـــەن، فریـــشتە فامـــەن[1]
دووهەفتـــە کامـــڵ، بـــەدر تەمامـــەن
خـــاڵش زومـــوڕڕود، دانـــەی تـــەی نـــشان
ئـــەفعی کـــۆر مـــەبۆ، جـــە دیدەنـــشان
ئاســـیبش وە قـــەیس نـــاموراد یـــاوان
چـــوون ڕێـــزەی ئـــەڵماس، جـــەرگش شـــکاوان
دەســـت جـــە تـــەخت بـــەخت ئەیالـــەت کێشان
هـــا جـــە تەریقـــەی ڕاگـــەی دەروێـــشان
فـــەرد و بـــێ ڕەفیـــق، مـــات ســـەرگەردان
ئینـــە چـــەند ســـاڵەن، وێڵـــەن نـــە هـــەردان
مـــن یـــەك ڕۆ بـــە عـــەزم ســـەید شـــكاران
ڕام كـــەفت نـــە كـــۆی نەجـــد نـــە پـــەی تـــەتاران
قەیسم دی، چـــە قـــەیس؟! دێوانـــەی بـــەد ڕەنـــگ
مـــووی ســـەر بـــاڵاپۆش، فـــەرش بـــاڵای ســـەنگ
ڕەحـــم ئەســـەر كـــەرد، دێویـــام چـــەنیش
پەنـــەم ئێزهـــار كـــەرد، دەرد حـــاڵ وێـــش
ڕاستی دوود نـــە فـــەرقم، کەللـــەم جـــۆش ئـــاوەرد
نـــە جـــەفای مـــەجنوون، ڕوخ نـــە هێجـــران زەرد
وە ســـەد دەلالـــەت، ســـەد دڵنـــەوازی
وە هـــەزاران ئەفـــسوون كـــەردەنم ڕازی
لـــێم قـــەبووڵ نەكـــەرد، عـــوزر و بەهانـــە
چـــەنی وێـــم ئـــاوەرد، بـــە دەوڵەتخانـــە

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (خامەن).

هـــەرگاه لوتــف شـــاه چـــەنیمان یـــار بـــۆ
حـــەرف خـــەیر خـــاس، هـــەر ئاشـــكار بـــۆ
حەیفـــەن شـــەهزادە، عـــالی نـــەژاد بـــۆ
ســـاحێب ئـــەركان بـــێخ و بونیـــاد بـــۆ
پـــەرێ خـــاڵ لـــەیل، وێـــڵ بـــۆ نـــە كـــاوان
قـــەیس نـــە كـــاوان بـــۆ، لـــەیلێ نـــە بـــاوان
ئێـــستدعام ئێـــدەن وە ئێـــشفاق شـــاه
وە عـــەین ئـــەلتاف كـــەرۆ تەماشـــاه
قـــەیس كـــەرۆ وە عەبـــد مـــوخلێس دەرگـــا
وێنـــەی فەرزەنـــدان پـــێش كـــەرۆ نگـــا
قوفـــڵ بەســـتەی بەنـــد، بـــەختش بـــاز كـــەرۆ
ســـەرش جـــە مەینـــەت ســـەرئەفراز كـــەرۆ
شـــەرت دۆســـتیمان جـــە بـــاڵای ئێـــدەن
جـــای ئومێـــدەنی، وە تـــۆم ئومێـــدەن
جـــەوابم وە عـــوزر موعەتتـــەڵ نـــەبۆ
شـــەفەق وە دەیجـــوور موبـــەددەڵ نـــەبۆ
ئـــەر نـــەبۆت ســـەلاح خولاســـەی كـــەلام
عـــەزمم وە ڕەزمـــەن، بـــاقی وەســـەلام
نامـــەش دا وە پـــەیك شـــیرین خـــەرامێ
گـــەردەن كەشـــان تـــەور، نەســـیمی فـــامێ
وات بـــە زەبـــانێ هـــەم واچـــە پێـــشان
نـــەبان وە بـــاعێس بەدبـــەختی وێـــشان

حـــەرف خـــەیر واچـــان، هـــەرتا مـــەتاوان
بەڵکـــە لـــەیل و قـــەیس بـــە هـــەم بیـــاوان
وەرنـــە وە مـــەعبوود بـــێ زەوج و فەرزەنـــد
بێخـــورد و بێخـــاب، بـــێ مێـــسل و پەیوەنـــد
هـــەرتا نـــە جـــای وێـــم، کـــەردەنم ئـــاخێز
ســـەر مـــەبۆ وە نـــرخ [وادەی][1] گـــەلارێز
قاســـێد ســـەرئەفراز، پـــەیغام شـــاه بـــێ
ســـوجدەی زەمـــین بـــەرد ، ڕەوانـــەی ڕاه بـــێ
مـــودارا نەکـــەرد ، یـــەڵغار دا وە جـــەخت
مـــەنزڵان تـــەی کـــەرد ، بـــە وەقـــت و بـــێ وەقـــت
یـــاوان بـــەو مـــەکان، بادیـــەی بەیـــدی
دیـــش ســـەحرا پۆشـــان، ســـورخی و ســـفێدی
چـــەتر و چـــادران، خەیمـــە و خـــەرگاهان
کێـــشان وە قـــانون، قاعێـــدەی شـــاهان
خەیمـــەی عـــەزیمێ دوورەن جـــە یانـــان
تێـــدا بیـــەن جـــەمع نـــامی جـــەوانان
بـــەعزێ نیـــشتەجان، بـــەعزێ ســـەف کێـــشان
عـــالی نـــەژادێ هـــا نـــە دڵێـــشان
قاســـێد نـــەزانا و بـــێ ســـەلام دا وە ســـەف
نامـــەش بـــەرئاوەرد ، نیـــاش نـــە ڕووی کـــەف
مەهـــدی جـــەو قاســـێد نامـــەش ســـتانا
مونـــشی تەڵـــەب کـــەرد ، سەرانـــسەر وانـــا

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

مــــەفهووم بـــی تەســـتیر، مـــەزموون نامـــە
مـــەجلیس بـــی وە حەشـــر، (یـــوم القیامـــە)
واتـــشان نەوفـــەڵ فکـــر خـــام کـــەردەن
بەهانـــە پـــەی ویـــش، ســـەرئەنجام کـــەردەن
قەومیـــشان چێـــشەن، نەوفـــەڵ چـــەنی قـــەیس؟!
قـــەیس عـــامری و نەوفـــەڵ بـــەنی وەیـــس!
ئەڵبـــەت بـــە نـــیرووی ســـپای ویـــش نـــازان
تـــەمای لـــەیل کـــەردەن، ئـــی حیلەســـازان
تەڵـــەب کـــەرد دەبـــیر پـــەرێ جـــەوابش
هـــەر ئێـــدێ مـــەزانووم پـــەرێ ســـەوابش

## جواب نوشتن مهدی برای نوفل شاه[1]

وات: بنـــویس نەوفـــەڵ خـــەیاڵت چێـــشەن؟!
هەرکـــەس نـــە جـــای ویـــش، پادشـــای ویشەن؟!
ئـــەر قـــەیس مەجنوونـــەن تـــۆ فەرزانـــەنی
پـــەی چـــێش نـــە خـــەیاڵ بـــێ ئێمکانـــەنی؟!
مـــەر مـــن جـــەی وەرتـــەر قەیـــسم نەناســـان
هـــامڕازەن چـــەنی دەیـــری و ڕواســـان
هـــەر جـــە تفلـــی قـــەیس ســـادار دێـــوەن
جـــە دەســـت دێـــوان ئـــەو بـــار بـــە لێـــوەن
ئەگـــەر قـــەیس وە فکـــر فـــام ویـــش مـــەبی
زەرووری تەســـدیع نامـــەی تـــۆش مـــەبی؟

[1]. وەڵامدانەوە (وەڵام نووسینەوە)ی مەهدی بۆ نەوفەڵ شا.

ئـەو هـەم بـەنی عـەم، هـەم شـەهزادەمەن
چ موحتـــــاج پـــــەیك فرســـــتادەمەن
عەیبەن، قەبیحـەن، پەی شەخسێ پێسە تـۆ
خـــــەیالاَن خـــــام وە دلّ بـــــاوەرۆ
هـــەرگاه زانامـــان عـــەزمت وە ڕەزمـــەن
ئێمـــەیچ ڕۆژ ڕەزم جـــە لامـــان بەزمـــەن
نامـەش تـەمام کـەرد، واتـش بـە قاسـێد!
پـــەی شـــاهان عەیبـــەن خـــەیالّ فاســـێد
واتـــش بـــە نەوفـــەلّ مـــەر نمـــەزانۆ
تـــەوەن نـــە جـــای وێـــش، سـەنگین مـەنمانۆ
نـــەنازۆ وە زۆر ســـپا و ســـان وێـــش
تـــیر و تانـــەی تـــالّ نەکێـــشی وە کـــێش
عـــەرەب جـــە عـــەرەب نـــەدارۆ ئەنـــدێش
لێش مەعلووم مـەبۆ دەعـوای گـورگ و مـێش
قاسـێد پـەی ڕوخسـەت خـاتر کـەردش جـەمع
نامەش گرت بـە دەسـت، سـەفارش بـە سـەمع
دوعـــای دەوڵـــەت وات، موعـــاوەدەت کـــەرد
جـــەوابش ئـــاوەرد بـــە نەوفـــەلّ ســـپەرد
مـــەفهووم بـــی مـــەزموون نامـــەی دلّڕێـــشی
بـــەعزێ بـــە نێـــزاع، بـــەعزێ بـــە خۆشـــی
پـــێچ ئـــاوەرد بـــە زام تـــیر خـــارەوە
کـــەفت نـــە ســـەودای فکـــر کـــارزارەوە

کیانـــــاش وه جـــــۆق، وه ئۆجاخـــــان دا
وه ئێـــــڵ ئـــــووەیس، وه قۆچـــــاخان دا

## لشکر آرایی نوفل[1]

هـــەی بەیانـــەوە، ئێڵجـــارێ ئێڵـــەن
هەرکـەس مەکـسش کـەرد، جـە ئێڵـی وێڵـەن
هـــەر کـــەس کاســـەی ئـــاو نەوفـــەڵش وەردەن
هـــورێزۆ پـــەی ســـان، وادەی نەبـــەردەن
جەهـــدی جـــەنگ جۆیـــان، بـــادی بـــادەران
ســـەنگین ســـەواران، هونەرپـــەروەران
خەنجـــەر گـــوزاران، ســـاحێب ســـاتووران
نێـــزە و کەمانـــدار، گـــرد سەلەحـــشووران
جلووســـی شـــێخان، فەرخونـــدە بـــەختان
ئـــاخێز کـــەرد نـــە چـــۆڵ، جەبـــەڵ و ســـەختان
نە ڕۆژ کـەردەن سـەبر، نـە شـەو کـەردەن خـەو
یـەڵغار دان بـە جـەخت، قـەترە دان بـە دەو
یـــاوان بـــە خدمـــەت ســـەردار وێـــشان
پەی مەحسووب سان، یەك یـەك سـەف کێـشان
ســـان بەگلـــەران، ســـادێق ئەنیـــسان
بەرشـــین جـــە تۆمـــار دەفتەرنویـــسان
لەشـــکر نویـــسان جـــە شـــومارەی جـەیش
سەرسـارم بـین تـەمام، بـەتاڵ کـەردەن عـەیش

---

1. لەشکرکێشی نەوفڵ.

نەوفەڵ، ساز ڕەزم ئەفراد و خانان
فەرما ئاوەردن نە جوببەخانان
قەڵخان چەرم کێتف، گورگ کۆهەن ساڵ
سافتەر جە ئەوساف زوجاجەی زوڵاڵ
خوودی خوونکاری، پاک پەڕ جەوهەر
تێ نیشان وە سەنگ یاقووت گەوهەر
زرەی چار ئایین، موتەڵلای تەلا
وە چار قاڵ تەرقیم پەی دەفع بەلا
قەبزەی تێغشان مێخ زەڕئەندوود
خەریتەی بەیسووغ، کارخانەی داوود
قوڵچاخان شەفاف، نە قاڵب پەیوەست
فەوق مرواری بەند، پەی ڕووپۆش دەست
سەرسنان سێ کووز نەی چۆی نەرم ساف
سەرخیشان سەرجۆش، مەودای مووشکاف
قەدارەی قەدپاچ، بڕەندەی قاتڵ
چەنی کەمەربەند، پەی مەردان قابڵ
مێسری بێ ئامان، ژار ئالوودەی ژار
سیم و زەڕ خەڵاف، ڕەخت میناکار
باڵچوغ سونع ساف، کارخانەی فەرەنگ
مورەسەع وە لەعل، دانەی گران سەنگ
شا نەوفەڵ هێممەت، خەیلێ عالی کەرد
جوببەخانەی وێش، تەمام خاڵی کەرد

نەژدی نەژادان، نەتیجەی نامی
بەستە پەی مەساف، وەقت نیکنامی
تەمام وە ئەسباب بەرگ باشەوە
بە زین [و][1] سەرزین، خۆش قوماشەوە
جل ئارام تێرمە، تەمام سورمەدووز
تاق شاڵ پەشم، کەشمیری گوڵدووز
لوجام لاجەوەرد، ڕێکاب تەلا تەرز[2]
بەخشا وە شێخان، والای پایەبەرز
کەرەم ڕێزان کەرد، والی موڵك نەجد
سپاش مونعێم کەرد بە ئەلتاف وەجد
وە ئەسپ و ئەسباب، گورز و تێغ و تیر
کەمان و کەمەند، خوودی زەڕ زەنجیر
فەسڵی تەدارەك، سپاش تەمام کەرد
شەخسێ وە نائێب، ئێڵ [و][3] ئەحشام کەرد
بە عەزم عبوور، تەڵەب کەرد مەرکەب
خێزا بانگ بەرز، (یا أخی إرْکَبْ)[4]
برام سەوار بەر بە ئەسپ ڕەهوار
با هوورا بکێشان، بی وە هەی سوار
نیشت نە خوان زین، وێنەی کەیانان
نەوازان سازان، نە مێهتەرخانان

[1]. لە دەستنووسەکەدا لەبیر کراوە.
[2]. لە کەنار ئەم بەیتەیشەوە نووسراوە: (لشکر آوردن نوفل).
[3]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.
[4]. ئەی برا سوار بە، ئەی برا سوار بە.

بــه حــوکم فــەرمان، دارای مولــك بــەڕ
کێــــشان بەیـــــداخان، زەڕیــــن بـــاڵ زەڕ

## وارد شدن نوفل به خاك عامری[1]

ســەف ئــارایی ســەف، ڕووی زەمــین پۆشــا
ڕوو کــەرد نــە وڵات، ئــێڵ عـــامر شــا
قــەیس بـار بــە لێــو، دێوانــەی سەرمەســت
بەردش[2] چەنی وێش، لـەیل بـدۆش بـە دەسـت
فــــەرما قاســـێدان بەردشـــان هـــەواڵ
وە خێـــڵ بـــاوان، لـــەیل سۆســـەن خــاڵ
نەوفــەڵ نــە جــای وێــش خێزیــان، ئامــان
چــەنی چــەند هــەزار ســپای بــێ سـامان
بـــەو ســـپا داخـــڵ مولـــك دوجەیلـــەن
ئـــیرادەش ئێـــدراك، خـــەیاڵش لەیلـــەن
پاســـە بـــەرئامان بـــە زەرب ســـاتوور
لـــەیلێ پـــەرێ قـــەیس بکێـــشۆ بـــە زوور
ئێـــڵ عـــامری، مـــەسموع بـــی لێـــشان
گنـــان وە ســـەرحەد، کارســـازی وێـــشان
مەهـــدی وات: قاســـێد بـــە مـــاڵ و بـــە زەڕ
ئەوەنـــد مـــاوەرووم ســـپای ســـاحێب فـــەڕ

---

[1]. ڕۆیشتنی نەوفڵ بۆ خاکی (وڵاتی) عامیری.
[2]. لێرەدا دووجار نووسراوە: (بەردش بەردش).

سـەرزەمین پۆشـۆ خەیمـە و ئەسـپ و مـەرد
نێـزە دۆ نـە چـەم، چـەرخ لاجـەوەرد
نەوفـەڵ نەجـدی خـەیاڵش خامـەن
قۆشـەن[ش][1] جـە کـۆن، لەشـکرش کامـەن
یـا گـەنج و مـاڵ[ش][2] مـەغروورش کـەردەن
یـا فـەوتش ئامـان، ئەجـەڵ ئـاوەردەن
چـەهار شـاتر کیاسـت، وە چـەهار تـەرەف دا
وە دامـان و دەشـت، سـەحرای نەجـەف دا
جەبـەڵ نـشینان بادیـە و دامـان
سـاکنان سـەمت دەریاچـەی عومـان

## لشکر آرایی مهدی در مقابل نوفل[3]

خێزیـان، ئامـان عارەبـان بـەڕ
قاتـڵ قۆچـاخان، خـوودی فـولاد فـەڕ
ئـێڵ مونتـەفێك، قـەوم ڕەحمـانی
قەبیلـەی مـونزێر، قـووای نـەعمانی
شـەیبانی و مـەلووح، بـەنی غـەزاییل
جـەم کـەرد جـەوانان جـە هـەر قـەباییل
نـە جەبـەڵ عـامر، تـا (شـط العـرب)
خێزیـان شـێخان وە ئـەمیر لەقـەب

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا لەبیر کراوە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا لەبیر کراوە.

[3]. لەشکرکێشی مەهدی لە بەرامبەر نەوفڵدا.

مەهـدی وە گـردین، خەلعـەت بەخـشان کـەرد
چـەنی هـەم وە سـەخت، سەوگەندشـان وەرد
ئەوەنـد سـەرداران ئـەفراد شـیووخ
عـەرەب نـەژادان، جـەوانان شـووخ
جـەم بـین نـە ئـەو جـاھ بـە عـەزم ستێز
واتـی مەحـشەرەن، ڕۆژ ڕەسـتاخێز
عـەین عـەرز و تـوول، قـەدارە و فەرسـەنگ
ئێعمـال کـەرد ئوسـتاد، سـاز خـۆش ئاهـەنگ
ئـەو شـەو مەشـایخ، ئومـەرای عـەرەب
ویـاران بـە عـەیش، بـە شـادی و تـەرەب
سـەحەر بـە فـەرمان پادشـای قـەهھار
فـاتێح بـی نـە لـەیل، سـەردار تـەهھار
جـە سـپای دەیجـوور سەندشـان خـەراج
فـەرما بەستـشان، قوفـلێ قـاپی واج
جـە قـاف تـا بـە قـاف، جـە مـەھ تـا مـاهی
ڕەوشـەن بـی بـە نـوور لێقـای ئێلاهـی
ئامـان وە ئێمـداد، قەبیلـەی سـەقیف
جـە ئـێبن سـەلام بـە سـەد کـەم و کـەیف

## لشکر آرایی مهدی عامری[1]

دوو سـپای عـەزیم ڕوو کـەردەن بـە هـەم
مەوجـشان مـەدا چـوون بـەحری قـولزەم

---

[1]. لەشکرکێشی مەهدیی عامیری.

ئامـــــان وه مەيــــدان، شـــێخان کـــەبیر
ئـــەعرابی مـــەردان، جـــە بورنـــا و پـــیر
شـــێران بـــەوران، درنـــدان پەڵـــەنگ
جـە بێـشەی مـەردی ئامـان پـەرێ جـەنگ
داشـــان وه هەمـــــدا پیــــاده و ســــەوار
جـە تلـووع شـەمس تـا خـۆر بـی پێـوار
ئـــەو ســـەوگەندوەران پـــەڕ لاف و گـــەزاف
شکەســـت ئـــاوەردن نـــە عەرســـەی مەســاف
چـــوون داج دەیجـــوور ئامـــا نـــە ڕووی کـــار
لـــوان بـــە چـــادر، بـــە زار و زگـــار[1]
ســـەحەر هـــۆرێزان بـــە هـــەم بـــین لاحێـــق
جـــەیش عـــامری [و][2] بـــەنی مەســـاحێق
دان نــە تــەپڵ کــووس، نــەقاره و شــەیپوور
ســپای عـــامری بـــاز هـــەم بـــی خـــاپوور
قـــەیس بـــار بـــە لێـــو کـــەردش خـــەیاڵێ
تـــــووڵانی وێنـــــــەی درازی ســــــاڵێ
کـەفت نـە کـوورەی گـەرم، پـەژارەی لـەیلێ
دەســـت کـــەرد وه فوغـــان، شـــین و واوەیلـــێ
واتـــش: ئـــی ئێقبـــاڵ، بـــەخت شـــووم چـــاران
ســـیا چـــوون قـــەتران قوتـــووی عـــەتاران

---

[1]. له دەستنووسەکەدا نووسراوه (زوگار).

[2]. له دەستنووسەکەدا نەهاتووه.

قەڵــەم زەن ئــەو ڕۆ، قەڵــەم گــرت نــە مــشت
نویــسی نــە چــارەم، زشــتی عاڵــەم گــشت
ســەد نــەفرین وە بــەخت، جــە تفڵــی ســیام
دڕێــغ جــە ئــەزەڵ، جــە مــادەر نــەبیام
ئــەر مــەبیام لــەیلم، هــەر نــەدیا وە چــەم
ســاکن بــیم جــە دەرد، جــە ئەنــدووە و غــەم
ئیــسە هــا گنــام وە ماجــەرای ســەخت
جــە نــۆ ســەنگ ســەخت واریــان وە بــەخت
ئــەر ســەد ماچــان [قــەیس][1] وێــڵ هەردانــەن
ئــی دەردە سەرمەشــق گــردین دەردانــەن
دوور بــۆ جــە گــەردش گــەردوون بــێ مــەیل
شکەســـت بـــاوەرۆ وە بـــاوان لـــەیل
فــایق بــۆ نەوفــەڵ، لــەیل بــارۆ وە بــەر
بــەد مــەیۆ نــە ڕام، جــە بــەدان بەدتــەر
یــە چــوون مــەبۆ لــەیل شــای چــەم ســیاوان
وە زۆر بکێــشۆ جــە یانــەی بــاوان
بلــەرز[ۆ][2] وە خــەوف دەســت باڵادەســت
جــەمین بــەو ئەســر نەرگــسان مەســت
غوبــار پانــاڵ بنیــشۆ جــە خــاڵ
گــەرد ئــالوودە بــۆ زوجاجــەی زوڵاڵ

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

نـــەمین بـــۆ جـــەمین جـــەم نمـــای جـــامش
پەشـــێو بـــۆ زوڵفـــان خەیاتـــەی خـــامش
شـــەرارەی ســـەبوون، هـــەوای گـــەرم و ســـەرد
تـــــەغیر دۆ وە شـــــەوق لیمـــــۆوان زەرد
قـــەترەی (مـــاءُ الـــورد) تـــەخت پێـــشانیش
جـــەم بـــۆ نـــە عـــەمیق چـــای زێنـــدەگانیش
ســـەرواز بـــۆ نـــە لـــەوح ســـینەی ســـیم ســـاف
تـــاف بـــدۆ پـــەی گـــەنج حەجـــەرەی دوو نـــاف
ڕۆژ مـــــەماتم ئـــــەو ڕۆژ ئێزهـــــار بـــــۆ
زێنـــدەگی زوڵمـــات، چـــەمام تـــار بـــۆ
مەشـــنەووم وە گـــۆش، نـــەوینووم وە چـــەم
زەبـــــانم لاڵ بـــــۆ، نەواچـــــووم وە دەم
خـــاس ئێـــدەن ڕەحمـــم بکـــەران وە ســـەنگ
نـــەوینووم جـــەماڵ لـــەیل وە خـــاتر تـــەنگ
کـــەس نیـــەن کـــەرۆ عـــێلاج ئـــی دەرد
مـــەر هـــەر خوداوەنـــد تـــاك تـــەنیای فـــەرد
دەســـش پـــەی حاجـــات، بـــەرد پـــەی موناجـــات
وە قـــاپی قـــەزای (قاضـــيُ الحاجـــات)
واتـــش: یـــا کـــەریم، کـــاران بـــەتاڵ کـــەر
شـــاهان وە مـــوفلیس، گـــەدا وە مـــاڵ کـــەر
یـــا کلیـــد فـــەتح گـــرد نـــام ئـــاوەران
نەوفـــەڵی نـــەی جـــەنگ زەفـــەر نـــاوەران

عەیبـــەن پـــەی مـــن و خانـــەوادەم گـــشت
مـــەبان وە تانـــەی نەجـــدی پـــشتەڵ پـــشت
ئـــێڵ عـــامری فـــایق بـــۆ لێـــشان
ســـزای هـــەزار ســـاڵ بـــدەران پێـــشان
موناجـــاتش کـــەرد [هـــەر][1] تـــا کـــە تـــاوا
دوعـــاش وە هـــەدەف ئێجابـــەت یـــاوا
غـــەرەز دوو ســـەردار، دوو والـــی زادە
هـــەر دوو سپاشـــان جـــە هـــەم ئامـــادە
جە ســەحرای دوجەیل، ســەف ئـارای جـەم بـی
سەرســـنان وە زۆر، بـــازووان خـــەم بـــی
چەکاچـــاک ســـەیف، شـــەققەی چـــارئایین
چـــارئایین [لـــەت لـــەت][2] ئامـــا وە پـــایین
هـــەی هـــەی جـــە نەبـــەرد عارەبـــان حـــەی
بە واتە ماچـان: «عـەرەب ڕۆز عـەرەب هـەی»
نـــە قرپـــەی ســـەرنەی، جەرگـــەی جـــەوانان
مـــەلایك دەســـت کـــەرد بـــە لاحـــەول وانـــان
قـــەدارەی جـــە فـــەرق خـــوودی خونخـــاری
مـــەنمانا چـــوون تـــاج خـــرووس لاری
شـــەقەی شـــش پـــەڕان چـــوون بـــەرق بـــاڵا
جـــە زایەڵـــەی ڕەزم، چـــوون بـــەزم کـــاڵا

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەنووسراوە و لەبیر کراوە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

جــه دوعـــای مــــەجنوون بـــه حـــوکم بـــاری
حەربــــەی لای نەوفـــەڵ نمــــەبی کـــــاری
مامـــــان بـــــه مەیـــدان، دڵ بــــه قینــــەوە
ســـــاق ســـپەر وە ڕووی ســــەدر ســـینەوە
وەخـــتێ پـــەی غـــەنیم مەکـــەردن ئاهـــەنگ
دیدەشـــان مـــەگرت[1] پـــەردەی تـــار و تـــەنگ
بـــاز مەشـــین خجـــڵ وە یاگـــەی وێـــشان
دەعـــوا و دار [و][2] گـــیر، نـــەماما لێـــشان
تـــەحقیق بـــی لێـــشان، قـــەیس دوعـــا کـــەردەن
ئێلتێجـــا وە ئەســـڵ موددەعـــا بـــــەردەن
شـــێخ مەســـاحێق، ئومـــــەرای ئـــووەیس
دەستـــــشان پێـــچا وە دامـــــان قــــەیس
سەد ئامان هــەی قــەیس، دوعــای خــەیر کــەر
هەی پــەی وەسـڵ لـەیل، دڵ تـازە مـەیر[3] کـەر
دوو دەریـــای لەشـــکر وە هـــەم جۆشـــانەن
نـــامورادت کـــەران یـــە پـــەی تۆشـــانەن
(ان شـــاالله) نەوفـــەڵ نـــاوەرۆ شکەســـت
لـــەیلێ چـــوون شـــەهباز مەسپارۆت وە دەسـت
مـــــەبین وە نیـــــشان تـــــیر مەلامــــــەت
دیـــــدار نــــــەمانۆ تـــــا ڕۆی قیامــــــەت

---

[1]. نووسراوە (مەگرد) کە هەڵەیە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا لەبیر کراوە.

[3]. لە دەستنووسەکەدا «مەیل» نووسراوە.

مـــــەبین وە ســــــەرژان قــــەوم و بێگانــــە

تـــەقازای فـــەتح کـــەر جـــە لای یەگانـــە

مـــــەجنوون وە ئـــێخلاس و یـــــەقین ســـاف

لالاّ وە دەرگــــــای بــــێ ســــــتوون تــــەناف

دوعـــاش کـــەرد پـــەی فـــەتح تایفـــەی نەوفـــەڵ

واتـــش: یـــا کـــەریم، بینـــای بـــێ بـــەدەڵ

عەســــــکەر عـــــامر، جـــــەیش جەبـــــەڵی

زەلیـــــل بـــــان وە دەســــــت قـــــەوم نەوفـــــەڵی

خەجاڵـــەتی قـــەوم نـــەمانۆ پـــەی مـــن

دوعاش قـەبووڵ [کـەرد][1] پادشـای (ذوالمنن)[2]

بـــە حـــوکم بێـــچوون پادشـــای بـــالاّ

نەوفـــەڵ چـــوون ســـەیلاو عـــامری مـــالاّ

شکەستـــشان وەرد، بـــەلاّم کـــام شکەســـت

هـیچ ئـەحیای ئێختیـار نەمەنـدش بـە دەسـت

جـــە تـــەرس تـــاراج کەردشـــان ئەنـــدێش

هەرکەس جەهـدش کـەرد، پـەی ئـەتفاڵ وێـش

نەوفـــەڵ چـــەنی قـــەوم فـــەراوان خـــەیلێ

حەمڵـــە بـــەر وە خێـــڵ بـــاوان لـــەیلێ

مەهـــدی فـــەرار بـــی نـــە ئـــەو عەرســـەگاه

نەوفـــەڵ شـــی وە دەر قوببـــەی خەیمـــەگاه

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2]. خاوەنی مننەت، خاوەن بەخشش.

خواجــەش پیــادە کــەرد، شــی وە یانــەوە
لـــەیلش بـــەر ئـــاوەرد وە گریانـــەوە
ناقــەی ئــەو ناقــە، جــەمازەی وێــش بــێ
ساتێ چوون خەیاڵ، سەد فەرسـەنگ ڕێش بێ
ناقەشـــان ئـــاوەرد، کـــەژاوە بـــاز بـــی
نــە شــنۆی سمــووم، شــەمس نادیــار بــی
یـــەك دوو مـــەنزڵ بـــە شـــادمانی
بــە عــەیش و عێــشرەت، بــە کامــەرانی
یــەك ڕۆژ نــە ڕای کــۆچ هــەوا غوبــار بــی
خواجــە کــەفت نــە پــێش قۆشــەن سـەوار بی
جــە ناگـــاه مەهـــدی وە گریانـــەود
چـــەنی چـــەند نەفـــەر دڵ بریانـــەوە
ئامـــا بۆســـە دا ڕێکـــاب نۆفـــەڵ
بــە چــەرب زەبــانی، دڵ پــەڕ جــە دەغــەڵ
وات: ئــەی جەوانمــەرد، مــەجنوون دێوانــەن
هـــامڕاز وحـــووش، بیابـــان یانـــەن
بێخـــود پـــەرێ قـــەیس مەکێـــشی جـــەفا
فەریفتـــەی دێـــوەن، نـــەدارۆ وەفـــا
نـــام وێـــش و لـــەیل، ئـــەقوام [و][1] تـــەبار
ڕوســـوای عـــام کـــەردەن، تـــەمامی یـــەك بـــار

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

ئەو مائێل نیەن وە ژەن و عەیاڵ
دایم مەشنەوۆن بە خاو [و][1] خەیاڵ
ئەر سەرەم پاچی وە قەدارەوە
کەریش ئاوێزان وە قەنارەوە
لەیلیٚ نمەدەوم من وە قەیس شێت
نەجاتم بدەر، چوونەن سەڵای وێت
پارەش مەکەرووم وە تێغ تازی
مەدەرەوش وە سەگ، وە قەیس نیم ڕازی
لەیل پەی وێت خاسەن جەوانمەردەنی
لێم لادەر ئی نەنگ هەرچیٚ کەردەنی
سوڵحیٚ بۆ بەعەدەن دوشمەنی ئیلات
وێت والی زادەی مەعلوومەن جە لات
نەوفەڵ وات: خەلاف وێجدانەن مەهدی
دوورەن جە مەردی و بەدی و بەدعەهدی
من شەرتم کەردەن قەیس یاوۆ بە لەیل
مەهدی وات: نەوفەڵ دەروونم هەن کەیل
کاریٚ بۆ مەجنوون نەیاوۆ وە موراد
دەینم وە گەردەن، هەرچی بادا باد
نەوفەڵ جە واتەی مەهدی بی[2] مەلوول
پێچیا وە هەم چوون مێو مەفتوول

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (بۆ) کە هەڵەیە.

ڕاهـــی بـــی وە ڕا، مەهـــدی شـــی وە پـــەس
مـــەگێلا جـــە دەور ســـپاش وێنـــەی عەســـەس
مامـــــا عـــــــەماری، لـــــــەیلیٚ وە ڕاوە
ڕەشـــتەی ســـوهەیلی، نـــە تـــۆی کـــەژاوە
گـــەرم بـــی هـــەوای بادیـــەی ســـووزان
جـــە گـــەرمی ســـووم، نـــار فـــرووزان
پـــەی قـــەزای تەقـــدیر، خواجـــەی دوجـــەیلی
داش وە لای یـــەك ســـەمت، کـــەژاوەی لـــەیلی
نەوفـــەڵ نیگـــاه کـــەرد کـــەژاوە واز بـــیٚ
خـــاڵی جـــە ئـــەغیار، جەرگـــەی غـــەمماز بـــیٚ[1]
وەسوەســـەی شـــەیتان ویـــاراش نـــە دڵ
واتـــش: مـــن کێـــشام جـــەفای بـــیٚ حاســـڵ
حـــەیف نـــەدیم جـــەمین جـــەماڵ لـــەیلیٚ
بـــە واتـــە ماچـــان، وەجیهـــەن خـــەیلیٚ
نەوفـــەڵ نیگـــاه کـــەرد کـــەژاوە واز بـــیٚ
خـــاڵی جـــە ئـــەغیار، جەرگـــەی غـــەمماز بـــیٚ
نیگـــاه کـــەم وە عـــەین خەریـــدار وێـــم
ســـەلیقەی مـــەجنوون، ئیمتێحـــان بـــۆ پـــێم
ئەگـــەر مەجنوونـــەن حـــەقش بـــە دەســـتەن
وەرنـــە مـــادەرزاد، دێوانـــە [و][2] مەســـتەن

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا ئەم بەیتە لە دوای دوو بەیتەوە جارێکی تری هاتووە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا لەبیر کراوە.

کەچ کەردش عێنان وە بەهانەی وەرم
نەهانی سەوار، ڕەوان بی وە نەرم
دڵ جە وەسوەسە، چەم وە خاوەوە
کەم کەم تەکش دا وە کەژاوەوە
دیش لەیلیٚ وە ناز، چوار زانوو نیشتەن
جە قەدەم تا فەرق، نوور پێدا وەشتەن
سەف بەستەن حەیتار جە سەفحەی قەمەر
زەبانش کێشان پەی چەرخ ئەخزەر
لەیلیٚ چ لەیلیٚ، چوون حووری بهشت؟!
سونع سوبحانی، فریشتە سرشت
خاڵ چ خاڵ، مەر لەعل بەدەخشان دێز؟!
لەعل ئەحمەر بێز، مەرجان یاقووت ڕێز
تەی نیشان، وە سەحف تەختەی بلوورەن
هەر ماچش خەراج موڵک فەغفوورەن
مەسحەفش نیان وە باڵای زانۆ
پەی دەفع ئەشرار، قورئان مەوانۆ
حەرف حەڵق،[1] ئێدغام،[2] یەرمەلوون[3] ئێزهار[4]
قاعێدەی قەرائەت، تەجوید ئاشکار

---

[1]. واتە ئەو پیتانەی کە لەناو حەڵقەوە گۆ دەکرێن: وەك (ع، ح، غ، ق...).

[2]- بریتییە لە تێکەڵکردنی دوو دەنگ لە یەك پیتدا، وەکو تێکەڵبوونی پیتی نوون لەگەڵ پیتەکانی (یرملون). لە پەراوێزی دوای ئەمەدا ڕوون کراوەتەوە.

[3]. ئەگەر پیتەکانی وشەی (یرملون) بکەونە دوای پیتی (ن) ئەوا ئەو پیتە لە دەنگی ئەو پیتانەدا ون دەبێت.

[4]. بریتییە لە گۆکردنی پیتەکان بەشێوەیەکی تەواوەتی بە بێ ئیدغام و ئیقلاب و ئیخفا.

قەرائەت چ نەوع؟! مەد[1] چوون مەکیشۆ
لەرزە[2] وە ئەندام، شێران مەنیشۆ
غوننە[3] و شەفەوی،[4] سەفیر[5] و تەشدید[6]
یاسای قورئان وان، قاعیدەی تەجوید
وانای قورئانیش پەی دەفع دەحەڵ
بی وە دامانگیر، پەی نەزع نەوفەڵ
نەوفەڵ بی وە نەقش موقەوای شاران
زەعیف بی چوون گوڵ ساڵ بیٚ باران
خەیلیٚ نگاش کەرد سەراسیمە مەند
(وَاِن یَکَادُ)[7] پەی دیدەی بەد وەند
تیریٚ نە فیتراك باڵ وە هەم پەیوەست
جە قەوس کەمان، نەرگسان مەست
جابەجا نە جەرگ نەوفەڵ جا کەرد[8]
ڕیشەی جەرگ و دڵ جە هەم جیا کەرد

---

[1]ـ بریتییە لە گۆکردنی پیتەکانی (ا، و، ی) بە شێوەیەکی درێژ. کە ئەمەیش بە زۆری کاتێك ڕوو دەدات کە ئەو پیتانە بکەونە پێش (هەمزە) یاخود پیتی ساکینەوە.

[2]ـ وا دەچێت مەبەستی لەو لەرمیە بێت کە قورئان خوێن لەرینەوە دەخاتە ناو دەنگەکەیەوە بۆ بەرزکردنەوە و نزمکردنەوەی دەنگەکە و ئاوازخوێندنەکە خۆش و جوان بەر گوێگر بکەوێت.

[3]. بریتییە لە دەرکردنی دەنگی (م، ن) لە لووتەوە.

[4]. ئەو پیتانەن کە بە لێو گۆ دەکرێن.

[5]. صفیر: واتە فیتوو (فیکە)، صفیری: ئەو پیتانەن کە دەنگیان بە شێوەی فیتوو (فیکە) گۆ دەکرێت.

[6]. بریتییە لە گرتنی پیتێك یاخود قورس گۆکردنی.

[7]. سەرەتای ئایەتی (٥١)ی سوورەتی (القلم)ە.

[8]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (گرت).

دەست زەلیلیش گرت بە زامەوە
پەریٚ دانەی خاڵ بی وە دامەوە
تەوق توغرای زوڵف لەیل گرت[1] نە گەردەن
بیناش کەرد وە کار قەتڵ قەیس کەردەن
وات: ئەر بوکشووش[2] هووەیدا مەبۆ
هوون وە بیٚ تەقسیر، لیٚش پەیدا مەبۆ
مەبووم وە سەرژان قەبیلەی عەرەب
مەبووم وە باعیٚس بەدنامی مەنسەب
ئەر واچووم پەی ویٚم بە زۆر ئاوەردەن
عەرەب جە عەرەب کەی ئەسیر بەردەن
خاس ئیٚدەن جە بەزم جام مەی نۆشی
بدەرووم بە قەیس، بادەی خامۆشی
ناوەردش بە یاد، ئیٚسلام و ئایین
جە عەهد و پەیمان، ئاما وە پایین
کەفت نە فکر خام، خەیاڵ باتڵ
چەنی خەیاڵان یاوا بە مەنزڵ
ساقی تەڵەب کەرد، واتش: ئەی ساقی
شەرت بۆ من وە شەرت، حەیات باقی
نە جەزای ئەمر، مابەعەدەها بۆ
تۆ پەی من فەرزەند، من پەی تۆ بابۆ

---

[1]. نووسراوە (گرد) کە هەڵەیە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (بکوشووم) کە هەڵەیە.

**سەرەم ها نە تەوق، پام نە حەڵقەی غەل**

**موشکڵێ کەفتەن وە تۆ مەبۆ حەل**

**زگارم[1] هەرگاه خودگیریت کەردەن**

**فەردا دەین من مەیۆت نە گەردەن**

**ساقی وات: ئەی شاه بە (عون المعین)[2]**

**ئەر بەیۆم جە دەست بە (رأس العین)[3]**

**نەوفەڵ وات: فەرزەند ئێدەن خەیاڵم**

**لەیل بۆ وە حەکیم حاڵزان حاڵم**

**سەر نە سەودای سەر، وە ئەنداز کەرووم**

**دڵشادی و شەهد، ڕێزەی ڕاز کەرووم**

**شەو نە تەختای شەمع، شەوچراغم بۆ**

**ڕۆژ مێوەی نەهاڵ، نەخڵ باغم بۆ**

**ڕەقیبێ چوون قەیس ها نە دلێمان**

**موعالەجەی دەرد نمەبۆ پێمان**

**مەبۆ جە خێلال مەجلێس ئارای مەی**

**باوەری پەی قەیس، پیاڵە پەی پەی**

**سەرخۆش بۆ جە مەی، بادە پەیاپەی**

**نەفامۆ[4] بە وێش، زەهرەن یا خۆ مەی**

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (زوگارم).

[2]. هاوکاریی و یارمەتیدەر.

[3]. سەرچاوان، سەرچاوەکانم

[4]ـ لە دەستنووسەکەدا نووسراوە: (نەفام و)، هەڵەیە و دەبێ (نەفامۆ) بێت، ئێمە (نەفامۆ)مان بە دروستتر زانی و دانا.

سەرخۆش بۆ جە مەی، بادەی عەننابی
فەرق نەبۆ جە لاش، ئەسوەد جە ئابی
هەر وەقتێ زانات ئەو بێ حەد مەستەن
ئاب ئاتەشوار، ڕای هۆشش بەستەن
دوو پیاڵەی پاك، توحفەی بلووری
چەنی ژێرفێنجان، چینی فەغفووری
پیالەی یەك نەواخت، [هەر][1]دوو جە یەك ڕەنگ
یەكێ پەڕ شەراب، یەكێ پەڕ شەڕەنگ
نە تەفرەقەی ڕاح، خەیاڵت جەم كەر
شەی چەنی مەجمووع، هەردوو وە هەم كەر
هۆش و فام جە لات نەبۆ تەواسا
باوەر وە مەجلیس عەدنانان[2] ئاسا
مەی بدەر وە من، شەڕەنگ وە مەجنوون
هەر دوو بنۆشیم، تا چوون مەبۆ چوون
هەر وەختێ قەیست جە زەمین كەرد مەست
وە شیشەی شەڕەنگ، ڕای حەیاتت بەست
مەكەرووت وە شەخس فەرمان فەرمای كول
قەبایل نەجد، وێنەی گوڵ و مول
والی مەمالێك، دامنەی دوجەیل
تۆ حاكم، تۆ شێخ، من غولام لەیل

---

[1]. لە دەستنووسەكەدا لەبیر كراوە.

[2]. لە دەستنووسەكەدا نووسراوە (عەدنان).

ساقی ساده لەوح، شەیتان نە ڕاش بەرد[1]
پەرێ قەسد قەیس، قەسد قەزاش کەرد
ڕازی بی وە حەرف گەزاف چاقی
شەڕەنگ بەرئاوەرد، سپەرد وە ساقی
شەو بەسات بەزم بادە چنیشان
نەوفەڵ چەنی قەیس، شادی مەکێشان
بەزم ئارای بەسات، مەجلێس عام بێ
نەوفەڵ نە تەدبیر، خەیاڵ خام بێ
ڕەققاسان ڕەقس وەرزش کەردەوە
پەیك مەرگ حازر نە پشت پەردەوە
یە گشت کارسازی مەرگ نەوفەڵ بی
پیاڵەی تەکلیف ڕەدد و بەدەڵ بی
بە عەیش و عێشرەت، پەی پەی جام مەی
مەرگ من بنۆش، گیان تۆ با بەی
مەعلووم بی مەجنوون، مەست و خومارەن
نیشانەی مەستی، لێش ئاشکارەن
ساقی پەی مەجنوون نە کارسازی بێ
تەقدیر نە تەدبیر، فێتنەبازی بێ
جە مەی و جە زەهر، پیاڵە پەڕ کەرد
یەکێ جە شەراب سافتەر جە دوڕ کەرد
نیا نە ژێر جام هەر دوو پیاڵە
ئەجەڵ پەی نەوفەڵ کەردش حەواڵە

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە: (کەرد)، دیارە هەڵەیە و دەبێ (بەرد) بێت و ئێمە ئەوەمان دانا.

شـــەراب و شـــەڕەنگ، مـــودام قەرقـــەف
ڕاح و مـــەی و خـــەمر نیـــا نـــە ڕووی کـــەف
مەجلێس پەڕ موترێب، پـەڕ چـەقانە و چـەنگ
پـەڕ جـە ڕەققاسـان، شـەیدای شـۆخ و شـەنگ
نـــای و مۆســـیقا و ســـاز و نـــەی و دەف
کەمانـــچە و بەربـــەت، ئەرغـــەنوون و کـــەف
تـــەپڵ و دایـــرە، ســـەمتوور و ســـوڕنا
ئامـــابێن وە ڕەقـــس، جـــە پـــیر و بوڕنـــا
ســـاقی سیاســـەت دڵ ئـــاوەرد بـــە تـــەنگ
مـــەحو خـــاتر کـــەرد، شـــەراب بـــە شـــەڕەنگ
گۆشـــەی عـــەین و ڕەقـــس مەکـــەرد تەماشـــا
هـــۆش و فـــام نـــە ســـەر، ســـاقی کـــەرد حاشـــا
نـــەرد وە مـــوهرەی نـــەقش نەوفـــەڵی بەخـــشا
مـــەی دا وە مـــەجنوون، مەردئەفگـــەن وە شـــا
قـــەیس بـــە یـــاد قـــەوس تـــاق ئـــەبرۆی لـــەیل
سانا جە ســـاقی و مـــەی، کـــەردش [وە][1] مـــەیل
کێـــشا وە ســـەردا، پیاڵـــەی پـــەڕ مـــەی
چـــوون جـــام جەمـــشید، جـــەهان نمـــای کـــەی
گوڵبـــانگ نـــۆش بـــاد، خێـــزا جـــە یـــاران
نەوفـــەڵ وات: بـــە یـــاد ئـــەبرۆی نـــازاران
فەڵـــەك وات: نەوفـــەڵ بنـــۆش، نۆشـــت بـــۆ
تـــا خـــەیاڵ لـــەیل، فەرامۆشـــت بـــۆ

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

ئێنتێهـــای حەســـاب مەینۆشـــانت بـــۆ
تۆشـــەی ڕای ســـەفەر، خامۆشـــانت بـــۆ
بـــێ شـــەرت و عەهـــدی، بەدنـــەهادی وێـــت
بـــە واتـــەی مەهـــدی بـــا بـــەیۆ نـــە ڕێـــت
نەوفـــەڵ نۆشـــش کـــەرد، بەدتـــەر نـــە جـــانی
کەشـــتی وســـت نـــە ئـــاب، وێـــش بـــی تۆفـــانی
ئەو جـام چـوون ئـەڵماس جـەرگش پـارە کـەرد
دڵ جـە تـەخت و بـەخت وێـش ئـاوارە کـەرد
نـە جـەنگ بـێ بەیـداخ، وێـش وە پـا کـەرۆ
نـــە جـــای ڕەجـــا، بـــێ ئێلتێجـــا کـــەرۆ
نـــە وە گـــەنج و مـــاڵ لـــێش مـــەبۆن ڕازی
نـــە وە ئێلتێمـــاس عوللـــەما و قـــازی
ڕەحیـــق تـــەبیب وار، دەوای مـــەرگ ئـــاوەرد
پـــەی ڕاحـــەتی ڕاح، بریـــان جـــەرگ ئـــاوەرد
دەوای ســـکووت دا وە کەللـــەی پـــەڕ شـــۆر
ڕاحـــەت بـــی جـــە دەرد، ســـزای زات زۆر
سەر بەرد وە سەرین، پـاش کێـشا پـەی فـەوت
قـەبز ڕۆحـش سـەند، جـە فریـشتەی مـەوت
گیـــان کـــەردش تەســـلیم ئافەریـــدەی ڕووح
خـــاکی کـــەرد عـــەمیق، کیمیـــای فتـــووح
ســـاکن بـــی جـــە دەرد تـــاج وە ســـەر نیـــان
خـــاکش کـــەرد وە فـــەرش، نـــە جـــای پـــەڕنیان

خەبـــەر بەردشـــان وە بـــاوان لـــەیل
نەوفـەڵ نـە ڕای ئـەو گیـانش کـەرد توفـەیل
[جە][1] ئەو سپا و سان، هـیچ کـەس نەمەنـدەن
کەسـێ مەنـــدەبۆ بـــەختش پەڕکەنـــدەن
نەجـــدیان تـــەمام بـــێ سـەر و سـامان
بـێ سـەردار مەنـدەن نـە دەشـت و دامـان
ئـــەتباع و خوێـــشان، پاشـــیان بـــە هـــەم
لـــەیلێ ڕاگـــەتان مـــەدارۆ وە چـــەم
پـەی چـێش جـە لـەیلێ مـەیلتان سـەردەن
قـــەتع ســـێڵلەی ڕەحـــم وەســـڵتان کـــەردەن
مـــەجنوون گـــرت نـــە وەر ڕاگـــەی بیابـــان
بـێ سـاحێب مەنـدەن خەیمـە[2] و خیابـان
لـەیل هـەر ئـەو لەیلـەن، لـوان جـە بـاوان
ئاســـیبێ وە بـــاغ لیمـــۆش نـــەیاوان
کەســێ دەســـت وە خـــاڵ مـــاویش نـــەماڵان
ســـەرەفتە ســـاکن، شـــای نەونـــەهاڵان
کـەس نەکـەردەن سـەیر تـوغرای زوڵـف دێـز
مـــەر بـــاد نەســـیم ســـوبح ســـەحەرخێز
گـــەنجش نـــە تلێـــسم نادیـــدە ڕەنجـــەن
قـولڵفش هـەر بـە مـوهر گـەنجوور گەنجـەن

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (خیمو و= خەیمەو و)، دیارە هەڵەیە و دەبێ (خەیمە و) بێت

والاّ و ئێخـــوان لــــەیل سۆســـەن خـــاڵ
مـــەفهووم بـــی لێـــشان، چـــگوونەگی حـــاڵ
خەبـــەر کیانــــان وە ئـــێڵ وێـــشان
ئـــەقرەبا و ئـــەتباع، قەبیلـــەی خوێـــشان
مـــەعلووم بـــۆ لێتـــان یـــاران یـــاوەران
دۆســـتان، دڵـــسۆزان، هاوســـا و هامـــسەران
هـــوریزان بـــەیان، بێخـــەوف و ئەنـــدێش
نەوفـــەڵ شـــی نـــە شـــۆن شـــووم کـــەردەی وێـــش
فـــەردا وەقـــت ســـەیر، یـــەڵغارمان بـــۆ
بـــە وادەی تـــەحقیق، قـــەرارمان بـــۆ
هـــەم لـــەیل بـــاوەریم، هـــەم گـــەنج نەوفـــەڵ
هـەم حـەریر و سـووف، هـەم خـارا و مەخمـەڵ
هـەم پەشـم پۆشـاك، هـەم شـەیم و یـاقووت
هـــەم فـــەرش و دیبـــاج، قـــووت لایـــەمووت
هـەم خێـڵ و ئەحـشام، مـەرد و زێنـدە مـاڵ
هـــەم دیـــدەی جـــەماڵ، لـــەیل ســۆســـەن خـــاڵ
ئێـــڵ عـــامری ئـــی خەبـــەر زانـــان
حەمـــد زات پـــاك (لَـــمْ یَـــزَلْ) وانـــان
ئازیـــەتی [و][1] شـــیوەن، ســـیابەرگ غـــەم
تەبدیل دان وە عـەیش سـوور و سـورمەی چـەم
سەوار بین فەوج فەوج، جۆق جـۆق و جـەم جـەم
یـــەڵغار دان شـــەفەق وادەی ســـوبحدەم

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

ڕاهی بین پەی نەجد، بە شادی و سروور
جە کەردەی بێچوون، ئێحساس غروور
ئەو شەو تا وە سوبح سپاشان یاوا
ڕاحەت بین جە نەجد تا وە خۆرئاوا
جە ئەوج ئەعلا، تا عومق ئەسفەڵ
غارەت[1] کەردشان ئەموال نەوفەڵ
کەسێ نەتاوا بکێشۆ نەفەس
بنازووم وە ئەمر بینای باڵادەس
ئەوسا نەوفەڵ بیێ بە ئەو سپا و سان
عامری جە تاب تێغش هەراسان
ئارۆ عامری و مەهدی بابۆی لەیل
غارەت کەردن ماڵ نەوفەڵ وێنەی سەیل
وێرەگە پاسە، هێزی تەورێوەن
ئارۆ ڕۆیێوەن، فەردا دەورێوەن
خولاسە شاد بین وە دیدار لەیل
دنیاشان بە کام، بە مەرام و مەیل
ئەو شەو تا وە سوبح بی وە ئیسراحەت
ئەوان ڕاحەت بین مەرکەبان تاقەت
جە (عَلّی السَّحَر)،[2] سوبحشان وانا
زەڕین بەیداخان، باڵشان شانا

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە: (عارەت)، هەڵەیە و دەبێ (غارەت) بێت، ئێمە (غارەت)مان دانا.

[2]. سەرەتای دەرکەوتنی ڕۆژ، لە کاتی دەرکەوتنی سپێدەدا.

سەوار بین تیپ تیپ، هەر تیپێ جەیلێ
پێشاپێش جەیش کەژاوەی لەیلێ
مەمالێك نەجد کەردشان خەراب
بی وە نشینگاە پەی بووم و غوڕاب
ئەحشام و ئەغنام، گەنج و جەواهێر
ئاوەرد نە سەحرا چوون سەنگ باهێر
سەیلان شادی و شایلۆغان ژەنیا
ئاینەی فەتح و عەیش عامری ونیا[1]
لەیل شی وە باوان قەیس وە بیاوان
نەوفەڵ جە گرەو تەقسیر و تاوان
دنیا تا وە سەر پەی کەس نەمەندەن
فەڵەك موکافات یەك جە یەك سەندەن
فەڵەك کار تۆ فریو [و][2] جەورەن
نازانم مایەی تەورت چ تەورەن؟!
هەر کەس جە ئەزەڵ تینەتش پاکەن
جە هەردوو دنیا بێ تەرس و باکەن
هەر کەس بەد تینەت ناپاك سریشتەن
یاگەش دووزەخەن، ئەر سەد فرشتەن
پاك تینەت هەرچەند بە سوورەت زشتەن
وێنەی فرشتە مەئواش بەهەشتەن

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (ونییا)، هەڵەیە و دەبێ (ونیا) بێت و ئێمە (ونیا)مان دانا.
[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

ڕەحمەت وە ئەڕواح گرد پاک تینەتان
جە دنیا و عوقبا گران قیمەتان
«خانا» هەرکەسێ تاهێر قیمەتەن
وجوودش دارای فەخر و زینەتەن
فەخرم ئەحمەدەن، فەخر کائێنات
وە ڕووی ئەنوەرش، سەلام سەلات
«خانا» بدێیە کار دەوران دنیا
نەوفەڵ سەر نیا وە خاک سیا
لەیلێ بە دڵشاد سەوار ویاران
قەیس ڕوو کەرد وە ڕای چۆڵ و بیابان[1]
مەهدی شادکام مەنازا بە وێش
جە ئەفسانە و مەکر ئاوەردش[2] وە پێش
نەوفەڵ سەرنگوون، ماڵش وە تالان
گرد بی وە سەریەش پەی میرەماڵان
مەجنوون شی نە شۆن دێوانەگی وێش
ڕای چۆڵ و کاوان جە نۆ گرت[3] نە پێش
عەمامەی فەخرش کەج نیا نە فەرق
لەیلێ جە واتەش جە غەمان بی غەرق

---

[1]. لە نوسخەی بەدەڵدا بەم شێوە نووسراوە:

لەیلێ بە دڵشاد لوا وە باوان
قەیس ڕوو کەرد وە ڕای چۆڵ و بیاوان

[2]. ئامارەی سەر ئەلفەکە دانەنراوە و نووسراوە (اوردش).

[3]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (کەرد).

مــــەگرەوا بـــە دڵ، بــە زاهێـــر خەنـــدان
زویـــر و زگـــار بـــی، چـــوون دەردمەنـــدان
جەرگـــەی نامـــداران، هـــەم زەمـــامـــداران
کیانـــان وە مەهـــدی، چـــوون خاســـتگاران
پـــەی وێـــساڵ لــــەیل کـــەردن تـــەقازا
لــــــەیلیٚ[1] وە هیــــــچکام نــــــەدا ڕەزا[2]

## خواستگاری ابن السّلام مرتبه دوم لیلی را[3]

ســـەعد ئـــێبن مونیـــف، ئـــەو ئـــێبن ســـەلام
ئامـــا وە ســـەرکار، خولاســـەی کـــەلام
بــــە عـــەزم ڕاســـخ، عەرووســـی خـــاهی
بــــە ســـەد تومتـــەراق، تەنتەنـــەی شـــاهی
گـــەنج و خەزێنـــە ، گەوهـــەر شـــەهوار
عەنبـــەر وە باتمـــان، شـــەکەر وە خـــەروار
پـــەی حـــەمڵ پێـــشکەش فـــروش زیبـــا
چـــەند بوڵەنـــد ئوشـــتور، جـــە زێـــڕ و دیبـــا
جـــە بەختـــە و بـــەختی و تـــازی تـــەکاوەر
ئەوەنـــد عـــەقڵ خـــەڵق پـــێش نـــەبۆ یـــاوەر

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (لەیل)، هەڵەیە و دەبیٚ (لەیلیٚ) بێت و ئێمە (لەیلیٚ)مان دانا.

[2]. وەکو لە سەر بەیتی (خانا شکار کەرد)ەوە نووسیمان تا سەربابەتی (خواستگاری...) بە هی میرزا شەفیعی کولیایی دەزانین، جگە لە یەک دوو بەیت نەبێت لەم بەشەدا بە گومانەوە و ناوی خانای تێدایە، ئەوی تری بە هی میرزا شەفیعی کولیاییی دەزانین.

[3]. دووبارە خوازبێنی کردنی لەیلیٚ لە لایەن ئیبن سەللامەوە.

جە زەڕ مەردوم پەیش، بە گیان مەستێزۆ
مەرێزا هەر وەك خاشاك برێزۆ
ئەوەند گەنج و ماڵ بە نیکوو عەهدی
کیانا وە عەزم دەربار مەهدی
مەهدی هۆرێزا بە شادمانی
گوشاد کەرد کلید شیرین زەبانی
وات: ئەی شەهسوار، بەور شێر پەیکەر
هەم پەنای عەرەب، هەم پشت لەشکەر
ساحێب تێغ کین، هەم بوڵەند نامەن
ئەسباب بزورگ، شاهیش تەمامەن
ئەر واچی هوونەن، چوون ئاو مەڕێزۆ
ئەر مەواچی زەڕ چوون تاو مەخێزۆ
بە خاھ ناخا، جە ڕای پەڕمەیلی
ئەوسافش مەدا بە سەمع لەیلی
هەرچی مەواتش: لەیلێ جە داخان
مەفرووزا چوون شەمع وادەی چراغان
جەبرەن مەیلش دا بە دنیا و زەڕ
لەیلش دا بە سەعد، سەوڵ خاتر تەڕ
جە شار و بازار بەستشان ئایین
بە شەرع ئیسلام لێش کەرد کابین
عەقد و ئیزدیواج، نیکاح لەیلێ
بە میهرییەی خاس، جە دینار خەیلێ

نیاشان بەسات ئەساسەی شادی
ئایین عەرووس، ڕەسم دامادی
جە شیریبەهای ئەو زەڕ دا وە دامان
تووفان تەلا، شی وە ئاسمان
ئاهووی ماهی تەرز، جە دەست کەرد ڕەها
مانگ سپەرد وە کام دەم ئەژدەها
مەشاتان خەیلێ پەرێ ئارایش
هەر یەك بە تەورێ داشان نمایش
هەرچەند لەیل موحتاج مەشاتە نەبێ
لازم بەو بەزم و بەساتە نەبێ
بە ڕەسم ئایین، دەورەی جەهانی
پەنهان کەرد جە دڵ، ڕاز نەهانی
واتش: نمەبۆ ئی کارە کەردەن
پاگیر بۆم یاخۆ بشۆم وە مەردەن
وە لێباس خاس، دیبای شاهانە
ڕازیا عەرووس، خاتر خاهانە
بە زاهێر عەرووس، باتن عەزادار
شی وە کەژاوە، لەیل وەفادار
ڕاهی بی وە ڕاه زەڕین عەماری
بە عێزز و شکۆه، بزورگەواری
ئەوڕەنگ سەریر، وێش ئێبن سەلام
بەخشا وە لەیلێ خولاسەی کەلام

وه چـــــەرب زەبـــــانی، مەکێـــــشا ڕەنجـــــش
بـــەڵ بـــاوەرۆ دەســـــت، کلیـــد گـــەنجش
لـەیلێ وات: بـە سـەعد مونیـف بـن سـەلام
قەســــەم وه جــــەلال، (مَلِـــكُ العَـــلاَّم)[1]
بـــەو فـــەرد بێـــچوون، وا تـــەنها و تاکـــەن
ئـــەووەڵ دۆســـم قـــەیس، ئـــاخرم خاکـــەن
شـەرتم ئـەو شـەرتەن، پـەی قەیـسم کـەردەن
بازگەشـــتیم نیـــەن، تـــا بـــە ڕۆی مـــەردەن
بـــابۆم زۆرش کـــەرد بـــە تـــەماع زەڕ
جـــەبرەن بـــە تـــۆ دان، لـــەیل خـــاتر تـــەڕ
حـــەرامم بـــە تـــۆ خـــودا عالّمـــەن
شـــاهێد و قـــازی و ئـــەلیم زالّمـــەن
دەســـتبەردار نـــەبی، وه دشـــنەی هـــوونڕێز
مـــاوەرووم جـــە بـــێخ، نـــەهاڵ نـــەوخێز
چـوون ئـێبن سـەلام ئـەژنی ئـی سـەوگەند
هـــەر وه ســـەلامێ جـــەو مـــەبی خورســـەند
چـوون دڵ دادە وه لـــەیل چـــوون مـــەجنوون
پاســـداریش کـــەرد چـــوون دوڕڕ مـــەکنوون
بـــە ڕەســـم دیـــدەن وه شـــکۆه و فـــەڕ
گـــاه گـــاهێ مـــەدیا ســـەوڵ خـــاتر تـــەڕ
بـــە دیـــدار مـــانگ، بـــەدر دوو هەفتـــە
شـــاد مەکـــەرد دەروون، دڵ جـــە دەس ڕەفتـــە

---

[1]. خوای گەورە زانا و باڵادەست، ئاماژەیە بۆ خوای گەورە.

خورســـەند بـــۆ بــە ئـــەو، بـــە یـــەك نـــەزارە
خاســـــتەر جـــە ئێـــدەن، گێـــرۆ کـــەنارە
واتــــش: بنیـــــشە بـــــە دڵ فـــــەراغیێ
مـــــەزانووم غـــەیر مـــــن هـــــەنت چـــراغیێ
وە یـــــەك نـــــەزارە جـــــە تـــــۆ دڵـــشادم
ئـــەر درۆ واچـــــووم، مـــــن حـــــەرامزادم
عەییـــەن جــە فــەرمان بــابۆ [و][1] شـــەوهەرت
سەرپێـــچۆ زاهێـــــر بۆڵەنـــد گەوهـــــەرت
لــەیلێ قــەبووڵ کــەرد یــەك تەجدیـد نـەزەر
موددەتـــێ جـــە ئـــی دنیـــای زوود گـــوزەر
ئـــەو زینـــەت بـــاغ، ئـــەو زینـــەت گوڵـــشەن
نیــــــا وە ڕاوە دوو دیـــــدەی ڕەوشـــــــەن
بەڵکـــــە بویـــــارۆ یـــــەك ڕاویـــــارێ!
بـــــاوەرۆ خەبـــــەر جـــــە یـــــار غـــــارێ[2]
بـــە نەوحـــە و زاری، جـــە هـــــەر گوزەرگـــاه
مامـــا وە بـــیروون جـــە خەیمـــە و خـــەرگاه
چـەند قـەدەم [مەشـی][3] بـە وێنـەی مەسـتان
مـــــەوانا ئەشـــعار چـــوون هەزاردەســـتان
مەپەرســـا هـــــەواڵ جـــــە یـــار مـــــەهجوور
تەئـــسیرێ مـــــەداش وە گیـــــان ڕەنجـــــوور

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2]. لێرەدا ئاماژەیە بۆ کۆچ و سەفەرەی پەیامبەر (د. خ.) بێت لەگەڵ ئەبووبەکری سەدیقدا و کچەکەی ئەبووبەکر (ڕ. خ) بێت، تێشووی بۆیان دەبرد.

[3]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

گـــــاهیٚ بـــــه تــــــەریق دڵ ناســــــەبووری
مـــــــەناڵا جـــــــه دەرد جـــــــه داغ دووری
ئــەو عەشــق پــەنهان چـوون بــی هووەیــدا
ڕازش جــــه دەروون لـــــەیل مـــــەبی پەیـــدا
هــــۆر مــــــەدارا بـــــانگ جـــــه ناشـــــەکیبی
جــــه بـــابۆ [و][1] شـــەوهەر نـــەبیش نـــەهیبی
کەســیٚ بــه عەشــق بــۆ سەرڕەشــتەی گەوهــەر
بـــیٚ باکـــەن جــــه بــیم شـــەوهەر و پـــدەر
«خانـــــــا» عاشـــــــقی دەروون بـــــــیٚ دەوان
خوشـــا عەشـــق حـــەق دوور جـــه ماســـەوان
خۆشـــا بـــەو کەســـان عوشـــشاق حەقـــەن
فەریفتـــــەی فــــــەرمان فـــــەرد موتڵەقـــــەن
بـــه واتـــەی ڕەســـووڵ، بـــه حـــەق مەفتوونـــەن
جـــه ســـەحرای ســـلووك، وێنـــەی مەجنوونـــەن

## آگاهی یافتن مجنون از شوهر کردن لیلی و جستجوی آن را[2]

شەخـسیٚ ئـــەدەب دۆس، دانـــای خـــۆش کـــەلام
جـــه ئـــەهل بەغـــداد، نـــامش بـــیٚ ســـەلام
جــــه ڕووی ئـــــەدیبی و شـــــیرین زەبـــــانی
ئاشـــــــنا بـــــــیٚ وه قـــــــەیس وه مێهرەبــــــانی

---

[1]. له دەستنووسەکەدا نەهاتووه.

[2]. ئاگاداریی مەجنوون له شووکردنی لەیلیٚ و گەڕان به دوایدا.

گاهیٚ دڵخۆشی و سەبووریش مەدا
تەسەللیی خاتر ڕەنجووریش مەدا
ئەشعار مەجنوون مەسپارد وە خاتر
جەو دما مەکەرد سەبت نە دەفاتر
ئەوزاع ئەحواڵ، مەکان مەجنوون
مەزاناش دایم چوون دوڕڕ مەکنوون
ئەسرار و ئەشعار، قەیسش جە بەغداد
مونتەشیٚر مەکەرد جە ڕووی عەدڵ و داد
ئەوەن موئەللیٚف ئەسڵ ئی کیٚتاب
بە تازی[1] زەبان، کەردەنش خیٚتاب
جەوپەی «نیزامی»، دانای گەنجەوی
کەردەنش بە نەزم، نامەی مەعنەوی
مەواچۆ هەر ڕۆ، قەیس لۆنگ وە پیٚڵ
جە دەشت و دامان، دوجەیل[2] مەبی ویٚڵ
مەوانا ئەشعار، مەپەرسا ئەخبار
جە باوان لەیل، عامری تەبار
ڕۆژیٚ جە ڕاویا[ر][3] ئەژنی ئی کەلام
مەهەدی لەیلش دان وە ئیٚبن سەلام
وەخت بی مورغ ڕۆح جە بەند قەفەس
بدەرۆ پەرواز، نیمەی نیم نەفەس

---

1. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (بە تازی تازی).
2. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (جە دوجەیل).
3. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

واتـــی: وه خه‌نجـــه‌ر جـــه‌رگت شـــكاوا
یـــا بـــه‌رقیٚ نـــه چـــه‌رخ وه فـــه‌رقش یـــاوا
جـــه هێجـــران لـــه‌یل، زار و زه‌بـــوون بـــی
مه‌فتوونته‌ر جه پـێش، خاسته‌ر مـه‌جنوون بـی
چـــه‌نی وه‌حـــش و تـــه‌یر، بـــی وه هـــام پـــه‌یمان
وێـــش كـــه‌رد وه جـــادار، مولْـــك ســـوله‌یمان
جانـــه‌وه‌ر بـــه‌و تـــه‌ور نـــه ده‌ورش دا جـــۆش
حـــه‌ق بـــیٚ پـــێش واچـــان (سـلطان الوحـوش)
گـــا مـــه‌دا فـــه‌رمان بـــه وه‌حـــش و تیـــوور
وێنـــه‌ی ســـولْتانان، نامـــه‌یٚ غـــه‌یوور
ئیتاعـــه‌ی فـــه‌رمان مـــه‌جنوون مه‌كـــه‌رده‌ن
ده‌ســـتوورات ئـــه‌و بـــه ڕا مه‌بـــه‌رده‌ن
كێـــشا نـــه ده‌روون نـــایره‌ی دوخـــان
بـــی وه مـــشتیٚ پۆســـت، چـــه‌نی ئوســـتخوان
گنـــا وه ڕووی خـــاك، وێنـــه‌ی زه‌لـــیلان
جـــه ســـایه‌ی دره‌خـــت، غـــار موغـــه‌یلان
گـاه گلـه جـه بـه‌خت، گـاه گلـه جـه دۆسـت
گـاه ئـاهێر مه‌شـی وه ئوسـتخوان و پۆسـت
ڕاویـــار جـــه واتـــه‌ی خه‌جالْـــه‌تی بـــه‌رد
به‌خـــشیٚ جـــه گوفتـــار، ده‌لاْلـــه‌تی كـــه‌رد
وات: شـــه‌وهه‌ر لـــه‌یل خـــه‌یلیٚ به‌دبه‌ختـــه‌ن
گـــیرووده‌ی ئـــازار عـــه‌زاب ســـه‌خته‌ن

تــەمام گــەنج و مـــاڵ، دانـــە و جـــەواهێر
ڕێـــزا وە ســـارا، چـــوون ســـەنگ بـــاهێر
سـوودێ نـەدا پـێش، هـەر بـەو تـەور بێکـرەن
(دائـــم المـــدام)[1] قەیـــسش نـــە فێکـــرەن
مـــەجنوون ئـــەژنی وەســـف، وەفـــای دڵئـــارام
کـــەمێ جـــە ئەنـــدووە دڵـــش گـــرت ئـــارام
هـــۆرگرتش خامـــــە، نویـــــسا نامـــــە
بـــەو دۆس دێـــرین، بـــەو دڵئارامـــە

## نامه نوشتن مجنون به لیلی[2]

دمـــای نـــام حـــەق بـــە عەشـــق لـــەیلێ
تـــەنزیم کـــەرد نامـــە، ئێنـــشای پـــەڕ مـــەیلێ
نویـــسا مـــــەنزڵ تـــــازەت موبـــــارەك
عەیـــد عەرووســـی، تەهیـــە و تـــەدارەك
چـــوون یـــار تـــازەت گـــەنجش بیـــشتەرەن
چـــەنی قـــەیس وێـــڵ، کـــەی بەرانبـــەرەن
ئـەو کـەی چـوون قـەیس دڵـدادەی مـەفتوون؟
شـەب و ڕۆژ نـە وەسـف و فکـر بـاڵای تـوون ؟
ئەو کەی وێنەی قەیس کەڵپۆست کەرد نە کۆڵ؟
وێـــش کـــەرد بـــە هـــامڕاز، وەحـــشیان چـــۆڵ

---

1. بەردەوام و هەمیشە، بە بەردەوامیی، بە هەمیشەیی.
2. نامە نووسینی مەجنوون بۆ لەیلێ.

ئـەو کـەی نـە جـای خـەز پەڵاسـش پۆشـان؟
کەی چوون قـەیس پـەی تـۆ زوخـاوش نۆشـان؟
ئـەو کـەی پۆسـت پـاش کـەردەن وە پـاڵا؟
بگێڵـۆ نـە شـۆن ئـەو بـەژن و بـاڵا
ئـەو کـەی جـە غـەمت بیـەن چـوون کـەمان؟
قامـەت وێنـەی قـەوس قـەزای نـەوئامان
ئەو کەی پەی تـۆ ڕای چـۆڵ گـرتش نـە پـێش؟
وێـش ئـاوارە کـەرد جـە قـەوم و جـە خـوێش
ئەو کـەی بـی پـەی تـۆ جـە شـاهیش ویـەرد؟
تـەرك تـاج و تـەخت پادشـاهی کـەرد
ئـەو کـەی بـی بـە وەحـش بیابـان و چـۆڵ؟
کـەی بـی وە ڕەفیـق دێـو و جـن و غـۆڵ
هـەر پاسـە مـەبۆ ڕای وەفـاداری
تـۆ جـە عـەیش و نـۆش، مـن جـە غـەمخواری
وەفـای ژەن پاسـەن جـە عەشـقبازی
پەنجـەت خێزابـەن پـەی پەنجـەبازی
خێـزاب پەنجـەت هـوون جەرگمـەن
ڕازانـت یاسـین وادەی مەرگمـەن
خـۆش وەقـتم، جـە غـەم خـاترت شـاد بـۆ
جـە عـەیش و عێـشرەت، منـت جـە یـاد بـۆ
شەیدای شـێوەی شـۆخ [ئـەو][1] دوورِ مـەکنوون
قـەیس عـامری، مەشـهوور بـە مـەجنوون

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

نامــــه دا بــــه دەســـــت پــــەیك ســـــەبوك خێـــز
یاونـــــاش بـــــه لـــــەیل، شـــۆخ شــــەکەرڕێز
ئــــەو نامـــەش وانـــا، سەرانــسەر بــــه مــــەیل
ئەســرین جــه دیــدەش مــەڕێزا چـوون ســەیل
قەڵەم گرت بە دەست، گەوهــەر ئەفـشان کـەرد
ســەرنامە بــە هــوون، قرمــز نیــشان کــەرد

## جواب نامەی لیلی بە مەجنوون[1]

یانیهـــــای نامـــــە، بــــە هوونــــاو جــــەرگ
مەنووســـووم وە لای پۆســـت پەڵـــەنگ بـــەرگ
نویـــــسا ئـــــازیز عـــــەموورای دۆســـــم
شـــەریك مۆبـــەت، [ئـــی][2] جــەرگ و پۆسـم
نامــــــەی گلــــــەیی دڵگیریــــــت یـــــاوا
وانــــام و بۆســــام وە دیــــدەم ســــاوا
تــــەبریك مــــەنزڵ بــــە تــــیر و تانــــە
کــــەردەبێت جــــە مــــن، دۆس و بێگانــــە
ئــــی مــــــەنزڵ وە دڵ ڕەزای دڵ نــــــەبی
وە مــــــەرام دڵ مــــــن حاســـــڵ نــــــەبی
یــــــه زۆر فــــــەرمان بابۆمــــــەن ئــــــارۆ
حــەق جــه بــاڵای ســەر لــێش هۆرنــەدارۆ

---

[1]. وەڵامی نامەی لەیلیٚ بۆ مەجنوون.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

پەنجەی چەنی غەیر تۆ کەرۆ بازی
قەتعش مەکەرووم بە تێغ تازی
خێزاب غەیر پەی تۆ وە سیا قیر بۆ
وە گوڵ نە ڕووی فەرق ئازیەتی گیر بۆ
قەسەم بەو خودا وێش تەنها و فەردەن
من و تۆش جە هەم وا جودا کەردەن
شەرتم یەک شەرتەن وە بەین دۆستم
وە مەیل و مۆبەت مەعشووقیت مەستم
خاترت جەم بۆ، خەم بدەر وە باد
دنیام فەرامۆش هەر تۆمەن وە یاد
گەنج سەر بە موهر ساق و سلامەت
مەبۆ بمانۆ تا ڕۆی قیامەت
هەر تا کە زێندەم مایەی ژینمی
قووەی بەسیرەت، دنیا و دینمی
دمای مەردەنیش وە تەمای وەسڵم
چوون مورغ مەفرووق، مایل وە ئەسڵم
هەی ڕۆ نەواچی لەیل لێم غافڵەن
خۆ وێت مەزانی، دڵ ڕاش نە دڵەن!
جە دووریت دایم زار و ڕەنجوورم
زایف و زەردەن، جەمین بلوورم
وە گیانت قەسەم نزیکەن مەرگم
نێش نەومێدی گیرەن نە جەرگم

هەرتا نەوانان یاسین مەرگم
سفیدی کەفەن نەبیەن [بە] [1] بەرگم
ڕەنگم ڕۆژ بە ڕۆژ چوون خەزان زەردەن
[وا] [2] مەدۆ پەنەم، مەزگانی مەردەن
زوو بەیەو بە لام ئاخر دیدارەن
پەی دیدار لیقات، دڵ ئینتیزارەن
جە داغ دەروون، جە ئیش و ئازار
مەشووم وە مەیدان گوڵباغچەی گوڵزار
بەڵکە جەو گوڵزار بوینووم لیقات
ئیتر جە عوقبا وادەی مەلاقات
ئامان سەد ئامان نەبۆ فەرامۆش
بە واتەی بەدان، لەیل نەشۆت نە هۆش
من ئەو وەفا[دا] [3]ر، عالی گەوهەرم
بێپەروا جە خەوف [4] بابۆ و شەوهەرم
غەیر جە دیدەنی دوورادوور وە چەم
ئێبن سەلامم نەدیەن خاتر جەم
چوون زەمین [تەژنە] [5] وە باران غەیس
لەیل عامری هەوادار قەیس

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[3]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[4]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (حەوف) و هەڵەیە، دەبێ (خەوف) بێت و ئێمە (خەوف)مان دانا.

[5]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

نامـــەش دا بـــە دەســـت قاســـێد بـــی ڕاهـــی
بـــــەردش وە لای قـــــەیس بـــــە خاترخــــاهی
ئـــەو نامـــەش وانـــا ســـەر تـــا وە دامـــان
نیـــا وە ڕووی دڵ، پـــەی شـــەفای زامـــان

## آمدن مادر و پدر قیس به دیدن مجنون و فوت ایشان[1]

شـــــەیدایی مـــــەجنوون بـــــی وە ئـــــاوازە
ئـــــەدا و بـــــاب کـــــەردن داغ دڵ تـــــازە
مـــــەلووح و ســـــەلیم، عـــــامری و مـــــادەر
ئێخـــــوان، ئەخـــــەوات، خاهـــــەر و بـــــرادەر
ســـەوار بـــین وە پـــشت جـــەمازەی ڕەهـــوار
ڕاهـــــی بـــــین ڕۆژێ جـــــە وادەی ئێـــــوار
تـــەی کـــەردن ڕاهـــان بادیـــەی غـــەریب
بـــە غـــەم و غوســـسە، ئەنـــدووە حـــەبیب
دیـــن نـــە دامنـــەی تووبـــاد و تووبـــان
پـــەڕەن جـــە وحـــووش بـــەڕ و بیابـــان
گـــەوەزن و گـــورگ، ئـــاهوو، شـــێر و بـــۆر
پەڵـــەنگ و خـــەرگووش، مـــورغ و مـــار و مـــۆر
ئەوەنـــد جـــەم بیـــەن بـــە تاجیـــل [و][2] تـــاو
زاڵـــەی زامـــداران زوو مـــەبۆ وە ئـــاو

---

[1]. هاتنی باوك و دایكی قەیس بۆ لای مەجنوون و باسی كۆچی دواییيان.

[2]. لە دەستنووسەكەدا نەهاتووە.

جه دوور سەدا دان، قەیس ئاما وە هووش
پەڕاگەندە کەرد تیوور و وحووش
شین وە لای مشتێ ئوستخوان و پۆست
خاڵی جه گردین، ماڵاماڵ جه دۆست
بە زاری و شیوەن، وێنەی مەردەنش
دەست ئێشتیاق کەرد نە گەردەنش
بۆسا دیدە و دەم، بێ خورد و خاوش
پەرسان جه تاقەت تەوانا و تاوش
وات: نیەن جه لام، غەیر جه عەشق لەیل
ئەدا و باب جه غەم، دەروون کەردن کەیل
هەرچێ نەسیحەت، هەرچێ دڵداری
کەردشان، دەردش فێشتەر بی کاری
ئەوشۆ تا سەحەر نیشتن لاشەوە
پاڵ دان وە باڵین سەنگ تاشەوە
سەحەر هۆرێزان پەی دیدەبووسی
وێداع کەردشان بە سەد مەئیووسی
گێلان وە دما هەردە وە هەردە
لوان وە یانە، چوون ئازیز مەردە
جه دەرد فێراق، فەرزەند جەوان
مەلووح ڕۆژ بە ڕۆژ مەبی ناتەوان
ئاخر جه هێجران فەرزەند شیرین
گیانش تەسلیم کەرد وە جان ئافەرین

جــه دمـــای بـــابۆی موعـــەللا ســـێفات

مـــادەر و خـــاڵۆی قـــەیس کـــەردن وەفـــات

ئـــی هـــەواڵ یـــاوا وە قـــەیس بەدبـــەخت

دەردش بـــی گـــران، قـــەترە دا بـــە جـــەخت

ئامـــا وە ســـەر خـــاك گڵکـــۆی ئـــەدا و بـــاب

دڵ و جـــەرگ رێـــش خاســـتەر کـــەرد کـــەباب

بـــە ســـۆز دەروون، بـــە ئـــاواز بـــەرز

بـــە ئەشـــعار شـــۆخ شـــیرین تـــەور تـــەرز

خـــاڵۆ [و][1] ئـــەدا و بـــاب بـــە دڵ مـــەلاونا

سیاســـەنگ بـــە ســـۆز چـــوون مـــووم مـــەتاونا

ئێخـــوان، ئەخـــەوات، بـــرا و خاهـــەران

ئـــەقرەبا و خوێـــشان، هامـــسا و هامـــسەران

شـــین [نـــە][2] دەور ئـــەو بـــە شـــین و زاری

ئەســـرین مـــەرێزان جـــە بـــێ قـــەراری

زیادتـــەر جـــە گـــرد پـــەی وێڵـــی، مـــەجنوون

قـــەیس جـــە ئـــەوان بـــی فـــەراوان مـــەمنوون

ئـــاخر هـــۆرێزا تونـــد و شـــتابان

ڕوو نیـــا وە ڕای چـــۆڵ و بیابـــان

دەســـت کـــەرد بـــە وەردەی گیـــای کـــەش و کـــۆ

نـــە جـــای غـــەزای خـــاس شـــاهی باشـــکۆ

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا لەبیر کراوە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

بــرا و خاهــەران، مــەئیووس شــینە پــەس
دەســت تەئەســوف نیــا[ن][1] نــە ڕووی دەس[2]
«خانــە» پــەی گــرد کــەس دنیــا فانیــەن
دنیــا پــەی هــیچ کــەس جــای وەفــا نیــەن
دوعــای خێــرت بــۆ ئیمــان ســەلامەت
بــشی وە عوقبــا، وە بــێ مەلامــەت

## آمدن لیلی به تماشای باغ و آرزوی دیدار مجنون کردن و نامه نویشتن[3]

«نیزامــی» جــە قــەوڵ دانــای بەغــدادی
وەی تــەورە ڕێــژان تــەرح ئوســتادی
چوون نامــەی لــەیلێ جــەواب پــەی مــەجنوون
یــاوا پــێش جــە لوتــف لــەیلێ بــی مــەمنوون
مــەوت ئــەدا و بــاب، خــاڵۆی جەوانمــەرد
ڕوخــسار قــەیس کــەرد وەك[4] خــەزان زەرد
نامــەی دڵــسۆزی دەعــوەتی لــەیلێ
بــی وە تەســەللی خــاترش خــەیلێ
ڕاهــی بــی وە ڕاهـ پــەی کــۆهـ تووبــان
بوانــای ئەشــعار، شــێوەی مــەحبووبان
ڕۆژێ کــە هــەوای پــەڕنیانی پــۆش
خڵخــاڵ فەڵــەك کــەردە بــێ نــە گــۆش

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (کەف).

[3]. هاتنی لەیلێ بۆ دیتنی باخ و ئارەزووکردنی دیداری مەجنوون و نامەنووسینی.

[4]. لێرەدا دیارە دەستکاری دەستنووسەکە و شێوەی نووسینەکە کراوە.

ستاران وێنەی سیماب جە ئەو سەرف
جە تاب خەورشید ڕەوشەن بی شەنگەرف
مەجنوون دڵڕێش، چوون جیوەی سیماب
ئاما وە پەڕتاب پەی وسمەی خێزاب
ئاما وە تووبان، کۆی غەزاڵ خوویان
بە وانای ئەشعار، [بە][1] لەببەیك گوویان
دەست مالاّ نە چەم، حەیی دا بە لاوە
چوون مانگ نە گۆشەی هەور سیاوە
دیش خەیمە و خەرگاه، ئەبریشم تەناف
مەخسووسەن لەیلیٚ، سۆسەنی کەلاّف
وە ڕەسم عەرەب نیشتە نیم نگاه
جە پشت پەردە پەڕ شکەنج خەرگاه
مایێلەن وە سەیر [ئەو][2] باغ و بۆستان
پەی تەجدید دڵ، دیدەی دۆستان
لوا وە گۆشەی باغ ئێرەم تەور
نیشت وێنەی جلووس شاهان ڕووی دەور
لەیلیٚ شناسا جە دوور، قەیس وێڵ
جە سارا[3] و جە باغ، پەی لەیل ئەراگێڵ

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[3]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (صارا)، وشەی (صارا) کورتکراوەی وشەی (صحراء)ی عەرەبییە، وایش دەزانم لەبەر ئەوەی کورتکراوەتەوە دەبیٚ پیتی (ص)ەکەیش بە (س) بنووسریٚت، ئەم وشەیە لە فەرهەنگی فارسی و کوردیدا بە (سارا) هاتووە.

وێنـــەی پـــەردەی گـــوڵ کێـــشا وە ســـارا[1]
خـــاک کـــەرد وە ســـەریر ســـوڵتان دارا
شـــکۆفە خەنـــدە کـــەرد وە درەختـــان
وێنـــەی ســـکەی زەڕ، ڕووی نیـــک بـــەختان
لالـەی لـەعل سـورخ، چـەنی ئـەو گـوڵ زەرد
جـە عالـەم عـێلم دوو ڕەنـگ بـەرپا کـەرد
جـە بـەرگ نـەوای ئـەو بـاغ و بۆسـتان
ئامـا وە ئـاواز سـەد هـەزار دەسـتان
سـێرابی سـەبزە، نـەبات نـەوخێز
جـە لولـوء تـەڕ، زومـوڕڕود ئـەنگێز
لالـە جـە وەرەق فـشانا شـەنگەرف
ئـاڵش قـەراو، چـوون سـیای خـەزف
بەنەفـشە دوو زوڵـف بـە ئـەو درازی
وەسـتەن وە ژێـر پـاش، پـەی وەقـت بـازی
غونـچە کەمەربەنـد، ئوسـتوار مەکـەرد
پـەیکان کەشـی تـیر، جـە ڕووی عـار مەکـەرد
گـوڵ چـوون ئێـستەبرەق، بافـت حـەریری
بـاد کـەفت نـە خـەیاڵ گۆشـوارەگیری
نیلووفـەڕ جـە شـەوق خەورشـید گـوڵڕەنگ
سـپەر وسـت وە ڕووی دەریاچـە پـەی جـەنگ
سـونبوڵ سـەرنافەی موشـکی بـاز کـەردە
گـوڵ دەسـت تەڵـەب لـێش دراز کـەردە

---

[1]. لێرەیشدا نووسراوە (صارا).

شمشاد مسکین جەعد زولف شانە کەرد
گولنار تەهیەی تەرح، ئەنار دانە کەرد
دەماغ نەرگیس بی ئاتەشین تاب
چوون تەبزەدەگان ئەو بی جۆیای ئاب
خەورشید چوون قەترەی بادەی خوسرەوان
کیشا خوون جە ڕەگ لالەی ئەرغەوان
هەلالە و سەمەن، شەقایق، نەسرین
ڕوخسار مەشۆران جەو چەشمەی شیرین
گوڵ ئەووەڵ بە تەرس دیدە مەکەرد باز
هاوشکلش نەدیا، چۆپی مەکەرد واز
سۆسەن کیشابێ زەبانش چوون تیغ
جە تەئسیر سۆز گریەی تیرە میغ
خیابان باغ چوون چەشمەی کەوسەر
شاخەی شەتاوان، ماما سەرانسەر
چەمەنان سەرسەوز ئاو نە ڕووش ئەفشان
چوون نوقرەی زومورڕود لاڵ بەدەخشان
گولالان گاه گاه نەو جۆگەی سیمین
مەشۆران چوون حوور جە لای جام جەمین
خەتمی و گوڵ میخەك، لەولاو شش پەڕ
زەنبەق چەنی یاس، ژالە بۆ عەنبەر
ڕیحان، گوڵ گولاو، سەوڵ وەش بۆ هەم
قەرەنفول تیراو،[1] عەباس لالە چەم

[1]ـ لیرەدا نووسراوە (تیراو) و لە شوینیکی تریدا نووسراوە (تیر ئاو)، لەم جیگەیەدا ئامارەی سەر ئەلفەکە

مورغان زەبان گوشادە چوون زاغ
تەمام نەواخوان، ئێشتیاق باغ
چوون تووتی، تەزەرو، تاووس [و][1] شنقارِ
کەبك خێز و کەمرەگ، شاهۆی تێز منقارِ
سپی چناران، سەرکێشان وە ئەوج
جە شنۆی نەسیم بە هەم مەدان مەوج
سەرو، نارەوەن، شمشاد چەنی کاج
سنەوبەر و بید، دڵ مەکەرد هەراج
جە مورەککەبات درەختان بەرز
بیدمێشك سەروار مەیۆ بۆڵەنند تەرز
بیەن وە سەیوان، سەرچەشمەی چەمەن
فەرش موسەتەح باغ، وەنەوشەی سەمەن
مەدرەوشا ژاڵە ئەبر بەهاری
جە شاخەی گوڵان، وێنەی مرواری
دورڕ[ا][2]ج [و][3]کەبك [و][4] تەیهوو [و][5] قەناری
سار و چلچلە، پەپوو و پاساری
جورە و کورکورە و قاژ سیازاغ
ژاغچە، پەرەستوو، تورمتە و کەلاغ

---

نەنووسراوە، دەکرێت (تێراو) بخوێنرێتەوە یا (تێر ئاو)یش بخوێنرێتەوە، ئێمە وەکو دەستنووسەکە خوێندمانەوە.

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[3]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[4]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[5]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

قــومری و[1] کەبووتــەر، فاختــە و تــاق تــاق

لــەك لــەك، شــاهین، چــەرخ دوو چــەم زاق

بــووم و شــتورمورغ، ئــوردەك چــەنی قــاز

کەرســەڕ و کولّــەنگ، بــەت و ســپی بــاز

مورغــــان ئــــابی و بــــەڕی و هــــەوایی

حــــوکم تەبیعــــەت، پــــەی خودنمــــایی

هەزاردەســــــتان، دەســــــتەی بولّبــــــولاّن

مــــەوانان ئــــاواز، نــــە شــــاخەی گــــولاّن

لــەیل جــە گــرد خاســتەر بــە شــۆخی شــێوە

جــەی هومــایوون، فەســلّ فــەڕ حــەق پێــوە

جــە خەیــە و خــەرگای خەمکــەدەی حــەزین

ئامــــا وە ســــەیران، گولّباغــــچەی گــــوزین

چــەنی چــەند لوعبــەت، حووری تــەرز و تــەور

ئــــەعراب کناچــــان، شــــیرین ڕووی دەور

بــــە شــــادی و ســــروور، ئامــــان وە گــــولّزار

ئــــاهووان نافــــە، ئــــاوەرد نــــە بــــازار

عــــەتر ڕەیــــاحین، شــــێوەی گــــولاّلاّن

بــــەردەن بــــە یــــەغما و تــــاراج و تــــالاّن

مــــەنزوورش نــــەبێ لــــەیل [وینــــۆ][2]گــــولّزار

بــــەلّ دیــــدار دۆســــت، نامیــــەی نــــازار

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (قومریو و).

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

بشۆ وە جایێ،[1] یەک پەناهگاهێ
جە سۆز دەروون بکێشۆ ئاهێ
داغ دووری قەیس، سەرگەردانی ئەو
باوەرۆ بە یاد، نەوجەوانی ئەو
بە گریە و زاری، ئەندووهـ دەروون
چەنی ئەسر شۆر بەرکەرۆ بیروون
لەیلێ چەنی ئەو نەوتووڵ نەمامان
ساتێ جەو گوڵزار گێڵا خەرامان
نەخڵستانێ بێ خورمای سەربوڵەند
جەو کەنار باغ، بانووی ئەرجومەند
بە عوزرخاهی پەی ئێستراحەت
شی بەو نەخڵستان، ساتێ بۆ ڕاحەت
لوا وە سایەی سەربوڵەند سەروێ
تەنها نیشت حەزین وێنەی تەزەروێ
وە بالای سەبز، تەکیە دا چوون گوڵ
جە تە دەروون نالا چوون بوڵبوڵ
وات: ئەی مێهرەبان یار وەفادار
مەوافێق بە من، بە غەم سزاوار
ئەی جەوان سەرو، وێنەی جەوانمەرد
جە من دڵگەرمتەر، بە هەناسەی سەرد
قەدەم ڕەنجەکەر، وەی تەورە باغێ
بەرکەر جە دڵم، چەند دەرد و داغێ

---

[1]. نووسراوە (جای)، دەبێ (جایێ) بێت و ئێمە (جایێ)مان نووسی. ئەگەر (جای) بێت ئەوا بڕگەیەک کەم دەهێنێت.

دانیشی چەنیم، دڵ یاوۆ موراد
من چوون نارەوەند، تۆ سەرو ئازاد
مەزانووم تۆ نیست جە دڵ فەراغم
بێ پەروا جە سەیر سەراو و باغم
ئاخر بە زەبان جە نیکونامێ
کەم کەم مەکیانی وە من پەیامێ
لەیلێ بیم سابێق، وە تۆ بیم مەفتوون
هەزار بار جە تۆ بێشتەر بیم مەجنوون
سیاتەر جە تۆ سیا ستارەم
شیفتەی عەشقم، بێ دەوا و چارەم
هەرچەند تۆ فێشتەر نیشانەی دەردی
ئاخر نە چوون من ژەنم، تۆ مەردی
جە گرد شێوەی عەشق چوست و چالاکی
لاقەید جە مەردوم، بێ پەروا و باکی
چوون [من][1] شکەنجەی هامسەر و بابۆ
نەداری قەبووڵ، مەشی هەرجا بۆ
مسکین و بێکەس، بێ یار و هامدەم
وە کێ بیاونووم، داغ و دەرد و غەم!
مەتەرسووم جە دەس بێ خورد و خامی
بەیۆم بێگانە، جە نیکونامی
گاه ماچووم زەهرێ قاتڵ بنۆشم
بەهەشت وە گنای دۆزەخ بفرۆشم

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

جـــەی دوو عەلاقـــە ، قـــەوی و زبەردەســـت

جـــە کەشانکەشـــم، ئوفتـــادە و سەرمەســـت

جـــە یـــەك لا ئەنـــدووە جەرگـــەی غـــەریبان

جـــە یـــەك لا ئەنـــدووە تانـــەی ڕەقیبـــان!

نـــە جورئـــەت چـــەنی شـــەوهەر بـــستێزووم

نـــە زات جـــە ســـەتوەت پـــدەر بگرێـــزووم

عەشـــق مـــەدۆم ســـتێز جـــە بـــێ قـــەراری

جـــەی زاغ و زەغـــەن، کـــەرۆم فـــەراری

چـــوون کـــەبك دەری، بـــشۆم وە کۆهـــسار

عـــەقڵم مەواچـــۆ، مـــەبی نگوونـــسار

شـــاهین جـــە کەبکـــەن، قەویتـــەر خـــەیلێ

نەنگـــەن وە شـــئوون خێڵخانـــەی لـــەیلێ

ژەن ئـــەر بـــەبر و شـــێر بگێـــرۆ بـــە گـــۆش

نمـــەبۆ وە مـــەرد ، هـــەر ژەنـــەن غـــەمنۆش

تـــەوانام نیـــەن جـــە ئـــی بـــار غـــەم

وێـــم کـــەرووم خـــەلاس، چـــەنەت بـــۆم هامـــدەم

خولاســـە دڵ و جـــەرگم [گـــرد][1] هوونـــەن!

نمـــەز ئـــەحوالآت مـــەجنوونم چـــوونەن!؟

ئەشـــعار جـــە دەهـــان لـــەیل نەکـــەرد پـــەرواز

جـــە ڕەهگـــوزەرش بـــەرئاما ئـــاواز

بوانـــە ئەشـــعار چـــوون دوڕڕ مـــەکنوون

قـــەیس قوربانیـــت یانیهـــای مـــەجنوون

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

وات: ئەی پەردەدار، سەلاح کارم
ئومێد تۆ بۆ وە پەردەدارم
مەجنوون جە گرداب ئەمواج هوونەن
لەیل وە حەسابات، کار ئەو چوونەن؟!
مەجنوون وە نەشتەر جگەر مەخراشۆ
لەیلیٚ جانمەك، جە کیٚ مەتراشۆ؟!
مەجنوون بە خەدەنگ خار غەم سوفتەن
لەیلیٚ جە ڕووی کام، نازبالْش خوفتەن؟
مەجنوون بە هەزار نەوحە مەنالْۆ
لەیلیٚ جە نیشات خۆشی مەکالْۆ
مەجنوون کەمەربەند نیازش بەندەن
لەیلیٚ جە ڕووی لەب، وە [کام][1] ناز خەندەن؟
مەجنوون دلْئازار، دەرد نارەحەت[2]
لەیلیٚ وە کیٚ بۆ مەیل وە بیٚزەحمەت؟
لەیلیٚ چوون سوهەیل جە تۆی عەماری
مەجنوون چوون فەلْەك جە[3] پەردەداری
لەیلیٚ جە گلە سەربەند کەردەن باز
مەجنوون دەروازەی گلە کەردەن واز
لەیلیٚ جە خرۆش چەنگ نیا نەوەر
مەجنوون چوون ڕوباب چەنگش ها نە سەر

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.
[2]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (ناڕاحەت)، هەڵەیە و دەبیٚ (نارەحەت) بیٚت و سەرواکەیش دروست دەربیٚت.
[3]. نووسراوە (چە) و هەڵەیە دەبیٚ (جە) بیٚت، ئیٚمە (جە)مان نووسی.

لەیلیٚ چوون خەورشید سوب جەهان ئەفرۆز
مەجنوون بە وێنەی شەمع بەدەن سۆز
لەیلیٚ مەگێلۆ باغ جە ناو باغ
مەجنوون مەڕێزۆ داغ وە بان داغ
لەیلیٚ چوون قەمەر جە ڕەوشەنی چوست
مەجنوون ئافتاب نە موقابڵ شوست
لەیلیٚ جە دەرەخت گوڵ نیشانیەن
مەجنوون بە ئەشعار دوڕڕ ئەفشانیەن
لەیلیٚ چوون واتەی پەریوەشی بی
مەجنوون حیٚکایەت گرد ئاتەشی بی
لەیلیٚ چوون سەمەن خەزان نەیاوا
مەجنوون چوون چەمەن خەزان پەی یاوا
لەیلیٚ چوون نەسیم سوبح مەیۆ وە پیٚش
مەجنوون چوون چراغ خامۆش مەیۆ لیٚش
لەیلیٚ بە سەد ناز زوڵف شانان بە دۆش
مەجنوون بە وەفاش، حەڵقەی دوڕڕ نە گۆش
لەیلیٚ بە سەبووح جام جان نەوازی
مەجنوون پەی سەماع جە غەرقەبازی
لەیلیٚ جە دەروون پەرەند مەدۆزا[1]
مەجنوون جە بیروون سپەند مەسۆزا
لەیلیٚ وێنەی گوڵ شکوفتەی خۆشڕۆ
مەجنوون بە گوڵاو دیدەش مەشۆرۆ

---

[1]. کاتبەکە ئەم نیوەبەیتە و نیوەبەیتی دووەمی بەیتی دواتری بەرانبەر بە یەک نووسیوە.

لـــەیلێ ســـــیازوڵف ســـەر مەکـــەرد شـــانە
مـــەجنوون جـــە ئەســرین گـشت تەسـبیح دانــە
لـــەیلێ جـــام مـــەی موشـــك بــۆ جـــە دەســـت
مەجنوون نە جە مەی، جە بۆی لـەیلێ مەسـت
مـــەجنوون قـــانع بـــی جـــە لـــەیل وە بۆیـــێ
لـــەیل ڕازی بـــە قـــەیس بـــە جـــستوجۆیێ
جـــە تـــەرس تـــەفتیش، تانـــەی ڕەقیبـــان
مەســـــازان جـــە دوور، وێنـــەی غـــەریبان
قـەیس مـەدیا وە لـەیل، حەسـرەتش مـەوەرد
لەیل مـەدیا وە قـەیس، هـەر نەوحـە مەکـەرد
تـــا چـــەرخ هـــۆرێزا وە ئـــی بەهانـــە
ئـــی یـــەك نـــەزەرێش شـــی وە میانـــە
لـەیلێ چـوون جـە قـەیس ئـەژنی ئـی غـەزەل
گـــرەوا بـــە ئەســـر، چـــەپۆك دا نـــە تـــەل
جـــەو ســـەرو بـــەنان ســـەیر بۆســـتانی
مـــەدیا بـــە ئـــەوان یـــەك جـــە نـــەهانی
لـــەیل جـــە دووری قـــەیس دیـــدە بریانـــەن
چـــەنی دۆســـت وێـــش چـــەند مێهرەبانـــەن
جـە دمـای ئـی ڕاز، قـەیس شـی بـە سـەحرا
دڵ پـــەڕ جـــە هوونـــاو، دەمـــاغ پـــەڕ ســـەفرا
لەیل چوون سـەهی سـەرو جـە ئـەو چـەمەنگا
چـــەنی هامڕاهـــان لـــوا وە خـــەرگا

ئـــەو شـــەخس ڕازدار جـــە میـــان بـــاغ
گرتـــەبێ وە دەســـت پـــەنج غـــوڕاب زاغ
ئامـــا وە مـــەنزڵ چـــەنی غوڕابـــان
هـــۆرگرتش لـــەیلێ تەرکـــە شـــتابان
شـــانا جـــە زاغـــان، کەردشـــان بـــێروون
ئـــێبن ســـەلام وات: چێـــشەن جـــە دەروون؟
واتـــش: بەدێومنـــەن، ســـەوتش خەرابـــەن
مایـــەی تەفرەقـــەی بـــەین ئەحبابـــەن
وات: جـــە کـــۆت زانـــان ئـــی بـــەحس و بـــەیان
وات: جـــە ئـــامۆزام قـــەیس دڵ بریـــان
شـــەهزادەی شـــەهیر، شـــێخ عـــامری
بـــە مـــەزموون شـــۆخ، شـــێعر و شـــاعری
هـــەر وەخـــتێ زاغـــان دیـــابۆ[1] وە عـــەین
خیتـــابش کـــەردەن بـــە (غُـــرّابُ الـــبَین)[2]
ئـــێبن ســـەلام وات: وە بـــێ دەرد و غـــەم
مـــەبۆ مـــن [ئـــەو][3] قـــەیس بوینـــووم وە چـــەم
کـــــــــەنیز ڕازدار، ڕازش نەپۆشـــــــــا
واتـــش: لـــەیل پـــەی قـــەیس دەروونـــش جۆشـــا
جـــە ئـــێبن ســـەلام ســـیڕ بـــی ئاشـــکار
ڕووز[ێ][4] ســـەوار بـــی بـــە عـــەزم شـــکار

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (یابۆ) کە هەڵەیە.

[2]. زامی جودایی، ئێش و ئازاری دووری و جیابوونەوە

[3]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[4]. لە دەستنووسەکەدا لەبیر کراوە.

لوا وە سەحرای سەبز و مەرغوزار
یاوا بە ئەو قەیس، خەستەی خوار و زار
دیش پۆلیٚ غەزاڵ، وحووش و تیوور
جەمەن جە ئەتراف مەجنوون غیوور
مەوانۆ ئەشعار بە ئەسەحح کەلام
ئیٚبن سەلام شی بە ئەو کەرد سەلام
خیٚتاب کەرد وە قەیس ئەدیب دانا
وەی تەورە مەزموون ئی دوو بەیت وانا:
«دیٚوانە تا کەی مائیل وە لەیلیٚ
مەر حەق ویٚنەی لەیل نەسازان مەیلیٚ
سەیحە سەتیٚز دا، قەیس دیٚوانە
پەرسا جە یاران بە ئەو نیٚشانە»
واتن: ئی سەوار ئیٚبن سەلامەن
هامسەر لەیلیٚ، شیرین کەلامەن
قەیس عامری بە لەهجەی ڕیشخەند
وات: بە گیان ویٚت، مەدەرووت سەوگەند
هەر شەو وەر جە سوبح بۆ مەنی نە بۆش؟
مەوشاری[1] وە دەست شەمامەی لیمۆش؟
سینە بە سینە شان وە لای شانش
سەر وە ڕووی گیٚسووی عەنبەر فشانش
مەدەری بووسە وە لەعل لەبش؟
خەد و خاڵ و زنج، سیب غەبغەبش؟

[1]. لە ژێر ئەم وشەدا نووسراوە (فشار دادەی).

دووشـــاخەی بـــازووش مـــەوزی وە گـــەردەن؟
چـــەنی حـــەیتاران، ئێـــستێماع کـــەردەن؟
ئـــەو ئـــیبن ســـەلام خەنـــدە کـــەرد خـــەیلێ
واتـــش: وەی تـــەورەم مـــن چـــەنی لـــەیلێ
واتـــش: درۆت وات، لـــەیل بـــەین دروســـتەن
جـــە تـــۆ بێـــزارەن، مـــەجنوون پەرەســـتەن
ئـــەو ئـــیبن ســـەلام کێـــشا خەجاڵـــەت
ســـەر وســـت وە پـــایین، تـــەغیر دا حاڵـــەت
وات: هـــەرزە گوفتـــار، بـــێ عێفـــەت کـــەلام
لـــەیلت وەی تـــەورە کـــەرد وە ڕوســـوای عـــام
مـــەر نەتەرســـی جـــە فێتنـــەی زەمـــان
جـــە قـــەهر قـــازی، قـــەزای تـــۆ ئامـــان
غەفڵـــەت زەمـــان مـــەدەرۆت بـــە دەســـت
ســـەتوەت ئـــەعوان، خەلیفـــەی سەرمەســـت
ئـــەو عەبدولـــەلێك فەرزەنـــد مـــەروان
جـــە فـــەوق ئێـــسلام، ئـــەو فـــەرمان ڕەوان
بـــشنەوۆ جـــە تـــۆ ئـــی قـــوبح ئەوســـاف
حـــەڵقت مەوشـــارۆ بـــە حەڵقـــەی تـــەناف
قـــەیس دڵ ئـــازار وات: ئـــیبن ســـەلام
قەســـــەم وە جـــەلال (مَلِـــكُ العَـــلاّم)[1]
مـــن ئـــەژنیم جـــە قـــەوڵ مورغـــان هـــەوا
ســـێ ڕووزێ مەنـــدەن ئـــەو فـــەرمانڕەوا

---

[1]. پاشای زۆر زانا و دانا و وریا.

سەر مەنیۆ نە سای سەنگ سیای خاک
مەشۆ وە دیوان فەرد تەنیای تاک
مەبۆ وە ڕەهین بەدی ئەعماڵش
کافر بەزەییش مەیۆ وە حاڵش
ئیبن سەلام ئیدّ شنەفت جە قەیس
گیلا وە دما، وە بێ حەیس و بەیس
شی وە خەرگای وێش، بێ فکر و خەیاڵ
جە دمای سێ ڕۆژ ئاوەردن هەواڵ
ئەو عەبدولمەلیك شاه ئەمەوی
دوشمەن سەرسەخت ئال عەلەوی
بەرشی جە دنیا بێ سەدا و سەیاح
گیانش کەرد تەسلیم (قابض الأرواح)[1]
ئیبن سەلام مات، جە واتەی مەجنوون
جەو پاکی زەمیر ئەسرار مەکنوون
«خانا» خۆش بە حاڵ عاشقان حەق!
بەسیەن بە نوور تەجەللای موتلەق

## وفات نمودن ابن السّلام شوهر ليلى[2]

«نیزامی» جە قەوڵ بەغدادی سەلام
وەی تەور تەنزیم کەرد ئی شیرین کەلام

[1]. فریشتەی گیان کێشان، عیزرائیل.

[2]. کۆچی دوایی ئیبنوسەللامی هاوسەری لەیلێ.

ئـــەو ئــــێبن ســـــــەلام شـــەوهەر لــــەیلێ
یەکـسـاڵ بــی هامـــســەر لـــەیلێ پــەرِ مـــەیلێ
وە یــــەك نـــــەزارە جـــــەو شــــادمان بــــێ
شــــەریك رەفیـــق، غـــەم و حێرمــــان بــــێ
جــــە قــــەزا و قـــــەدەر، قــــادر لامــــــەوت
ئامـــا پـــەرێ ســـەعد مەشـهوور نامـــەی فـــەوت
فـــەوت و فـــەنای ئـــەو پــێش کریـــا ئـــێعلام
تـــــەب و لـــــەرز یـــــاوا وە ئــــێبن ســــــەلام
راحـــــەتی مـــــەزاج، رەخــــتش پێـــچا و بەســــت
ئێعتــــــدال تــــــەبع، قــــــاروورەش شکەســــــت
چـــوار عونـــسور بـــە هـــەم کـــەردن ئێخــتلاف
جێـــسمش بـــی وە جـــای مەعرەکـــەی مەســـاف
حـــــەکیم حــــــازق ئـــــاوەردن بــــــە لاش
بـــەڵ پـــەی دەوای دەرد ، ســـەعد کـــەرۆ تـــەلاش
قاروورەشـــــــــناس، نـــــــــەبزش فـــــــشار دا
نیـــــشانەی نــــەزدیك مـــــەرگش دیــــار دا
شــــەربەت و دەرمـــــان پــــــەرێش دا جــــەواز
ئـــاوەردن پـــەرێش، مـــەیل کـــەرد بـــە دڵـــواز
کــــــەمێ ئێعتێـــــدال مــــــەزاج بــــی پەیــــدا
پــــەرهیزش شکەســــت تــــەب بــــی هووەیــــدا
رۆژ بــــە رۆژ تــــەب و لــــەرزش زیــــاد بــــی
لاغــــر و زەعیـــــف، ســــست و بــــەرباد بـــی

جــه زەلزەلــەی ســەخت، تــەب و لــەرز و تــاو
بینـــای بــەدەن جــۆر، مــۆخش بــی وە ئـــاو
مـــورغ حـــەیاتش بەرشـــی جـــە قەفـــەس
ئامـــــا وە پایـــــان، شـــــومارەی نەفـــەس
شی وە مەردەشۆر، نــە تەختــەی چــووب مــەرگ
ســفیدیی کەفــەن کــەرباس کــەرد وە بــەرگ
بـــە ئێعـــزاز خـــاس ئـــایین ئێـــسلام
ســپەردەن وە خـــاك، ئــەو ئــێبن ســـەلام
لــەیلیٚ چــوون تــووتی ئەســیر جــە قەفــەس
ڕەهــا بــی و کێــشا چــوون بولبــولٚ نەفــەس
هەرچەند جــە ویــساڵ شــەوهەر بــی مــەئیووس
ئــەمان، چــوون ســاڵیٚ چــەنەش بــی مــەئنووس
بـــە حـــوکم[1] فـــێتری عاتێفـــەی بەشـــەر
قەڵاخی [پۆش][2] بــی، چــوار مــانگ و عەشــەر
جـــە دەرد فێـــراق، شـــەوهەر ناکـــام
مـــەناڵا بـــە زار، خولاســـەی کـــەلام
بــە زوان پــەی ســەعد، بــە دڵ پــەریٚ قــەیس
ئەســـرین مـــەڕێزا وێنـــەی ســـەیل غـــەیس
بـــە ڕەســـم عـــەرەب، بـــەرگ ڕەش پۆشـــا
یەکـــساڵ جـــە ئـــەغیار شـــادی نەنۆشـــا

---

[1]. لە دەستخەتەکەدا نووسراوە (حیلم) و پیٚ دەچیٚ (حوکم) بێت، (حوکم)مان بە دروست زانی و دانا.
[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

وە ئەبیات خاس، ئەشعار دڵگیر
دۆستتش مەلاوان، جە شام شەبگیر
خۆف و خەتەر و ڕاهبەندش نەمەند
خەرگاش خەڵوەت بی، پابەندش نەمەند
جە دمای یەك ساڵ حەبس بێ تاوان
لەیلێ بێوە بی، یاوا وە باوان
جە ئەندووه و غەم دنیا ڕەستەوە
دەس نیا وە ڕووی خاس و گەستەوە
ناماش وە نەزەر، مێهر دنیای دوون
غەیر مێهر مەجنوون، سەریر واژگوون
هەر بە یاد ئەو عاشق دێرین
مەواتش ئەشعار ئابدار و شیرین
تەعامش کەم بی، نەهاڵش نابوود
بێ خورد و بێ خاب، بێسەودا و بێسوود
خۆراکش غەم و خاوش خەیاڵ بێ
جە هێجران قەیس، شادیش بەتاڵ بێ
زەعیف و لاغر، ڕۆژ جە ڕۆژ بەدتەر
وەزع زێندەگیش گنا وە خەتەر
مەزاناش مەجنوون چوون وێش ناتەوان
هاز پاش نیەن پەی ڕاگەی لووان
دەعوەتش نەکەرد جە ئەو خەریدار
پەی شادی و سروور، تەجدید دیدار

وات وەسەن پەی قەیس سەنگین بار غەم
با زەعیفی لەیل، نەوینۆ وە چەم
یەك وێداع نامە و خوداحافزی
تەنزیم كەرد بەی تەور بە دڵ عاجزی

* * * *

مەجنوون بە یادت، مەجنوون بە یادت
بە سەودای بێ سوود ، وێنەی فەرهادت[1]
بە ڕەنج عەبەس تەمام بەربادت
بە خاتر خەمین، تەمام ناشادت
نمەشیم جە یاد ، هەر هام جە یادت
ڕەنجەڕۆم پەرێ ڕەنج بەربادت
ئازادم بكەر، كەردم ئازادت
عەشق من چوون وێم كەردش بەربادت
ئی نامە[2] موژدەی وادەی مەرگمەن
سیاهیش سەواد بەخت و بەرگمەن
جەوهەرش سورخی هوون جەرگمەن
سفیدیش شێوەی كەفەن و بەرگمەن
عومرم بی تەمام جە سەودای عەشقت
[منیچ][3] هامكار بیم جە مەینەت مەشقت

---

[1]. مەبەست لە فەرهادی دۆستی شیرینە.

[2]. نووسراوە (اینانە) هەڵەیە و دەبێ (ئی نامە) بێت و ئێمە دەستەواژەی دووەممان نووسی.

[3]. لە دەستنووسەكەدا نەهاتووە.

تـۆیچ دایـم چـوون مـن مەینەتـەن مەشـقت
مەشـهوور بـی نـەعام ڕسـوایی عەشـقت[1]
ئـەر مەپەرسـی حـاڵ مەینـەت وەردەکـەت
عاشـق و سـادق دڵ سـپەردەکەت
مـەحبووب مـەحجووب پـشت پەردەکـەت
ئامانـەت گـەنج پـێ سـپەردەکەت
زەعیـف و زگـار، خەسـتە و ناتـەوان
ماتـەم زەدەی خـەم، بـێ دەم و دەوان
سـەنگینی بـارم، ڕۆژان و شـەوان
ئامـادەم پـەرێ قیامـەت لـەوان
هیـچم نەمەنـدەن جـە بونیـە و قامـەت
بغـەیر جـە گـەنجم، سـاغ و سـلامەت
باقیـەن پـەی تـۆ تـا ڕۆی قیامـەت
شـەهید عەشـقم نیـەن مەلامـەت
قـەیس و مـەجنوونم، دۆس دڵگـیرم
هـامراز و هامفـەرد، شـام و شـەبگیرم
عـەموزای عـەزیز، ئـەدیب و ژیـرم
عەزیزتـەر جـە داغ، هامـشیەی شـیرم
دۆس دڵپەسـەند، بیابـان گـەردم
شـەریك شـادی و غـەم، شـەفا پـەی دەردم
گـۆش دەر وە مـەفاد، خاتێمـەی فـەردم
غەمگینتـەر نـەبی، ئەگـەر مـن مـەردم

---

[1]. نووسراوە (مشقت) و دیارە هەڵەیە و دەبێ (عشقت) بێت.

سـەد چـوون مـن نـەبۆ تـۆ بـای سـڵامەت
دیـــدەنی دیـــدار، فـــەردای قیامـــەت
بـــابۆی هـــەردوومان بـــەردەن نەدامـــەت
ئەگـەر لـەیل نـەبۆ، قـەیس بـۆ سـڵامەت
نامـــەی دا وە [دەس][1] یـــەك مـــەحرەم ڕازیٚ
بـــەردش وە لای قـــەیس بـــە دڵنـــەوازیٚ
قـــەیس نامـــەش وانـــا، دەردش دێویـــا
چـوون ئـاهووی تـەنیا، سـەر لـێش شـێویا
نـــە تـــاوا جـــەواب، نـــە کێـــشا نەفـــەس
قاســـێد وە تاجیـــل، گـــێڵاوە وە پـــەس
«خانا» شادی و غـەم، تـا سـەر پـەریٚ کـەس!
نەمەنـــدەن، پـــەنام بـــە زات ئەقـــدەس
خاتێمـــەی حوســـن بکـــەرۆ ئێعتـــا
وە مـــن و ئێـــسلام، زات بـــیٚ هـــەمتا

## وفات نمودن لیلی عامری و آگاهی یافتن مجنون[2]

«نیزامـــی» پـــەی فـــەوت لـــەیلیٚ عـــامری
بـــەی تـــەور دان داد شـــێعر و شـــاعری
حـــوکم تەبیعـــەت، کـــار کردگـــار
ئێقتێـــزاش پاســـەن جـــە هـــەر ڕۆزگـــار

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2].کۆچی دوایی لەیلیٚ و ئاگاداربوونی مەجنوون.

شادابی بەهار، پاییز خەزانەن
گەرمی تابستان، زمسان بێزانەن
سەبزەی بەهاران، جە پاییز زەردەن
گەرمی تابستان، زمستان سەردەن
چوون قاروورەی ئاو جە نەسیم بی سەرد
ڕوخسار باغات، پاییز مەبۆ زەرد
شاخەی درەختان، بەرگش مەڕێزۆ
نەرگس و شمشاد، تەختش مەبێزۆ
سەمای سەمەن سەخت ماوەرۆ شکەست
گڵنامەی غەمش مەگێرۆ بە دەست
پەی زەعیفی حاڵ، سەرسەبزی چەمەن
ئەسرین مەڕێزۆ، هەورەکەی بەهمەن
سەرتەرز مێوان وە ڕووی سەنگ خاک
مەفتول مەپێچۆ چوون مار زوحاک
باد موخالیف، چوون مەیۆ جە دوور
گەڵاڕێز بەرگ، درەختەن مەعزوور
ئەوانە جە عێرق لافاو مەگورێزۆ
جە ئەندێش باد، بەرگش مەڕێزۆ
نازک جگەران، باغ ڕەنجووری
شیرین نمەکان، مایەی مەخووری
ئوفتادە ئەنگوور، هێندووی کەدیوەر
تاج تاک وە سەر، زەنگی خەدیوەر

سـیب زەنـەخ سـورخ، بـەو سـەرنگوونی
مـەدۆ نـە زەنـەخ ئـەنار، کـە چـوونی؟
ئـەنار جگـەرخوون، کـەف کـەردەی وێـش
هوونـاو مـەڕێزۆ، وە ڕووی دڵـەی ڕێـش
پـستە جـە سـەردی بـاز مـەبۆ دوو لـەب
عـەنناب هـەر جـە دوور لـێش مـەگێرۆ لـەب
بـەڵێ جـە داوای وەی تـەور خـەزانێ
زام یـاوا وە سـەر، سەرگوڵـستانێ
لـەیلێ سـەهی سـەرو جـە سـەربوڵەندی
گنـا وە چـای ژەرف، جـە دەردمەنـدی
دیـدەی بـەد شـانا، بـەهار بـاغش
بـاد تەپانـچە دا وە چلـچراغش
ئـەو سـەرە شـەددەی زەریـن مەپێـچا
چـادر و چـێخ شـەوڕەوین مەپێـچا
ئـەو نـازك بـەدەن، دیبـای قەسـەب پـۆش
زەرد بی چوون قامـەت، قەسـەب تـوهی پـۆش[1]
بـەدر دوو هەفتـەش بـی وە هێلالـی
سـەهی سـەروش بـی وە تـاپۆی خـاڵی
مـەودای دەروونـش جـە سـەر کـەرد تەئـسیر
سەرسـامی سـەرش جـە دڵ بـی جـاگیر
گـەرمای تـەمووزی، ژاڵـەی لـەیلێ بـەرد
بـای خـەزان گوڵبـەرگ، لالـەی لـەیلێ کـەرد

---

[1]. ئەم بەیتە قافیەی ناتەواوە.

تـــەب و لــــەرز لــــەرزان، شـــیرین پەیکـــەرش
بـــاز گێـــرتش لـــەبان شـــەهد شـــەکەرش
جـــە زەمـــین دانـــەی عـــومرش شـــەندەوە
ســـەربەند زەڕیـــن جـــە ســـەر کەنـــدەوە
بـالێن تەڵـەب کـەرد، بـالای[1] چـوون سـەروش
پیـــادە بـــی جـــە زیـــن شـــیرین تـــەزەروش
بـــە زاری و شـــیوەن، دایـــەش کـــەرد ئـــاواز
ئـــاوەردش وە نزیـــك، پـــەریٚ ئێفـــشای ڕاز
واتـــش: ئـــەی مـــادەر، چـــێش کـــەرین تـــەدبیر؟
ئـــاهووی بـــەڕ زەهـــر، وەردش چـــەنی شـــیر
گنـــان وە کۆچـــگای هامـــسەران ڕەخـــتم
ســـست بـــین ئـــەو ئەعـــساب ئەنـــدام ســـەختم
هـــوون وێـــم وەردم جـــە مێهرەبـــانی
گیـــان یـــاوا بـــە لـــەب، جـــە زێنـــدەگانی
ئەوەنـــــد وە پـــــەنهان هـــــوون دڵ وەردم
جـــە دڵ و دەهـــان، هـــا یـــاوان دەردم
تـــا گیـــان جـــە لێـــوم نامـــان [وە][2] بـــیروون
بـــا واچـــووم بـــە تـــۆ گـــرد ڕاز دەروون
چـــوون پـــەردە جـــە ڕووی ئەســـرار هـــۆرداروم
خودا‌حـــافیز جـــە ئـــی جـــەهان مـــەویاروم

---

[1]. نووسراوە (بالأش).

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

دوو دەستت باوەر بوزووم نە گەردەن
هوون من و قەیس ئامات وە گەردەن
مەلووح و مەهدی، بابۆی قەیس و لەیل
خاسشان نەکەرد قەتع ڕاگەی مەیل
جە پەشیمانی بەران نەدامەت
داوەری و دیوان، وادەی قیامەت
یەک ساڵ هەرچەند بیم هامسەر شەوهەر
ناسوفتە مەندەن نازەنین گەوهەر
نەیاوام بە کام هێما هەر بێکرم
ئەدا و باب هیچکام نەبین جە فێکرم
ئەو لەحزە وا گیان بە حەق مەسپارم
مەردم جە دووریی دۆست دڵدارم
سورمەی دیدەم کەر وە گەرد پای یار
نیلی بەرگم کەر وە فەرش پای یار[1]
فەرقم بە گوڵاو ئەسرین بکەر تەڕ
وە دوود دەروون بینیم موعەتتەر
دەهانم هۆرپێچ وە بەرگ گوڵ زەرد
کافوور پاشیم کەر، بە هەناسەی سەرد
کەفەنم هوونین کەر، چوون من شەهیدم
بەرگم قرمز بۆ، چوون بەرگ عیدم
ئاراستەم بکەر چوون نەوعەرووسم
بسپارم وە خاک ئەو پەردەبووسم

---

[1]. ئەم بەیتە قافیەی ناتەواوە.

ئـــەو ئـــاوارەی مـــن چـــوون مـــەبۆ ئاگـــا؟
مـــن ئـــاوارە بـــیم جـــە ئـــی وەتـــەنگا
مـــەزانووم ئـــەو قـــەیس جـــە ســـووگەواری
مـــەیۆ وە ســـەلام، ئـــی زەڕ عـــەماری
مەنیـــشۆ وە ســـەر خـــاك گڵكـــۆی لـــەیل
نـــەجای یـــار وە خـــاك تـــازە كـــەرۆ مـــەیل
مـــەناڵۆ بـــە زار بـــە ســـۆز دەروون
جـــە شـــادی حەقـــەن، بـــەیۆم وە بـــیروون
چوون [كە][1] مەحبووب [و][2] هەم عەزیز یـارەن
نـــەجای مـــن وە لای تـــۆ یادگـــارەن
ئەو پەی مـن پۆستی پەڵـەنگ كـەرد وە كـۆڵ
پـــەی مـــن گـــرت نـــەوەر، بیابـــان چـــۆڵ
پـــەی مـــن بـــی مـــوونێس وەحـــشیان هـــەرد
پـــەی مـــن تـــەرك تـــەخت پادشـــاهی كـــەرد
وێـــش ئـــاوارە كـــەرد جـــە قـــەوم و وەتـــەن
پەی من بـەرگ خـاس شـاهی كەنـد جـە تـەن
پـەی مـن ڕوسـوا بـی جـە نـاو خـاس و عـام
پـــەی مـــن جـــەوانیش نـــەیاوا بـــە كـــام
پـەی مـن بـی تانـە جـە دوشمـەن و دۆسـت
وێـش كـەرد وە مـشتێ ئوسـتخوان و پۆسـت

[1]. لە دەستنووسەكەدا نەهاتووە.
[2]. لە دەستنووسەكەدا نەهاتووە.

تۆ پەی ڕەزای من، دۆستش بداری
نەوینی وە قەیس، یەک دیدە خاری
ئاوا من لوام چەنی دڵەکەم
ئامانەتی تۆ و تەنها گوڵەکەم
هەرچی واتم پێت وە قەیس بواچی
وەرنە جەرگ من وە تێغ مەپاچی
چوون عەزیزمەن با عەزیزت بۆ
نەجاگەی فەرزەند، با تەمیزت بۆ
واچە چوون لەیلیٚ جەی دنیای دڵگیر
پارە کەردش قەید، سلسلەی زەنجیر
چەنی مێهر تۆ تەن سپەرد نە خاک
تەسلیم کەرد بە یاد تۆ ڕەوان پاک
جە ڕای عاشقیت سادقیش کەردەن
گیانش وە سەرکار عاشقیت بەردەن
تا ئاخر عەدەد نەفەس شومارش
غەیر غەم عەشقت هیچ نەبی کارش
ئەو لەحزە جە غەم تەک و تەنها مەرد
غەم و هێجر تۆش، وە تۆشەی ڕا بەرد
ئێمڕۆژ کە لوان وە نێقاب خاک
بە هەوا و هەوەس تۆوەن دەردناک
چوون مونتەزێران جەی گوزەرگاوە
تاکەی یاوی پێش بشی وە ڕاوە؟

مەدێۆ وە ڕاگەت، چەم وە دماوە
تاکەی یاوی پێش، بشی وە ڕاوە؟
ڕاحەتش بکەر وە ئێنتێزاری
فارغ بۆ جە دەست خەزێنەداری
ئێدە وات و ڕاگەی نەسر گرت[1] نە پێش
پەی دار عوقبا وە ئارامگای وێش
نام خوداوەند ئاوەرد بە زەبان
چەم پۆشا جە ئی زەمین و زەمان
گیان وێش تەسلیم جان جانان کەرد
داغ وە دڵەی دۆس مێهرەبانان کەرد
نام خوداوەند ئاوەرد بە زەبان
چەم پۆشا جە ئی زەمین و زەمان[2]
ڕاحەت بی جە دەس غوسەی داغ و دەرد
ئەندام گوڵێش بی وە بەرف سەرد
والیدەش یانێ دایەی پیر ئەو
داغدیدەی دەور، زەمینگیر ئەو
دیا نەوعەرووس کناچەی ناکام
بەو تەورە بە مەرگ یاوا بە ئاکام
مەعجەز و سەربەند، جە سەر شەندەوە
مووی سفید سەر یەك یەك کەندەوە

---

[1]. نووسراوە (گرد) کە هەڵەیە.

[2]. ئەم بەیتە و بەیتێك پێش ئەم بەیتە جارێکی تر لە دەستنووسەکەدا هاتوون و دووبارە بووەتەوە.

ڕوخسار پەڕ چین بە ناخوون هۆرکەند
وێش وست وە ڕووی نەعش نازەنین فەرزەند
پیرانە گریا وە ڕووی جەوانیش
خوون وارا وە ڕووی ئاو زێندەگانیش
گا ئەسرین ڕێزا وە ڕووی سەرینش
گا بەو ڕوخسار شێوەی شیرینش
چڕیش وە باوان، وە قەوم و خوێش دا
واران وە سەر نەعش ئەو دەروون ڕێش دا
یەقە پارە بی، زوڵف خام بڕیان[1]
بەرگ قەڵاخی سەرتاپا دڕیان
بوو[2] وە شین و واوەیلا و ڕۆڕۆ
واتی قیامەت بەرپا بی نەی ڕۆ
جە دمای داد و فوغان و فەریاد
گریان و ئەسرین، زایەڵەی زیاد
مادەر ئەساسەی سەفەر سازنا
بەو تەورە لەیلیٚ عەرووس ڕازنا
وات: یە نەوعەرووس قەیس چۆڵگەردەن
ئەی خاك ئەمانەت، بە تۆم سپەردەن
نیاش بە کەفەن دمای شستووشۆ
بە ئایین دین، بەردش وە گلکۆ

[1]. لێرەدا نووسراوە: (برین)، دیارە هەڵەیە و دەبیٚ (بڕیان) بێت.

[2]. لێرەدا دیارە دەستنووسەکە دەستکاری کراوە، وشەی (بوو) دەبوایە (بی) بێت.

سـپەردەن وە خـاك نـازەنین لـەیلێ
مـادەر و خوێـشان، چـەنی واوەیلـێ
گێلانـەو دمـا بـە ئـاه و زاری
گـردین سـیاپۆش، پـەی عـەزاداری
خـاتوون خەیمـە چـوون بـێ حەسـاری
ڕاحـەت بـی جـە غـەم خەزێنـەداری
«خانـا» چـەند خانـان خـاتوون و خـانم
بەرشـین[1] جـەی دنیـا داغ داخـانم
تـۆیش مەشـی بـە خـەیر بـە نـوور ئیمـان
یـاڕەب جـە گونـاه تەوبـە و پەشـیمان

## آگاهی یافتن مجنون را مرگ لیلی و زاری نمودن[2]

«نیزامـی» جـە قـەوڵ بەغـدادی سـەلام
وەی تـەورە کـەردەن ئێبتێـدای کـەلام
پـەی زانـای خەبـەر وەفـات لـەیلی
هـەم مـەوت مـەجنوون، قـەیس دوجـەیلی
ڕۆژێ جـە ڕۆژان قـەیس خـاتر تـەنگ
مـەگێلا نـە تـۆی خـار و غـار و سـەنگ
ئـی کـۆه وە ئـەو کـۆه، وادی و بیابـان
دیـش دوو شەهـسەوار ئامـان شـتابان

---

[1]. لێرەدا وشەکە بە (بەرشی) هاتووە و دەبوو بە کۆ بنووسرایە، ئێمە وشەکەمان بە (بەرشین) نووسی.
[2]. ئاگاداربوونی مەجنوون لە کۆچی دوایی لەیلێ و گریان و زاریی ئەو.

بە سەدای بۆڵەند کەردشان سەدا
ئەی غافڵ جە حوکم فەرمان خودا
شەهزادەی شاعیر، عارەبان بەڕ
نەزانای مەردەن لەیل خاتر تەڕ؟
بەسەن بەس ئێتر ئی سەرگەردانی
ڕجووع بەر بە حوکم قەزای ڕەببانی
عێززەت و نەفس و عێلم و ئەدەبت
بداره نگا عولوا و مەرتەبت
لەیلێ شی نە شۆن ڕاگەی ڕۆزگار
تۆ جەی بیابان بە زاری و زگار
چێش مەکەری چێش؟ چێشت کەرد جەی وەر؟
بغەیر جە دەس دای لەشکەر و کێشوەر!
مەجنوون جەی هەواڵ سەخت ناهەموار
سەیحە دا و گێج وەرد، سەنگ ئاسیاوار
وات: ئەی سەواران ئاهێر بەرشی لێم
ئی هەواڵ چێش بی ئاوەردن پەرێم؟
خەیرێ نەواتن چوون نەبی پێتان
خەیر ئەبەدی نەیۆ نە ڕێتان
گرەوا بە زار تەی کەردش ڕاهان
تا خێڵخانەی لەیل خەیمە و خەرگاهان
لوا وە یانەی بابۆ و ئەدای لەیل
مالا وە سەردا، دوود دەروون کەیل

شیوەن لەیلیٚ جە نۆ کەرد تازە
جەو خێل و حەشەم بی وە ئاوازە
جەم بین عەشایر حەیی و حەوالی
پەی تەعزییەی لەیل، مەولا و مەوالی
قەومان و خوێشان، ئیل عامری
ئاحاد ئەفراد، جەنبەی ئامری
قەیس تەسەللیی غەم مەوات [وە][1] باوان
ئەوان هەم بە قەیس بە زاری و گریان
بە وێنەی خەتیب، لەفزێ کەرد بەیان
تەمام جە لوتفش ئامان بە گریان
جە شەهیدی ڕای عەشق حەقیقی
وە شەرع ئێسلام، جە ڕای دەقیقی
جە سەبر و سەبات، جە ڕووی مەسائێب
یاوان وە بەهرە، حازر و غائێب
ئەحسەن واتشان وە عێلم و عەقڵش
ئافەرین پەی نەقڵ دانش [و][2] فەزڵش
زانان قەیس سۆچیای فەزڵ ئێلاهین
بۆیە وا بێزار جە پادشاهین
جەم بین نە دەورش وە مێهرەبانی
بابۆ و ئەدای لەیل وە خۆش زەبانی

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

نـــازش مەکێـــشان جـــە تـــەغای لـــەیلی
پەشـیمان جــەو کـــار کــەردەی بــیٚ مـــەیلی
والیٚـــدەی لـــەیلیٚ گـــشت سەفارشـــات
وات بــە قــەیس [وێــلٚ]،[1] گــرد گوزارشــات
قــەیس وات: دەروونم جــە غــەم بیــەن کــەیل
ڕەهنمـــاییم کـــەن وە مەقبـــەرەی لـــەیل
ئـــەقرەبا و خوێـــشان، خەســـتەی خـــار و زار
مەجنوونـــشان بـــەرد وە بـــالاٚی مـــەزار
خوونابـــەی جگـــەر، وێنـــەی شـــەم پـــالاٚ
گوشـــاد کـــەرد زەبـــان ئاتەشـــین ئـــالاٚ
واتـــش ئـــەی مـــەزار، لـــەیل بدێـــە وە چـــەم
خاســـتەرین ژەنـــان عـــەرەب و عەجـــەم
میٚهمـــان غـــەریب تـــۆن خـــاتر جـــەم
بـــیٚ ئـــەدا و بـــاب و خـــالۆ و بـــەنی عـــەم
شـــەهید عەشـــقەن بـــادا هۆشـــت بـــۆ
نـــەك ئـــی ئەمانـــەت فەرامۆشـــت بـــۆ
جـەو دمـا بـە جـۆش، دلٚـەی دەروون کـەیل
ســەر نیــا وە ڕووی گلٚکــۆی تــازەی لــەیل
وات ئـــەی تـــازە گـــولٚ، خـــەزان ڕەســـیدە
نـــە جـــەهان لـــوای، جـــەهان نەدیـــدە
نـــە جـــای نازبـــالٚش پـــەڕقووی نـــازەنین
ئیـــسە ســـیای ســـەنگ کـــەردی وە بـــالیٚن

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

نەجای خەرگای خەز ئەبریشم تەناف
ئیسە خاك و سەنگ کەردی وە ئێسقاف
چۆنی نە دەروون سیای سەنگ خار؟
تاریکی و تەنگی، زوڵماتی مەغار
چوونەن سیاخاڵ موشکین دانەی تۆ؟
چەشمەك چەمان ئاهووانەی تۆ
ئەو لەعل لەبان ئابدار تۆ؟
غالیەی زوڵفان تابدار تۆ
جە دیدەی کێ بۆ جیلوەنماییت؟
جە مەغز کێ [بۆ][1] نافە گوشاییت؟
سەروت جە سەراو کام جوویبارەن؟
بەزمگات جە کام گوڵ و گوڵزارەن؟
یا خۆ وێنەی گەنج نە ژێر خاکی
ئەر گەنج نیت، پەی چێش پەنهان و تاکی؟
هەر گەنجێ پەنهان نە خاك بۆ عارەن
نگەهبان گەنج، ئەژدەها و مارەن
من ئەو ئەژدەهای سیای ڕەشمارم
نگەهبان گەنج دەفینەی یارم
هەرچەند بە سوورەت جە من پەنهانی
جە ڕێگەی سیفات، جاگیر نە گیانی
ئێدێ وات و ڕووش کەرد وە ڕای بیابان
مەگێلا و مەوات شێعر وە شتابان

---

[1]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

شـــەو مامـــا وە پـــەس، دڵ و دەروون کـــەیل
مـــەنزڵش مـــەگرت و مەقبـــەرەی لـــەیل
ئەوەنـــد مەرســـیە و ئەشـــعار دڵـــسووز
مـــەواتش پـــەی لـــەیل وادەی شـــەب و ڕووز
قـــەوم و بێگانـــە مامـــان وە گریـــان
دایـــم عـــەزادار دیـــدە و دڵ بریـــان
جـــە حـــاڵ وانـــای شـــێعر فێراقـــی
حـــەرفێ جـــە وەفـــا و عەشـــق نەمەنـــد بـــاقی
تـــەمامی ئـــاوەرد وە ڕەشـــتەی تـــەقریر
نویـــسەندەگان ئـــاوەرد نـــە تـــەحریر
ڕۆژ بـــە ڕۆژ مـــەجنوون بێقەرارتـــەر بـــی
جـــە ســـابێق جێـــسمش خـــوار و زارتـــەر بـــی
تـــا ڕۆژێ ئامـــا وە دڵـــەی پـــەڕ جـــۆش
ســـەنگ سینەی لـــەیل گـــرتش نـــە ئـــاغۆش
پێـــچش وەرد چـــوون پـــێچ مـــاران زەخمـــی
ڕێـــزا ئەشـــك خـــوون جـــە ڕای بـــێ ڕەحمـــی
وانـــا ئـــی ســـێ شـــیعر، نویـــسا وە ڕووی خـــاك
بـــە نیـــشی نـــاخوون خەســـتەی جگـــەر چـــاك:
پـــاڵم دان وە ســـەنگ ئـــاخ و داخـــەوە
بـــەهارم بـــەرگ ڕێـــزۆ وە ڕووی باخـــەوە
کاش ئی حوبـب و عەشـق سـەبز مـەبی جـاری
مـــەزانا وە حـــاڵ هێجـــر مـــن یـــاری

بنویــــسان وه ســــەر ســــەنگ مـــــەزارم
شـــــەهید عەشــــقم، مـــــەدەن ئـــــازارم
جــەو پــەی وه دڵتــەنگ ڕوو کــەرد وه بــالاّ
وه دەرگـــــای بێـــــچوون کردگــــار نــــالاّ
واتــــش: ئــــەی خـــالق ســــەما و ســـتاران
ئافەریـــــدەی گــــشت مــــردوو و گیانـــداران
قەســــەمت بــــەو زات بوڵەنـــد پایگـــات
مـــــەدەوم وه تـــــەمام پاکـــــان دەرگـــات
ئـــێتر بەســـــەن بــــەس ئــــی ســــەرگەردانی
خاتێمـــــــــه بـــــــدەر وەی زێنـــــــدەگانی
لاقـــی بــووم بــه لیقــای وێــت بــه مــەیل
جــەو دمـــا شـــاد بـــووم وه دیـــدار لـــەیل
ڕاحــەت بـــووم جــه دەســـت زەحمــەت دنیـــا
بــــه حـــــەق ئەحمـــــەد، (خَـــتْمُ الأنبیـــا) [1]
ئێـــــدێ وات و نیـــــا ســـــەر وه ڕووی زەمــــین
دوعـــاش قـــەبوولّ کـــەرد (رَبُّ العـــالَمین)
گـــرتش نـــه ئـــاغۆش مەقبــەرەی دڵبـــەر
گیـــان شـــیرینش بـــەر ئامـــا وه بـــەر
ئـــەویش گـــوزەر کـــەرد جــه ڕێبـــات چـــۆڵ
ڕاحـــەتی جـــه ســـەیر بیابـــان و غـــۆڵ
مـــەردێ هێلالـــی ئـــی هـــەواڵ ســـەخت
بـــەردش پـــەی خوێـــشان مـــەجنوون بەدبـــەخت

---

[1]. ئامارژەیه بۆ پێغەمبەرمان موحەممەد (د. خ) بێت.

برا و خاهەران، ئەقرەبا و خوێشان
یەقە و دەروون چاک، خاتر پەرێشان
ئیل عامری مەرد و ژەن تەمام
واران وە ڕووی نەعش ئەو نەوتووڵ نەمام
شیوەن لەیلیٚ و مەجنوون بی تازە
واوەیلا و ڕۆ ڕۆ، بەرز بی ئاوازە
بە سیٚدر و کافوور، بە موشک و عەنبەر
شستووشوو کەردن ئەندامش یەکسەر
پیٚچایان وە کەفەن، سفید بەرگەوە
نیایان وە تابووت، تەختەی مەرگەوە
نە پەهلووی گڵکۆی گوڵکەدەی لەیلیٚ
کەندشان مەزار، عەمزادە[1] خەیلیٚ
تەی کەردن ڕاهان عەشق پەڕ خەتەر
جە دمای مەردن بین وە هامبەستەر
چوون جەی دنیای دوون، هەردوو بین هام عەهد
ئەو دنیای جاوید هەردوو بین هام مەهد
مەعجەریٚ سازان وە ڕووی قەبرشان
بە واتەی خاسان، ئولولئەمرشان
[گوڵ][2] لالە نیان وە گڵکۆشان دا
وە ڕووی مەقبەرەی عەنبەرپۆشان دا

[1]. لە دەستنووسەکەدا نووسراوە (عمزە)، هەڵەیە و دەبیٚ (عمزادە) بێت و ئێمە دەستەواژەی دووەممان دانا.
[2]. لە دەستنووسەکەدا نەهاتووە.

ئەو ڕەوزەی بێگەرد ، ڕەشک بۆستان
بی وە حاجەتگای جەرگەی دۆستان
هەر کەسێ ماما غەریب و ڕەنجوور
ڕەنج و غەم هێجر جە ئەو مەبی دوور
کەس وە بێ موراد نمەشی وە پەس
بە لوتف بێچوون، پادشای ئەقدەس
ڕەحمەت وە ئەرواح عاشقان حەق
با سەفا و وەفا ، مروەت شەفەق
ئەوان شین نە شۆن ڕاگەی ڕۆزگار
شێوەی عەشق لێشان مەند وە یادگار
ئەشعار «خانا»یش پەی یادگارێ
مانۆ پەی یاران، چەند ڕۆزگارێ
بە نام خودا و ئەحمەد موختار
خامە بکەر خوشک، خەتم کەر گوفتار
حەمد و سەنا و شوکر پەی زات عەللام
پەرێ موحەممەد ، سەڵوات و سەلام
تاریخ وەفات، قەیس عامری
ساڵ هەشتاد و هەفت، هێجری و قەمەری
«هەفتسەد و دە ساڵ میلاد مەسیح»
واتەی موورەخەی بەغدادی فەسیح
«هەزار و ششسەد و چل و چوار بەیتەن»
پەی دۆستان نەبۆ، «خانە» پەی کێتەن؟!

سـەد هـەزار سـەڵوات، خاتیمـەی کـەلام

بـــە ڕەوزەی ڕەســـوولْ، (علیەالـــسّلام)

تمام شد نوشتن و نسخەگیری لیلی و مجنون بە زبان کُردی اورامی، ترجمە و تألیف شاعر شهیر و نامدار کُرد مرحوم خانای قبادی، رحمە الله علیە و نور الله روحە و اسکنە الله فی بحبوحتە جنانە، در روز سە شنبە دوازدەهم فروردین، سنە (١٣٥٤)شمسی برابر با هجدەهم ربیع الاول سنە ١٣٩٥ قمری، بە دست فقیر عاصی عبدالرحمن شیخ عباس، در قریە قارّ حومەی شهر سنندج. وصلی الله علی سیدنا محمد وآلە و صحبە وسلّم.

# فەرهەنگۆك

**ئابادی:** ئاوەدانی.

**ئاتەش:** ئاگر، ئاور.

**ئاتەشوار:** وەکو ئاگر، ئاگراوی، زۆر گەرم.

**ئاحاد:** یەك بە یەك.

**ئاخێز:** هەستان، هەستانە سەر پێ، ڕاسا، گورج هەستایە سەر پێ، ڕاپەڕی.

**ئارۆ:** ئەمڕۆ، ئیمڕۆ.

**ئازیەت:** ئازیەتباری، خەمبار.

**ئاست:** جێ هێشت.

**ئاستانە:** بەردەرگا، بەردەرگ، بەرماڵ.

**ئاسك:** ئاهوو، مامز.

**ئاسیب:** زەرەر، زیان.

**ئاغووش:** باوەش.

**ئافەریدەگان:** خوڵقاوەکان، دروستکراوەکان.

**ئالآ:** قەد و بالآ، پەرچەم.

**ئاما:** هات، هاتوو، هاتگ.

**ئامام:** هاتم.

**ئامووز:** پا، پێ.

**ئاهەن:** ئاسن.

**ئاهوو:** ئاسك.

**ئاهێر:** ئایر، ئاگر، ئاور.

**ئاوازە:** (١) ئارەزوو، هیوا و ئاوات. (٢) نەوا، ئاوا. (٣) شۆرەت، ناوبانگ. (٤) ویردی سەر زمان، ناوهێنان.

**ئاوەرد:** هێنای، هاوردی.

**ئاوێزان:** هەڵواسراو، خرابێتە، کرابێتە.

**ئەبەوی:** کۆی وشەی (اب)ی عەرەبییە، لێرەدا مەبەست لە باوکی لەیل و مەجنوونە.

**ئەبنا:** (۱) نەوە، منالان، کوڕان، مندالان. (۲) دوارۆژ، پاشەڕۆژ.

**ئەتباع:** پەیڕەوان، شوێنکەوتوان.

**ئەتراف و ئەقتار:** کۆی وشەی (طرف)ی عەرەبییە، دەوروبەر، کەنار، گۆشە...

**ئەتوار:** ڕەوشت، ئاکار، ڕەفتار، کردار، کردەوە.

**ئەتیببا:** کۆی وشەی (طبیب)ی عەرەبییە، واتە: دکتۆرەکان.

**ئەجەل:** کاتی مردن، وەختی مردن، لەوە بەدوا، ماوەیەی داهاتوو.

**ئەحسەن:** جوانترین، ئافەرین، دەستخۆش، دەمخۆش.

**ئەحشام:** کۆی وشەی (احشم)ی عەرەبییە، نۆکەران و خزمەتکاران، گەلەی چوارپێ.

**ئەخەوات:** کۆی وشەی (اخ)ی عەرەبییە، واتە براکان.

**ئەخزەر:** سەوز، نەگەییوو، ناکام.

**ئەخی:** برا.

**ئەدا:** دایك.

**ئەژنی:** ئەیبیست، گوێی لێ بوو.

**ئەژنیم:** بیستم، گوێم لێ بوو، ژنەفتم.

**ئەراگێڵ:** سەرگەردان، وێڵ، هەڵوەدا، ئاوارە، دەربەدەر، دەرکراو.

**ئەرجومەند:** بایەخدار، پایەبەرز، ئازیز، بە بایەخ.

**ئەرگ:** دیوەخان.

**ئەرغەنوون:** ئامێرێکی مۆسیقایە.

**ئەرکان:** سپا.

**ئەرنەب:** کەروێشك.

**ئەساسە:** بنچینە، بنەڕەت، ئەو کەرەستە و شتانەی کە پێویستن بۆ سەفەرکردن و دابین دەکرێت.

**ئەسپەر:** قەڵغان، پارێزەر، پارێزکار.

**ئەسرین:** فرمێسك.

**ئەسفەل:** خوارتر، وارین.

**ئەشرار:** خراپکاران.

**ئەشغاڵ:** قەرەباڵەغ، کۆبوونەوەی خەڵکی زۆر لە جێگایەکدا.

**ئەعدا:** دوژمن.

**ئەعراب:** کۆی وشەی (عەرەب)ە، عەرەبەکان.

**ئەعرابی:** کۆی وشەی (عەرەب)ە، واتە عەرەبییەکان، عەرەبی بوون.

**ئەعساب:** دەماری توورەیی لە گیانی مرۆڤ.

**ئەعوان:** یاران، هاوکاران، هاوڕێیان.

**ئەغزییە:** کۆی وشەی (غذا)ی عەرەبییە، واتە خورد و خۆراك، خواردەمەنی، خواردن.

**ئەغنام:** بزن و مێ، ماڵات، مەڕ و بزن.

**ئەفخەم:** بڵندپایە، پایەبەرز، ئەرجومەند.

**ئەفسوون:** جادوو.

**ئەفعی:** مار.

**ئەفعال:** کۆی وشەی (فعل)ە، کردەوەکان، ڕەوشتیان، ئەنجامدانی کار.

**ئەقاریب:** خزمان و دۆستان، قەوم و خوێشان، خزمان و نزیکان.

**ئەقتار:** گۆشەیە، گەڕان بەو ناوچەیەدا، گەڕان بەو دەوریەرەدا.

**ئەلتاف:** کۆی وشەی (لطف)ی عەرەبییە، میهرەبانی، نەرمی، نەرم و نیانی، سۆز.

**ئەلقێسە:** ڕەمزێکە لەناو داستاندا و لە سەرەتاوە تا کۆتایی داستانەکە بوونی هەیە، کورتکراوەی قسە، پوختەی وتە و باس، کورتەی داستان و ڕووداوێك.

**ئەلیم:** دڵ تەزێن، ئێشدار، بە ژان، بە سوێ، دڵ تەوسێن.

**ئەمارەت:** فەرمانڕەوایی، حوکومڕانی.

**ئەموال:** کۆی وشەی (مال)ی عەرەبییە، سامان، ماڵ، دارایی.

**ئەنار:** هەنار.

**ئەندوو:** خەم، کەسەر، خەفەت.

**ئەندوود:** ماڵاندن، شتێك بە شتێکی تریدا بساوڕێت، وەکو پارچەیەك کانزا بە ئاوی زێڕا بکرێت و بە زێڕدا ماڵرابێت.

**ئەندووه:** خەم و خەفەت.

**ئەندێش:** (١) خەم و پەژارە، ئەندێشە، خەم و ئازار، خەم. (٢) ترس و بیم.

**ئەنگەبین:** هەنگوین، هەر جۆرە شیرینییەك، شەهد، شیرە.

**ئەنوەر:** ڕۆشنتر، ڕووناكتر، درەوشاوەتر.

**ئەنیسان:** كۆی وشەی (ئەنیس)ە، هاونشین، هاونشینی.

**ئەوراق:** كۆی وشەی وەرەقی عەرەبییە، (١)كاغەز، (٢) بەرگ، گەڵا.

**ئەوزاع:** كۆی وشەی (وضع)ی عەرەبییە، بارودۆخ، حاڵوباڵ، دۆخ، بار.

**ئەوساف:** پەسەنكراو، تاریفكردن، ستایش و پێداهەڵدان، بە شان و باڵدا هەڵدان.

**ئەوقات:** كات، وەقت.

**ئەولاد:** مناڵ، منداڵ.

**ئەیالەت:** ئیدارەی فەرمانڕەوایی، ئیدارەكردن، حوكومەت كردن، فەرمانڕەوایی، جێگایەك چەند فەرمانڕەوایەك فەرمانڕەوایی تێدا بكەن.

**ئەیمەن:** ئاسایش، بێ ترس.

**ئۆجاخان:** كۆی وشەی (ئۆجاخ)ە، واتە: وەجاخ، وجاخ.

**ئوردەك:** سۆنە.

**ئوشتر:** حوشتر.

**ئوفتادە:** كەوتوو.

**ئولولئەمر:** دەسەڵاتداران، خاوەن دەسەڵاتان، كەسێ كاروباری كەس یا كەسانێ تر لە ئەستۆ بگرێت.

**ئومەرا:** پاشاكان، دەسەڵاتداران، كاربەدەستان، ئەمیرەكان، لێپرسراوان.

**ئوموورات:** كۆی وشەی (امر)ی عەرەبییە، كار و پیشە، كار و ئیش و فرمان.

**ئیبتیدا:** سەرەتا، پێشەكی.

**ئیتاعە:** گوێداری، گوێڕایەڵی.

**ئیتاعەت:** گوێداری، گوێڕایەڵی.

**ئیجابەت:** قەبووڵكرا.

**ئیجتێناب:** خۆلادان، خۆپاراستن.

**ئیحرام:** ئەو پارچە قوماشە سپییەیە لە کاتی چوون بۆ عومرە و حەجدا دەپێچرێتە گیانەوە.

**ئیحساس:** هەست.

**ئیختیار:** ئیرادە.

**ئیخلاس:** ڕاستگۆیی، دڵسۆزی، دڵ و دەروون پاکی، پەرواری، بێ خەوشی.

**ئیخوان:** کۆی وشەی (اخوە)ی عەرەبییە، براکان، برادەران.

**ئیدا:** ئەمە، ئائەمە، ئەوەی نزیك.

**ئیدراك:** پێزانین، تێگەیشتن، حاڵی بوون، سەر لێ دەرکردن، فام کردن.

**ئیرادە:** خواست، باوەڕ.

**ئیرساڵ:** ناردن، هەناردن، ڕەوانەکردن.

**ئیزدیواج:** ژنهێنان.

**ئیزهار:** خستنە ڕوو، ئاشکرا کردن، پیشاندان، کار و ڕەوتی نواندن، دەرخستن، پیشاندان، ئاشکرا کردن، گوتن، وتن.

**ئیسە:** ئێستا.

**ئیستەبرەق:** جۆرێك درەختی بچووکە لە وڵاتانی وەکو هیندستان و مالیزیا و باشووری ئێران زیاتر دەڕوێت.

**ئیستەیچ:** ئێستەیش، ئێستاکەیش.

**ئوستخوان:** سوقان، ئێسقان.

**ئیستدعام:** خوازیارم، هیوادارم، ئومێدەوارم.

**ئیستیماع:** گوێگرتن، گوێ لێگرتن، شنەفتن، گوێبیستن، ژنەوتن.

**ئوستوار:** توند، قایم سفت و سۆڵ.

**ئیسراحەت:** پشوو، ماندووبوون، هیلاکی، هیلاکەت، شەکەت.

**ئیسقاف:** سەقف، سەرپۆش، پەردووی خانوو.

**ئیشتیاق:** ئارەزوو، تاسە.

**ئیشفاق:** میهرەبانی کردن، دڵسۆزی کردن.

**ئیعتا:** پێدان، بەخشین، بەخشش.

**ئیعتدال:** بارودۆخ، یان چۆنیەتی مامناوەنجی بوون، هاوسەنگی، هاوسانی.

**ئیعزاز:** بە فەڕ و شکۆ، ڕێزگرتن، قەدرگرتن، ڕێزلێنان.

**ئیعمال:** کار، ئیش.

**ئیقتیزا:** پێویستی، خواستن، شایستە.

**ئیکرام:** ڕێزگرتن، کاری ڕێزلێنان، بە ڕێز و خۆشەویستی.

**ئیل:** خێڵ، هۆز.

**ئیلتیجاه:** پەنابردن، پەناخوازتن، پەنابردنە بەر، پەنا بۆ بردن، هاوار بۆ بردن.

**ئیلجاڕی:** گەلەکۆمەکێ، گەلەکۆمە.

**ئیمەنی:** ئاسایش، ئارامی.

**ئیمکان:** توانین، توانا، گونجان، کات، مەجال، توانا، ڕێگە تێچوون.

**ئینە:** ئەمە.

**ئینتیزار:** چاوەڕوان.

**ئینتیها:** کۆتایی، دوایی.

**ئینساف:** کۆی وشەی (نصف)ی عەرەبییە، مروەت، ویژدان، هەقانییەت، هەقبێژی، دادپەروەری، میانەڕۆیی.

**ئینشا کەر:** بینووسە، بنووسە.

**ئیهتیمام:** بایەخ پێدان، گرنگی پێدان.

## ب

**بابۆ:** باوک.

**باتمان:** کێشانەیەکی شازدە کیلۆ و نیوییە.

**باد:** با، هەوا.

**بادیە:** بیابان، بیاوان.

**بارەگا:** تەخت، ئەو شوێنەی گەورە و دەسەڵاتداری تێدا نیشتەجێیە.

**بازگەشت:** گەڕانەوە.

**بازوو:** (١) قۆڵ. (٢) بە مانای ئەو دار و ئاسنەیش کە دەکرێتە ئالاوە هاتووە. (٣) ئەڵقە، هەڵقە، حەڵقە.

**بازووبەند:** وەکو بازووبەند بەدەورتدا بێت و بتپارێزێت، وەکو بازنە لە دەستتدا بێت و بتپارێزێت.

**بازیچە:** یاریکردن.

**باشکۆ:** باش کوڵاو.

**باشی:** چاکی، خاسی.

**بالادەس:** مەبەست لە خوای گەورەیە، ئەوەی لە سەرووی هەموو دەسەڵاتێکەوەیە.

**باڵباز:** سەرباز، چەکدار.

**باڵشت:** پاڵشت، سەرین.

**باڵ چوغ:** بازووبەندی چێوی.

**باڵین:** سەرین، باڵشت.

**بانوو:** خانم، ژن، خێزان.

**باهێر:** ڕوون، ڕووناک، ڕۆشن.

**باوەرە:** بێرە، وەرە، بێ.

**باوەرۆ:** بهێنێ، بیهێنێ.

**بە خاهـ ناخا:** بێ خواست و ئیرادە.

**بەت:** مامراوی، مراوی، قاز.

**بەختە:** کاوڕی سێ و چوار ساڵە.

**بەخیل:** ڕەزیل، دەست نووقاو، مشت نووقاو.

**بەدەڵ:** گۆڕدراو.

**بەدر:** مانگی چواردە.

**بەدسیەت:** بەدشێوە، شێوەخراپ.

**بەدگووان:** بەدگۆیان، ئەوانەی بەدی ئەکەن، خراپەکاران، ئەوانەی خەریکی کاری فیتنەکارین.

**بەدنامەن:** بەدناوەن، بەدناون، ناوخراپن، ناوزڕاون، ناوخراون.

**بەدنەهادی:** نەگریس.

**بەدی:** خراپە، بەدی کردن، خراپە کردن.

**بەدیومن:** بەد شکڵ، ناموبارەك، بەد ڕوومەت.

**بەڕ:** وشکانی، بەردی زۆر سەختی لا شاخ و دۆڵ.

**بەریەت:** ئامێرێکی مۆسیقایە.

**بەرداشان:** بەریاندا.

**بەردە:** بردراو.

**بەردن:** بردیان.

**بەرشی:** دەرچوو.

**بەرشین:** تێپەڕ بوون.

**بەرگوزیدە:** سەرتەڵ، هەڵبژێردراو.

**بەرف:** بەفر.

**بەرق:** هەورە تریشقە، هەوری بەتین و سووتێنەر.

**بەرکاو:** داوێنی شاخ، بناری شاخ.

**بەرکەر:** هەڵکەنە، دەرکە، لابەرە.

**بەرکەریم:** هەڵکەنیم، دەرێنم.

**بەریش:** ببەی، بیبەی.

**بەزم:** شایی، خۆشی.

**بەزمگا:** جێگەی شادی و ئاهەنگ.

**بەسیر:** زرنگ، چاوکراوە، زیرەك، کارامەیی، بینا، چاوتیژ، ناوێکی خوای گەورەیە و یەکێکە لە سیفاتەکانی خوای گەورە.

**بەسیرەت:** ڕۆشنایی، ڕۆشنی، بینایی، ڕۆچنایی چاو، سۆمایی.

**بەگلەران:** کۆی وشەی (بەگ)ە، میر، گەورەی شار یا هۆز، بەگەکان، بەگلەرایەتی کردنی بەگەکان، نازناوی پیاوە گەورەکان و ئاغاکانە.

**بەعدەن:** دوایی، لەمەودوا

**بەعزێ:** هەندێ، بەشێ.

**بەڵ:** بەڵکو، بەشکو.

**بەڵکە:** بەڵکو.

**بەندەشناس:** مرۆڤناس.

**بەهانە:** بیانوو، ویانە.

**بەهر:** (١) قازانج، سوود. (٢) دەکرێت کورتکراوەی (بەهرە)ش بێت.

**بەهمەن:** مانگی بەهمەن، دەکاتە مانگی (١١) لە مانگەکانی ساڵی ئێرانی و بەنبەرە بە مانگی ڕێبەندان، بەرامبەریشە بە (٢١ی ژانویە-١ی فوریە)ی ساڵی زایینی، دووهەمین مانگی زستان.

**بەوان:** بە ئەوان.

**بەور:** جۆرێك ئاژەڵە وەکو پڵنگ.

**بەیداخ:** ئاڵا، پەرچەم.

**بەیۆم:** بێم.

**بپێچۆ:** بپێچێتەوە.

**بدۆ:** بدا.

**بدێوم:** تەماشاکەم.

**بریان:** برژاو.

**برێژۆ:** برژێنێ، بیرشێنێ.

**بز:** بزن.

**بزورگزادە:** نەجیب زادە، سەر بە گەورە ماڵان.

**بسازۆ:** دروستی بکا.

**بسۆزۆ:** بسووتێت.

**بشۆ:** برۆ، بچۆ.

**بگرێزووم:** ڕا بکەم.

**بوکشووش:** بیکوژم.

**بکیانە:** بنێرە، ڕەوانەی بکە.

**بلوور:** شووشە، شووشەیی، شیشە.

**بمانۆ:** بمێنێ، مانەوە.

**بمانین:** بمێنین.

**بمرۆ:** بمرێ، بمرێت.

**بنازۆ:** بنازێ، شانازی بکا.

**بنازووم:** بنازم، لاف و گەزاف لێدان، خۆهەڵکێشان.

**بناگۆش:** بنگوێ، پشتگوێ.

**بۆ:** ببێت.

**بواچان:** بڵێن.

**بوتان:** کۆی وشەی (بت)ە، بتەکان.

**بوختی:** جۆرێك حوشتری گەورەی سوورە، زیاتر لە ناوچەی خوراسان و کرماندا دەژێت.

**بورنا:** جوان، لاو، گەنج، جەحێڵ.

**بۆسان:** ماچیان کرد.

**بونیان:** بونیاد.

**بونیە:** هێز و توانایی.

**بووم:** کونەپەپوو، کوندەپەپوو، کوندەبووم، بۆکوێرە.

**بویەرۆ:** ڕابورێ، بڕوات.

**بوینۆ:** ببینێت.

**بێ حەد:** لە ڕادەبەدەر.

**بشوون:** بچم.

**بێ قیاس:** بێ ئەژمار، بێ حساو.

**بیاونۆ:** بیگەیەننە، بیرەسێنن.

**بیاوین:** بگەین.

**بێ خورد:** بێ خواردنەوە.

**بەیدی:** چۆڵ، بیابان، دەشت و دەر، دەرەوە.

**بیروون:** دەرەوە.

**بێز:** ئیسمی فاعیلی (بێزران)ە.

**بیش:** بووی، هەیبووە.

**بغەیر:** بێجگە لە، جگە لە.

**بێکر:** دەست لێ نەدراو، کچ، کچێك دەستی لێ نەدرابێت.

**بیماران:** کۆی وشەی (بیمار)ە، نەخۆشەکان.

**بێ مێسل:** بێ وێنە، لە وێنەی نەبوو.

**بین:** بوون.

**بینا:** چەشدار، خاوەن هێزی دیتن، مەجازی: ژیرڤان، ڕوون بین، خاوەن توانایی پێشبینی و هەڵسەنگاندنی ڕێك و ڕاستی ڕووداوان.

**بێوە:** بێوەژن.

## پ

**پا:** پێ، قاچ.

**پابەند:** ئەو زنجیرەی پێیە کە دەکرێتە پا بۆ بەندکردنی مرۆڤ، بۆ ئەوەی ڕا نەکات، بە مرۆڤ خۆیشی دەوترێت کە دیل بێت.

**پارە:** دڕاو، ورد کراو.

**پارەپارە:** پارچە پارچە، کوت کوت.

**پاس:** ئاگاداری.

**پاساری:** چۆلەکە.

**پاسە:** ئاوەها، ئاوا، وا.

**پاسداری:** ئاگاداری.

**پاچ:** قولێنگێکە یەك دەم و دەم پان.

**پالاّ:** پێلاو، کەوش.

**پالاّت:** پێلاوت، کەوشت.

**پانالّ:** پای نالکراو، نالکراو.

**پایگاه:** پلەی دەسەلاّت، جێگای بەرز و پایەدار.

**پاینتەر:** نزمتر، خوارتر.

**پایین:** خوار، دابەزی.

**پەخش:** بڵاو، بڵاوکردنەوە.

**پەڕ:** پڕ.

**پەراگەندە:** پەڕاکەندە، پرش و بڵاو.

**پەرەستوو:** پەڕەسێلکە، پلیسرك.

**پەرەند:** پۆشاکی ئاورێشمینی سادە و بێ نەخش و نیگار.

**پەرەندگان:** پەڕەندەکان، مەلەکان.

**پەرسا:** پرسی.

**پەرگار:** بازنەیی، ئامرازی کێشانەوەی بازنە، پەڕگاڵ.

**پەرنیان:** ئاورێشمی چینی نەخشدار.

**پەرهێز:** پارێز.

**پەروازان:** کۆی وشەی (پەرواز)ە، فڕین، باڵ لێدان.

**پەروانە:** پەپوولە.

**پەرێش:** بۆی.

**پەزیرایی:** پێشوازی، چێشت لێنان، نان ئامادەکردن، میوانداریتی.

**پەس:** دوا، پاش، دواتر.

**پەست:** توورە.

**پەشم:** خوریی سەر ملی مەڕ، خوریی.

**پەشێوحاڵ:** حاڵ پەشێو، حاڵ تێکچوو.

**پەلاس:** بەڕە، بەڕەکۆن، پارچەی ڕەشماڵ.

**پەهلوو:** تەنیشت، لاپاڵ، لاپەنا.

**پەی:** بۆ.

**پەیغام:** (١) وەڵام. (٢) پەیام، نامە.

**پەیك:** نامە، پەیام.

**پەیکانکەشی:** تیر لە برین دەرهاویشتن، تیر لە برین دەرکێشانەوە، تیر لە برین دەرکردن.

**پەیماوە:** بۆ ئێمە، بۆمان.

**پدەر:** باوك.

**پسەر:** کوڕ.

**پستە:** فستق.

**پشتەڵ پشت:** پشتاوپشت.

**پۆست:** پێست.

**پۆشۆ:** لەبەری ئەکات.

**پووشیدە:** پۆشیدە، پۆشراو، داپۆشراو.

**پیادە کەرد:** دایبەزاند، لە سواری هێنایە خوارەوە.

**پێسە:** وەکو.

**پێشانی:** ناوچاو، نێوچاو.

**پێشین:** پێشینان، وەرین، کۆن، قەدیم.

**پێوار:** (١) پەنهان، نادیار، نەمان، شاراوە، نهێنی، لەبەرچاو ونبوون. (٢) داوێن، وشکایی. (٣) شەو، گووم.

## ت

**تاجیل:** پەلە، خێرا.

**تار:** (١) تاریك. (٢) هەڵوەدا و دوورکەوتە، بە پەلە و پۆر خۆ دوورخستنەوە.

**تازی:** عەرەب.

**تازی تەکاوەر:** وەکو ئەسپی عەرەبی وەهایە لە ڕۆیشتندا، ئەوەندە توند دەڕوات.

**تاسە:** ئارەزوو.

**تاسەخوار:** خەمخوار، ئارەزووخواز.

**تاق تاق:** دەنگی لێدانی شیر و خەنجەر، شرنگ، شرنگە، شرنگە شرنگە، شیخ و وڕ، شیخ و هوڕ، لەپلەپ.

**تاقی:** بێ گومان.

**تالیع:** تالع، بەخت، ناوچەوان، بەش.

**تانە:** تانە و تەشەر، پەلاس.

**تاوا:** تین و گەرمایی، کاتێکی کەم، داگیرسانی لەش لە نۆبەتی، ڕاکردنی بە توونـد، تاوانەوە، توانەوە، توانستی.

**تاودا:** تەکانی دا، ڕێکردنێك لەنێوان ڕاکردن و ڕێکردندا، نە توند و نە هێواش.

**تەبەرڕوك:** ئەو کەرەستە و شتەیە کە پیرۆز دەکرێت بە شتێکی لەو پیرۆز تر، وەکو ئەو پارچە قوماشەی بە سەر گۆڕی شێخ و پیاوچاکاندا دەهێنرێت، یا بە دار و دیواری کەعبەدا دەهێنرێت و دواتر بۆ نەخۆش و چارەسەرکردن بەکاری دەبەن.

**تەبدیل:** گۆڕیا، گۆڕا.

**تەبزەدەگان:** تا لێهاتووان، تادارەکان، ئەوانەی کە نەخۆشیی یاو و تەو و لەرزیان هەیە.

**تەبع:** سروشت، خوو، ڕەوشت.

**تەبلە:** (١) سندووقچەی بچووك، قوتی، قوتوو. (٢) تەپڵی بچووك. (٣) بۆندان.

**تەبیب:** پزیشك.

**تەبیبوار:** وەکو دەرمانکەر.

**تەبیعەت:** سروشت.

**تەتمیع:** خستنە نێو تەماح، ڕژدی خستنە بەردەم، ڕژدی نان خستنە بەردەم.

**تەپانچە:** دەمانچە.

**تەپڵ کۆس:** ئەو تەپڵەی لە کاتی شەڕ و جەنگدا لێ دەدرێت.

**تەجەللا:** ڕۆشنایی، ڕۆشنی.

**تەجوید:** باشکردن، چاکردن، خوێندنەوە بە ئاوازەوە، تێچریکان.

**تەحسیل:** بەدەستهێنان، دەستخستن، وەرگرتن.

**تەحییە:** سڵاوکردن، خۆشهاتن کردن.

**تەدارەك:** ڕازاندنەوەی کەلوپەل بۆ دروستکردن.

**تەرەفەین:** هەردولا.

**تەرزییە:** لە وشەی (ترضیە)ی عەرەبییەوە وەرگیراوە، ڕازیکردن، دڵهێنانەوە، دڵهێنانەوە جێ.

**تەرس:** ترس.

**تەرگە:** کۆڵوانە، چارۆکە، چارەکەی کۆڵ، کۆڵوانەی کۆڵ.

**تەرقیم:** نووسین، نووسراو، ژمارە بۆ دانراو، ڕەنووسکردن.

**تەزەروو:** قەرقاوڵ، باڵدارێکی کلك درێژە بە قەد مریشکێك دەبێت، تـوخمی نێـری بـە کەڵەشـێری کەژی بەناوبانگە و لەنێو لێرەواردا دەژێت.

**تەزەروێ:** قەرقاوڵ.

**تەزکار:** بە بیرهێنانەوە، یاداوەری، بیرخستنەوە.

**تەسەللی:** ئارامکردنەوە.

**تەستیر:** هێڵکاری، هێڵکێشان، نەخشەدانان.

**تەسدیع:** بە زەحمەت خستن.

**تەسدیق:** دووپاتکردنەوەی ڕاستی، چەسپاندنی ڕاستی، بە ڕاست زانین، شایەتی دان لەسەر ڕاست و دروستیی کارێك یا وتەیەك.

**تەعاروف:** (١) شەرم، (٢) ناساندن.

**تەعام:** خواردن.

**تەعەسوب:** دەمارگیری، دەمارگرژی، دەمار وشکی، قین لە دڵی، غیرەت.

**تەعویز:** تەسبیح، دوعا و نووشتەیەك کە بە کەمەر و سینە و شانەوە دەکرێت.

**تەعیین:** دەست نیشانکردن.

**تەغیر:** گۆڕین، گۆڕان.

**تەفتیش:** پشکنین، گەڕان.

**تەفرەقە:** پرژوبلاو، لێکترازان، بلاوە.

**تەقازا:** (١) ویستن، خوازتن، خواستن. (٢) داخوازی، خوازیاری، ئاواتـەخواز، داوا، داواکـاری. (٣) تکا.

**تەقدیم:** پێشکەش، دیاری.

**تەقریر:** ڕاپۆرت.

**تەکاوەر:** تیژڕۆ، تیژڕەو، توند ڕۆیشتن.

**تەكليف:** داواكاری، داواكردن.

**تەكیە:** پاڵ، پاڵدانەوە، شان داهێڵان لەسەر شتێك.

**تەل:** تەوقی سەر.

**تەلاڵ:** تەپكەكان، تەپۆڵكەكان.

**تەڵخ:** تاڵ.

**تەن:** لاشە.

**تەنتەنە:** شان و شكۆ.

**تەغا:** لەباتی، لە جیاتی، لەبری.

**تەنزیم:** ڕێكوپێك كردن.

**تەه:** ناخ.

**تەهیە:** دابین، ئامادە، دەستخستن.

**تەواسام:** تاسانەوە.

**تەواف:** گەڕان، گەڕان بە دەوری شتێكدا، تەواف كردن.

**تەوافولقودووم:** بە دەوری كەعبەدا بە پێكانی خۆی تەوافی كرد.

**تەوبیخ:** ئامۆژگاری كردن، لۆمە و سەركۆنەكردن.

**تەوەن:** بەرد، سەنگ.

**تەورێوەن:** بەجۆرێكە، بەشێوەیەكن، جۆرێكە، شێوەیەكە.

**تەی:** (١) هۆزێكی عەرەبە. (٢) كار و ڕەوتی پێوان، پێواندن. (٣) تێپەڕاندن، تێپەڕكردن، پێوان، پیمەی. (٤) برینەوە، تەی كردن. (٥) لە ماوەی، لە مەودای، لەنێوانی. (٦) بە پێی، بە هۆی، بە بۆنەی، لە درێژەی.

**تەئەسوف:** بەداخەوە بوون.

**تەئسیر:** كاریگەری.

**تەیهوو:** سۆس، سۆسك، سۆسكە، سووسك، سوێسكە.

**تلووع:** دەرچوون، هاتنە دەرەوە، خۆرهەڵاتن، هەڵاتن.

**تلێسم:** ئەم وشە یۆنانییە و بە عەرەبی کراوە، نووسراوێکە لە وێنە و دوعا پێـك هـاتووە، بـەهۆی ئەمەوە کاری نائاسایی ئەنجام دەدرێـت، هـەروەها وێنـە و نەخـشی سـەیرە کـە لـە سـەر خەزنـە دادەنرێت.

**تۆرمتە:** باشووکە، باشووك.

**تۆشە:** خواردن و کەرەستەی ڕێی سەفەر.

**توغرا:** (١) هێڵ و خەتێك بە شێوەی کەمان. (٢) ئەمر و فەرمان.

**تۆف زلان:** تفانی زلان.

**توفەیل:** خۆ فیداکردن، خۆ بە قوربانی کەسێ کردن، دانە پاڵە بۆ کەسێك نـاوی (توفـەیل) بـووە کە بەبێ بانگهێشتکردن بە میوانی چووەتە سەر خەڵکی، میوانی بانگ نەکراو.

**تونگ:** گۆزەی مل باریك و بچووك و سەرتەنگ.

**تومتەراق:** دەبدەبە، شکۆ، جەلال، شکۆ و گەورەیی و خۆنواندن.

**تووڵ:** تووڵ، درێژی، ماوە، مەودا.

**تووڵانی:** دوور و درێژ.

**توهی:** خاڵی، بەتاڵ.

**تیب:** بۆنی خۆش.

**تیەی توراب:** خاکی ڕەش، مەبەست جێی بەزینی ئێلی (لەیلێ)یە و بە خـاکی عێـراقیش دەڵـێن: خاکی ڕەش.

**تیغ:** تێغ، تێغ، چەقۆ، خەنجەر.

**تیمار:** چارەسەر کردن، تیمار کردن.

**تینەت:** سروشت.

**تیوور:** کۆی وشەی (تەیر)ی عەرەبییە، باڵندەکان، باڵداران، مەلەکان.

## ث

**ثابت:** جێگیر، پایەدار، مانەوە، نەمر، زیندوو.

## ج

**جابەجا:** جێبەجێ، دەست بەجێ، گورج، زوو.

**جاری:** ڕەوان، نەوەستاو، ڕوون.

**جان:** گیان، لاشە.

**جانفشانی:** گیان بەختکردن، گیان بەخشین.

**جانمەك:** خوێدان، جێگەی خوێ.

**جاە:** جێگە، شوێن، جێگا.

**جاهان:** کۆی وشەی (جا)یە، هەموو جێگایەك، جێگاکان.

**جاهێڵ:** لاو، گەنج، جوان.

**جاوید:** هەتاهەتایی، هەمیشەیی.

**جوبیەخانە:** جێگای جل و بەرگ، جێگای جل و بەرگی شەڕ.

**جەبرەن:** بە زۆر، بە زۆرەملێ.

**جەدد:** (١) ڕێگەی ڕاست. (٢) زەوی ڕاست و تەختانی. (٣) زەوی، هاموون. (٤) ڕووی زەوی، سەر زەوی.

**جەرەس:** زەنگۆڵە.

**جەرگ:** جگەر.

**جەرگە:** (١) کۆڕ، کۆمەڵ. (٢) قووڵایی، ناوەڕاست، ناوەند.

**جەزا:** پاداشت.

**جەستە:** گیان، لاشە.

**جەفا:** مەینەت.

**جەم جەم:** کۆمەڵ کۆمەڵ.

**جەم:** (١) لەبەر خاتر. (٢) کۆ، کۆبوونەوە، کۆکردنەوە.

**جەمازە:** حوشتری تیژڕەو، وشتری گەورە، حوشترێك لە ڕۆیشتندا توروند بڕوات.

**جەمین:** هەنیە، توێڵ، نێوچاوان، ناوچاوان، ناوچەوان.

**جەناب:** بەڕێز، بەرز، گەورە.

**جەنبە:** لایەن، جێگای ڕوانین لە شتێك، دۆخی هەڵگرتن.

**جەهد:** کۆشش، ڕەنج.

**جەهین:** پەڕین، بازدان.

**جەواز:** ئیجازەدان، ڕێگەدان، ئیزندان.

**جەوانی:** جوانی، لاوی، گەنجی.

**جەواهێر:** جواهێر، جەواهیرات، بەردی بە نرخ، کۆمەڵە بەردی بەنرخە، وەکو: گەوهەر، مروای، یاقووت، عەقیل، زومڕووت.

**جەور:** ستەمکردن، گومڕا، لە ڕێگەی ڕاست لادان.

**جەولان:** تاو، تاودانی ئەسپ لە لایەن سوارەوە بە هەموو لایەکدا.

**جەیحوون:** ڕووبارێکی گەورەیە لە ناوچەی بوخارا.

**جەیش:** سپا، هێز، لەشکر.

**جستوجۆ:** گەڕان، پشکنین.

**جڵەودار:** هەوسارکێش، ئەو کەسەی لەپێش سوارەوە دەڕوات.

**جلووس:** دانیشتن.

**جودایی:** جیابوونەوە.

**جوڕە:** بازی نێری سپی، بازی سپی.

**جونبە:** هەرێم.

**جوود:** (١) بەخشش و کەرەم. (٢) جوامێری و پیاوەتی.

**جۆق:** دەستە، پۆل.

**جۆق جۆق:** پۆل پۆل، دەستە دەستە.

**جۆیا:** لە دووی شتێك گەڕان.

**جووبیار:** جێیەك کە جۆگەلەی زۆری هەبێ.

**جێران:** جیران، هاوسێ، دراوسێ، هامسایە.

**جێسم:** لاشە، گیان، بەدەن.

**جیفە:** (١) لاشە. (٢)ماڵی دنیا.

**جەیلێ:** کۆمەڵێ، دەستەیە.

**جیوە:** زاوق، ژووڤە، زیوە، توخمی کیمیاوی کانزایی.

# چ

**چابوك:** لێهاتوو، زیرەك، چاك، باش.

**چار:** چوار، ژمارە چوار.

**چاق:** قەڵەو.

**چاوەشان:** کۆی وشەی (چاوەش)ە، پێشڕەوی کاروان.

**چەرا:** لەوەڕ.

**چەرب:** چەور، زمان تەڕ، کینایەیە بۆ کەسێك لەکاتی قسەکردندا زمانی تەڕ و لووس و چەوری هەبێت.

**چەرخ:** (١) گەردوون، دنیا، دەورانی دنیا، ئاسمان، سووڕانەوە. (٢) واشە، جۆرێك باڵندەی ڕاوکەرە.

**چەشم:** چاو، چەم.

**چەشمەك:** چاویلکە.

**چەقانە:** چەغانە، چەقەوانە، چەقانەژەن، چەق چەق، چەقەنە، دوو ئاسنی پانە و سەماکەر لە دەستی دەکات و بە یەکیدا دەدات و دەنگ دەردەکات، ئامێرێکی مۆسیقایە.

**چەکاچاك:** دەنگ، شەقەی باڵ یان شمشێر...

**چەکمە:** پووت، پۆتین، جزمە، چزمە.

**چەمان:** چاوەکان.

**چەمەر:** گریان و زاری، شین و شەپۆڕ، شین و زاری، کۆس کەوتن، ئاوازێکی گریاناوییە..

**چەمەری:** لاواندنەوەی مردوو بە دەهۆڵ لێدان.

**چەمەنان:** کۆی وشەی (چەمەن)ە، مێرگ، چیمەن.

**چەمەنگا:** جێگەی سەوزایی و چیمەن، جێگای سەوزەڵانی زۆر.

**چەمێش:** (١) چەمێکی. (٢) چاوێکی.

**چەنگ:** لە زمانی فارسی و عەرەبی و کوردیشدا هەر بە چەنگ هاتووە، ئامێرێکی مۆسیقایە.

**چەنی:** چۆن، چۆن وا، لە تەك، لەگەڵ.

**چەنیت:** لەگەڵت، لە تەکت.

**چت:** شت.

**چگوونەگی:** چۆنیەتی.

**چلچراغ:** ئاوێزە، چلچرا.

**چلچلە:** پەرەسێلکە، پەرەسیلك.

**چناران:** کۆی وشەی (چنار)ە، دار چنار.

**چۆ:** داری بێ توێکڵ، داری بێ توێك.

**چوست:** بەکار، بە توانا.

**چوڕپانێ:** شوانێ.

**چیغ:** تێمان لە قامیش، تەنراوی بەن و قامیش بۆ دیواری هەوار و کەپر.

**چێشەن:** بۆچییە، چۆنە، چییە.

## ح

**حاجات:** پێداویستی.

**حاجەتگا:** جێگای پێداویستی، جێگەی نزا و پاڕانەوە بۆ بەراوردبوونی ویست و خواست.

**حادیسە:** ڕووداوی ناخۆش.

**حازەر:** ئامادە.

**حازر:** ئامادە.

**حازق:** کارزان و زیرەك، زیرەك و لێهاتوو، زانا و لێهاتوو.

**حاڵزان:** هەواڵزان، هەواڵپرس، ئەوەی هەواڵ دەپرسێت.

**حەبیب:** خۆشەویست.

**حەجەرە:** دەست بە سەرداگرتن.

**حەرەم:** مەبەست لە حەوشەی کەعبەی ماڵی خوایە.

**حەرف:** پیت.

**حەسەب:** بەپێی، لە تۆ.

**حەشەم:** (١) نۆکەر، خزمەتکار، دار و دەستە. (٢) خێمە و چادر.

**حەق:** هەق، ماف.

**حەکیم:** زانا، دانا، پزیشکی میللی.

**حەڵقاویز:** لە سێدارە دان.

**حەمایل:** ملکەی شمشێر و تفەنگ، ئەو قایش یا بەنەی کە بە شمشێر یا تفەنگەوەیەو لە ملی دەکەن.

**حەمد:** سپاس، شوکر.

**حەمل:** (١) گواستنەوە، ڕاگوێزان. (٢) بار.

**حەملە:** هێرش.

**حەیا:** شەرم، نامووس، ئابڕوو.

**حەیات:** ژیان.

**حەیتار:** وەکو حەی.

**حەیس و بەیس:** چەند و چوون، گیروداز، شەڕ و شۆڕ.

**حزوور:** ئامادە، هاتنە پێشەوە.

**حوبب:** خۆشەویستی.

**حوسن:** جوانی و جەماڵ، چاکی، باش، خاسی، جوانی.

**حێجر:** پەنا و سایە، باوەش.

**حێرمان:** بێوەری، نائومێدی، بێبەشبوون.

**حێشمەت:** شەرم و شوورەیی، حەیا و حسمەت.

**حێفز:** پارێزراو.

**حێکایەت:** داستان.

**حیلەساز:** مەکرباز، فێڵ و تەڵەکەباز.

## خ

**خاتر جەم:** دڵ ئاسوودە، بێ خەم.

**خاتوون:** خانم، ژن.

**خاتیمە:** کۆتایی.

**خاپوور:** وێران، ڕمیاو، ڕووخاو، لە سەر یەک هەڵوەشاو، کاول.

**خار:** (١) بەردی پرتووکاو، شوێنێ کە ئەشکەوتی لێ دەکەنرێت. (٢) دڕك.

**خاستگاری:** داواکاری، داواکردن، چوونە داواکردنی کچ، خوازبێنی کردن.

**خاکستەر:** خۆڵەمێش، خۆڵەکەوە.

**خام:** خاو، خەو.

**خامۆش:** کوژانەوە.

**خاهەر:** خوشك.

**خاو:** خەو.

**خەبەر:** هەواڵ.

**خەتا:** تاوان، گونا، گوناه.

**خەتمی:** جۆرێك گیایە ڕیشکەکەی بۆ دەرمان بەکار دەهێنرێت.

**خەدیوەر:** ئەمیری خێڵ، سەرۆکهۆز.

**خەرابە:** خراپ، خراو.

**خەرام:** خۆش ڕەوت.

**خەرگووش:** کەروێشك.

**خەروار:** خەروار، کەربار، باری کەر، کێشێکە بەرامبەر بە سێسەد کیلۆ.

**خەریتە:** (١) نەقشە. (٢) فیشەکدان.

**خەریدار:** کڕیار، سێنەر، بسێن.

**خەز:** پارچە قوماشی کە لە پێستی جۆرە ئاژەڵێك هەر بەو ناوەوە دروست دەکرێت.

**خەزانبێز:** هەڵوەرین لە بەر چاو خەر.

**خەزف:** دەفری گڵین.

**خەستە:** ماندوو، شەکەت، هیلاك.

**خەفیف:** (١) نەرم و تەنك، زەعیف، نازێك و دروست. (٢) بێئابڕوو، ڕسوا، ترۆ، نزم، کەم بایەخ.

**خەلاس:** تەواو، نەجات.

**خەلاف:** خیلاف، پێچەوانە.

**خەلعەت:** خەڵات، دیاری.

**خەڵوەت:** بێدەنگ، تەنیا، چۆڵ، چۆڵ و هۆڵ.

**خەلیدەن:** (١) پیاهەڵچەقین، داچەقان، پیاچوون، تێراچوون، تێ ڕۆچوون، تێ هەڵچەقین، تێچەقینی دەرزی یا بزمار، هەڵچەقان، هەڵچەقین. (٢) ڕەخنەکردن، پێدزکەکردن، بریندار‌بوون، زامداربوون. (٣) ڕەنجاندن، ئێشاندن. (٤) تەزووی بەژان، مچوورک.

**خەمر:** بادە، شەراب، مەی.

**خەمکەدە:** جێگەی خەم، شوێنی خەم، جێی خەم، خەمخانە.

**خوجەستە:** موبارەك، پیرۆز، بەڕێز.

**خجەڵات:** حەجاڵەت، شەرمەزاری.

**خرووس:** کەڵەباب، کەڵەشێر.

**خلخاڵ:** لێرەدا گوارە، مەبەست لە مانگ و خۆرە، بە هەردووکیان دەڵێن: خلخاڵ فەلەك.

**خوتبە:** وتار، قسەکردن.

**خودگیر:** دەس ڕاگر، خۆڕاگر، خۆڕاگیر.

**خودکام:** خۆبەزلزان، زاڵم، ستەمکار.

**خوردە:** وردە، ورد، کەم تەمەن، مناڵ.

**خورسەند:** ڕازی، خۆشحاڵ، دڵخۆش.

**خەورشید:** خۆر، هەتاو.

**خۆشا:** خۆشە.

**خۆشڕۆ:** جوان دەرچوو، جوان دەرهاتوو، جوان سەوز بوو، ڕووخۆش.

**خوشك:** خۆیشك.

**خوفتەن:** خەوتوو، نوستوو.

**خولق:** خوو، عادەت، ڕەوشت.

**خومار:** مەست، سەرخۆش، بێ ئاگا.

**خوود:** کڵاوێك کە لە کاتی شەڕ لە سەریی ئەکەن، مەغز.

**خوون:** خوێن.

**خوونابە:** تێکەڵەی ئاو و خوێن، خوێناو، خوێنی جگەر، ئەسری چاوی هەژاران.

**خوێش:** خزم، کەسوکار، قەوم و قیلە.

**خێتبه:** داواکردنی ژن، خوازبێنی کردن، خواستگاری کردن، خواستبێنی کردن.

**خێزا:** هەستا، بەرز بووەوە، هەستایە سەر پێ.

**خێزاب:** وسمە، خەنە.

**خێسالٚ:** خوو و ڕەوشت، خوو و عادەت، خوو و ڕاهاتن.

**خێلال:** ماوە.

**خێلخانە:** ماڵی گەورە، هۆزەکان، هۆز، کۆی خێڵە، هەموو خێڵ.

## د

**داج:** تاریك، تاریکی شەو.

**داخۆم:** ئاخۆ، ئەبێ.

**دارا:** سەروەت و سامان، گەنج و ماڵ.

**داماد:** زاوا.

**دامادی:** زاوایی.

**دامانگیر:** دامانگر.

**دامنە:** داوێن، دامەن، دامان.

**دانش:** زانست.

**دانشوەران:** کۆی وشەی (دانشور)ی فارسییە، زانا، زۆر لێزان.

**دایم:** هەمیشە، بەردەوام.

**دەبیر:** نووسەر.

**دەحەڵ:** ناپاك، فریوکار.

**دەربار:** ئاستان، ئەوانەی لەبەر کۆشکی شادا دەبن، ئەوانەی هەمیشە بە شان و باڵی شادا هەڵدەدەن.

**دەردەم:** زوو، گورج.

**دەرگ:** دەرك، دەرککردن.

**دەرمەندگان:** دەردەدارەکان.

**دەرۆ:** بدا، بیدا.

**دەس:** دەست.

**دەستگیر:** کەسێك کە دەستی هەژاران دەگرێت، چاو پێوە بوون، چاودێری کردن.

**دەعوەتنامە:** بانگێهشتنامە، بانگکراو، مێوانی کراو.

**دەغەڵ:** مەکر، فرت و فێڵ، فرِوفێڵ.

**دەفع:** لەناوبردن، سرِینەوە، نەهێشتن.

**دەفعە:** بار، جار.

**دەفینە:** گەنجینە و شتانێك کە لە ژێر خاکدا داپۆشراو و پەنهان درابێت.

**دەلالەت:** (١) مانا، مەبەست. (٢) خۆشەویستی، میهرەبانی.

**دەلاڵەت:** (١) نیشانە، ئاماژە، هێما. (٢) شوێن هەڵگری.

**دەلو:** بورجی سەتڵی.

**دەماغ:** (١) مێشك. (٢) لووت.

**دەنی:** نزم و بێفەرِ، نزم و هیچ و پووچ، نزم و هیچ لەباردا نەبوو.

**دەهان:** دەم.

**دەو:** راکردن.

**دەورێوەن:** دەورێکە.

**دەوڵەتخانە:** لە وشەی دەوڵەتەوە وەرگیراوە، (١) مەرِ و مالات، ئاژەڵ پاتاڵ. (٢) دارایی. (٣) حوکومەت. ئەو جێگایەی کەسێك شتومەکی خۆی لێ کۆ دەکاتەوە، زیاتر مەبەست لە کەژاوەی مەجنوونە.

**دەیری:** شێت، دەهرێ، دیوانە.

**دراز:** درێژ.

**درێغ:** کۆتایی، قسوور.

**دڵ بریان:** دڵبرژاو.

**دڵ رِوبا:** دولبەر، جوان و دڵ نەستێن، جوان و دڵ بردوو.

**دڵخەزین:** دڵتەنگ.

**دڵرِێش:** دڵ بریندار، دڵ زامار.

**دڵگیر:** (١) لەبەر دڵان، چوونە دڵەوە، دڵپەسەند، دڵگر، خۆش، خۆشەویست، بە دڵـەوە نووسـان، ئەوەی ئەوەندە جوان و باش بێت، دڵ پێی بگیرێت. (٢) خەفەتبار.

**دڵ فکار:** دڵ ئەفگار، دڵ پەرێشان، دڵ بڕاو.

**دڵنەواز:** دڵ لاوێن، دڵداری دەر، دڵجۆ، دڵنەوا.

**دڵئەفرووز:** ئەوەی ببێتە هۆی گەشانەوە و خۆشی و شادیی دڵ.

**دڵئەفگار:** دڵ پەرێشان، دڵ بڕاو.

**دما:** پاش، دوا.

**دنیەوی:** دنیایی.

**دۆ:** بدۆ، بدە، بیدە.

**دوخان:** دووکەڵ.

**دوڕاج:** مەلێکە وەکو کەو و کەمێك لەو گەورەترە.

**دۆش:** (١) خست، خستییە. (٢) شان، ناوشان، کۆڵ، شان و مل، سەرشان، پشت.

**دوود:** دووکەڵ.

**دوون:** نزم، بێ قیمەت.

**دیا:** ڕوانی.

**دیباج:** جۆرێك پارچەی ئاورێشمینی ڕەنگینە.

**دیدە:** چاو، چەم.

**دیدەبووسی:** چاو ماچکردن.

**دێر:** درەنگ.

**دێز:** ڕەش.

**دیش:** بینی، دیتی.

**دیەن:** بینییەتی، دیویەتی.

## ذ

**ذەلیل:** زەلیل، داماو، بێ دەسەڵات.

**ذیکر:** زووهد و تەهلیلە، زووهد.

## ڕ

**ڕاح:** (١) جۆرە مەقامێکە لە موسیقای کۆندا. (٢) مەی، شەراب، بادە.

**ڕاحەتی:** ئاسوودەیی.

**ڕازیا:** ڕازاندیانەوە.

**ڕاگە:** ڕێگە، ڕێگا.

**ڕاعی:** شوان.

**ڕان:** (١) لە بن سمتەوە تا ئەژنۆ. (٢) ڕانی ئاژەڵ، کۆمەڵە ئاژەڵێکی زۆر، پەندێکی کوردی هەیە دەڵێت: ماشەڵڵا فلان کەس خاوەن ڕانێکی زۆرە.

**ڕاهیٚ:** ڕێگەییٚ.

**ڕاویاران:** کۆی وشەی (ڕاویار)ە، واتە: ڕێبواران.

**ڕاویاریٚ:** ڕێبوارێك، ڕێبواریٚ.

**ڕەجاھ:** ئومێد، ئارەزوو، چاوەڕوانی.

**ڕەجل:** (١) پیاو، کەسیٚ، یارۆ، فیرار. (٢) پا خستنە بەر پای کەسێك و گەیشتن بەرپای ئاو. (٣) زامار بوو. (٤) پا، قەدەم. (٥) گەورە.

**ڕەحیق:** شەرابی پاك و خاوێن.

**ڕەحیل:** ڕۆیشتن، کۆچکردن.

**ڕەخت:** شتومەك و ڕاخراوەی ماڵ، کەرەستەی ناوماڵ، پۆشاك، لیباس، جلوبەرگ.

**ڕەزم:** شەڕ، جەنگ، هەرا.

**ڕەستاخێز:** حەشر، زیندوبوونەوە، ڕۆژی دوایی، ڕۆژی قیامەت، ڕۆژی حەشر، ڕابوونەوەی پاش مردن.

**ڕەسم:** داب و نەریت.

**ڕەشك:** ئیرەیی، حەسوودی.

**ڕەعد:** گرمەی هەور، هەورەگرمە، بزیسکەی هەور، تریشقەی هەور، هەورە تریشقە، چەخماخە، هەورە برووسکە.

**ڕەغم:** ویست، ئارەزوو، حەز و ئارەزوو.

**ڕەقەم:** (١) ژمارە، خاڵبەند. (٢) پلە.

**ڕەقیب:** بەربەرەکانێ کەر، ملەکەر، ململانێ کەر، هەرکام لەو کەسانەی کە بۆ گەیشتن بە ئامانجێك کێبەرکێیانە.

**ڕەم ڕەم:** دەستە دەستە.

**ڕەم:** ڕم، ڕەو، کۆچی بە کۆمەڵ، سڵەمینەوە، ڕەوی سڵکەر.

**ڕەمز:** نیشانە.

**ڕەند:** پیاوچاك، پەسەند، باش، چاك.

**ڕەها:** بەرەڵڵا، ڕایی، ڕەوا، ڕەوا زانین.

**ڕەهبەر:** ڕابەر، ڕێنیشاندەر.

**ڕەهگوزەر:** ڕاگوزار، ڕێگای هاتوچۆ، ڕێی هاتوچۆ.

**ڕەهوار:** تیژڕەو، خۆش ڕەوت.

**ڕەواج:** برەو، قیمەتی هەیە، قیمەتدارە.

**ڕواسان:** ڕێویەکان.

**ڕەوانی:** ڕوون، ڕەوان قسەکردن، ڕوون قسەکردن.

**ڕەوزە:** باخچە.

**ڕەوشەنتەر:** ڕۆشنتر، ڕووناکتر.

**ڕەویە:** (۱) بیر، فیکر، ئەندێشە، هزر. (۲) ڕەوت، شێوە. (۳) ڕێگە.

**ڕەیاح:** کۆی وشەی (ریح)ەی عەرەبییە، (۱) بادەکان. (۲) با، بای نەرم، سروە، نەسیم.

**ڕەیاحین:** کۆی وشەی (ڕەیحانە)یە، دەکرێت کۆی وشەی (ریحە)یش بێت، گوڵ و بۆنی خۆش، ئەو گوڵانەی بۆنی خۆشیان هەیە و بۆنیان لێ دروست دەکرێت.

**ڕەئفەت:** میهرەبانی، خۆشەویستی.

**ڕەئی:** ڕا، ڕاوبۆچوون.

**ڕجووع:** گەڕانەوە.

**ڕەشتە:** ڕێسمان، پەیوەندی، تار، سلسلە، خەت.

**ڕۆ:** ڕۆژ.

**ڕوالآن:** چوون، ڕۆیشتن.

**ڕوباب:** شاشەك، ڕۆبابە، سازێكی كۆنی وەكو تارە.

**ڕوخ:** ڕوو، ڕوخسار.

**ڕوخسەت:** ئیجازە وەرگرتن، ڕوخسەت خواستن.

**ڕوفەقا:** كۆی وشەی (رفیق)ی عەرەبییە، واتە هاوڕێیان، هاوڕێكان.

**ڕوو نیا:** ڕووی كردە، ڕووی نا.

**ڕووات:** كۆی وشەی (ڕاوی)ی، ڕیوایەتكەر، ڕیواتگێڕ، ڕاوییان.

**ڕووزگار:** ڕۆژگار.

**ڕۆییوەن:** ڕۆژێكە.

**ڕێزا:** (١) ڕژیا. (٢) وەران، وەری، هەڵوەری.

**ڕێش:** بریندار، زامار.

**ڕێكاب:** ئاوەزەنگی، هاوڕكێف، عەڵقەیەكە لە ئاسن بۆ جێ پێی سوار.

## ز

**زاد:** بژێوی سەفەر، بژێوی ڕێگا و بان، تووشە، تێشوو.

**زاغ:** قالاو، قەلەڕەشە، قەلەڕەش.

**زاڵە:** كیسەی زەرداو، زراو.

**زاڵەترەك:** لە هەردوو وشەی (زاڵە+ترەك) پێكهاتووە، زاڵە: واتە كیسەی زەرداو، زراو، ترەك: واتـە تەقین، واتە زاڵەتەقین، زاڵەی بتەقێت.

**زاناشان:** زانیان.

**زانوو:** چۆك، ئەژنۆ.

**زایەڵە:** زایلە، شیوەن و گریان.

**زبەردەست:** بە دەستوبرد، تەوانا، توانا، بالادەست، خاوەن وزە و تاقەت.

**زەخم:** برین، زام، بیمار، بریندار.

**زەڕباف:** بە زێڕ دووران، بە زێڕ دروستكراو، بە زێڕ چنراو.

**زەڕبەفت دیباج:** قوماشی ئاورێشمی كە زێڕی تێدا چنرابێت.

**زەرەر:** زەرەر و زیان، زیان.

**زەڕ:** زێڕ. ئاڵتوون.

**زەڕڕتار:** پارچەیەك كە تار و ڕایەڵی لە ئاڵتوون بێت.

**زەروور:** پێویست.

**زەڕڕین:** زەرد، ئاڵتوونی.

**زەعیف:** لاواز، لەڕ و لاواز.

**زەغەن:** باڵدارێكی شكارییە و لە شێوەی بازدایە.

**زەفەر:** زاڵبوون، پەی پێ بردن.

**زەكاو:** زەكاوەت، بیرتیژی، بیرتیژ، فكرتیژ.

**زەكاوەت:** بیری تیژ، بیرتیژی.

**زەلیل:** داماو، بێ دەسەڵات.

**زەنان:** كۆی وشەی (زەن)ە، ژنەكان، ژنان.

**زەنبەق:** زەمەق.

**زەنەخ:** چەناگە، چەناكە.

**زەنەخدان:** چاڵی ژێر مل، تینی گەردن و مل، چەنە، چەناگە.

**زەنگی:** ڕەش.

**زەوق:** دڵخۆش.

**زریان:** لافاو و تۆفان و باوبۆران.

**زشت:** ناشرین.

**زگار:** خەم، خەفەت، زویر، زیز بوون، عاجز بوون، عاجز، دڵ تۆراو.

**زنج:** چەنە، چەناگە.

**زوجاجە:** پارچەیەك شووشە.

**زۆر:** هێز، دەسەڵات.

**زوغاڵ:** زووخاڵ.

**زووتەر:** زووتر.

**زوخاو:** خوێن و كێم تێكەڵاو.

**زویر:** عاجز، کز و خەمگین

**زی مەراحێم:** خاوەن مەرحەمەت و میهرەبانی.

**زیادتەر:** زیاتر، زۆرتر.

**زیبا:** جوان، قەشەنگ.

**زێمە:** بڕیار و پەیمان.

**زین:** جلی پشتی ئەسپ کە لە دار و چەرم دەکرێ.

**زێندان:** زیندان، بەندیخانە.

**زێندەگانی:** ژیان.

**زێهن:** مێشك، فکر، هزر.

## ژ

**ژار:** زەهر، ژەهر.

**ژاغچە:** قەلەباچکە.

**ژاڵە:** کینایەیە لە دڵۆپەی باران.

**ژەرف:** قووڵ.

**ژوولیدەن:** تێکەڵاو، تێکهاڵاو، گژ، ئاڵۆز.

**ژیر:** عاقڵ، لێزان، وریا، ورت و وریا.

**ژین:** ژیان.

## س

**سابێق:** لەپێش، ڕابردوو، بەر لە ئیستا.

**ساتوور:** ئامرازی دەستی گۆشتفرۆش بۆ هەنجنین و پارچە پارچەکردنی گۆشت.

**سادار:** شێت، دێوانە، لێوە.

**سادق:** ڕاستگۆ.

**سار:** مەلێکی بچکۆلەیە و لە چۆلەکە کەمێك گەورەترە، زیاتر کوللە دەخوات.

**سارەبان:** وشتردار، ئوشتر کێش، حوشتردار، حوشتر کێش، ئەوەی سەرقافڵەی کاروان دەکات.

**سازان:** ڕێکی خست، دروستی کرد، ئامادەی کرد.

**سازیان:** پێکهاتن، سازان، ساچان، گونجان، سازان پێکەوە.

**سافتەر:** سافتر.

**ساقسپەر:** قەڵغن، جۆرێك کەرەسەی شەڕ و شۆڕە.

**ساکێنان:** دانیشتووان، نیشتەجێبووان.

**سالێسەن:** سێیەم، سێهەم.

**سان:** (١) چەك و ئەسبابی جەنگ. (٢) سامان و دەسەڵات، سامان و کەل و پەل. (٣) باج و خەراج. (٤) نمایشکردنی سپا.

**سانا:** سەندی، وەری گرت، لێی وەرگرت.

**سانیع:** دروستکەر.

**ساوا:** منداڵ،ماڵی ساوا، منداڵی تازە لە دایکبوو.

**سایە:** سێبەر، سێوەر، سایە.

**سائیل:** گەدا، فەقیر، خوازەلۆك، سواڵکەر.

**سەباح:** بەیانی.

**سەبت:** نووسین.

**سەبوح:** ئەو شەرابەیە کە لە بەیانیاندا دەخورێت.

**سەبووری:** ئارامی، خۆگری.

**سەبوون:** ئیستیعارەیە بۆ شەرابی گەرمی ناو گۆزە.

**سەتووەت:** باڵادەست، توانایی، بەهێزی.

**سەحەر:** بەرەبەیان، بەیانی، سپێدە، بەیانی زوو.

**سەحەرخێز:** زوو هەستانی بەیانیان، ئەو کەسەی بەیانیان زوو هەڵدەستێت.

**سەحف:** نامەکان، نووسراوەکان، کتێبەکان، پەرتووکەکان.

**سەخا:** سەخاوەت، بەخشندە، سەخی، دەستبڵاو، خێرکەر، ئەوکەسەی ئارەزووی لە چاکەیە.

**سەخت:** ناخۆش.

**سەدر:** (١)لای سەروو. (٢)سینە.

**سەراسیمە:** سەرسام، سەر لێتێکچوو، پەشۆکاو.

**سەران:** گەورەکان.

**سەراو:** کانی.

**سەرجۆش:** (١) بەرکوڵ، سەرکوڵ. (٢) پوختە، کورتە. (٣) هەڵچوون.

**سەرحەد:** سنوور.

**سەرخیشان:** کۆی وشەی (سەرخیش)ە، واتە: سەری شەن.

**سەرزەنش:** ئامۆژگاری، سەرکۆنە.

**سەرسنان:** سەری نێزە، سەری تیر، نووکی تیر.

**سەرف:** کەناری گرت، لێی دوورکەوتەوە.

**سەرفراز:** سەربڵند.

**سەرکار:** گەورە، پیاو ماقووڵ.

**سەرنامە:** سەرەتای نامە.

**سەرنەی:** سەرەنێزە.

**سەرنگوون:** سەرنوقوم، سەرەوبن، سەرەوخوار.

**سەرواز:** سەرباز.

**سەریر:** تەخت، تەختی پاشایی، کورسیی دانیشتنی پاشایان.

**سەگلاوی:** جۆرێك ئەسپی ڕەسەنە.

**سەعادەتخا:** خوازیاری بەختەوەریی و کامەرانی.

**سەعدان:** (١) ناوی شارێکە، دەکرێت ئەسپی شاری سەعدان لەو دەمەدا بەناوبانگ بووبێت. (٢) گیای سێ پەڕە، ئەو جۆرە گیایەیە کە سێ پەڕەی هەیە و حوشتر دەیخوات. (٣) مەبەست لە هەردوو ئەستێرەی مشتەری و زوهرەیش بە دەستەوە دەدات.

**سەف سەف:** ڕیز ڕیز.

**سەف:** ڕیز.

**سەفارش:** داواکاری کردن، داوخوازی کردن، سپارەیی، ئەسپاردەیی.

**سەفحە:** لاپەڕە، شێوە، ڕوومەت، ڕوو.

**سەفرا:** زەرداو، کەف و لینجاو و ئاوی گەدە.

**سەقمە:** نەخۆشی، بیماری.

**سەقیف:** سەقیف یا سەقەفی، هۆزێکی عەرەبییە و ئیبن سسەلام سەر بەو هۆزە بووە.

**سەڵا:** مەسڵەحەت، وا باشترە، وا چاکترە، وا قازانجە، بەم شێوە بە سوودە.

**سەلەحشۆر:** کەسی بە ئازا و بە جەرگ، دلێر.

**سەلوا:** جۆرە باڵندەیەکە پێی دەوترێت کەرەواڵە.

**سەلیقەداران:** خاوەن سەلیقە، ئەوانەی ئاوەز و فامی جوانیان هەیە.

**سەماع:** هەلەکا، هەلکە، جەزمە، حاڵ، سەمای دەروێشان.

**سەمتوور:** سەنتوور، سەنتیر، ئامێرێکی مۆسیقایە.

**سەمع:** هەستی بیستن، گوێ، گۆش.

**سەمووم:** گڕە، گەرمای زۆر بەتین.

**سەنا:** شوکر، شوکرانەبژێری.

**سەندووقچە:** سەندووقی زۆر بچووم.

**سەنگ:** بەرد.

**سەهەند:** سێبەری خەستیدار.

**سەهی سەرو:** سەوڵی بەرز و ڕێکوپێك.

**سەوا:** جگە، بێجگە.

**سەواران:** سوارەکان.

**سەوبان:** شیفا، شفا، گەڕانەوەی تەندروستی باشتر بۆ نەخۆش.

**سەوت:** دەنگ، ئاواز.

**سەودا:** مامەڵە، کڕین و فرۆشتن، سۆز و ئارەزوو.

**سەوگەند:** سوێند، پەیمان.

**سەوگەندوەران:** سوێندخۆران، سوێن خۆرەکان، قەسەمخۆران، ئەوانەی سوێند دەخۆن.

**سەوڵ:** سەرو، دارێکی ڕێك و جوانە کە بەژنی نازدارانی پێ دەشوبهێنرێ.

**سەیاح:** دەنگ و ئاواز، بانگ و سەڵا، هاوار و داد.

**سەیحە:** بانگ، هاوار.

**سەیل:** لافاو.

**سەیلان:** کۆی وشەی (سەیل)ە، لافاوەکان.

**سەییاد:** ڕاوچی، ڕاوکەر، نێچیروان.

**ستانا:** سەندی، وەری گرت، کڕی، ئەستاندی.

**ستێز:** (١) شەڕ، هەرا. (٢) هاندان.

**سپەر:** قەڵغان، قەڵخان.

**سپەرد:** سپارد، ئەسپارد.

**سپەند:** ئەسپەند، گیایەکە کاتی سووتاندن دووکەڵێکی بۆنخۆشی لێوە دێت.

**سرەفتە:** ئۆقرە گرتوو، ئارام.

**سرشت:** (١) خۆڕسك، سرووشت. (٢) ئاکار، خوو.

**سروور:** شایی و خۆشی، شادیی و خۆشی.

**سزا:** ئازار.

**سفتە:** سووتاو.

**سفید:** سپی.

**سکووت:** بێدەنگی.

**سلووك:** ڕۆیشتن لە ڕێیەکەوە، ڕۆیشتن لە ڕێگایەکەوە، وتنی مەقامگەلێکی تایبەتە کە سالیکان یا ڕێبواری عارف و خواناس بە مەقامی وەسڵ و فەنا دەگەیەنێت.

**سننان:** جۆرێك نەخۆشییە، گرێیەکی ڕەقە و بۆ جوێنیش بەکاردێت، وەکو دەڵێن سننان بخۆی، یان دەڵێن سننان لێی داوە.

**سوب:** بەیانی، سبەینێ.

**سوخەنوەران:** کۆی وشەی (سوخەنوەر)ی فارسییە، شاعیران، قسەزانان، زمان پاراوان، ئەوانەی قسەزان و لێهاتوون لە قسەکردندا.

**سۆراخ:** گەڕان، بەدواداچوون.

**سورخی:** سووری.

**سورمە:** کل.

**سورمەدووز:** بە ڕەنگی نیلی دووراو.

**سورنا:** زوورنا، ئامێرێکی مۆسیقایە.

**سۆزا:** سووتا.

**سۆسەن:** سۆسن، سووسن، سوێسن، سوێسنە، گوڵێکە بە چەند ڕەنگ دەبێ.

**سووگوار:** ئازیەتبارە، خەفەتبار، تازیەدار، پرسەدار.

**سوفتە:** کون تێکردنی گەوهەر و مرواری.

**سونعێوەن:** دەستکردێکە، بە شێوەیەك هۆنیویەتەوە.

**سوهەیل:** سیوەیل، سووەیل، ناوی ئەستێرەیەکە.

**سوو:** (١) لا. (٢) ئاو و ڕۆشنایی، ڕووناکی. (٣) بەیانی، سپێدە.

**سوورەت:** وێنەی، ڕووخسار.

**سووف:** جۆرێك بەنە لە خوریی دروست دەکرێت، دواتر بۆ جلوبەرگ بەکاردەهێنرێت یان دەیچنن.

**سەبات:** خۆڕاگری، خۆڕاگرتن، ئارامگری.

**سیا:** ڕەش.

**سیابەرگ:** بەرگ ڕەش، جل ڕەش.

**سیاتەر:** ڕەشتر.

**سیازاغ:** قەلەڕەش.

**سیاستارەم:** چارەڕەش، بەخت ڕەش.

**سیاچیهرە:** چارەڕەش، بەخت ڕەش.

**سیاکۆڵ:** کینایەیە بۆ کەسێك خەمی زۆر بێت، خەم بە کۆڵ.

**سیامالان:** ڕەشمالان، چادری ڕەشی خێڵ.

**سیای سەنگ:** بەردی ڕەش و سەخت.

**سیب:** سێو، سێف.

**سێباع:** دڕندەکان، ئاژەڵی دڕندە.

**سێدر:** دارێکی گەرمەسێریی هەمیشە کەسکە، گەڵای دەڕنن و بۆ خۆشتن کەڵکی لێ وەردەگرن.

**سێراب:** تێراو، پاراو.

**سێڕڕ:** نهێنی، شاراوە، پەنهان.

**سێفەت:** خوو و ڕەوشت، کردار.

**سەیلاو:** سەیڵاو، لافاو، ئاوی بە تەوژم کە پاش باران دێت.

**سێللە:** ڕێز، ڕێز و خۆشەویستی.

**سیماب:** جیوە.

**سیمین:** نوقرەیی، ئاڵتوونی، سپی.

**سێوەنگ:** ڕەش، زۆر ڕەش، پەیوەست.

## ش

**شاخە:** پەلك، پەل، بەشێك لە لاستیکی دار، شریخە، گوڕە و هەرا.

**شادابی:** تەڕ و تازە، ئاودار، تێرئاو.

**شاشێعر:** شیعری زۆر جوان و بەهێز.

**شامڵ:** کامل، تەواو و بێ کەموکورتی، گەورە.

**شانا:** وەشاندی.

**شانان:** کۆی (شان)ە، سەرشان.

**شاهۆ:** شاف، مەلێکی لنگ درێژی باڵ شینە و لە گوێی ئاودا دەژێت.

**شاهین:** لاچین، باڵندەیەکی دڕندە و بەهێزە.

**شاهینان:** کۆی وشەی (شاهی)یە، شاهێن، باڵندەیەکی دڕندە و بەهێزە.

**شایستە:** شیاو، لایەق.

**شایع:** بڵاو، پەخش.

**شایلۆغان:** هەڵپەرکێ و شایی و خۆشی...

**شەب:** شەو.

**شەدە:** (١) مشکی، سەرپێچ، پارچەیەکی ڕەش یان سووری تۆخە، ژنان و پیاوانی پیر بۆ جوانی دەیبەستنە سەریانەوە. (٢) شتی لەسەر یەك سەفتەکراو.

**شەڕەنگ:** ژەهر، زەهر.

**شەرت:** مەرج، بڕیار.

**شەرم:** ئابڕوو، شەرمکردن.

**شەریف:** باش، چاك، خۆشەویست، ڕێکوپێك.

**شەست تیر:** جۆریك چەکی کۆنە.

**شەعر:** موو، قژ.

**شەفا:** شفا، شیفا.

**شەفەق:** سپێدە، بەرەبەیانی، تاریك و ڕۆشن.

**شەقایق:** گوڵاڵەسوورە.

**شەقەقە:** دەنگی باڵ لە فڕیندا، دەنگی بەردە فڕکەی بە قەڵماسك

**شەکەرخەند:** پێکەنینی شیرین.

**شەمس:** خۆر، هەتاو.

**شەمع:** مۆم.

**شەهر:** شار.

**شەهسوار:** شاسوار، کەسی زۆر شارەزا لە سواریدا.

**شەهوار:** شاهوار، شاهانە، لایەق بە شا.

**شەوق:** ڕووخۆش، ڕوو گەشاوە.

**شەیبانی:** دەکرێت نازناوی یەکێك لە هۆزەکان بێت.

**شەیپوور:** ئالەتێکی مۆسیقاییە.

**شتابان:** بە پەلە، بە تالووکە، خێرا، چاپوك، چالاك.

**شتورمورغ:** وشترمر، هەشترمە، حوشترمەل، پەلەوەرێکی زۆر گەورەی نەفڕە و سەر و مل و ڕانی بێ پەڕە یان کەم پەڕە، ڕەنگی ڕەش و بریقەدارە و کلك و سەروباڵی سپییە...

**شکار:** ڕاو، ڕاوکردن.

**شکارچی:** ڕاوچی، ڕاوکەر

**شکاوا:** شکیا، شکا.

**شکەستە:** شکیا، شکا.

**شکەن:** شکان، شکێن.

**شکەنجە:** ئازاردان، لێدان، ئەشکەنجەدان.

**شکۆه:** بەرز، بەڕێز و گەورە، خاوەن پلە و پایەی بەرز، شان و شکۆ.

**شماره:** ژمارە.

**شناسا:** ناسی، ناسییەوە.

**شنەوان:** گوێیان لێ بوو، بیستیان.

**شەنگەرف:** گوڵی سوور.

**شنقاڕ:** سونقور، مەلێکی ڕاوکەری چنگ و دەنووك تیژە لە چەشنی باز، لە ناوچەی زۆزان دەژێت، خۆش خەت و خاڵە و هێلانە لە جێی ما و غار و سەختەوەندا دروست دەکا.

**شنۆ:** شنە، شنەی با.

**شوجاعەت:** کۆی وشەی (شجاع)ی عەرەبییە، دلێری، ئازایەتی، هیممەت، زیرەکی، بەهێز، چاونەترس.

**شۆخ کەمان:** نازناوە بۆ تەیموری شۆخ کەمان و بە تەیموری کەماندار بەناوبانگە.

**شۆخی:** جوانی، قەشەنگی.

**شوور:** هەرا و هوریا، گریان و هات و هاوار.

**شۆڕ:** هەرا و ئاژاوە.

**شوورەڕێز:** ئاوی شۆری ڕۆشن و ڕەوان، ئاوی سوێری ڕەوان.

**شوعلە:** گڵپە، بڵێسە، گڕ، شۆڵە، چراوگ، شەوق.

**شیبەها:** شیربایی، شیوایی.

**شین:** گریان و زاری، شین و واوەیلا.

**شیووخ:** کۆی وشەی (شیخ)ە، شێخەکان.

**شئوون:** کۆی وشەی (شئن)ی عەرەبییە، کاروبار، حاڵ و باڵ.

## ص

**صاف:** (١) ڕۆشن، ڕوون. (٢) شەرابی بێ غەل و غەش. (٣) پارچە.

**صەدر:** سینە.

**صدوور:** کۆی وشەی (صَدر)ی عەرەبییە، سینە.

**صێدق:** ڕاستی.

## ض

**ضامن:** دابین، دابینکەر.

**ضەمیر:** ویجدان، ویژدان.

**ضوء ضمیر:** ڕۆشنی دڵ، دڵ ڕۆشن، دڵ پاك.

**ضوء:** ڕووناکی، ڕۆشنایی.

**ضیا:** ڕۆشنایی، ڕووناکی، ڕۆشنی.

## ط

**طاعەت:** زیکر و تەهلیلە و نوێژ و دوعا.

**طاق:** پەنجەی بچووك، چوون، تاقەت نەمان، تاقەت چوون.

**طاقەت:** تاو، توانایی، توان، ئارامی.

**طەوف:** تەواف، گەڕان بە دەوری شتێکدا، گەڕان.

**طەوق:** گەردنبەند، بەند، خەتی دەوری گەردن.

**طوغرا:** (١) فەرمان، حوکم. (٢) خەت. چەند خەتێکی هەڵۆەشاوەیی.

## ظ

**ظوڵم:** ستەم، زوڵم و زۆر.

**ظیل:** (١) سێوەر، سێبەر، سایە. (٢) تاریکی، تاریکی شەو. (٣) پەنا، پێچ و پەنا.

## ع

**عاتر:** بۆنخۆش.

**عادی:** کەسی سادە، کەسێك بێ پلە و پایە بێت لە دەسەلاتدا، کەسێك بێ دەسەلات و هێز بێت.

**عاشقانەوار:** ئەویندارانە، وەکو عاشق.

**عالی:** چاك، باش.

**عبوور:** تێپەڕبوون، پەڕینەوە، ڕەتبوون.

**عەباس لالە:** لالەعەباس، جۆرێك گوڵە.

**عەبەس:** بێکەڵك، بێهوودە.

**عەبیر:** ماکی بۆنخۆش لە میسك، گولاو.

**عەتتاری:** بۆن فرۆشی.

**عەجووزە:** پیرەژن.

**عەدەد :** ژمارە.

**عەدەم ئیختیار:** بێ ئیرادە، بێ دەسەلات، ئەوی دەسەلاتی لە دەست خۆیدا نەبێت.

**عەدەم:** نەبوون، لە هیچەوە.

**عەرز:** قسە ، گوتە ، باس، وتە ، واتە .

**عەرزە:** عەریزە، عەرز و حاڵ.

**عەرسە :** گۆڕەپان، مەیدان، مەیان.

**عەرسەگاە:** مەیدان، مەیدانی جەنگ.

**عەرووس:** بووك.

**عەزاداری:** پرسەداری، پرسە ، پرسەگێڕان.

**عەزم:** (١) بە مەبەست، بە نیاز. (٢) نیێت.

**عەسا:** عاسا، داردەست.

**عەسەس:** عەسعەس، چەرخەچی، پارێزەر و ئاگاداری بازاڕ لە شەودا.

**عەسجەدی:** تەلا، زەڕ، زێڕ، مەرەکەبێك کە لە هەر بەشێکی مرواری مابێتەوە یا دەربهێنرێت، گەوهەر، جۆرێکی خەتە ، خەتی زەڕین.

**عەسر:** هاوزەمەن، هاوکات.

**عەشەر:** دە، ژمارە (١٠).

**عەلاوە:** هەموو، گشت.

**عەمامە:** ئەو پارچە یا دەسماڵەیە کە مەلا و شێخ... بەسەرەوە دەیبەستن.

**عەماری:** کەژاوە، دەشت و دەر و بیابان.

**عەمووزا:** ئامۆزا.

**عەمیق:** قووڵ.

**عێنان:** هەوسار.

**عەنناب:** میوەیەکی سوور ڕەنگە و بۆ دەرمان وشك دەکرێت.

**عەننابی:** بە ڕەنگی سوور.

**عەهد:** پەیمان، بەڵێن.

**عەیاڵ:** خێزان بە گشتی، خاووخێزان، ژن، خێزان.

**عەیان:** ئاشکرا، بڵاوکرایەوە، بڵاوکراو، بڵاوکەر، ئاشکراکەر، بەچاو دیتن، دیار، بەرچاو.

**عەیش:** خۆشی و شادی.

**عولوا:** بەرزی.

**علووم:** زانست.

**عوزرخاهی:** داوای لێبوردن.

**عوسرەت:** دژواری، هەژاری، تەنگدەستی، دەست تەنگی، فەقیری، نەهامەتی.

**عوشرەت:** تێکەڵی، هاودەمی.

**عوقبا:** ڕۆژی دوایی، ڕۆژی کۆتایی.

**عولیا:** بەرز، بڵند.

**عومدەی ئەعیان:** لە هەمووی گەورەتر، لە هەموان گەورەتر، گەورەی گەورەکان، لە هەرە گەورەکان.

**عومر:** تەمەن.

**عومق:** قووڵایی، ناخ.

**عونسور:** توخم، هێمان، هەرکام لەو چوار هێمانە: ئاو، ئاگر، با و خۆڵ، کە لە کۆندا بە بنەمای بەدیهاتنی بوونەوەرانیان زانیوە.

**عید:** عەید، جەژن.

**عێرفان:** خواناس، زانست، زانیاری، زانین، ناسین و زانین لە دوای دانایی.

**عێزام:** پیاوانی گەورە، پیاوماقووڵان.

**عێزز:** ئەرجومەندی، ڕێزداری.

**عێشوەساز:** نازکەر، نازکار، لەنجە و لارکار، ناز و خەمزەکار، دڵڕووبا، ئەوەی ناز و مەکر دەکات.

**عێففەت:** پاکی، خاوێنی، پاك و تەمیزی.

**عێقد:** گەردەنبەند ، ڕشتەی مرواری.

**عێلاج:** دەرمان.

**عێلم خوانی:** زانست خوێندن.

**عێمار:** کەژاوە.

**عێناب:** ڕەنگی سوور.

**عێنوان:** ناونیشان.

## غ

**غارەت:** تاڵان، چەپاوکردن، تاڵان، ڕاماڵین.

**غالیە:** بۆی خۆش، بۆنی خۆش، تێکەڵێکی لە موشك و عەنبەر و کافوور و ڕۆنی داریی کە زۆر بۆنخۆشە.

**غەبغەب:** غەوغەو، غەوغەوە، داکەوتنی ژێری چەنە بەهۆی قەڵەوییەوە، گۆشتی داچۆڕاوی ژێر چەناگە.

**غەرەز:** مەبەست.

**غەرقەبازی:** (غەرقە): جۆرێك پۆشاکی سۆفی و دەروێشەکان بووە و خۆیانیان پێ پۆشتە کردووەتەوە، (بازی): یاری، بە جلوبەرگی سۆفیانەوە سەماکردن.

**غەریب:** تاراو، نەناسراو، نامۆ.

**غەزاڵ:** ئاسك، ئاهوو، مامز.

**غەڵەت:** هەڵە.

**غەمباز:** نامەحرەم، دۆست و بێ گانە.

**غەمزەی کەمینە:** کەمترین غەمزە و ناز.

**غەمماز:** ئاژاوەچی.

**غەنی:** (١) ماڵدار، پارەدار، دەوڵەمەند. (٢) بێنیاز. (٣) شایستە، لایق.

**غەنیم:** غەنیمەت، تاڵانی.

**غەواس:** مەلەوان.

**غەیر:** بێجگە، جگە.

**غەیس:** باران بارین، باران باراندن، بارین.

**غرووب:** مەغریب، خۆرئاوا.

**غوبار:** تۆز، تۆز و گەرد.

**غوڕاب:** قەل، قالاو.

**غوسسە:** خەم.

**غەیوور:** جوامێر، دلێر، ئازا، مەرد.

## ف

**فاختە:** کۆترە باریکە.

**فاسێد:** خراپ، بۆگەن، گەنیو، بۆنکردوو، پووچەڵ.

**فاکێهە:** میوە، بەر.

**فام:** هۆش، فێکر، بیر.

**فایەق:** سەرکەوتوو.

**فایق:** سەرکەوتوو.

**فەتح:** سەرکەوتن.

**فەڕ:** (١) شان و شکۆ، شکۆ. (٢) پیت، بە کەڵك. (٣) جوانی، ڕەونەق. (٤) بەهرە. (٥) سـکالا. (٦) چاك و باش، خاس. (٧) کەرەستەیەکی کانزایی گەرمە بۆ چین و دەقدانی قژ، چین و دەق.

**فەرار:** فیرار کردن، ڕاکردن، هەڵهاتن.

**فەراسەت:** هۆشیاری، وشیاری، هزری تیژ.

**فەراغ:** ئاسوودەیی.

**فەرامۆش:** لە بیری کردن.

**فەراوان:** فراوان.

**فەرەنگ:** ولاتی ئەورووپا، خەڵکی ئەورووپا.

**فەرجام:** سەرەنجان، سەرئەنجام، کۆتایی کار، کۆتایی ئیش.

**فەرخوندە:** موبارەك، پیرۆز.

**فەرد:** تەنیا، تاك.

**فەرزانەگی:** زیرەکایەتی، هۆشیاریتی، ژیرایەتی.

**فەرزەند:** نەوە، رۆڵە.

**فەرسەنگ:** فەرسەخ، مەودایەکە بەرانبەرە بە شەش کیلۆمەتر.

**فەرق:** جیاوازی.

**فەرما:** فەرمانی دا، دەستووری دا.

**فەرمان رەوا:** فەرمانرەوا، خاوەنفەرمارن.

**فەرهەنگ:** کەلتوور، کەلتوور و کەلەپوور، داب و نەریت، خوو و رەوشت.

**فەریاد:** (١) هاتوهاوار. (٢) فریاکەوتن.

**فەرید:** یەکتا، بێهاوتا، بێوێنە.

**فەریفتە:** فریودراو، گۆڵ خواردوو، لەخشتەبراو، دڵبەستە، عاشق، ئەویندار و عاشقی و شەیدایی.

**فەساحەت:** زمان تەڕ، خۆشراوێژی، رەوانبیژی، زمان پاراو، قسەی رەوان.

**فەسیح:** روون، رۆشن.

**فەندوق:** میوەیەکە بچووکترە لە گوێز و تێکەڵ بە چەرەزات دەکرێت.

**فەهم:** فام، عاقڵ، هۆشیار، وشیار.

**فەوج فەوج:** دەستە دەستەی سپا و هێزی سەربازی.

**فەوج:** دەستە.

**فەورەن:** بە خێرایی، بە زوویی.

**فرستادە:** ناردێنراو، نادراو.

**فرووزان:** هەڵگیرساو، شۆڵەدار.

**فزوون:** زۆر، فرە.

**فشانا:** پژاندی، وەشاندی.

**فینجان:** پیاڵەی چینی، پیاڵەی قاوە.

**فوغات:** هات و هاوار، داد و بێداد.

**فیتر:** زگماک، بە سروشت.

**فیتراك:** شۆپا، گۆرژال، سامۆرتە، سامۆتك، بەن سامۆتە، ئەڵقە و بەندی پاشکۆی زین، بەنێکە یا پەتێکە وەك قامچییە و بە دوای زینەوە دەبەسترێتەوە و بە زۆری بۆ بەستنەوەی نێچیرە.

**فیتنەبازی:** فیتنەکەری.

**فیراق:** دووری، جودایی، جیایی.

**فیرووز:** (١) بەهرەمەند، هونەرمەند. (٢) بێگوناح، بێتاوان. (٣) بەردێکی بە نرخی خۆش ڕەنگە بۆ نقێمی کلکەوانە کەڵکی لێ وەردەگیرێت.

**فیشتەر:** زۆرتر.

**فیعلەن:** تا ئیستا.

## ق

**قاتەن:** قات بوون، بڕابوو، وێنەی نەبوو.

**قاپی:** دەرگا.

**قاخ:** (١) تەڕ. (٢) چەماو، دانەویو.

**قاژ:** باڵدارێکی ڕەشە لە کۆتر بچووکترە.

**قاژە:** دەنگی قاژوو، دەنگی ویڕە و ویزەی گوللە.

**قاروور:** تێکدانی شتی خۆش، خراوکردن و تێکدانی شایی و شادی.

**قاروورە:** شووشەیەکە لە تاقیگەدا خوێن و پیسی و شتی وای تێ دەکرێت و لەوێدا کەڵکی لێ وەردەگیرێت، لێرەدا مانای لێدانی ڕەگ و دەماری دەستە کە خوێن و ئاو لەناویدا هاتوچۆ دەکات.

**قاروورەشناس:** دکتورێك کە لە ڕێگەی تاقیکردنەوەی پاشەڕۆوە نەخۆشیی و بیماری دەردەخات.

**قاسید:** پەیك، نامەبەر.

**قاعیدە:** ڕێسا.

**قاڵ:** باس و ڕاوێژ، گفتوگۆ.

**قاڵب:** لە قاڵب نراو، لە قاڵب دراو.

**قامەت:** قەد و باڵا.

**قائیمان:** کۆی وشەی (قائیم)ی عەرەبییە، ڕاوەستاو، پتەو، بەهێز.

**قەباڵەداران:** ئەوانەی خاوەنی بەڵگەی نووسراوی موڵکین.

**قەبائیل:** کۆی وشەی (قبیلە)ی عەرەبییە، ئێلەکان، هۆزەکان.

**قەبزە:** دەسك، مشت، مشتوو، دەسکی شمشێر و خەنجەر، ئەو بەشەی لە شمشێر کە بە مشت دەیگرن.

**قەبیح:** ناشرین.

**قەبیلە:** هۆز، خێڵ.

**قەترانی:** شتی زۆر ڕەش.

**قەتع:** بڕی، بڕیا، پچڕان، بڕین، لەتکردن، کوت کردن، وەستاندن.

**قەد:** باڵا.

**قەدارە:** غەدارە.

**قەدەم:** هەنگاو، هەنگام، شەقاو.

**قەدیم:** کۆن.

**قەرار:** بڕیار.

**قەراو:** ئاونگ، شەونم.

**قەرائەت:** خوێندن.

**قەرەنفول:** مێخەك، گوڵ مێخەك، بنچکە گیایەکی ڕازێنەیی بە گوڵی بچووکی جەمکۆ و بۆنخۆشە لە سوور تا ئەرخەوانی هەیە.

**قەرقەف:** مەی، شەراب، بادە.

**قەسەب:** (١) جۆرێك پارچەی ئاورێشمین و کەتانییە. (٢) نەی، قامیش.

**قەلاخی:** ڕەش.

**قەلب:** دڵ.

**قەڵەم زەن:** قەڵەم هەڵگر، قەڵەم بە دەست.

**قەمەر:** مانگ.

**قەنارە:** سێدارە.

**قەناری:** کەناری، مەلێکی بچووکی زەردی دەنگ خۆشە و لە بولبول دەکات.

**قەناعەت:** (١) ڕازیبوون بە بەش. (٢) باوەڕ.

**قەوس قەزاح:** قەوز و قەزاح، قەوس و قەزاح، پەلکەزێڕینە.

**قەوم:** خزم.

**قرپە:** قرچە.

**قرمز:** سوور.

**قوبح:** چەپەڵی، کاری دزێو، پیسی، کاری خراپ.

**قودرەت:** هێز، توانا، دەسەڵات.

**قورب:** (١) نزیکی. (٢) قەدر، ڕێز.

**قۆشەن:** سپا، هێز.

**قۆشچیان:** میری شکار، نیگاداری قوش، ئەوەی پاسەوانی قوش دەکات.

**قۆچاخان:** کۆی وشەی (قۆچاخ)ە، واتە: چالاك و تیژڕەوان، چالاك، تیژڕەو، خێـرا، دلێـر، قۆڵـچاغ، ئامرازێکی ئاسینینی بەرگریی جەنگە و لە ژێر قۆڵە و بۆ پارێزگاری کردن دەبەسترێت.

**قوللاب:** چوڕنووك، چنگ.

**قوللە:** پایە، دنگە.

**قومری:** گوگوختی، کوکوو، کووکووختی.

**قووا:** ئەم وشە دەکرێت نازناوی یەکێك لە هۆزەکان بێت، بەهێز، دەسەڵات، بە قودرەت.

**قووە:** توانا، هێز.

**قووی:** باڵندەیەکە لە قاز سپیتر و زلترە.

**قیتال:** کوشتن.

## ك

**کاروان:** قافڵە.

**کاشتەن:** چاندن، چەقاندن، وەشاندن.

**کاشکا:** بریا، خۆزگا، خۆزگە.

**کاو:** کێو، چیای بەردین.

**کاوان:** کۆی (چیای بەردین)ە، چیا و کێو.

**کەبك:** کەو.

**کەبیر:** گەورە.

**کەتم:** پەنهان، شاراوە، نهێنی.

**کەجاوە:** کەژاوە.

**کەحێلان:** ئەسپی نەجیب و ڕەسەن.

**کەدخودایی:** قوێخایی، کوێخایی، ڕیش سپێتی، ئێلبەگیی، کار بەدەستی شار یان دێ (گوند) لەپاش دەسەلاتدار و خاوەن موڵك.

**کەدیوەر:** (۱) دەم سپی قەوم، گەورەی هۆز. (۲) خانەخوێ، خاوەن ماڵ.

**کەرباس:** جانگ، جاو، جاوگ، هەلاوە.

**کەردش:** کردی.

**کەرسەڕ:** جۆرێك مراوییە.

**کەرۆ:** تکا، تیکا.

**کەست:** خراپ، شتی نزم و بێ بایەخ.

**کەش:** کەژ.

**کەشانکەش:** لە هەرلاوە ڕاکێشان، ڕاکێشان لە هەموو لایەکەوە.

**کەشیدە:** کێشراو.

**کەف:** ئامێرێکی مۆسیقایە.

**کەفائەت:** هاوشانی بوون، بەرامبەربوون، لەباری تەمەن و بیروباوەڕ و سەروەت و سامانەوە، هاوسەنگی و چوونیەکی، ئەسلێکە لە زانستی فیقه لە بابی ژنهێناندا.

**کەلاغ:** قالاو.

**کەڵپۆس:** عەبای تووکن لە پێستی بزنە کێوی دروستکراو.

**کەمان:** قەوس، چەماوە، کەوان، گوژ، کەوانی تیر، لە کۆندا وەسیلەیەك بووە بۆ شەڕ.

**کەماندار:** کەوان‌دار، تیر و کەوان بە دەست، ئەوانەی کەوانی تیریان بە دەستەوەیە.

**کەنیز:** کارەکەر، نۆکەری کچ یا ژن.

**کەیف:** خۆش پێهاتن.

**کەیل:** پڕ.

**کردگار:** خودا، خوا.

**کڵاوە:** ترۆپکی چیا، پۆپەی باڵدار لە پەڕ.

**کلفەن:** ڕەنگی ڕەش کە ڕەنگی زەرد یا سووری تێدا بێت، لوول و ڕەش، لوو و پێچ خواردوو.

**کلید:** کلیل.

**کناچە:** کچ، کیژ، کەنیشک.

**کناچیێ:** کچی، کەنیشك.

**کوڕکوڕە:** ڕێخەخۆرە، پەلەوەرێکە بە باڵی درێژ و گۆشەدار، جووچکەی دوولق و هەڵفڕینی سووك، کە لە سەر دار هێلانە دەکات و جارجاریش لە لاشەی گیانەوەرانی تر دەخوات.

**کۆس:** (١) تاڵە، ئیقباڵ، بەخت. (٢) یارئـازیز، خۆشەویـست. (٣) بـەرزی نـاوزەوی. (٤) جـۆری کەڕەنا. (٥) زیانی گەورە، وەك مردنی کەسێکی خۆشەویست.

**کۆچگا:** شوێنی کۆچ، شوێنی دیاری کراوی کۆچ.

**کوڵەنگ:** قولێـنگە، پەلـەوەرێکی کێوییـە، لـەش و مـل و پـەلی درێـژە و دەنووکیـشی درێـژ و ئەستوورە.

**کوللی:** هەمووی، گشتی، بەگشتی.

**کۆمار:** جەماوەر، خەڵك بە گشتی.

**کومەیت:** ئەسپیێ یالّ سوور و کلك ڕەش. عارەب ڕەنگی کومەیت لە هەموو ئەسپەکانی تر بە چـاکتر دەزانیێ، هێز و توانی لە هەموو هەلومەرجێکدا لە هەمووان زۆرترە.

**کۆن:** (١) کوا (٢) قەدیم.

**کۆهسار:** چیا، کۆسار.

**کوورە:** کوورەی ئاگر.

**کووز:** کووز لێبوونەوە، پارچەی باریك لە شتێك بکرێتەوە.

**کیاست:** ڕایسپارد، ناردی.

**کیانا:** ناردی.

**کێرام:** کۆی وشەی (کرم)ی عەرەبییە، گەورە و بەڕێز، زۆر بەڕێز.

**کێشۆ:** بکێشیێ.

**کیمیای فتووح:** هۆی بەدەستهێنانی ئاسوودەیی و ئارامی گیان.

## گ

**گاهێ:** جارێ، بارێ، جارێك، کەرەتێك.

**گاو:** گا.

**گەرەك:** ئەیەوێ، دەیەوێ، ئەمەوێ.

**گەرد:** (١) سووڕان، بە دەور خولانەوە. (٢)قوربان، سەرگەرد. (٣) تەپ و تۆز.

**گرداب:** ئەو جێگەیەی زەریا یا ڕۆخانە کە زۆر قوولْ بێت.

**گەردەن:** گەردن، مل.

**گەردنبەند:** وەکو گەردنبەند لە گەردنتدا بێت و بتپارێزێت.

**گەرمای تەمووزی:** گەرمای مانگی تەمووز، کـە گەرمایـەکی زۆری هەیـە و چـلەی گـەرمایش دەکەوێتە ئەو مانگەوە.

**گەز:** جۆرێك شیرینی تایبەتە، گەزۆ، گەزۆی دەستکرد.

**گەڵاڕێز:** گەڵاڕێز کردن، گەڵاڕێزان.

**گەللە:** (١) بە کۆمەڵ، بە گەل. (٢) مێگەل، ڕان، کۆمەڵە بزن و مەڕ، ئاژەڵی بەر شوانی دێ.

**گەنج:** (١) سـەروەت و سـامان، مـاڵ و موڵـك، ئـاڵتوون و زیـوو. (٢) مەبەسـت لـە عەشـق و خۆشەویستی و کچێنیش بە دەستەوە دەدات.

**گەوەزن:** کەڵەکێوی، گاکێوی، جۆرێك گای کێوییە.

**گەوهەر:** کینایەیە لە کچێنی.

**گەوهەرڕێز:** وەکو گەوهەر ڕێزکراو، وەکو گەوهەر وەهایە.

**گرانسەنگ:** گرانگقەدر، قەدر گران، بە نرخ.

**گرانقەدر:** قەدر گران.

**گرەوا:** گریا، گیریا، شیوەنی گێڕا.

**گرد:** (١) تەپۆڵکەی چکۆلە، تەپۆڵکەی بچووك. (٢) خـڕ، تـۆپ، تۆپڵـە. (٣) هـەموو، گـشت، وێکڕا، تێکرا.

**گرد:** گشت، هەموو.

**گردوو:** گوێز.

**گرۆ:** گرووپ، تیپ، دەستە.

**گورێزا:** دوورەپەرێز، تەرە بوو، هەڵات.

**گوزەر:** تێپەڕ، ڕابورد، ڕۆیی.

**گوزین:** گوزیدە، هەڵبژێراو، پەسەند، پەسەند کراو.

**گوسفەند:** مەڕ، پەز.

**گۆش دەران:** گوێگران، ئەوانەی گوێیان گرتووە.

**گۆش:** گوێ، گوێچکە.

**گوشادکەر:** گرفت و کێشە حەل کەر، لێرەدا مەبەست لە خوای گەورەیە.

**گۆشە:** پەنا، لەلا.

**گۆشەنشین:** سووچ نشین، کەنار نشین.

**گوڵ تەبەق:** جۆریك گوڵە.

**گوڵبانگ:** ئاوازێکە لە مۆسیقای کۆن.

**گوڵدۆز:** گوڵچن.

**گوڵگوون:** سوور، گوڵڕەنگ، وەکو گوڵی سوور.

**گۆنا:** ڕوومەت.

**گونان:** گوناهەن، گوناهان.

**گونبەد:** گومەز، قووبە، گومەزی و بارەگا.

**گێج:** گێژخواردن.

**گیروودە:** پێوەبوون، گرفتار.

**گیسوو:** پرچ، قژ، زوڵف، پەچە، کەزیە.

## ل

**لاجەوەردان:** لاجەوەرد، بەردێکی بەنرخی سەخت و ڕەنگ ئاسمانییە، دەکرێتە نقێمی ئەنگوستیلە، یان وردی دەکەن و دەیکەنە تۆز و بۆ وێنەکێشان بەکاری دەهێنن.

**لاجەوەرد:** بڕوانە لاجەوەردان.

**لاحیق:** پێکگەیشتن، بە یەکگەیشتن.

**لاف و گەزاف:** درۆ و دەلەسە.

**لاقەید:** گەللایی، پابەند نەبوون، بێعەلاقە، ئۆگر نەبوون، هۆگر نەبوون.

**لاڵ:** (١) لەعل، بەردێکی گرانبەهای سوورە. (٢) کەڕ.

**لامەکان:** بێ جێگا، بێ شوێن، بێ جێگە، مەبەست لە خوای گەورەیش بە دەستەوە دەدات.

**لامەوت:** نەمر، هەمیشە زیندوو، مەبەست لە خودای گەورەیە.

**لانە:** هێلانە.

**لائیمان:** کۆی وشەی (لائیم)ی عەرەبییە، لۆمەکەر، سەرزەنشتکەر، سەرکۆنەکەر، ئامۆژگاریکەر.

**لەب:** لێو.

**لەتیف:** نەرم و ناسك، میهرەبان، جوان، لەبەر دڵ، لەبەر دڵان، خاوێن و خۆش تام و چێژ.

**لوجام:** لغاو، هەوسار.

**لەحاف:** لێف، لاف، لێفە.

**لەرە:** لەرینەوە، لەرانەوە.

**لەزیز:** بەتام، شتی زۆر بە تام و خۆش و مەزەدار.

**لەعل:** لاڵ، بەردێکی گرانبەهای سوورە، بە لێوی سووریش دەگوترێت.

**لەقەب:** نازناو.

**لەك لەك:** لەقلەق، حاجی لەقلەق.

**لەون:** ڕەنگ.

**لوان:** ڕۆیشتووە.

**لوتف:** بەزەیی، میهرەبانی، سۆز، دڵسۆزی.

**لوغات:** زمانەکان.

**لۆمە:** ئامۆژگاری کردن.

**لۆنگ:** کەوڵ، ڕایەخ، پارچە بەرگی شڕ.

**لیباس:** پۆشاك، جلوبەرگ.

**لیقا:** دیدار، گفتوگۆ، پێگەیشتن.

**لیقات:** پێگەیشتن.

## م

**ماتەم:** ئازیەت، عازییەت.

**ماتەم زەدە:** ئازیەتبار، عازێتبار، خەم لێنیشتوو.

**ماجەرا:** ڕووداو، کێشە، گرفت، مشکیلە.

**مادەر:** دایك.

**مادەرزاد:** زگماك، لەدایكبوو.

**مازە:** مەهێڵە.

**مازی:** ڕابردوو، کۆن.

**ماسیوان:** هەرچی جگە ئەو.

**ماچی:** دەڵێی، ئەڵێی.

**مالآ:** ماشییەوە، ماڵییەوە، پیایا هێنا.

**مالآش:** ماشییەوە، پیایا هێنا.

**ماما:** دەهات، ئەهات.

**ماماں:** دەهاتن، ئەهاتن.

**ماماھ:** دەهات، ئەهات.

**مانۆ:** بمێنێ، مانەوە، بمێنێتەوە.

**مانێع:** ڕێگر.

**ماھ:** مانگ.

**ماهوور:** بەرز و نزمی پاڵداوێنی کێو.

**ماهی:** ماسی.

**ماوەرە:** مەهێنە.

**ماوەرد:** ئەهێنا، هێنای، دەیهێنا.

**ماوەروو:** دێنێم، دەیهێنم، دەیهێنم.

**ماوەرووم:** دێنێم، دەیهێنم، دەیهێنم.

**ماوەرین:** دەیهێنین، ئەیهێنین.

**ماوی:** کەوە، شین.

**مایە:** (١) ماددەی ڕاستی شتێك. (٢) ئەساس، سەرچەشمە. (٣) سەرمایە.

**مائیل:** ئارەزوو، حەز.

**مەبیام:** نەبم، نەبوومایە، دەنەبوومە.

**مەتاوان:** هەتا دەتوانن، هەتا دەتوانن.

**مەتاونا:** دەیتاواندەوە، ئەیتوانەوە.

**مەتراشۆ:** دەتاشێ، ئەتاشێ.

**مەتلووب:** کۆی وشەی (طلب)ی عەرەبییە، داواکاریی، داواکراو، ویستراو.

**مەپاچی:** پاچین، پارچە کردن، پەرچ کردن.

**مەپەرسان:** ئەیانپرسی، دەیانپرسی، پرسیاریان ئەکرد.

**مەجازی:** ناڕاست، درۆ، ئەفسانە، دروستکراو.

**مەجرووح:** زامدار، زەخمی.

**مەجلیس ئارا:** کۆڕگێڕ، بەزمگێڕ.

**مەجموع:** کۆی گشتی.

**مەحبووب:** لەبەر دڵان، خۆشەویست و بەڕێز، ئازیز.

**مەحجووب:** بە شەرم و حەیا، بە شەرم و ئابڕوو، شەرمن و کەم ڕوو.

**مەحرەم:** خزمی زۆر نزیك وەکو خوشك و دایك.. کە بۆ یەك مەحرەم بن.

**مەحرووم:** بێبەش، بێبەهرە، بێوەر.

**مەحز:** هەرکە، لەبەر خاتر، تەنیا لەبەر، تەنیا بۆ.

**مەخراشۆ:** دەڕوکێنێ، دەڕوشێنێ، ڕووکاندن، ڕووشاندن.

**مەخزەن:** گەنجینە، ئەنبار.

**مەخسووس:** تایبەت.

**مەخفی:** نهێنی، شاراوە، پەنهان، داپۆشراو.

**مەخمەڵ:** قەدیفە، مەخمور، قوماشی یەکلا کورکن لە ئاورێشمی ئاسایی یان دەستکرد.

**مەدا:** دەیدا.

**مودارا:** ئارام و حەوسەڵە، ئارام، ڕاوەستان.

**مەدان:** ئەیاندا.

**مەدەرۆ:** ئەیدا.

**مدرا:** ڕاوەستا، وێسیا، بە سەر پێوە ڕاوەستان.

**مەدۆ پەنەم:** پێم دەدات.

**مەدۆزا:** دەدۆزییەوە، ئەدۆزییەوە.

**مەدیا:** ئەیڕوانی.

**مەدیان:** ئەیانڕوانی.

**مەرام:** مەبەست، دۆز، بیر و بڕوا.

**مەڕانا:** ڕانین، دەیبرد بە ڕێوە، فەرمانڕەوایی کردن.

**مەرەزش:** نەخۆشییەکەی، بیمارییەکەی.

**مەرجان:** گەوهەرێکی سوورە لە دەریا دەری دەهێنن.

**مەرد:** پیاو.

**مەردەشۆر:** (١) مردووشۆر. (٢) شوێنی مردوو شۆردن.

**مەردەن:** مردن.

**مەردوم:** (١) خەڵکی. (٢) مردم.

**مەردئەفگەن:** پیاوکوژ.

**مەرسییە:** شیعری پرسەنامەیی، خوێندنی شیعر و هۆنراوەی تایبەت بۆ مردوو.

**مەرکەبان:** کۆی وشەی (مەرکەب)ە، ئەسپ و هێستر.

**مەڕمەڕ:** جۆرێك بەردی ئاهەکییە، لە ژێر تەوژمی زۆردا وەك بلۆری لێ هاتووە، زۆر جوانە بۆ پەیکەرتاشی و ڕووکاری ماڵان بە کاری دەهێنن.

**مەڕۆ:** مەچۆ.

**مەڕێزا:** دەیڕژا، دەپیڕژا.

**مەڕێژە:** مەڕێژە، مەی ڕێژە.

**مەریزی:** نەخۆشی، بیماری.

**مەزانۆ:** دەزانیّ.

**مەزایا:** سوود و ئیمتیازەکان، سوودی زۆرتری خستە بەردەستی.

**مەزگانی:** مزگێنی، مژدە.

**مەزموون:** ناوەڕۆك.

**مەزید:** زیاد، زۆر، فرە.

**مەس:** مەست، سەرخۆش.

**مەساحێق:** مەبەست لە هۆزەکەی نەوفەلە.

**مەسائێب:** کۆی وشەی (مصیبت)ی عەرەبییە، ڕووداوگەلی تاڵ و ناخۆش، نەهامەتی.

**مەستوور:** نووسراو، داڕێژراو، داڕشتنەوە، هۆنینەوە.

**مەستوورە:** نووسراو.

**مەستێزۆ:** شەڕ ئەکا

**مەسحوور:** سیحر لێکراو، جادوو لێکراو.

**مەسمووع:** بیستراو، گویّ لێبوون.

**مەشاتان:** کۆی وشەی (مشاط)ی عەرەبییە، ئارایشتکەر، ژنێك کە کاری ڕازاندنەوە و جوانکردنی ژنانی تری دەکات.

**مەشام:** دەم و لووت، دەم و کەپۆ.

**مەشایخ:** کۆی وشەی (شیخ)ە، واتە: شێخەکان، پیران و گەورە پیاوانی دەسەڵاتدار.

**مەشعەلە:** چرا، ڕۆشنایی.

**مەشغووڵ:** سەرقاڵ.

**مەشق:** ڕاهێنان.

**مەشنەووم:** گوێم لێی نەبێت.

**مەشهوود:** بینراو، ئەبینریّ، دیار، ئاشکرا.

**مەشهوور:** بەناوبانگ.

**مەشوەرەت:** ڕاوێژ، ڕاوبۆچوون وەرگرتن.

**مەشۆرۆ:** دەشواتەوە، دەیشواتەوە، دەیشۆرێتەوە.

**مەشووم:** ئەچووم، دەچووم، ئەڕۆیشتم، دەڕۆیشتم.

**مەشی:** دەڕۆی، ئەڕۆی، دەچوو، ئەچوو، دەڕۆیشت.

**مەشیت:** ئەچوویت، ئەڕۆیشتیت، دەچوویت.

**مەشین:** دەڕۆیشتن. ئەڕۆیشتن.

**مەگرەوا:** دەگریا، ئەگریا.

**مەگرەوان:** دەگریان، دەگیریان، ئەگیریان، دەگیریان.

**مەگنا:** دەکەوت، ئەکەوت.

**مەگناھ:** دەکەوت، ئەکەوت.

**مەگێران:** دەگرن.

**مەگێلا:** ئەگەڕیا، ئەگەڕا.

**مەگێلۆ:** دەگەڕێ، ئەگەڕێ.

**مەعجەر:** پەرژین.

**مەعزوور:** کەسێ بیانووی مەنتیقیی هەبێ، لێبوردراو.

**مەعموول:** نەریت، داب و نەریت، بەپێی نەریتی باو.

**مەعنی:** واتا، مانا.

**مەعیووب:** عەیبدار، ناتەواو، نادروست.

**مەغار:** ئەشکەوت.

**مەغروور:** لەخۆبایی، لەخۆ دەرچوو.

**مەفتوول:** بادراو، پێچ خواردوو، پێچ خوراو.

**مەفتوون:** عاشق، ئەویندار، ئەڤیندار، شەیدا.

**مەفرووزا:** ئەسووتا، گڕی دەگرت.

**مەفرووق:** جیا، دوورکەوتوو.

**مەفهووم:** تێگەیشتن، حاڵی بوون.

**مەقابڵ:** بەرانبەر.

**مەقبەرە:** گۆڕستان، گڵکۆ، قەبرستان، قەورسان.

**مەقسوود:** مەبەست، نیاز.

**مەکاڵۆ:** جووت دەکات، زەوی دەکێڵێت.

**مەکان:** جێگا، شوێن.

**مەکەران:** ئەکەن، دەکەن.

**مەکەرد:** دەیکرد، ئەیکرد.

**مەکەرووم:** دەکەم، ئەکەم، دەیکەم، ئەیکەم.

**مەکس:** ڕاوەستان، درەنگکردن، وەستان.

**مەکشووف:** دیار، ئاشکرا.

**مەکۆشان:** کۆشش ئەکەن.

**مەکیانا:** دەینارد، ئەینارد.

**مەکیانۆ:** ئەنێرێ.

**مەکیانین:** دەینێرین، ئەینێرین.

**مەلاڵ:** مەناڵە، لاڵانەوە، لاڵاندنەوە.

**مەلاونا:** دەیلاواند، لاواندنەوە.

**مەلبووس:** پۆشاک، بەرگ، لیباس.

**مەلفووفە:** فەرمانی نووسراو و مۆرکراوی شا یا گەورە پیاوانی خاوەن دەسەلات.

**مەلوول:** بێ تاقەت.

**مەن:** گەزۆی سروشتی کە دەبارێتە سەر گەڵای دار مازوو.

**مەندەبۆ:** مابێتەوە.

**مەندەن:** ماوەتەوە.

**مەنزەرە:** سروشت، بەرچاو، دیمەن، چاوەنداز.

**مەنزڵ:** ماڵ، خانوو، ماڵی تازە، واتە: شووکردن و ماڵداریی تازە.

**مەنسەب:** پلەوپایە.

**مەنشوور:** بەناوبانگ.

**مەنمانۆ:** نیشان ئەدات.

**مەنویسان:** دەینووسن.

**مەهجووری:** دووری.

**مەهد:** (١) زۆرگۆ، کەسێك زۆر بڵێ، زۆر وتن. (٢) کەژاوە. (٣) لانك، لانکە.

**مەواتن:** دەیانگوت، دەیانوت.

**مەواچان:** ئەڵێن، دەڵێن، ئێژن.

**مەواچۆ:** دەڵێ، ئەڵێ، ئێژێ.

**مەوافیق:** هاورا، هاوبیر، هاوبۆچوون.

**مەوالی:** کۆی وشەی (مەولا)یە، مەلاکان.

**مەوانان:** دەخوێنن، ئەخوێنن، دەیانخوێند، ئەیانخوێند.

**مەوانوو:** دەخوێنم، ئەخوێنم.

**مەوەردی:** دەتبرد.

**مەوج:** شەپۆل.

**مەودا:** (١) نووکی تێغ، تیژی. (٢) نێوان.

**مەوزی:** دەخەی، دەهاوێژی.

**مەوشارۆ:** گوشاری ئەدا.

**مەوکوول:** بە یەکتریان سپارد، بە یەکەوە بەستراون، پێکەوە گرێدراون، بێ یەك هەڵنەکردن، وە داخستن، خستنە دواوە، سپاردن، پێ سپاردن، خستنە ئەستۆ.

**مەوینووت:** دەتبینم، ئەتبینم.

**مەینۆشان:** کۆی وشەی (مەینۆش)ە، مەیخۆر.

**مەئنووس:** هاودەم، ئۆگر، هۆگر.

**مەیر:** مەیل.

**مەیۆ:** دەبێ، ئەبێ.

**مەئیووس:** دڵ ڕەنجاو، نائومێد.

**مروەت:** ویژدان، پیاوەتی.

**موشتاقی:** ئارەزوویی.

**منقارِ:** نووك، دەنووك، دەندووك.

**مێهتەران:** گەورەکان.

**موافێق:** هاوڕا، ڕازی.

**موبارەك بادی:** موبارەك کردن، پیرۆزبایی کردن.

**مۆبەت:** ئەڤین، مەحەببەت، خۆشەویستی.

**موبەددەڵ:** گۆڕاو، تێکچوو.

**موبەڕِا:** بەری، دوور، پاك.

**موتەلّلا:** شتێك کە زێڕی تێ تەنرابێ، شتێك کە لەگەڵ ئاڵتووندا تێکەڵ کرابێت.

**موتلەق:** ئازاد، سەربەست.

**موحتاج:** پێویستی، شت ویستن.

**موحەرِیك:** جوولێنەر.

**موخاتەب:** بەردەنگ، بەرامبەر.

**موخلێس:** ڕاستگۆ، دڵسۆز.

**موداوا:** دەرمانکردن، چارەسەرکردن.

**موددەت:** ماوە، کات، وەخت.

**مدرا:** ڕاوەستا.

**موژان:** کۆرتکراوە وشەی موژگانە، برژانگ، مووی چاو، موژگان.

**موژدەگانی:** موژدە وەرگرتن، وەرگرتنی مژدە.

**مورەسەع:** گەوهەرنشان.

**موسەتەح:** ڕاکەوتوو، پان کراوە، ساف و ئاوەلا.

**موستەعار:** خواستراو، ناشیاو.

**موستەعجەل:** بە خێرایی، بە پەلە، بە زوویی.

**موشتاق:** ئارەزوو، ئارەزوومەند، پرشەوق، تامەزرۆ.

**موشك:** پارچه خوێنێكی وشك هەڵگەڕاوە لە ژێر پێستی سكدا یان لەناو پێستی نزیك بـە نـاوكی ئاسكی (خەتا)دا، گەلێك بۆنی خۆشی لێ دروست دەكرێت.

**مشكی:** رەش، سیا.

**موعالەجە:** پێداچوونەوە، تاوتوێكردن.

**موعاوەدەت:** گەڕانەوە، هاتنەوە.

**موعەتتەڵ:** بێ ئیش، بێ كار، پەككەوتوو.

**موعەززەم:** پیرۆز و موبارەك، پیرۆز.

**موغار:** ئەشكەوت.

**موغەیلان:** درەختێكی دڕكاویی بچووكە لە عەرەبستان دەڕوێ.

**موفلێس:** سواڵكەر، فەقیر، گەدا.

**موقەوا:** مقەبا، كارتۆن.

**موكافات:** كۆی وشەی (موكاف)ی عەرەبییە، سزا و پاداشت بە چاك یا خراپ.

**موڵ:** (١) شەراب، بادە. (٢) هاوچەشنەكانی گوڵ، ئەو شتانەی لە توخمی گوڵن.

**مولتەزم:** (١) پابەند، (٢) هاوكات.

**موناجات:** موناجات كردن، دوعاكردن، لالآنەوە، نزا و پاڕینەوە بە هێواشی.

**مونتەزیر:** چاوەڕوان.

**مونتەشیر:** بلاوكردنەوە.

**مونتەفێك:** ناوی یەكێك لە هۆزەكانە.

**مونزیر:** ترس وە بەرنەر، ترسێنەر، تۆقێنەر، دەكرێت نازناوی یەكێك لە هۆزەكانیش بێت.

**مونیر:** ڕووناك، ڕۆشن.

**موهر:** (١) مۆر، دەمغە. (٢) جواند، جانوو.

**موهرە:** ئەسپ، گازەرا، مۆروو.

**موهیم:** گرنگ، بە نرخ.

**مووشكاف:** موو قەڵێش، باریك بین، كینایەشە لە شتێك كە تیژ و زوو بڕ بێت وەكو دەمی شمـشێر و تێخ و چەقۆ.

**موونیس:** هاودەم، هاوڕاز.

**موئەددەب:** بە ئەدەب، خاوەن ڕێز و شکۆ و بەڕێز.

**موئەللیف:** دانەر، نووسەر.

**میان:** نێوان.

**مێحنەتکێش:** مەینەتکێش، خەم و خەفەتکێش.

**میساق:** پەیمان، بڕیار، بەڵێن.

**مێسال:** نموونە.

**مێش:** مێ، مەڕ، پەز، مەها.

**میغ:** هەوری باراناوی، هەورێك باران لەگەڵ خۆیدا بێنێت.

**میناکار:** شووشەبەند.

**مێنقاڕ:** دەنووکی مەل، دندوکی مەل.

**مێهتەرخانان:** مەیتەرخانە، شوێنی خزمەتکردنی ئەسپ.

**مێهر:** (١) مانگ. (٢) خۆشەویستی، خۆشەویست.

**مێهرییە:** مارەیی.

**مێهمانی:** مێوانی، میوانی.

**مێو:** دارمێو.

## ن

**ناخوون:** نووخان، نینۆك.

**ناخوونگیر:** ناخوونبڕ، نینۆکبڕ، ناخوێنبڕ.

**نار:** ئاگر، ئایر، ئاور.

**نارەوەن:** دارێکی بێ بەرە و بە قەدی ڕەش، لك و پۆی جوان، چێوی ڕەق و پتەو، گەڵای ددانەی چڕ و گوڵی نێر و مێیەوە ناسراوە.

**نازپەروەر:** بە ناز پەروەردە کراو.

**ناستن:** نەیانهێشت، نەیانهێڵا.

**ناسۆر:** سەرهەڵدانەوەی زام، تازەبوونەوەی خەم و ئازار و زام.

**ناشەکیبی:** بێقەراری، نائارامی.

**ناف:** ناوك، ناوکە.

**نافە:** کیسەیەکی بچووکە لە ژێر پێستی سکی ئاسکی نێرەی خووتەندا، کونێکی بچووکی تێدایە ماکێکی قاوەییی ڕەنگی لێ دەڕژێت و پێی دەڵێن: موشك، زۆر بۆنخۆشە و لە دروستکردنی عەتردا بەکار دەبرێت.

**ناقە:** وشتری مێ، حوشتری مێینە.

**نام:** ناو.

**ناما:** نەهات.

**نامووس:** ئابڕوو.

**نامییە:** ناودار، بەناوبانگ.

**ناهاڵان:** نائەهلان، ناحاڵان، کەسانی ناڕاست و ناحەز.

**ناوەردش:** نەیهێنا، نەی هاورد.

**ناوەری:** نەیهێنی.

**نائێب:** جێگر، نوێنەر، بریکار.

**نەبز:** لێدانی ڕەگ، لێدانی دەمار.

**نەتاوا:** نەیتوانی.

**نەتیجە:** ئەنجام.

**نەجد:** زەوی بەرز.

**نەجدیان:** ئەوانەی لە نەجد ئەژین.

**نەخڵ:** دارخورما.

**نەخڵستان:** باخی خورما، باخی دارخورما.

**نەدامەت:** پەشیمانی.

**نەدیام:** نەم بینایە، نەم دیتایە.

**نەدیمان:** کۆی وشەی (نەدیم)ە، واتە: هاونشین لەگەڵ پیاوی گەورەدا، هاودەم، هاوقسە، دانیشتن لەگەڵ پیاوی گەورە، هاودەمان، هاوقسان.

**نەژاد:** ڕەچەڵەک، بنچینە، ڕەگ و ڕیشەی مرۆڤ.

**نەژد:** زەوی بەرز.

**نەرد:** یارییەک کە بە تەختە و مۆرە دەکرێت.

**نەزارە:** تەماشا، نیگا، دیتن، ڕوانین، بینین.

**نەزاکەت:** گفت و لفت خۆشی، ڕەچاوکردنی ئەدەب لەکاتی قسەکردندا.

**نەزەر:** تەماشا، دیتن، بینین.

**نەزع:** گیان کێشان، گیان سەندن، سەرەمەرگ.

**نەزم:** هۆنراوە.

**نەسایح:** کۆی وشەی (نصحت) عەرەبییە، ئامۆژگارییەکان.

**نەسەب:** ڕەگ و ڕەچەڵەک.

**نەسر:** پەخشان.

**نەسیحەت:** ئامۆژگاری.

**نەشنەوا:** نەیبیست، گوێی لێ نەبوو، گوێی پێوە نەبوو.

**نەشنەوای:** نەتبیست، گوێت لێ نەبوو.

**نەشۆ:** نەچێت، نەڕوات.

**نەشی:** نەچوو، نەڕۆیشت.

**نەعیق غوڕاب:** قیڕەی قاڵاو، قاڕەقاڕی قەلەڕەش.

**نەغمە:** ئاواز، سروود، گۆرانی.

**نەفامۆ:** نەفامێت، حاڵی نەبێت، تێنەگەیەت.

**نفرین:** نەفرەت کردن.

**نەقاب:** نیقاب، دەمامک، ڕووپۆش.

**نەقڵ:** (١) گوتار، قسەوباس، ڕاوێژ خۆش. (٢) گواستنەوە، گواستییەوە.

**نەنازۆ:** نەنازێ.

**نەهادە:** دانراو.

**نەهاڵ:** کاڵ، تازە پێگەیشتوو، نەوبەرە.

**نەهیب:** ترس، باك.

**نەواح:** کۆی وشەی (نوح)ەی عەرەبییە، زاری و شیوەن، گریان و هاتوهاوار، سەر و مۆر، لۆرەلـۆر، گریان و پێداهەڵگوتن.

**نەواحی:** ناوچە، دەوروبەر.

**نەواخوان:** گورانی بێژ، ئاواز خوێن.

**نەوارده:** نەخواردوو.

**نەوجاه:** لەو جێگا، لە ئەو جێگا.

**نەوحە:** گریان و شیوەن بە دەنگی بەرز.

**نەوخێز:** تازە لاو، تازە پێگەیشتوو، نەونەمام.

**نەورەس:** تازە پێگەیشتوو.

**نەوهالان:** کۆی وشەی (نەوهاڵ)ە، کچانی تازە پێگەیشتوو، تازە پێگەیشتووان.

**نەوینووم:** نەبینم.

**نزارەگاه:** جێگای تەماشا، جێی تەماشا.

**نسف:** نیوە، نیمە.

**نگوونسار:** سەرنخوون، سەرنگووم، سەرەوژێر.

**نما:** ڕووکار، دەمکار، نوێن، نوێژ.

**نماز:** نوێژ.

**نمەبۆ:** نابێ.

**نمەدەوم:** نایدەم.

**نمین:** نمناك، تەڕ.

**نۆتاق مینا:** مەبەست لە ئاسمانە، ئاسمانەکان.

**نۆش باد:** نۆشی گیان بوون.

**نۆشی:** خواردی، خواردییەوە.

**نوقره:** ئاڵتوون.

**نوکتەپەزیر:** قسە پەسەندکراو.

**نویسا:** نووسی.

**نویسەندەگان:** نووسەرەکان.

**نیا:** خستییە، دانا، داینا.

**نیایان:** خستیانە، نایانە.

**نیروو:** سەرباز، هێز.

**نێزاع:** شەڕ، ناکۆکی.

**نێسبەت:** (١) پەیوەندی. (٢) لەبارەی، دەربارەی، (٣) لە چاو ئەوەدا.

**نێش:** ئازار.

**نەشات:** چالاکی، شادی.

**نیشتەن:** چەقیوە، نیشتووە، دانیشتن.

**نگەهدار:** پارێزەر.

**نێکاح:** شووکردن، پەیمانی هاوسەرێتی.

**نیکنام:** ناوچاك، ناوی چاك.

**نیلووفەڕ:** لوولەپەڕ، پەڕپەڕەك، گیایەکی ئاڵفییە، گوڵی زەرد و سپی و لینجاوێکی زۆری هەیە و بۆ دەرمانیش بەکار دەبرێت.

**ه**

**هامبەستەر:** هاوجێ، هاوجێگا، هاوشوێن، خەوتنی دوو کەس لە یەك جێگادا.

**هامڕاه:** هاوڕا، هاوڕێگا، هاوسەفەر.

**هامسادە:** هاوسایە، هاوسێ، دراوسێ، دەراوسێ، هامسێ.

**هاموەزن:** هاوکێش، بەرانبەر، بەرامبەر، هاوسەنگ.

**هاوشکڵ:** هاوشێوە.

**هەتیتە:** پارچە پۆلایەکی کون کونە زەڕەنگەرەکان تاڵە زێڕی پێ دەگوشن و ڕاستی دەکەنەوە.

**هەدایا:** دیاری.

**هەردان:** کۆی وشەی (هەرد)ە، کەژ، عەرد، زەمین، شاخی سەخت و پڕ بەرد، هەرتك.

**هەردە:** دەشتی، دەشتەکی، شێت.

**هەم:** هەم و خەم، خەم و دەرد و ئەندێشە.

**هەنی:** (١) دیکە، تر. (٢) مەبەست لەو دنیایە.

**هەوارگە:** نشینگە، زێد، زامەن، بۆرت.

**هەوارنشینان:** ئەوانەی لەناو خێمە و هەواردا نیشتەجێبوون.

**هۆرێزا:** هەستا، هەڵسا.

**هۆرێزە:** هەستە، فەرمانکردن بە هەستان.

**هۆرێزۆ:** هەستێ.

**هومایوون:** پیرۆز، موبارەك.

**هوودەج:** کەژاوە.

**هووەیدا:** ئاشکرا.

**هێجران:** دووری، دوور کەوتنەوە.

**هێممەتخاهی:** داوای جوامێری و پیاوەتی کردن.

## و

**وات وات:** وتی وتی.

**واتە:** قسە، وتە.

**واتی:** وتی، گوتی.

**واج:** خاوەن پەیام، پەیام، بەخش، پەیامبەر.

**واجب:** پێویست، ئەوەی بەجێهێنانی پێویستە و وازلێهێنانی گوناه و سزای بە دواوە دێت.

**واژگوون:** ئاوەژوو، هەڵگەڕاوە.

**واردش:** خواردی.

**واریان:** باریوە.

**واز:** باز، کردنەوە.

**واچان:** بڵێن.

**واچە:** بڵێ.

**واچووم:** بیڵێم، بڵێم.

**والآتەر:** بڵندتر.

**والیدە:** دایك ، دایە.

**وانا:** خوێندی.

**وانان:** خوێندی.

**وەجد:** شەوق، کەیف و خۆشی.

**وەجیهەن:** جوانە ، لەبارە، بەجێیە.

**وەحشی:** دڕندە، ئاژەڵی دڕندە.

**وەرد:** خوارد.

**وەرنە:** ئەگەر نە ، ئەگەر نا.

**وەرین:** کۆن، پێشوو، بەر لە ئێستا.

**وەزع:** بارودۆخ.

**وەزیع:** (۱) ساف و سایەق. (۲) پەست، دوون، خراپ، ناکەس.

**وەسەن:** بەسە ، وازبێنە.

**وەسڵ:** گەیشتن بە یەك، پێکگەیشتن، پویەندی.

**وەش ئامای:** بەخێرهاتی، بەخێربێی.

**وەشی:** خۆشی.

**وەلەد:** کوڕ.

**وەلحاسڵ:** بە هەرحاڵ.

**وەڵگ:** گەڵا.

**وەڵگە:** ناوچە ، مەڵبەند، ناوان.

**وەنەش:** لێی.

**وەند:** خوێندی.

**وەی تەور:** بەم جۆرە، بەم شێوە.

**وحووش:** کۆی وشەی (وحش)ی عەرەبییە ، دڕندەکان، گیاندارانی کێوی، گیانداری ڕەندەی کێوی.

**وردیتەر:** منالتر، وردتر، بچکۆلەتر، چکۆلەتر.

**ورووود:** گەڕانەوە، چوونە دەرەوە.

**وزەرا:** کۆی وشەی (وزیر)ی عەرەبییە، کاربەدەست.

**وست:** خست، خستی.

**وسمە:** وسمە، خەنە، گیایەکی ڕەنگییە ژنان دەست و پێ و سەری پێ ڕەنگ دەکەن.

**ویاران:** تێپەڕی کردووە.

**وێت:** خۆت.

**ویجدان:** ویژدان.

**وێداع:** ماڵئاوایی.

**وێداعنامە:** ماڵئاوایی نامە، خواحافیزی نامە.

**ویر:** بیر، فیکر، هزر.

**وێرەگە:** ئێوارە.

**وێساڵ:** پێوەندی، پەیوەندی.

**وێش:** خۆی.

**وێشان:** خۆیان.

**ویاراش:** بواردی.

## ی

**دیابۆ:** لێی ڕوانیبێت.

**یاتاخ:** جێ، جێگا، نوێن، پێخەف.

**یاس:** دارسووڕن، یاسەزەرد، دارێکی لق هەڵچووی گەڵا خڕی نووک تیژ و گوڵێکی زەرد یا سپی بۆنخۆشی هەیە و دەری دەکات.

**یاسا:** (١) فەرمان، بڕیار. (٢) یاسا، شێوەی خوێندنەوەی قورئان.

**یاگە:** جێگە، شوێن.

**یاقووت بێز:** یاقووت لە بەر چاو خەر .

**یاقووت:** بەردێکی بە نرخە و زۆربەی هەرە زۆری بە ڕەنگی سووری گەشە.

**یانە:** خانوو، ماڵ.

**یاوا:** گەیشت.

**یاوەر:** هاوکار، هاوڕا، پشتوپەنا، پاڵپشت.

**یاونا:** گەیاندی.

**یاوۆ:** بگات.

**یەخبەند:** سەهۆڵبەند.

**یەشم:** (١) شەوە. (٢) بەردێکی بەنرخە بە ڕەنگی سەوزی تۆخ، واتە سەوزی ئاماڵ ڕەش.

**یەغما:** تاڵان، بە تاڵان بردن.

**یەك نەواخت:** وەکو یەك، وەك یەك، هاوچەشن، هاوشێوە.

**یەگانا:** لە وشەی (یەگانە)ەوە وەرگیراوە، واتە: بێ هاوتا، تەنها، تەنیا، بێ وێنە، مەبەست لە خودای گەورەیە.

**یەڵغار:** هێرش، بە توندی تێپەڕین، بێ ڕاوەستان بەرێدا چوون، تاودان.

**یووزان:** کۆی وشەی (یووز)ە، جۆرێك گیانلەبەرە لە شێوەی پڵنگ و لە پڵنگ بچووکترە و زوو دەستەمۆ دەبێت و بۆ شکارکردن کەڵکی لێ وەردەگیرێت.

**ئی:** ئەمە، ئەم، هێمایە بۆ نزیك.

# وێنەی دەستنووسەکان

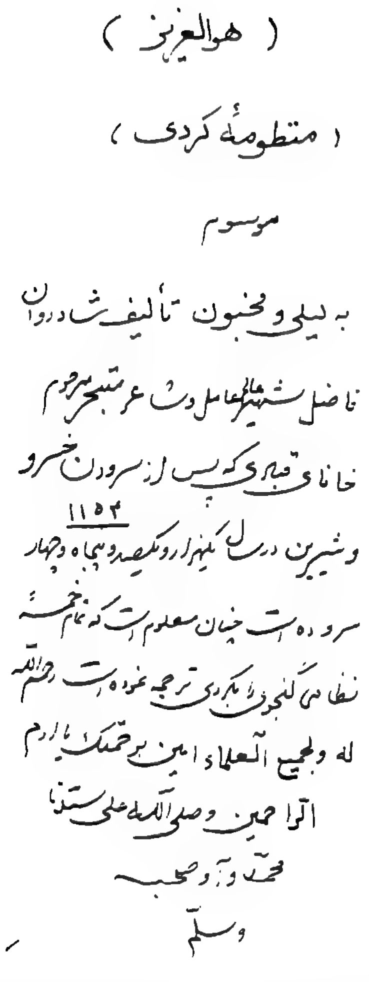

( هوالعزيز )

( منظومۀ كردى )

موسوم

به ليلى و مجنون تأليف شاعر دوران

فاضل شهير العالم العامل و شاعر متبحر مرحوم

خاناى قبادى كه پس از سرودن خسرو

۱۱۵۴

و شيرين در سال يكهزار و يكصد و پنجاه و چهار

سروده است چنان معلوم است كه تمام خمسه

نظامى گنجوى را بكردى ترجمه نموده است رحمه الله

له ولجميع العلماء امين برحمتك يا ارحم

الراحمين وصلى الله على سيدنا

محمد و آله وصحبه

وسلم

**وێنەی پەڕەی یەکەمی داستانی لەیلێ و مەجنوونی خانای قوبادی، نوسخەی ڕێکخراوی بنکەی ژین، کە کاک غەففار کاری لەسەر کردووە**

[illegible]

جلد ۲ صفحهٔ ۳۴۲ طبقات شعرا [illegible]

[illegible]

ن والله اعلم بحقائق الامور

[illegible]

سەرەتای داستانەکە

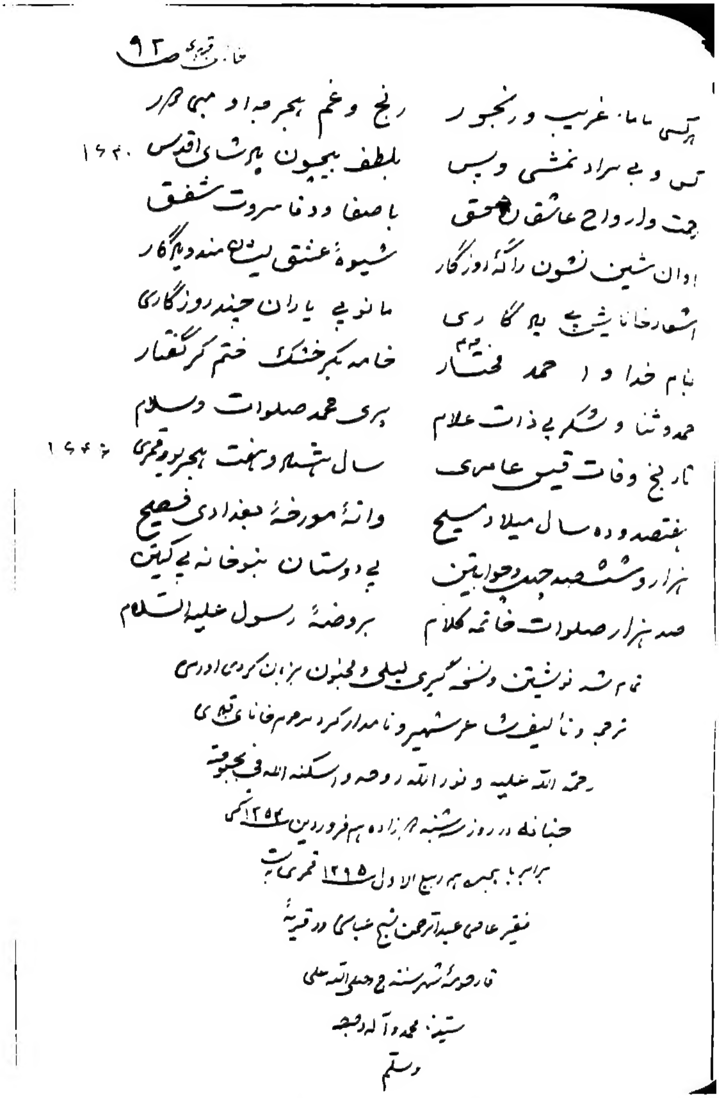

خانای قبادی ص ٩٣

هەرکسی ماما غریب و رنجور / رنج و غم هجر جدا او مهجور

کس و بێ براد تمشی و بس / بلطف بیچون پادشای اقدس ١٦٢٠

جنت وار واح عاشق راحق / با صفا و دنا سروت شفق

ئەوان شین نشون راگە روزگار / شیوهٔ عشق لیلی مندە یادگار

اشعار خانا یشت یادگاری / مانو پێ یاران چند روزگاری

بنام خدا و احمد مختار / خامە کەر خشک ختم کەر گفتار

حمد و ثنا و شکر پێ ذات علام / بری محمد صلوات و سلام

تاریخ وفات قیس عامری / سال شش هشت هجری قمری ١٦٤٦

هفتصد و ده سال میلاد مسیح / وانەش مورخ بغدادی فصیح

هزار و شش صد چند و جوابێن / پێ دوستان بنوخانە پێ کیتێ

صد هزار صلوات خاتمه کلام / بروضهٔ رسول علیه السلام

تمام شد نوشتن و نسخه گیری لیلی و مجنون بزبان کردی اورامی

ترجمه و تالیف شاعر شهیر و نامدار کرد مرحوم خانای قبادی

رحمة الله علیه و نور الله روحه و اسکنه الله فی بحبوحة

جنانه در روز شنبه [illegible] دهم فروردین سال ١٢٥٤ شمسی

برابر با [illegible] ربیع الاول سال ١٢٩٥ قمری است

بنقیر عاصی عبدالرحمن شیخ عباسی در قریهٔ

[illegible] شهر سنندج [illegible] علی

سیدنا محمد و آله و صحبه

و سلم

وێنەی پەڕەی کۆتایی داستانەکەی خانای قوبادی

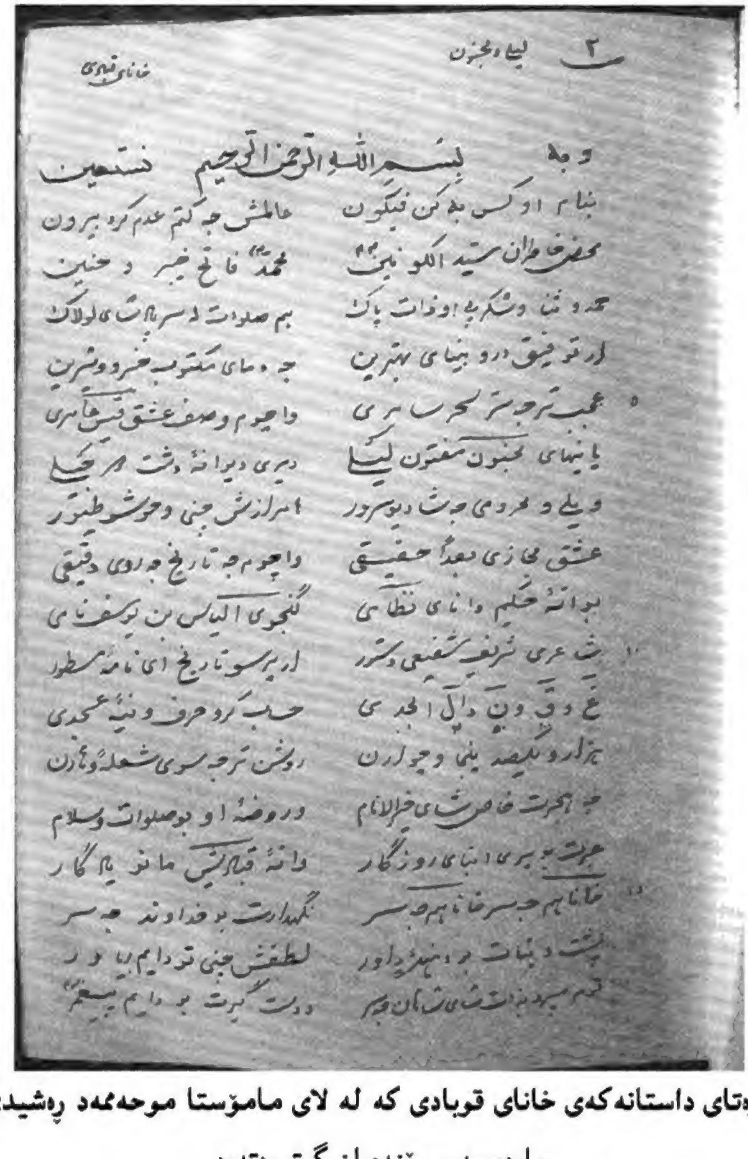


وێنەی سەرەتای داستانەکەی خانای قوبادی کە لە لای مامۆستا موحەممەد ڕەشیدی ئەمینی پاوەییە و وێنەمان گرتووەتەوە

شەراب و شەڕەنگ، مودام قەرقەف
ڕاح و مەی و خەمر نیا نە ڕووی کەف
مەجلێس پەڕ موترێب، پەڕ چەقانە و چەنگ
پەڕ جە ڕەققاسان، شەیدای شۆخ و شەنگ
نای و مۆسیقا و ساز و نەی و دەف
کەمانچە و بەربەت، ئەرغەنوون و کەف
تەپڵ و دایرە، سەمتوور و سوڕنا
ئامایێن وە ڕەقس، جە پیر و بوڕنا
ساقی سیاسەت دڵ ئاوەرد بە تەنگ
مەحو خاتر کەرد، شەراب بە شەڕەنگ

ISBN:978-600-96710-0-7